

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
Faculty of Economics and Administrative Science

YOZGAT BOZOK UNIVERSITÄT
Fakultät für Wirtschafts- und Verwaltungswissenschaften

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT

ISSN: 2587-2346 E-ISSN: 2667-775X
Cilt 5 Sayı 1 Mart 2022 • Volume 5 Number 1 March 2022

Sahibi / Owner

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Prof. Dr. Kürşad ZORLU

Editör / Editor

Doç. Dr. Hülya TOKER

Sayı Editörü / Issue Editor

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

Editör Yardımcısı / Sub Editor

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

İngilizce Editör / English Editor

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

Almanca Editör / German Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ

Yayın Koordinatörü / Publication Coordinator

Arş. Gör. Ranuna İklim GÜN

Kurucular / Founders

Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ

Doç. Dr. Özlem BECERİK YOLDAŞ

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Management

Prof. Dr. Kürşad ZORLU

Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK

Doç. Dr. Uğur SADIOĞLU

Doç. Dr. Hülya TOKER

Doç. Dr. Mustafa ÖZALP

Dr. Öğr. Üyesi Osman Gökhan HATİPOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi; Index Copernicus International JOURNALS MASTER LIST 'de yer almakta ve ASOS Index, CiteFactor, Academic Resource Index tarafından taranmaktadır.

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Tayyar ARI	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut AKIN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Zühtü ARSLAN	Anayasa Mahkemesi Başkanı
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
JProf. Dr. Jameleddine BEN BDELJELIL	Ludwigsburg Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Baran DURAL	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Eyyup ECEVİT	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Erol ESEN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa GENCER	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Hans Georg HEINRICH	Viyana Üniversitesi, Avusturya
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ	Onursal Üye, Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Cem KARADELİ	Ufuk Üniversitesi
Prof. Dr. Bekhruz KHASHMATULLA	Ulusal Üniversite Odessa Hukuk Akademisi, Ukrayna
Prof. Dr. Olaf LEISSE	Jena Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Gerhard MANGOTT	Innsbruck Üniversitesi, Avusturya
Prof. Dr. Mehmet ÖCAL	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfü TOKATLIOĞLU	Harvard Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Fahri TÜRK	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. O. Can ÜNVER	İstanbul İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Celalettin YAVUZ	İstanbul Ayyansaray Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya YILDIRIM	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşad ZORLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI	İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Kutluhan BOZKURT	Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi, KKTC
Doç. Dr. Ejder ÇELİK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim DOĞAN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Esra GEDİK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail PIRLANTA	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur SADIOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Recep TEMEL	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya TOKER	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan KARAASLAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Karol KUJAWA	Illinois Üniversitesi, ABD; İşletme Üniversitesi, Polonya
Dr. Öğr. Üyesi Valeriy MORKVA	Kapadokya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erjada PROGONATI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL	Amasya Üniversitesi
Dr. Tural BAHADIR	Bremen, Almanya
Dr. Gürsel DÖNMEZ	T.C. Cumhurbaşkanlığı
Dr. Farid HAFEZ	Georgetown Üniversitesi, ABD
Dr. Christian Johannes HENRICH	Siegen Üniversitesi, Almanya
Dr. Sarajuddin RASULY	Viyana, Avusturya

Bu Sayının Hakem Kurulu / Reviewer Board of This Issue

Prof. Dr. Ali ASKER	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Umut Can ÇİNER	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN	Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet AYSAL	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Esra GEDİK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Ezgi SEÇKİNER BİNGÖL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz YILDIRIM	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriyya AKDAĞ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Banu AKTÜRK ÇETİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esengül DANIŞAN ARTAN	Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜRBÜZ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZSOY	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cem SAVAŞ	Yeditepe Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Hasan DİNÇER	Ankara Üniversitesi
Dr. Doğan BAŞARAN	Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
Dr. Asiye Gün GÜNEŞ GÜLAL	Bağımsız Araştırmacı

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE

TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi (TSBD), Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez Mart ve Eylül aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilecek yazılar derginin biçim kurallarına uygunluğu incelendikten sonra, iki kör hakem değerlendirmesine gönderilir. Hakem raporlarına göre dergi yayın kurulu çalışmayı yayınlarsa veya yayınlamaz. Dergide intihale (kendinden intihal dâhil) karşı sıkı bir politika izlenmektedir. Yazılar intihale karşı yayından önce, yayın aşamasında ve sonrasında denetlemeye tabi tutulur ve intihal bulgusu durumunda değerlendirme sürecinin herhangi bir aşamasında reddedilir. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yalnızca yazarların kendisine aittir, yayınlanan kurumun görüşlerini yansıtmaz. Yayıncılar bu görüşler için herhangi bir yasal sorumluluğu kabul etmez.

Turkish Journal of Political Science (TSBD), is an international peer-reviewed journal published twice a year, in March and September by Yozgat Bozok University Faculty of Economics and Administrative Sciences. After a preliminary inspection, manuscripts meeting the format requirements undergo a double-blind peer review process. According to the outcome of peer review reports editorial board publish or do not publish the article. A strict policy towards plagiarism (including self-plagiarism) is followed in the journal. Manuscripts are screened for plagiarism before, during, and after publication, and if found they are rejected at any stage of processing. The opinions expressed in the published articles are the author's own and do not reflect the view of the publisher institution. Publishers do not accept any legal responsibility for these opinions

İletişim Bilgileri / Contact Information:

Adres: Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Atatürk Yolu 10. km. 66200 YOZGAT

Telefon: (354) 242 10 42

E-mail: siyasetdergisi@yobu.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editöryal / Editorial	IX
Araştırma Makaleleri / Research Articles	
En Yüksek Cam Tavanlara Meydan Okumak: Latin Amerika Kadın Devlet Başkanları <i>Challenging The Highest Glass Ceilings: Latin American Female Heads Of State</i> Ruziye Tali	1
Latin Amerika’da Solun İkinci Yükselişi <i>The Second Rise of the Left in Latin America</i> Emrah Kaya, Ezgi Yıldırım	19
Kolombiya – FARC Barış Sürecinin Uygulanması: Sorunlar ve Riskler <i>Implemetation of Colombia – FARC Peace Deal: Problems and Risks</i> Başar Baysal, E. Nur Sezek	35
Brezilya Federal Devleti ve Kamu Politikası Üzerine Bir İnceleme <i>A Study on the Brazilian Federal Government and Public Policy</i> Sevil Zengin	49
Bolsonaro Döneminde Brezilya’nın Amazonlar Politikası <i>Brazil’s Amazons Policy During the Bolsonaro Era</i> Ceren Uysal Oğuz, Canan Kışlalıoğlu	57
Covid-19 Salgınının Eşitsizlik ve Yoksulluğa Etkisi: Latin Amerika Örneği <i>The Effect Of The Covid-19 Epidemic on Inequality and Poverty: The Case of Latin America</i> Alper Ekmekcioğlu	73
Pretoryenizmin Sürekliliği Açısından Latin Amerika ve Türkiye’deki Askerî Darbeler: 1960-1980 <i>Military Coups in the Latin America and Turkey in Terms of the Continuity of Praetorianism: 1960-1980</i> Sacit Yarimoğlu	93
Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Fransızca Basın: Fransa Millî Kütüphanesi’nde (Bibliothèque Nationale De France) Bulunan Fransızca Yayımlanmış Osmanlı Gazete, Dergi ve Yıllıkları Koleksiyonu <i>Francophone Press From The Ottoman Era to the Republic: Collection of Ottoman Newspapers, Magazines and Annuals Published in French Language at the Bibliothèque Nationale De France</i> Aydın Özgören	111
6360 Sayılı Kanun ile Köyden Mahalleye Dönen Yerlerdeki Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Assessment on the Problems Returning from the Village to the Neighborhood with the Law No. 6360</i> Pelin Sultan Kara, Emre Ezin	137

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

Benjamin Moffitt – Popülizmin Küresel Yükselişi

Benjamin Moffitt – The Global Rise of Populism

Furkan Yaman 153

Bu Sayıya Katkıda Bulunanlar 163

Contributors to the Current Issue 167

Makale Çağrısı / Call for Articles 171

EDİTÖRYAL

“Latin Amerika” diye tabir ettiğimiz bölge, coğrafi açıdan bizden uzak olmakla beraber uluslararası siyaseti ve dengeleri anlamak için çok önemli bir bölgedir. Buradaki ülkelerin siyaset gündemini takip edebilmek için bölgeye has temel özellikleri bilmek ve geçmişte yaşanan birtakım olayların izini sürebilmek gerekir. Latin Amerika tabiri, Latince kökenli diller konuşan ve Katolik inancına sahip olan Avrupalılar tarafından keşfedilen, fethedilen ve sömürgeleştirilen Amerika topraklarına verilen “kültürel” bir isimdir. Bugün var olan ulus-devletler on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren ortaya çıkmıştır, daha önceki üç yüzyıllık dönemde ise bölge Avrupalı sömürgeci devletlerin egemenliğindedir. Avrupalı sömürgecilerden önce burada en büyükleri Maya Uygarlığı, Aztek ve İnka İmparatorluğu olmak üzere çeşitli kültürlerle bağlı veya bağımsız yaşayan göçebe ve yarı-göçebe yerli halk bulunmaktadır. Bölgede, çoğunluğu keşif ve sömürgecilik döneminde çeşitli hastalık ve eziyetlerden ölmüş olan yerlilerin kalanlarından, Avrupalı yerleşimcilerden ve köle olarak getirilen Afrikalılardan beslenen bir kültür bileşimi vardır. Zaman içinde Avrupa ve Doğu ülkelerinden göç almış ve bir o kadar da başta kuzey komşusu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere göç vermiştir. Mitler, inançlar, adetler ve yerel diller halk arasında yaşatılarak ve aktararak bugüne gelmiş, birbiriyle etkileşim içinde kültürel inşa sürecinde yeniden üretilmiştir. Festivallerde, müzik ve dans başta olmak üzere sanatta çok yakından gözlediğimiz bu kültürel etkinin, uzun süre üst sınıf Avrupa kökenli ailelerin torunlarının egemen olduğu siyaset arenasına yansması çok daha sonra olmuştur.

Latin Amerika; And Dağları, Amazon havzası ve ormanı, Río de la Plata'nın pampaları, Patagonya ve iki büyük okyanus arasında birbirinden ilginç ve etkileyici coğrafyası ile son derece verimli topraklara ve değerli madenlere sahip bir bölgedir. Ne var ki doğal kaynakların zenginliği öncelikle kolonyal güçlerin sömürücü kurumlarının ayakta tutulmasını desteklemiş, bağımsızlık sonrasında sömürge döneminin kurumsal sıkıntıları yeni döneme de aktarılmış, petrol, doğalgaz, bakır, demir ve endüstriyel tarım ürünlerine (şeker, kahve, kakao, tütün, kauçuk vb.) dayalı hammadde bağımlı bir bölge haline gelmiş, sanayi görece olarak gelişmemiştir. Kolonyal güçlerin yerine neoliberal dönemin neokolonyal güçleri, özel şirketleri ve silahlarıyla zenginliğin peşine düşmüştür. İşsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk ve bunların olduğu yerde hemen her zaman mevcut olan yolsuzluk, suç ve terör, krizlerin ağındaki Latin Amerika'nın kronik sorunları olmuştur. Böyle güzel, renkli ve zengin bir coğrafya, üstüste binmiş ve içiçe geçmiş kültürel melezlik; askerî darbeler, ekonomik krizler, terör gibi ağır sorunlarla yüzleşmiş ve bunlar “büyülü gerçekçilik” akımıyla ünlü edebiyatının ve politik sinemasının konu zenginliğini oluşturmuştur.

Uzaktan bakıldığında yekpare kültürel bir tipoloji olarak algılsa da Meksika, Orta Amerika ülkeleri, Karayipler, Kuzey And ülkeleri, Şili, Arjantin, Uruguay ve Brezilya birbirinden farklı ve kendilerine has birçok tarihsel, kültürel özelliği barındırır. Bölge ve ülke temelindeki Latin Amerika araştırmaları, bu benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarır. Son on yıl içerisinde Türkiye’de Latin Amerika ile ilgili araştırmaların arttığını, bölge ile ilgili araştırma kitaplarının seriler halinde yayımlanmaya devam ettiğini gözlemliyoruz. Buna paralel olarak yine son yıllarda Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye arasındaki diplomatik temaslar, ekonomik ve kültürel etkileşimler giderek artmaktadır. Türkiye’de ilk defa Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi 2009 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulmuş, bölgenin daha iyi tanınmasında ve bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Latin Amerika’da 2002 yılında karşılıklı olarak altı büyükelçilik bulunurken günümüzde Türkiye’de on altı ve Latin Amerika’da çok yakında El Salvador’un başkenti San Salvador’da açılması planlanan büyükelçiliğimizle birlikte on sekiz büyükelçilik bulunmaktadır. Latin Amerika’yı gün geçtikçe daha iyi anlamak ve gelişmeleri sağlıklı bir şekilde takip edebilmek için konu ile ilgili akademik çalışmalar büyük önem taşımaktadır.

Bu çerçeveden hareketle Türkiye Siyaset Bilimi Dergisinin 2022/1 Sayısı “Latin Amerika Bölgesinde Siyaset ve Toplum” ana temasıyla hazırlanmıştır. Dergide, hem Latin Amerika’ya özgü ve hem de küresel anlamda son derece güncel sorunlara temas eden konular ele alınmıştır. Terör, askerî müdahaleler, toplumsal hareketler, popülizm, eşitsizlik ve yoksulluk gibi bölgenin karakteristik sorunsalları etrafında yedi makale; diğer konular başlığı altında ise iki makale bulunmaktadır. Dergide ayrıca bir kitap incelemesine de yer verilmiştir.

Bu sayının ana temasına uygun olarak ilk makale Ruziye Tali tarafından kaleme alınan “*En Yüksek Cam Tavanlara Meydan Okumak: Latin Amerika Kadın Devlet Başkanları*” adlı çalışmadır. Çalışma, Latin Amerika’da ilk kadın başkanın göreve geldiği 1974 yılından günümüze seçilen/atanan 13 kadın başkana odaklanmaktadır. Siyasi kariyerlerini adım adım inşa eden kadınları iktidara taşıyan süreç ve etkili faktörler, Latin Amerika’da kadın hareketini oluşturan tarihsel-siyasal bileşenler göz önünde bulundurularak incelenmektedir. Kadınların siyasi deneyimleri ve eğitimleri sürecin temel taşlarını oluştururken aile bağı ve elverişli siyasi koşullar da seçilme şansına katkı sağlamaktadır. Çok tanıdık bir durum söz konusudur: “Kadınların, üst siyasi pozisyonlara ulaşmaları ve cam tavanları aşmaları önemlidir ancak bu camların tamamen ortadan kalkması daha uzun bir yola ve kültürel değişime ihtiyaç olduğunu göstermektedir”.

Emrah Kaya ve Ezgi Yıldırım’ın hazırladığı “*Latin Amerika’da Solun İkinci Yükselişi*” başlıklı makalede Latin Amerika’da 2000’den başlayarak 2021 yılının sonuna kadar olan süreçte siyaset arenasındaki gelişmeler modern dünya-sistem teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma kapsamında solun ilk dalgası (1999-2015) ve ardından geri çekilişi (2015-2018) dikkate alınarak 2018 yılından itibaren sol hükümetlerin tekrar demokratik yollarla iktidara gelmesinin yeni bir dalga olup olmadığı incelenmiştir. Meksika’da 2018 yılında Andrés Manuel López Obrador’un başkanlık seçimlerini kazanmasıyla başlatılan yeni dalga; ABD’nin müdahaleci politikaları, Latin Amerika’daki solun demokratik olmayan yollarla iktidardan uzaklaştırılması, Covid-19’un olumsuz etkisi ve salgının sağ partiler tarafından ya önemsenmemesi ya da iyi yönetilmemesi sonucunda ortaya çıkmış ve güçlenmiştir. Arjantin, Bolivya, Honduras, Panama, Peru ve Şili’de iktidara geçen sol partiler, ikinci dalganın daha da kökleştiğini göstermektedir.

Başar Baysal ve E. Nur Sezek tarafından kaleme alınan “*Kolombiya – FARC Barış Sürecinin Uygulanması: Sorunlar ve Riskler*” başlıklı makalede, Latin Amerika Bölgesinin en köklü ve elli yılı aşkın bir süredir devam eden çatışmalarından birisini sona erdirmek üzere 2016 yılında imzalanan ve son derece başarılı bir müzakere süreci sonunda varılan bir anlaşmanın uygulanmasındaki sorunlar ele alınmıştır. Uyuşturucu madde ve toprak reformu gibi çatışmayı yaratan ve şiddetlendiren temel sebeplerin halen ortada durması, eski FARC üyelerinin entegrasyonu konularında yaşanan sıkıntılar ve bu sorunların barış anlaşması için doğurduğu risklerin analiz edildiği araştırmada, barış süreçlerinde uygulama sürecinin en az barış müzakereleri ve barış anlaşmasının imzalanabilmesi kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

Sevil Zengin tarafından kaleme alınan “*Brezilya Federal Devleti ve Kamu Politikası Üzerine Bir İnceleme*” başlıklı makalede, Brezilya devlet yönetiminin temel niteliklerine ve kamu politikası yapım sürecinde yer alan aktörlere odaklanılmıştır. Brezilya’da askerî yönetim döneminden sonra yaşanan demokratikleşme sürecinde kamu yönetiminde yapısal dönüşümler gerçekleşmiş ve neoliberal kapsamda devlet dışı aktörlerin kamu politikalarındaki etkili olmaya başladığı gözlenmiştir. Çalışmada çeşitli verilerin analizi sonucunda demokratik çoğulculuğa geçişle birlikte şeffaflık ve hesapverilebilirlik ilkelerinin devlet yönetiminin temeline yerleşmesi beklentisi ile yapılan reformların beklenen başarıyı sağlamadığı gösterilmiştir.

Ceren Uysal Oğuz ve Canan Kışlalıoğlu’nun “*Bolsonaro Döneminde Brezilya’nın Amazonlar Politikası*” başlıklı makalesi, Amazon Yağmur Ormanları’nın ekonomik potansiyeli kadar ekolojik değeri ve yerli halkların haklarının korunması bağlamındaki önemine vurgu

yapmaktadır. Çalışmada, Amazon Ormanları'nın büyük bölümüne ev sahipliği yapan Brezilya'nın, geçmişte ve günümüzde bu konuya yönelik politikaları kısaca açıklandıktan sonra popülist bir yönetim tarzı benimseyen Bolsonaro hükümetinin uygulamaları ve ortaya çıkan sonuçlar analiz edilmiştir. Sonuç olarak, dünyanın akciğerleri olarak adlandırılan ve yüzyıllardır bu coğrafyada yaşamlarını sürdüren yerlilerin yaşam alanı olan Amazon Ormanları'nın korunmasının, barındırdığı endemik türler ve iklim krizine karşı en büyük karbon yutaklarından biri olması nedeniyle dünyanın ekolojik geleceği açısından varoluşsal bir önemi olduğu ifade edilmiştir.

Bir sonraki çalışma, hepimizi etkileyen son derece güncel bir konuyu Latin Amerika bağlamında ele alıyor. Alper Ekmekcioğlu tarafından yazılan “Covid-19 Salgınının Eşitsizlik ve Yoksulluğa Etkisi: Latin Amerika Örneği” başlıklı makalede, Latin Amerika'nın işsizlik, enflasyon, gelir adaletsizliği, yoksulluk gibi sosyoekonomik sorunları, içinde bulunduğumuz dönemde yaşam paradigmamızı değiştiren salgının etkileri açısından değerlendirilmektedir. Çalışmada, Latin Amerika'da Covid-19 salgını sırasında uygulanan kamu politikalarının başarısı ve bu süreçte toplumların devletlere güveninin hangi yönde etkilendiği konusu incelenmektedir.

Sacit Yarımoglu'nun “Pretoryenizmin Sürekliliği Açısından Latin Amerika ve Türkiye'deki Askerî Darbeler: 1960-1980” başlıklı makalesi, Latin Amerika ile özdeşleşmiş askerî darbeler konusunu Türkiye ile karşılaştırmalı bir perspektiften ele almaktadır. Soğuk Savaş döneminde ABD, hem Latin Amerika ülkeleri hem de Türkiye üzerindeki nüfuzunu muhafaza etmeye çalışmış ve arka bahçesindeki Latin Amerika ülkelerinde, ekonomik olarak ve darbeler yoluyla, kendi zihniyetine yakın rejimleri ayakta tutmaya çalışarak etkili olmuştur. Bu dönemde, yanı başında, Küba'daki gibi bir başka rejimin filizlenmesine izin vermek istememiş, bölge ülkelerini kapitalist sisteme eklemlenmeye uğraşmıştır. Çalışmada darbeler sonrasında kurulan askerî rejimlerin ülke yönetimlerine etkileri incelenmiştir.

Bu sayının genel teması dışında yer alan ve Aydın Özgören tarafından kaleme alınan “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fransızca Basın: Fransa Millî Kütüphanesi'nde (Bibliothèque Nationale De France) Bulunan Fransızca Yayımlanmış Osmanlı Gazete, Dergi ve Yıllıkları Koleksiyonu” başlıklı çalışmada, Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi basın tarihi yazımında büyük bir önemi olan Fransızca yayımlanmış gazete ve dergiler incelenmiştir. Çalışmada, sadece Avrupalı veya Levantenler tarafından değil aynı zamanda Türk münevverleri tarafından takip edilen ve Osmanlı'nın son yüzyılı ile Cumhuriyet'in ilk yıllarını farklı perspektiflerden değerlendiren Fransızca yazılı basın, belirli görüşlere göre tasnif edilerek tanıtılmıştır.

Üniversitemizin çiçeği burnunda araştırma görevlileri Pelin Sultan Kara ve Emre Ezin'in “6360 Sayılı Kanun ile Köyden Mahalleye Dönen Yerlerdeki Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmasında; tarihsel süreçte var oluşları birbirinden farklı olan köy ve mahalle yerleşim birimlerinin bir kanun ile tekipleştirilerek mahalle haline gelmesi sonucunda çıkan sorunlara odaklanılmıştır. Zaman içerisinde yaşanan sorunların görülmesiyle kanun koyucu “kırsal mahalle” şeklinde ara bir kademe tanımı ile birtakım sorunlara çözüm yolu bulmuştur. Çalışmada hâlâ mahalle yönetiminin net olmayan statü sorununun varlığını koruduğu belirtilmektedir.

Derginin son bölümünde Furkan Yaman tarafından hazırlanan Benjamin Moffitt'in “Popülizmin Küresel Yükselişi” isimli kitabının incelemesini bulacaksınız. Burada popülizmin; lider, halk, medya, demokrasi, üslup ve krizler gibi hemen tüm çalışmalarda fenomeni çevreleyen kavramlarla olan ilişkisi ele alınmış ve yazarın “siyasi üslup” olarak popülizm kavramsallaştırması açıklanmaya çalışılmıştır. Küresel olarak gündemde olan popülizmin yükselişinin devam edeceğinin vurgulandığı kitap, alanının temel eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT

Literatüre katkısı olacağını umut ettiğimiz “Latin Amerika Bölgesinde Siyaset ve Toplum” konulu bu sayının, bölge ile ilgili çalışmaların gelişmesinde etkili olması için geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını temenni ediyorum. Yayın sürecinde özverili katkılarından dolayı derginin editör ve yayın koordinatörlerine, yazarlara ve hakemlik yapan kıymetli meslektaşlarıma teşekkür ediyorum.

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar Özmen
Yozgat Bozok Üniversitesi

EN YÜKSEK CAM TAVANLARA MEYDAN OKUMAK: LATİN AMERİKA KADIN DEVLET BAŞKANLARI

CHALLENGING THE HIGHEST GLASS CEILINGS: LATIN AMERICAN FEMALE HEADS OF STATE

Öz

Latin Amerika'da (2007-2014 arası) aynı anda dört kadın başkan varken günümüzde sadece bir kadın başkan bulunmaktadır. Bu, siyasi iktidarın erkek egemenliğine geri dönüşü ya da "Pembe Dalga"nın sönmesi olarak değerlendirilse de kadınların eskisinden daha fazla siyasi deneyimle iktidar için mücadeleye devam ettiği görülmektedir. Modern tarih boyunca Latin Amerika'nın 13 kadın başkanı olmuştur. Bu kadınların yarısı olağanüstü koşullar ve anayasal kırılmalar altında iktidara gelmiştir. Kadınların en üst siyasi pozisyona seçilmeleri ve güç kazanmaları mevcut toplumsal cinsiyet rollerine meydan okumaktadır. Diğer yandan hayatları ve deneyimleri ayırt edici bir fenomeni temsil etmektedir. Bu çalışma, Latin Amerika'da ilk kadın başkanın göreve geldiği 1974 yılından günümüze seçilen/atanan 13 kadın başkana odaklanmaktadır. Başkanları farklı kılan özel geçmişleri, aile bağları ve siyasi deneyimleri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda kadınların başkan olmadan önceki hayatları karşılaştırmalı yöntemle incelenmektedir. Kadınları iktidara taşıyan temel iki faktörün; eğitim ve siyasi deneyim olduğu gözlenmiştir. Kadınların başkan seçilmelerinde çoğunlukla aile bağı (eş, baba, anne, vb.) ya da akraba dışında güçlü bir erkek (lider, başkan) bağının olduğu gözlenmekle beraber bu durumun 2010 sonrası başkan seçilen kadınlar için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar, bu bağlardan birine sahip olsa bile kendi yetenekleri ve siyasi deneyimlerinin daha ön planda olduğu ortaya çıkmıştır.

Ruziye TALİ*

*Dr.

E-posta/E-mail:
ruziyetal@yaho.com

Orcid: 0000-0003-3650-1571

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, Kadın Devlet Başkanı, Aile Bağı, Siyasi Deneyim, Siyasi Temsil.

Abstract

Başvuru/Submitted: 28.01.2022

Kabul/Accepted : 05.03.2022

While there were four women presidents at the same time in Latin America (2007-2014), there is only one (1) woman president today. Although this is considered as the return of political power to male dominance or the decline of the "Pink Tide", it is seen that women continue to struggle for power with more political experience than before. Throughout modern history, Latin America has had 13 female presidents. Half of these women came to power under extraordinary conditions and constitutional breaks. The election and empowerment of women to the top political positions challenges existing gender roles. On the other hand, their lives and experiences represent a distinctive phenomenon. This study focuses on 13 women presidents elected/appointed since 1974 when the first woman president took office in Latin America. The special backgrounds, family ties, and political experiences that make the presidents different are the subject of the study. In this context, the lives of women before they became president are analyzed with a comparative method. The two main factors that bring women to power are education and political experience. Although it is observed that there are mostly family ties (spouse, father, mother, etc.), or strong male (leader, president) ties other than relatives in the

election of women as presidents, this situation did not apply to women presidents elected after 2010. Even if women have one of these ties, it has been revealed that their own talents and political experiences are more prominent.

Keywords: Latin America, Female President, Family Connection, Political Experience, Political Representation.

Giriş

Tarihsel olarak kadın ve liderliğin uzun ve zengin bir tarihi olmasına rağmen kadınların siyasi liderlik mücadelesi yavaş ilerlemiştir. Kadınlar, devrimlerin, toplumsal hareketlerin ve siyasi davaların etkili ve güçlü liderleri olmuşlardır. Köleliğin kaldırılmasından oy hakkına, çocuk haklarına, açlıkla mücadele çabalarından evrensel sağlık hizmetlerinin sağlanmasına kadar çok sayıda başarılı siyasi kampanya (Watson, Jencik ve Selzer, 2005:54) yürütmüşlerdir. Ancak az sayıda kadın siyasi liderlik pozisyonuna yükselebilmiştir. Son siyasi tabu (Blondel, 1987:25) siyasi liderlikte erkeklerin ezici çoğunluğu devam etmektedir ve kadınların devlet başkanı/başbakan olmalarını sınırlamaktadır.

Dünyada ulusal liderlik pozisyonuna (kadın hükümdarlar hariç) 1960 yılında Sri Lanka'da (o dönemki ismi Seylan) *Sirimavo Bandaranaike*, dünyanın ve ülkesinin ilk kadın başbakanı olarak gelmiştir. Hindistan'da *Indira Gandhi* ve İsrail'de *Golda Meir* de yine aynı dönemde başbakanlık yapmışlardır. Kadınlar bu gelişmelerden ancak on yıl sonra devlet başkanlığını kazanma konusunda sınırlı başarıya ulaşmıştır. 1974 yılında Arjantin'de *Isabel Martinez de Perón* devlet başkanlığı koltuğuna oturan ilk kadın (Jalalzai, 2013:32) olmuştur. Kadınların üst pozisyonundaki sayıları 1960'larda sadece üç, 1970'lerde dört ve 1980'lerde biraz yükselme ile dokuza (Jaquette, 2017:41) çıkmıştır. Devlet başkanı temsilde 1990'lardan itibaren büyük bir kırılma yaşanmış daha fazla ülke demokratikleştikçe kadın yönetici sayısı artmış ve yeni kadın devlet başkanı sayısı neredeyse iki katına (16) çıkmıştır. Bu artış 2000'li yıllarda da devam etmiş 2010'lara gelindiğinde neredeyse üç katına (22) ulaşmıştır. Daha önce kadın lider ile yönetilen ülkelerin çoğu tekrar kadın devlet başkanı seçmeye (Jalalzai, 2013:36-37) başlamıştır. Sayıların artmasında iki gelişme etkili olmuştur. İlki, 1960 ve 1990'ların başında Asya, Afrika ve Latin Amerika da dahil olmak üzere birçok bölgeye egemen olan askerî diktatörlüklerin yıkılması ile başlayan yeni siyasi geçişlerdir. İkincisi, 1990 ve 2000'lerde dünya genelinde kadınların siyasi temsilde yaşadığı adaletsizliğe karşı getirilen aday cinsiyet kota sisteminin hızla yayılmasıdır. Yasama organlarında uygulanan kota sistemi (en az %30) kadın milletvekili temsilini 1998'den 2008'e yaklaşık beş kat (Jalalzai ve Krook, 2010: 15) arttırmıştır. Bu kotalar devlet başkanı ya da başbakanlık için son derece nadir uygulansa da kadınların en üst siyasi görevler için rekabet etmelerine yönelik daha büyük uygunluk havuzu oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca, kadınların eğitimde ve istihdamdaki kazanımları siyasi başarılarının önünü açarak katkı sağlamıştır. Ancak günümüzde bu sayıların hâlâ çok düşük olduğu ve en üst siyasi görevlerde temsilde adaletsizliğin devam ettiği görülmektedir. Dünyada kadın devlet başkanı temsil oranı %5,9; kadın başbakan oranı ise %6,7'dir. 152 ülkenin sadece dokuzunda kadın devlet başkanı; 193 ülkenin de sadece on üçünde kadın başbakan (IPU, 2021) bulunmaktadır. Başkanların hepsi başkanlık görevlerine ilk seçilen kadınlardır.

Tablo 1. Dünya'da Kadın Devlet Başkanları

Ülke	Devlet Başkanı	Dönemi	Göreve Başlama Tarihi
Estonya	Kersti Kaljulaid (*)	İlk	10 Ekim 2016
Etiyopya	Sahle-Work Zewde	İlk	25 Ekim 2018
Gürcistan	Salome Zurbışvili	İlk	16 Aralık 2018
Yunanistan	Katerina Sakelaropulu	İlk	13 Mart 2020
Nepal	Bidhya Devi Bhandari	İlk	29 Ekim 2015
Moldova	Maia Sandu	İlk	24 Aralık 2020
Singapur	Halime Yakub	İlk	14 Eylül 2017
Slovakya	Zuzana Čaputová	İlk	15 Haziran 2019
Trinidad ve Tabago	Paula-Mae Weekes	İlk	19 Mart 2018

(*) 11Ekim 2021'de görev süresi dolmuştur.

Tablo 2. Dünyada Kadın Başbakanlar

Ülke	Başbakan	Dönemi	Göreve Başlama Tarihi
Almanya	Angela Merkel (*)	Dördüncü	22 Kasım 2005
Bangladeş	Şeyh Hasina Vecid	İkinci	6 Ocak 2009
Norveç	Erna Solberg (*)	İlk	16 Ekim 2013
Sırbistan	Ana Brnabić	İlk	29 Haziran 2017
İzlanda	Katrín Jakobsdóttir	İlk	30 Kasım 2017
Yeni Zelanda	Jacinda Ardern	İkinci	17 Ekim 2020
Barbados	Mia Mottley	İlk	25 Mayıs 2018
Danimarka	Mette Frederiksen	İlk	27 Haziran 2019
Finlandiya	Sanna Marin	İlk	10 Aralık 2019
Gabon	Rose Christiane Ossouka	İlk	16 Temmuz 2020
Litvanya	Ingrida Šimonytė	İlk	25 Kasım 2020
Peru	Mirtha Esther Vásquez	İlk	6 Ekim 2021
Togo	Victoire Tomegah Dogbé	İlk	28 Eylül 2020

Kaynak: IPU, 2021.

(*) Erna Solberg'in 14 Ekim 2021; Angela Merkel'in 8 Aralık 2021'de görev süreleri dolmuştur.

Latin Amerika'da ise, başlayan geniş demokratikleşme dalgası ve uzun bir geçmişe sahip aktif kadın hareketi olmasına rağmen siyasi iktidarda erkek egemenliği genel olarak korunmuştur. Kadınların en üst siyasi cam tavanı kırarak devlet başkanı gücünü elde etmeleri zor olmuştur. Büyük güce sahip tek bir üst liderin/devlet başkanının olması kadınların bu güce ulaşma imkanlarını sınırlamıştır. 1974 yılında Isabel Perón'un Arjantin Devlet Başkanlığı görevine gelmesinden önce Latin Amerika'da hiçbir kadın en üst siyasi cam tavanları (OECD, 2014:24-25; Cortes-Conde ve Boxer, 2015:44) aşip devlet başkanlığı koltuğuna oturamamıştır. Kadınlar demokrasi için savaşmalarına rağmen Asya'da yaptıkları gibi demokrasi devrimlerine öncülük edememişler ancak "annelik ve kadın" imgeleri üzerine kurdukları iki yönlü farklılık politikasını kamusal alana taşıyarak siyasallaştırmayı başarmışlardır. Kamusal ve siyasal alana giden yolda kolektif ve sosyal haklar üzerine yapılan vurgu, popülizm ve sosyal Katoliklikle uyumu Latin Amerika kadın hareketini bir tür sosyal feminizm (Molyneux, 2003:172) olarak tanımlanabilmesine imkân vermektedir. Siyasi eylemlerin temelinde anneliğin sembolik rolüne duyulan saygı kadınların kamusal alanda ilerlemelerinin ve en yüksek siyasi makama ulaşmalarının önünü açmıştır. 1990'larda ve 2000'li yılların ilk on yılında kadın devlet başkanı sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu artışta en çarpıcı olan; kadın başkanların belirli ülkelerde toplanması yerine farklı ülkelerin de kadın başkan seçmeye yönelmesi ile yaşanmıştır (Jalalzai, 2013:39-40). Baskın maço kültürü (machismo ve marianismo)¹, kadınların seçme ve seçilme hakkını yeni elde etmesi, demokrasinin sınırlı olması ve kadınların kültürel, sosyal ve ekonomik eşitlikten yoksun (Scwindt-Bayer, Vallejo, Cantu, 2020: 8) olmasına rağmen en yüksek makama kadınların seçilerek cam tavanları parçalamaları uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır. Bu bağlamda siyasal alana çıkan ve en üst siyasi cam tavanlara meydan okuyarak devlet başkanlığı koltuğuna oturan 13 kadının, başkan olmadan önceki hayatları ve siyasi deneyimleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı yöntemle kadın başkanların hayatı önemli katkılarına rağmen literatürde sınırlı ilgi (Genovese, 1993) görmüştür. Kadın başkan sayısının azlığı göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın siyasi temsil literatürüne önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışma, Latin Amerika'da ilk kadın devlet başkanının göreve geldiği 1974'ten 2022'ye kadar seçilen/atanan 13 kadın başkanın hayatını, aile bağlarını ve siyasi deneyimlerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek literatüre katkı sağlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu, kadınlar başkan olmayı/seçilmeyi nasıl başarmıştır ve hangi özellikleri, farklılıkları ve deneyimleri onları bu yolda güçlendirmiştir. İlk olarak, kadınların siyasi temsili ve devlet başkanı temsili ile ilgili karşılaştırmalı çalışmalar değerlendirilerek çalışmanın kavramsal çerçevesi

oluşturulmuştur. Latin Amerika’da kadın hareketinin gelişim süreci ve kadınların siyasi temsil ilişkisi ele alınmıştır. Ardından çalışmanın kapsam ve yöntemi açıklanmış ve karşılaştırmalı analizin sonucunda elde edilen veriler tablo halinde sunulmuştur. Üçüncü olarak, her bir başkanın kısa da olsa seçilme ve yönetim dönemi ele alınmıştır. Verilerin değerlendirilmesi sonuç bölümünde yapılmıştır.

1. Latin Amerika’da Kadın Hareketi

Latin Amerika’da feminist hareketlerin tarihi on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Kadınların vatandaşlık mücadelesi, bir taraftan kolonyal deneyim diğer yandan istikrarsız demokrasi ve askerî diktatörlüklerin siyasi tarihi etrafında şekillenmiştir. İspanya sömürgeciliği döneminde yerli halkın sürekli temel insan haklarından yoksun bırakılması en büyük zararı kadınlara vermiştir. Kadınlar, pasif ve boyun eğmekten çok uzak devrimci toplumsal hareketlerin içinde yer alarak ülkelerinin bağımsızlığı için gerilla mücadelelerinde; diğer taraftan tam vatandaşlık hakları doğrultusunda yasal statüleri ve sosyal eşitlikleri için savaşımıştır. Ancak, bölgesel sömürge deneyimi, bu hareketlerin ABD veya Avrupa’da geliştiklerinden çok farklı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur. Latin Amerika’da siyasi ilerlemenin merkezine “annelik” (Cortes-Conde ve Boxer, 2015:49) yerleştirilmiştir. Tüm dünyada kadınlar oy hakkı talepleri için mücadele ederken Latin Amerika’da bu mücadele anneliğin siyasallaşması (Cortes-Conde ve Boxer, 2015:46) için yapılmıştır. Annelik, Latin Amerika’daki kadın hareketlerinin yaygın ve kalıcı bir referansı olmuştur. Cumhuriyetçi yeni yönetim kadınlara anneler ve ocağın/ailenin koruyucuları olarak yer ayırarak yirminci yüzyılın sonlarına kadar vatandaşlık dışında bırakmıştır. Bağımsızlık mücadelesi veren liberaller özellikle kadınların ev içi erdemleri ve özel nitelikleri gereği oy hakkı için uygun hale gelmedikleri gerekçesi ile oy hakkı dışında tutmuş ve sınırlı da olsa oy hakkını erkeklere vermiştir. Yine de kadınlar, bu farklılık dilini, onları siyasi vatandaşlıktan ve yasal eşitlikten diskalifiye etmek için kullanılan kamu-özel ayırımına meydan okuyacak şekillerde kullanmıştır. Kadınsı erdemlerini (duygu, paylaşım, güven, barış ve yaşam vb.) evden çıkarıp kamusal alana taşımışlar ve ulusa hizmet olarak tanınmasını sağlamışlardır.

Latin Amerika kadın hareketini heterojen ve kendine özgü biçimleriyle üç sosyo-tarihsel bileşen (Molyneux, 2003:173) şekillendirmiştir. İlki, *ABD ve Avrupa’daki taleplere benzer feminist bir harekettir*. Latin Amerika kadın hareketlerinde kadınlara oy hakkı on dokuzuncu yüzyılın sonlarında feminizmin erken bir talebi olarak ortaya çıkmıştır. İspanyol sömürgecinin son bulması ile kıtada kurulan yeni devletlerde Avrupa’dan gelen göçmenlerin etkisiyle çeşitli kadın hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kadınların siyasi hak talebi de (oy kullanma hakkı, koruyucu iş yasaları, eğitime erişim, demokratik reformlar ve eşitlikçi bir aile hukuku) tam bu noktada (Yarar ve Erbaş, 2017:1076) başlamıştır. Farklı sınıflardan ve farklı görüşlerden kadınlar; kanundaki uygulamalara, Katoliklikten türetilen referanslar üzerinden sosyal ve politik dışlanma koşullarına itiraz etmişlerdir. Bu, kadın hakları, sosyal politika ve siyasi katılım açısından farklılık meselesini ortaya çıkarmıştır. Kadın oy hakkı karşıtları; kadınların çeşitli şekillerde siyasi yargıda bulunamayacak kadar tutkulu, cahil veya evcil olduklarını, destekçileri; kadınların doğuştan gelen özgecilik ve ahlak niteliklerinin siyasi yaşamı iyileştirmeye hizmet edeceğini (Molyneux, 2003:168) iddia etmişlerdir. Böylece kadın biyolojisi ve psikolojisi siyasi eşitlik arayışında hizmete açılmıştır. 1912 Arjantin Oy Hakkı Yasası, kadınlara vatandaşlığın en eski sınavı olan silah taşıyamadıkları gerekçesiyle oy verme hakkını reddettiğinde feministler, çocuk doğurduklarını ve oğullarını savaşta ulusa kurban verdiklerini söyleyerek anneliğin, ulus ve milliyetçilik fikirleriyle bağlantılı siyasallaşmasını (Molyneux, 2003:169) savunmuşlardır. Bu doğrultuda vatandaşlık hakları genellikle annelik ve kadınlık sorumluluğu üzerine idealize edilmiştir.

İkincisi, *diktatörlüğe, otoriterliğe ve insan hakları ihlallerine karşı seferber olan bir kadın hareketidir*. Yirminci yüzyılın ilk yarısından sonra birçok Latin Amerika ülkesi, demokrasiden bir tür askerî-diktatörlüğe geçerek siyasal değişim yaşamışlardır. Soğuk savaşla artan sağ ve sol

arasındaki çatışma (Kırlı Savaş) Arjantin ve Şili’de sağcı otoriter yönetimlerde yaşanmıştır. Her türlü muhalif hareketin baskıcı yollarla susturulmasına, tüm siyasal ve toplumsal hareketlerin engellenmesine rağmen kadın hareketi kamusal alanda kalabilmiş ve güçlenmiştir. Diktatörlüklerin dağıtamadığı tek siyasal eylem olan kadın hareketi, dönemin en olumsuz eylemi “devlet düşmanı” görülen kişilerin ortadan kaybolmasına karşı direnişte kendini göstermiştir. Madres de Plaza de Mayo ve Abuelas de Plaza de Mayo gibi hareketler², kendilerini siyasal aktörler olarak değil temel kadınsı kaygılara yanıt (Cortes-Conde ve Boxer, 2015:46) olarak konumlandırmışlardır. Kadınlar siyasal eylem aracı olarak başta özveri ve annelikle bağdaştırılan tüm geleneksel değerleri kullanarak anneliği kamusal alana taşıyarak siyasallaştırmışlardır. Bu, kadınların ailelerine olan bağlılıklarından ve diğer kültürel açıdan tanımlanmış kadınsı kaygılardan kaynaklanmıştır. Böylece *toplumsal annelik* olgusu ortaya çıkmış ve *anneliğin kutsal nitelikleri* (Molyneux, 2003:169) toplumun hizmetinde kullanılmaya başlanmıştır. Bunların dışında ifade özgürlüğü, siyasal özgürlükler, gıda ve barınma (Yarar ve Erbaş, 2017:1076) talepleri için de mücadele etmişlerdir.

Üçüncüsü, *hayatta kalma stratejilerini sosyo-politik taleplere dönüştüren bir popüler harekettir*. Latin Amerika’da 1980’lerde otoriter-askerî rejimlerden demokrasiye geçilmesi siyasal şiddet ve çatışma ortamını görece sona erdirmiştir. Neoliberal politikalar kamu hizmetlerini kesintiye uğratmış, ekonomik sıkıntı çeken kadınlar ek işlerde çalışmaya başlamış ve işgücü piyasasında daha adil bir gelir dağılımı için yeniden talepte bulunmaya başlamışlardır. Kadınlar, neoliberal iktidarların ve politikaların değişmesi için erkeklerle toplumsal hareketlerde yan yana yer almışlar ve her türlü siyasal, sosyal ve sosyo-ekonomik hakların genişletilmesini istemişlerdir. Kadın hareketinin çıkış noktasını oluşturan bu talepler sonrasında gelişen sosyal bilinç, daha feminist taleplerin (Yarar ve Erbaş, 2017:1077-1079) ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca bu gelişmelere kadınların siyasal partiler tarafından (Peronizm’de olduğu gibi) feminist söylemin unsurlarını ve bazı taleplerini özümsemelerine rağmen kendilerini açıkça anti-feminist siyaset içinde tanımlayan önemli hareketleri de eklenebilir.

Latin Amerika’da tüm kadın hareketlerinin temel dayanağını oluşturan feminist hareketin itici gücü *stratejik toplumsal cinsiyet çıkarlarına* değil *pratik toplumsal cinsiyet çıkarlarına* (Molyneux, 2003:43-44; Cortes-Conde ve Boxer, 2015:46) dayanmıştır. Kadınların kolektif hareketi yaşam hakkının savunulmasına Şili ve Arjantin’de kaybolanları görünür kılmaya yönelik gelişmiştir. Kadınlar ataerkil sistemi değiştirme niyetinde olmamışlar ancak kadın sorunlarını kamusal alana taşımayı başarmışlardır. Kadınların hareket noktaları sistematik bir değişim olmadığı için, toplumsal cinsiyete özgü *stratejik çıkarlar*, toplumsal cinsiyete özgü *pratik çıkarlara*³ tabi kılınmıştır. Pratik çıkarlar, kadınların ataerkil sistemdeki toplumsal konumunun yarattığı acil algılanan ihtiyaçlar nedeniyle tümevarımsal olarak ortaya çıkmıştır. Bu çıkarlar mutlak kadınlara özgü değildir ancak hareketlerde sınıf çıkarlarının savunulmasında birliği sağlamak için stratejik çıkarlar ikinci plana atılmıştır. Bu nedenle Latin Amerika’da feminizmin sınıf mücadelesini ve hareketi parçalayabilecek diğer boyutları dikkate almadan cinsiyet mücadelesini öncelmesi önemli bir eleştiri unsuru olmuştur. Ataerkil sistemde, kadın ve erkek arasındaki iş bölümü kadınları ev içi/özel alana hapseder ve erkeklerin kamusal alanda kazandıkları bağları ve dayanışmayı yaratmaz. Kadınların üreme hakları ve eşit ücret gibi temel sorunlarına yönelik etkili politikalar ve araçlar da geliştirilememiştir. Demokrasiye geçiş sırasında gelişen kadın hareketi, feminist etiketi kabul etmemiştir ancak feminist sorunlara yönelik farkındalık ve ilgileri (Schwindt-Bayer, 2006:571) artmıştır. Kamusal alanın bu kazanımı fedakârlık idealleri içinde yaşam ve sevgi kutsallığının somutlaştığı bir “sembolik kadınlık” ortaya çıkarmıştır. Kadınlar, aşkın nihai dağıtıcıları ve hayatın koruyucuları olarak kazandıkları bu sembolik gücü (Cortes-Conde ve Boxer, 2015:46) başarılı bir strateji olarak; kamusal alanda insan hakları sorunlarından daha fazlasını elde etmek ve etkilerini genişletebilmek (Fejoó ve Nari 1994:125) için kullanmışlardır. Latin Amerika’da annelik ve kadınlık, zaman içinde değişikliğe

uğrasa da kalıcı bir ahlaki ve politik öneme (Molyneux, 2003:169) sahip olmaya ve kadınların siyasal alanda görünür olmalarının temeli olmaya devam etmektedir.

2. Kapsam ve Yöntem

Çalışmanın kapsamı kadın devlet başkanları/başbakanlar ile ilgili siyasi temsil literatürünün taranması sonucunda oluşturulmuştur. Latin Amerika ülkelerinin hemen hepsinde başkanlık sistemi; bölgedeki üç ülkede ise (Belize, Guyana ve Peru) devlet başkanı ile birlikte başbakan bulunmaktadır. Bu yüzden çalışmanın kapsamı kadın devlet başkanları ile sınırlandırılmıştır. İlk kadın başkanın göreve geldiği 1974'ten 2022'ye 11 ülkede devlet başkanlığına seçilen/atanan toplam 13 kadın çalışmaya dahil edilmiş; kadın başbakanlar kapsam dışında bırakılmıştır. Devlet başkanlığı görevini yürüten 13 kadından dördü geçici başkanlık yapmıştır ve diğer başkanlarla aynı resmî süreçten geçmedikleri için kapsam dışı kalmaları literatürde tartışılmaktadır. Geçici başkanlık da olsa bir kadının tercih edilmesi önemli (Jalalzai, 2004: 13) olduğu için çalışmanın kapsamına dahil (bkz. Tablo 3.) edilmiştir.

Çalışmada kapsama alınan 1974'ten 2022'ye toplam 13 kadın devlet başkanını; yaş, eğitim, meslek, aile bağları ve başkan seçilmeden önceki siyasi deneyimleri analiz edilmiştir. Veri kaynağı olarak kadın başkanlar ile ilgili kitaplar, tezler, makaleler, raporlar, araştırmalar, resmî belgeler, yazılı ve görsel medya ve internet siteleri kullanılmıştır. Beş soru (Jalalzai, 2004:86) tanımlanmıştır: *seçilme veya atanma sırasındaki yaşı; eğitim seviyesi; önceki mesleği; başkan seçilmeden/atanmadan önceki siyasi deneyimi; aile bağı var mı?* (eş, baba, akraba ya da güçlü bir lider). Elde edilen *eğitim verileri; düşük* (lise ve altı) *ve yüksek* (üniversite ve üstü) olarak derecelendirilmiştir. *Siyasi deneyim* çalışma kapsamında belirlenen faaliyetler çerçevesinde değerlendirilmiş ve Jalalzai'nin (2004:99) kullandığı sınıflandırma esas alınmış ancak faaliyet süreleri bu çalışma kapsamında değerlendirilmemiştir. *Hükümette görev almak* (başkan yardımcılığı, bakanlık, sekreterlik vb.); *eyalet ve bölgesel deneyim* (meclis başkanlığı, senatörlük, milletvekilliği); *siyasi partide görev almak* (liderlik, sekreterlik, faaliyetlerine katılma, vb.) *veya siyasi bir harekete* (devrimci dahil) *katılmak*. Bu faaliyetlerden birine, bazılarına ya da hepsine dahil olmaya göre siyasi deneyimin derecelendirilmesi; *düşük* (yok), *orta ve yüksek* olarak belirlenmiştir. *Aile bağı verileri; aile bağı* (baba, anne, eş, akraba) ya da *aile dışından* (eski lider, eski başkan, vb.) biri varsa 'evet'; yoksa "hayır" kelimeleri ile ifade edilmiştir.

Tablo 3. Latin Amerika Kadın Devlet Başkanları (1974-2022)

Ülke	İsim	Pozisyon	Görev Süresi
Arjantin	Isabel Martínez de Perón	Devlet Başkanı	1974-1976
Bolivya	Lidia Gueiler Tejada	Geçici Devlet Başkanı (*)	1979-1980
Nikaragua	Violeta Barrios de Chamorro	Devlet Başkanı	1990-1997
Ekvador	Rosalía Arteaga Serrano	Geçici Devlet Başkanı (*)	09-11/02/1997
Guyana	Janet Rosenberg Jagan	Devlet Başkanı (***)	1997-1999
Panama	Mireya Elisa Moscoso	Devlet Başkanı	1999-2004
Şili	Michelle Bachelet Jeria	Devlet Başkanı (**)	2006-2010; 2014-2018
Arjantin	Cristina Fernández de Kirchner	Devlet Başkanı (**)	2007-2011; 2011-2015
Kosta Rika	Laura Chinchilla	Devlet Başkanı	2010-2014
Brezilya	Dilma Vana Rousseff	Devlet Başkanı (**)	2011-2014; 2014-2016
Peru	Mercedes Rosalba Aráoz	Geçici Devlet Başkanı (*)	30-31 Eylül 2019
Bolivya	Jeanine Áñez Chávez	Geçici Devlet Başkanı (*)	2019-2020
Honduras	Iris Xiomara Sarmiento	Devlet Başkanı	27 Ocak 2022

(*) Başkanlıkta herhangi bir sebeple boşalma olması durumunda yeni başkan seçilinceye kadar başkanlığa vekâlet etmektir.

(**) Başkanlık görevleri iki dönem devam etmiştir.

(***) Öncesinde başbakanlık yapmışlardır.

2.1. Kadınların Başkan Seçilmesinde Etkili Faktörler: Eğitim ve Siyasi Deneyim

Kadınların başkan seçilmesinde; demokrasi ve kadın hakları, aile bağları, güçlü bir başkanın halefi, erkek çevre/siyasal ağları vb. (Skard, 2014:243-250) etkili olmaktadır ancak kadınların arka planda kalan hayatları ve siyasi deneyimleri sürecin temel taşlarını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamındaki kadınların başkan olmadan önceki hayatları ve siyasi deneyimleri incelendiğinde; *eğitim ve siyasi deneyimin* temel iki kilit unsur (bkz. Tablo 4) olduğu ortaya çıkmıştır. Eğitim, sosyalleşme sürecinde sosyal ve kültürel değerleri iletmekte, kişinin sosyal ağ ve bağlantılarını belirlemekte, belirli değerleri ve normları teşvik etmektedir. Eğitim ve buna bağlı mesleki kariyer kişilerin siyasi kariyer yörüngesini (Alcántara, Barragán ve Sánchez, 2018:77) belirlemektedir. Daha önce yapılan araştırmalara (Jalalzai, 2004:99; Gray ve Batura, 2018:3) paralel olarak bu çalışmada da başkanların eğitim seviyelerinin oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Başkanlardan dördü yüksek lisans ve doktora derecesine sahiptir. Bu sadece ulusal siyaset için değil yerel siyaset için de geçerlidir. Belediye başkanı olarak görev yapan kadınların da iyi eğitime ve kariyer mesleğe sahip olduğu yapılan çalışmalarda (Tali, 2019:22) ortaya çıkmıştır.

Eğitim: Başkanların sekizi *yüksek eğitim* düzeyine sahiptir: 2 doktora, 2 yüksek lisans, 2 hukukçu, 1 işletmeci ve 1 ekonomist. Sadece 2 başkanın *eğitimi düşük* (lise ve altı) ve 3 başkanın da üniversite eğitimini tamamlayamadığı ortaya çıkmıştır.

Yaş: Başkanların göreve gelme/seçilme yaş ortalamaları 55'tir. En genç göreve başlayanlar, Rosalía Serrano (40) ve Isabel Perón (43); en yaşlı Janet Jagan (77) dır. Başkanların yedisi 50-60 yaş aralığında; üçü ise 60 yaşın üstünde göreve gelmiştir.

Siyasi Deneyim: Kadınların iktidara giden yollarına ışık tutmaktadır. Kadınlara iktidara giden yollar kendiliğinden mi açıldı yoksa kadınlar mı bu yolları açtı sorularının cevabını

vermektedir. Başkanlardan dokuzu (%69,27) yüksek düzeyde siyasi deneyime sahip olarak devlet başkanlığı görevine geldiği ortaya çıkmıştır. *Başbakanlık, başkan yardımcılığı, bakanlıklar, sekreterlik, milletvekilliği, senatörlük, siyasi parti kuruculuğu, liderliği ve aktif çalışmanın yanında devrimci harekete katılmak* gibi görevlerle siyasal alanda oldukları ve çok yüksek siyasi deneyime sahip oldukları görülmektedir. Kadınlardan sadece dördü *orta* siyasi deneyimle (30,77) başkanlığa gelmiştir. Siyasi deneyimi *düşük* (olmayan) başkan yoktur. Bu sonuçlardan kadınların yönetici pozisyonlarında daha düşük niteliklere sahip olduğu düşüncesi özellikle 2000'lerden sonra devlet başkanlığına seçilmiş kadınlar için temelden (Jalalzai, 2013:99) yoksun olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların başkan olmadan önce uzun bir siyasi kariyer (Alcántara, Barragán ve Sánchez, 2018:77) inşa ettikleri görülmektedir.

Aile Bağı: Dünya genelinde siyasi bir aileye mensup olmak, hem demokrasiler hem de demokrasi dışı ülkelerde ulusal yönetici pozisyonlarına girmek için bir avantaj sağlamaktadır. Latin Amerika ve Avrupa'da aile bağı ilişkili yöneticilerin oranı %13, Afrika'da %9'dur (Jalalzai ve Meg: 2018:69). Aile bağı, iktidar ve liderlik kaynakları olabilecek siyasi ilişkiler sunarak kişilerin siyasete girişini (isim tanınırlığı ve görünürlük, sosyalleşme, güvenilirlik, eğitim, sosyal ve siyasi ağlar vb.) kolaylaştırmaktadır. Latin Amerika'da 2010 yılına kadar aile bağı aracılığıyla iktidara gelen tüm kadınlar siyasi olarak deneyimsiz olmadıkları gibi hünerli siyasi bilgilerle sahiptirler. Aile bağı sadece kadınlara fayda sağlamamıştır tarih boyunca erkekler de bu bağı (Jalalzai, 2010:150) kullanarak iktidara gelmiştir. Bazı araştırmalar aile bağlarının, kadınların siyasi güce erişiminde karşılaştıkları geleneksel engelleri aşmalarında yardımcı olduğunu (Jalalzai ve Meg: 2018:69; Schwindt-Bayer, Vallejo ve Cantu, 2020:7) ileri sürmektedir. Bazı araştırmalar ise Latin Amerika'daki kadın başkanlar için aile bağlarının önemine karşı çıkmakta ve daha az önemli olduğunu (Reyes-Housholder ve Thomas 2018; Schwindt-Bayer, Vallejo, Cantu, 2020:5) ileri sürmektedir. Çalışmanın verileri de bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. 13 başkandan sekizi (%61) aile bağı bulunmasına rağmen bu bağın doğrudan başkan seçilmelerinde etkili olmadığı ancak katkı sağladığı ifade edilebilir. Başkanlardan ikisinin (Dilma Rousseff ve Laura Chinchilla) önceki devlet başkanlarının desteği ile aday olarak iktidara giden yolda bağlarını genişlettikleri (Jalalzai, 2013:99) görülmektedir. Her iki durumda da kadınların iktidara giden yolu kendi nitelikleri ve siyasi deneyimleriyle adım adım inşa ettikleri açıkça ortaya çıkmıştır. Başkanların siyasal alanda siyasi eylemleri ile görünür ve tanınır olmaları hem aday gösterilmelerine hem de seçilmelerine olumlu katkı sağlamaktadır (Tali ve Tokuroğlu, 2018:118). Çalışma, sadece 3 başkanın (Lidia Gueiler, Rosalía Arteaga ve Jeanine Áñez) ne aile bağı ne de güçlü bir liderle bir bağı olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Bu başkanların da geçici devlet başkanı olmaları dikkat çekmektedir.

Tablo 4. Kadın Başkanların Yaş, Eğitim, Meslek, Aile Bağı ve Siyasi Deneyimleri

Ülke	İsim	Yaş	Eğitim/ Meslek	Aile Bağı	Önceki Siyasi Deneyim
Arjantin	Isabel Martinez de Perón	43	İlkokul Dansçı	Evet: Eşi	Juan Perón'un 1973'te iktidara dönmesinde özel ve gayriresmî müzakerelerin yürütülmesi Devlet Başkanı Yardımcılığı (1974)
Bolivya	Lidia Gueiler Tejada	58	Orta öğretim Muhasebeci	Hayır	Devrimci Harekette aktif 12 yıl (1952-1964) Sol Ulusal Devrimci Parti liderliği (1964-1979) Temsilciler Meclisi Başkanlığı
Nikaragua	Violeta Barrios de Chamorro	60	Üniversite (*) Gazeteci	Evet: Eşi	Sandinista: Nikaragua Muhalefet Birliği (UNO)**)
Ekvador	Rosalía Arteaga Serrano	40	Doktora Hukukçu/Yazar	Hayır	Cuenca Meclis Üyeliği (1986-1987) Ekvador Devlet Başkanı Yardımcılığı (1996-1997) Kültür Müsteşarlığı ve Eğitim Bakanlığı (2004-2007)
Guyana	Janet Rosenberg Jagan	77	Üniversite(*) Hemşire ve siyasetçi	Evet: Eşi	Siyasi parti kurucusu ve liderliği Milletvekilliği (1953-1997) Devlet Başkanı Yardımcılığı Bakanlık ve Senatörlük (1964 ve 1997)
Panama	Mireya Elisa Moscoso	52	Üniversite (*) İşkadım	Evet: Eşi	10 yıl siyasi parti liderliği
Şili	Michelle Bachelet	54	Yüksek Lisans Doktor	Evet: Babası	BM Kadın Birimi İcra Direktörlüğü (2010-2013) Güney Amerika Uluslar Birliği Başkanlığı (2008-2009) Milli Savunma Bakanlığı (2002-2004) Sağlık Bakanlığı (2000-2002)
Arjantin	Cristina Fernandez de Kirchner	54	Üniversite Avukat	Evet: Eşi	Perónist Parti (30 yıldan fazla aktif çalışma) Santa Cruz Senatörlüğü (1995) Milletvekilliği (1997)
Kosta Rika	Laura Chinchilla	51	Yüksek Lisans Kamu güvenliği uzmanı	Hayır (***)	Kamu Güvenliği Bakanlığı (1996-1998) Milletvekilliği (2002-2006) Kosta Rika Başkan Yardımcılığı ve Adalet Bakanlığı (2006-2008) Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu Geçici Başkanlığı (2014)
Brezilya	Dilma Vana Rousseff	63	Üniversite Ekonomist	Hayır (***)	Maden, Enerji ve İletişimden Sorumlu Devlet Sekreterliği (1993-1994) Enerji Bakanlığı (2003-2005) Brezilya Devlet Bakanlığı Genel Sekreterliği (2005-2010)
Peru	Mercedes Rosalba Aráoz	58	Doktora Ekonomist	Evet: Babası	Uluslararası Ticaret ve Turizm Bakanı (2006-2009) Üretim Bakanlığı (2009) İlk kadın Ekonomi ve Maliye Bakanı (2009-2010) Peru İkinci Başkan Yardımcısı (2016-2018) Peru Başbakanlığı (2017-2018) Peru Birinci Başkan Yardımcılığı (2018-2020)
Bolivya	Jeanine Áñez Chávez	52	Üniversite Avukat	Hayır	Milletvekilliği (2006-2007), Bolivya Senatörlüğü ve İkinci Başkan Yardımcılığı (2010-2019)
Honduras	Iris Xiomara Sarmiento	62	Üniversite İşletmeci	Evet: Eşi	2009 Darbesine direnen hareketin liderliği Libre Partisi Devlet Başkanlığı Adaylığı (2013) Honduras Devlet Başkanı Yardımcılığı Adaylığı (2017)

(*) Üniversiteyi bazı nedenlerden dolayı tamamlayamamışlardır.

(**) The Nicaraguan Opposition Union (UNO)

(***) Aile dışından güçlü bir liderin/eski başkanın desteği ile aday olmuşlardır.

3. Latin Amerika'nın Kadın Başkanları

Yirminci yüzyılın sonunda Latin Amerika ülkelerinin hepsinde başkanlık sistemi nedeniyle devlet başkanları doğrudan halk tarafından seçilmesi kadınların harekete geçmesinde etkili olmuş ancak rekabet çok şiddetli yaşanmıştır. 16 Latin Amerika ülkesinde; Kolombiya'da ilk kadın devlet başkanı adayının yarıştığı 1974'ten 2010'a 47 seçimde toplam 62 kadın 'başkan aday' olarak seçimlere katılmış (bazıları bir kereden fazla) (Skard, 2014:244) ama seçilememişlerdir. Kadınların devlet başkanlığı zirvesine ulaşmaları hiç kolay olmamıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri, erkek egemen siyasi partiler, siyasi ve sosyal ağların dışında kalmaları ve seçim kampanyası finansman sıkıntısı seçim yarışını iyice zora sokmuştur. Yine de az sayıda kadın devlet başkanı seçilmeyi başarmış ve en yüksek siyasi pozisyona/güce ulaşarak siyasi cam tavanları aşmışlardır.

Arjantin'de 1974 yılında Isabel Martinez de Perón'un devlet başkanlığı görevine gelmesinden günümüze toplam 13 kadın devlet başkanlığı (bkz. Tablo 3.) koltuğuna oturmuştur. Başkanlardan dördü; Lidia Gueiler Tejada, Rosalia Arteaga, Mercedes Rosalba Aráoz ve Jeanine Áñez Chávez geçici devlet başkanı olarak görev yapmışlardır. Isabel Martinez de Perón ve Lidia Gueiler Tejada *atama* ile devlet başkanlığı görevine yükselirken; Violeta Barrios de Chamorro, *demokratik seçimlerle* devlet başkanlığı görevine gelen ilk kadın olmuştur. Bundan sonraki süreçte koşullar karışık ve çatışma içinde de olsa; Janet Rosenberg Jagan, Mireya Elisa Moscoso, Michelle Bachelet, Cristina Fernández de Kirchner, Laura Chinchilla, Dilma Vana Rousseff ve Iris Xiomara Sarmiento demokratik seçimleri kazanarak devlet başkanı koltuğuna oturmuşlardır.

Isabel Martinez de Perón, 1974 yılında Arjantin Devlet Başkanı Juan Domingo Perón'un yardımcısı görevini yürütürken aynı zamanda kocası da olan Juan Perón'un ölümü üzerine 43 yaşında devlet başkanlığı görevine yükselmiştir. Isabel Perón, *hem Latin Amerika'nın hem de dünyanın ilk kadın başkanı* olarak sürdürdüğü 18 aylık görev sürecinde Arjantin siyasetinde üç başlıkta; başkan, parti lideri ve siyasi temsilci olarak kritik rol (Weir, 2013:267) oynamıştır. Isabel Perón başkanlığı, çok zor bir dönemde devralmıştır ve devraldıktan sonra ulusal ve uluslararası alanda kocasının yolunu takip edeceğine söz vermiştir ancak Perón destekçileri arasındaki farklı güçleri birleştirip siyasi şiddete (Jensen, 2008:20) son verememiştir. Hükümetin desteklediği aşırı ekonomik kriz, grevler ve paramiliter faaliyeti önlemeye çalıştığına dair henüz bir kanıtın olmaması başkanlık döneminin olumlu değerlendirilmesini engellemektedir. Isabel Perón, 1976 yılında darbeye görevden alınmıştır ancak günümüzde bile Arjantin tarihinin önemli siyasi figürü olmaya devam etmektedir. Bu gelişmeden üç yıl sonra 1979 yılında yine oldukça istikrarsız ve belirsiz bir ortamda *Lidia Gueiler Tejada* Boliviya'da 58 yaşında geçici devlet başkanı olarak seçilmiştir. Latin Amerika'nın *ikinci* kadın başkanı olan Lidia Gueiler'in arkasında ne güçlü seçkin yöneticiler ne de aile bağı (baba ya da kocası) mirası vardır. Başta kadınlar olmak üzere hayatı boyunca insan hakları mücadelesi vermiştir. Hükümet karmaşık bir sosyo-ekonomik durumla karşı karşıya kalmıştır. İstikrar planının bir parçası olarak pesoda yapılan %25'lik devalüasyon hem fiyatları hem de protestoları ve sosyal gerilimleri (Rubio, 2021) artırmıştır. Defalarca darbe tehditi alan Lidia Gueiler hükümeti pes etmemiştir ancak iktidarda sekiz ay kalabilmiştir ve 1980 yılında bir darbe ile devrilmiştir. Lidia Gueiler, kısa süren yönetiminde kadın dostu politikaları (Skard, 2014:212) ile dikkat çekmiştir. Kadın bakanlarla birlikte kadınlar, çocuklar ve yaşlılar için bir kamu refahı merkezi ve bir de kadın hastanesi kurmuştur.

10 yıl aradan sonra 1990 yılında *üçüncü* kadın başkan *Violeta Barrios de Chamorro* 60 yaşında demokratik seçimle Nikaragua'da göreve gelmiştir. Ülkesinin de ilk kadın devlet başkanı olan Violeta Chamorro'nun en kalıcı başarısı ülkesinde 10 yıldır devam eden iç savaşı sona erdirmesidir. Nikaragua'da ilk kez bir iktidar, bir partiden diğerine barışçıl bir şekilde devredilmiştir. Pedro Joaquín Chamorro (kocası), 1978 yılında suikastla öldürülene kadar Nikaragua'nın en aktif muhalif figürlerden biri olmuştur. Violeta Chamorro, seçim kampanyası boyunca kocasının çalışmalarını seçmenle paylaşmıştır. Çalkantılı bir döneme denk gelen başkanlığında; silahsızlanma, dört haneli enflasyonla mücadele, kişi başına düşen dış borçların

yeniden yapılandırılması, Kontralara⁴ barış teklifi (Rubio, 2021) ve Amerika Birleşik Devletleri dış yardım paketi müzakereleri öncelikli başlıklar olmuştur. Violeta Chamorro, erkek egemen siyasi kültürün (machismo ve marianismo) belirlediği sınırlar içinde hareket etmiş (Saint-Germain, 2013: 137) ve altı yıllık görev süresini tamamlayabilmiştir. Aynı yıl 1997 yılında Ekvador Başkanı Abdala Bucaram'ın Kongre tarafından görevden alınması üzerine 40 yaşındaki başkan yardımcısı *Rosalía Arteaga Serrano* geçici başkan olarak göreve gelmiştir. Latin Amerika'nın *dördüncü* kadın başkanı olan Rosalía Arteaga, başkanlık görevini sadece üç gün (9-11 Şubat) elinde tutabilmiştir. Kongre'nin anayasa değişikliğine ihtiyaç duymadan yeni başkanı ataması sadece birkaç gün sürmüştür. Bu karar üzerine Rosalía Arteaga, başkan yardımcılarının otomatik olarak başkanlığı devraldığını ancak atamasının kadın olmasından kaynaklı onaylanmadığını vurgulayarak "bu toplumda machismonun çok güçlü olduğuna inanıyorum" cümleleriyle (Jensen, 2008:69) kendini savunmuştur. Görevden alınmasına izin vermemiş iki gün sonra kendisi istifa etmiştir.

Altı ay sonra Guyana'da *Janet Rosenberg Jagan* 77 yaşında Latin Amerika'nın *beşinci* kadın başkanı olarak seçilmiştir. Janet Jagan olağanüstü siyasi deneyime (Skard, 2014:213) sahip başarılı bir yöneticidir. Kocasını Cheddi Jagan, ulusal bir kahraman ve aynı zamanda Latin Amerika ve Karayipler'in en karizmatik ve ünlü siyasi liderlerinden biriydi. Cheddi Jagan, 1992 yılında ilk demokratik seçimlerde Guyana devlet başkanı seçilmiştir ancak 1997'de aniden vefat etmiştir. Çift, iki nesil boyunca özgürlük, eşitlik ve demokrasi mücadelesinde ülkenin önde gelen temsilcileri (Hinds, 2011:195-6) olmuşlardır. Janet Jagan⁵, sağlık, eğitim ve barınma, kırsal elektrifikasyon ve içme suyu sağlanması alanlarında çaba göstermiştir. Eşit eğitim, eşit konut fırsatları, eşit işe eşit ücret ve ücretsiz doğum izni dahil olmak üzere Latin Amerikalı kadınların kurtuluşunun açık savunuculuğunu (Skard, 2014: 217) yapmıştır. 1999 yılında sağlık sorunları nedeniyle göreve başlamasından 20 ay sonra istifa etmiştir. Aynı yıl Panama'da *Mireya Elisa Moscoso*, 52 yaşında Latin Amerika'nın *altıncı* başkanı olarak demokratik seçimle göreve gelmiştir. Kocasını Arnulfo Arias, üç kez Panama başkanı seçilmiştir ancak her seferinde muhalifleri tarafından görevden alınmıştır. Kocasını öldükten sonra Mireya Moscoso, Arnulfista Partisi'nin liderliğini üstlenmiştir. Bir önceki (1993) başkanlık yarışını %4'lük farkla kaybetmesine rağmen bir sonraki seçimde seçmenlerin %45'inin oyunu almıştır. Başkanlığı döneminde; Panama Kanalı'nı devralmış ve 1999 yılına kadar kanalın kontrolünün ele geçirilmesi konusunda anlaşarak kanalın verimli bir şekilde yönetilmesini sağlamıştır. Panama'nın Orta Amerika Entegrasyon Sistemi (SICA- Sistema de la Integración Centro Americana) kurucu üyeliğine ve Orta Amerika Parlamentosu'nda (PARLACEN-Parlamento Centroamericano) bir sandalye kazandırmıştır. Bocalayan ekonomi, gelir eşitsizliği ve yaygın yolsuzluk nedeniyle verilen destek azalmış (Jensen, 2008:22) ve 2004 seçimlerinde yeniden aday olmasına rağmen seçilememiştir.

2000'lerin başında, Latin Amerika'yı 'Pembe Dalga' (Pink Tide) adı verilen bir sol siyaset dalgası sarmıştır. Ülkelerin çoğuna ulaşmıştır ve kadın hakları bu dalganın bir parçası olmuştur. Pembe Dalga, Şili, Arjantin, Kosta Rika ve Brezilya'da kadın devlet başkanlarının seçilmesine (Engler, 2018; Dannefjord, 2021) katkı sağlamıştır. 2006-2016 arasında aynı anda dört kadın; Michelle Bachelet, Cristina Fernández de Kirchner, Laura Chinchilla ve Dilma Vana Rousseff devlet başkanlığı görevi (Alcántara, 2018: 15) yapmıştır. Başkanların önceki kadın başkanlardan farklı geçmişleri ve zirveye giden yolları olmuştur; öncelikle hiçbiri eşlerinin ölümü üzerine değil kendi nitelikleri, beceri ve azimlerini kullanarak zirveye tırmanmıştır. Başkanlardan Michelle Bachelet, 2006'da 54 yaşında Latin Amerika'nın *yedinci* başkanı olarak seçilmiş, Şili'de agnostik, sosyalist ve bekar bir anne olarak devlet başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Ayrıca, Latin Amerika'da önde gelen bir erkek politikacının eşi, dul eşi, kızı ya da akrabalık bağı olmadan (Jensen, 2008:59; Franceschet ve Thomas, 2010:177) kendi nitelikleri temelinde (Skard, 2014:245) seçilen ilk kadındır. Ülkenin siyasi tarihinde ilk kez bir kadın, seçim kampanyasını toplumsal cinsiyet ve kadının toplumdaki rolünü tartışmaya dönüştürerek kadınların oyunu ve

desteğini (Rios, 2008:518) kazanmıştır. Başkanlığı döneminde önemli başarılarla ve halk desteğine (%80) rağmen toplumsal cinsiyet sorunları yeterince (Montecinos, 2017:24) ele alınamamıştır. Michelle Bachelet, Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin ilk direktörü olarak görev yaptıktan sonra, 2014'te daha cesur yasa teklifleriyle (kürtaj yasağının kaldırılması ve kadınların temsiline kotalı bir seçim reformu) yeniden başkan seçilmiştir. Her iki dönemde de görevleri öncelik ve bağlam açısından büyük ölçüde farklılık gösterse de sosyal konulara (eğitim, kürtaj, işçi reformları, sivil sendikalar) dokunmuş ve Şili'nin yenilenebilir enerji kaynaklarını artırmasıyla (%5'ten %20'ye) net bir vurgu (Rubio, 2021) yapmıştır. Ekonomi büyümüş, yoksulluk azalmış ve kadınlar için önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Her şeyden önce Şililerin istediği türden bir değişimi somutlaştırmıştır: aşağıdan yukarıya demokratik sürece ve sosyal adalete gerçek bir endişeyi (Franceschet ve Thomas, 2010:193) dile getirmiştir. Toplumsal cinsiyet odaklı güçlü bir duruş sergilemiştir ancak bu temelde eleştirilmiştir. Ülke, demokrasinin geri dönüşünden bu yana en ciddi siyasi krize sürüklendikçe ve ekonomi kötüleştikçe, başkana yönelik halk desteği de çökmüştür.

Bir yıl sonra 2007 yılında Latin Amerika'nın *sekizinci* Arjantin'in *ikinci* kadın başkanı *Cristina Fernandez de Kirchner* 54 yaşında başkanlık seçimlerini kazanarak devlet başkanı koltuğuna oturmuştur. Cristina Fernández ve kocası (devlet başkanı Néstor Kirchner) Arjantin'in en güçlü siyasi çiftidir. Cristina Fernández, kocasının siyasi faaliyetlerinde merkezî bir rol oynamıştır ve kocası başkan seçildiğinde kendi siyasi pozisyonuna sahip çıkarak Senato'daki görevine devam etmiştir. Her ne kadar başkan seçilmesine yardım etmiş olsa da kocasından çok daha fazla ulusal siyasi deneyime (Jensen, 2008:225) sahiptir. Cristina Fernández, kocasından hiçbir şey miras almak istemediğinin altını çizmiş ve sahip olduğu her şeyin kendi başarılarının ya da kendi kusurlarının bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Kocasını başkan olmadan çok önce Senatör seçildiği için de övünmüştür. Cristina Fernández, ikinci bir dönem (2011-2015) için yeniden başkan seçilerek siyasetteki yerini pekiştirmiştir. Cristina Fernández, sosyal hakların savunulmasından (kadınlar dahil) yana kutuplaşmış ama güçlü bir akımı temsil etmiştir. Arjantin maço kültürü, politikalarından çok kadınlığına siyasi kariyerinden çok evliliğine odaklanarak eleştirmiştir. Yüksek enflasyon, gelir eşitsizliği, eşit ücret, yolsuzluk ve yüksek suçla ilgili hoşnutsuzluklar da muhalefeti güçlendirmiştir ve bir daha seçilme şansını kaybetmiştir.

Aynı dönem başkanlık yapan kadınlardan bir diğeri *Laura Chinchilla*, Kosta Rika Başkanı Óscar Arias Sánchez'in⁶ isteği ve desteğiyle 2010 yılında başkanlık seçimlerinde aday olmuş ve oyların %47'sini alarak 51 yaşında Kosta Rika'nın ilk, Latin Amerika'nın *dokuzuncu* kadın başkanı olmuştur. Yeni seçilen başkan olarak kabinesinin %39'una kadınları atamıştır, çevresel nedenlerle açık madencilik yasaklamış, uyuşturucuyla mücadele komisyonu ve yaşlıların bakımı için bir ağ oluşturmuştur. Laura Chinchilla, Orta Amerika'daki en yüksek ve en tutarlı büyüme oranlarından (%4,4) birine ulaşmıştır. Bunu bölgedeki en sert enerji geçişini (enerji üretiminin %90'ını yenilenebilir enerjiden karşılanması) yaparak sağlamıştır. Suç oranlarında ve cinayetlerde önemli azalmalara yol açan bir 'vatandaş güvenliği' stratejisi (Rubio, 2021) uygulamayı başarmıştır. Nikaragua ile ortak sınırların anlaşmazlığı, büyüyen bir bütçe açığı ve artan uyuşturucu kaçakçılığı tehdidi (Skard, 2014:238) karşısında ise zorlanmıştır. Başarılı bir yönetim ortaya koymuştur ancak beş ay sonra Brezilya'da Dilma Vana Rousseff'in başkan seçilmesiyle arka planda kalmış ve uluslararası alanda fazla ilgi görememiştir.

Dilma Rousseff, Latin Amerika'nın *onuncu* Brezilya'nın ise ilk kadın başkanıdır. Brezilya Devlet Başkanı Luiz Inácio Lula da Silva, kendi yerine aday göstermiş ve seçim kampanyası sırasında halkı mutlak yoksulluktan işçi sınıfına taşıma noktasında hükümet girişimlerinde yan yana durduklarını (Green, 2011:3) söyleyerek desteğini ortaya koymuştur. Dilma Rousseff, ikinci tur seçimlerde halkın %56 oyunu alarak 1 Ocak 2011'de göreve başlamıştır. Kendisini cinsiyetten bağımsız "presidente" yerine "presidenta" olarak (Skard, 2014:242) tanıtmıştır. Başkanlığı döneminde hareket alanı üzerindeki en büyük kısıtlama parti sisteminin parçalanması olmuştur. Zayıf parti sisteminin kurumsallaşması hükümetteki hem ilk hem de ikinci dönemini katı dış

gözetim seviyeleri ve yönetim tarzı nedeniyle imkânsız (Macaulay, 2017:131) hale getirmiştir. Brezilya ekonomisi aniden yavaşlamış ve ülke bir yüzyıldan fazla bir süredir yaşadığı en kötü resesyona saplanmıştır. Ekim 2014'te ikinci dönem için yeniden seçilen Dilma Rousseff, ilk dönemine göre Kongre'de çok daha düşük bir destek tabanı elde etmiştir. Yine de tekrar seçilmek için önemli bir galibiyet elde etmesine rağmen bütçe yasasını ihlal ettiği iddiasıyla 31 Ağustos 2016'da görevden alınmıştır. Dilma Rousseff, dünyada böyle bir kaderi yaşayan ilk seçilmiş kadın başkan olmuştur.

Bundan sonraki süreçte sol iktidarların düşüşü ya da Pembe Dalga'nın sönmesi kabul edilen dönem başlamıştır ve bundan da en çok kadın başkanlar (Funk, Hinojosa, Piscopo, 2017:420-421) etkilenmiştir. Günümüze kadar sadece tek bir kadın başkan seçilmiş iki başkan da geçici başkan olarak göreve gelmiştir. Üç yıl sonra, 30 Eylül 2019'da Peru'da anayasal bir krizin sonucu olarak Mercedes Rosalba Aráoz 58 yaşında Peru'nun geçici devlet başkanı olmuştur. Latin Amerika'nın *on birinci* başkanı olan Mercedes Aráoz, göreve gelmesinden bir (1) gün sonra hem devlet başkanlığından hem de devlet başkanı yardımcılığından istifa etmiştir. Bu gelişmeden yaklaşık iki ay sonra 12 Kasım 2019'da Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales ve yardımcılarının istifası ile ikinci başkan yardımcısı Jeanine Áñez Chávez 52 yaşında Bolivya'nın Geçici Devlet Başkanı olmuştur. Latin Amerika'nın *on ikinci* kadın başkanı Jeanine Áñez, muhalefetin oylarını bölmek için 2020 seçim sürecine katılmayı reddetmiştir ancak Mart 2021'de mevcut eski devlet başkanı bağlantılı rejim tarafından terörizm, isyan ve komplo suçlarından gözaltına alınmıştır. Aynı yılın sonunda, Latin Amerika'nın *on üçüncü* Honduras'ın ilk kadın başkanı 62 yaşındaki Iris Xiomara Castro Sarmiento, 28 Kasım 2021'de seçilmiştir. Honduras'ın eski devlet başkanı kocası Manuel Zelaya'ya karşı 2009 darbesine karşı direnen hareketin liderliğini yapmıştır. Partisinin 2013 başkan adayı ve 2017 başkan yardımcısı adaydır. Xiomara Castro, 2021 başkanlık seçim kampanyasını yolsuzluk, militarizmle mücadele ve refah üzerine kurmuş ve %54 oy oranı ile devlet başkanı seçilmiştir.

Sonuç

2022 yılında, Latin Amerika'nın 20 ülkesinin sadece birinde kadın başkan bulunmaktadır. Latin Amerika'da son yedi yılda sadece tek bir kadın başkan seçilmiştir. Bu, Latin Amerika siyasetinde siyasi iktidarın erkek egemenliğine geri dönüşü olarak yorumlansa da esas olarak 2000'lerde başlayan ve 2010'un ortalarında sönen "Pembe Dalga'nın etkisi olarak açıklanmaktadır. Pembe Dalga, muhafazakâr, sağcı bir siyasi dalgayla karşılaşmıştır ve en önemli etkisini de kadın başkan sayısında göstermiştir. En üst siyasi karar alma sürecinde (Devlet Başkanlığı) önemli değişiklikler yaşanmıştır. Latin Amerika merkeze ve sağa kaymış; siyasi gündemleri önceki dönemden belirgin bir ayrılma oluşturan başkanları; Guatemala'da Jimmy Morales, Brezilya'da Michel Temer ve Arjantin'de Mauricio Macri'yi seçmiştir. Solun düşüşü bölgedeki kadınların da başkan seçilme şanslarını etkilemiştir. Ancak son iki yılda muhafazakâr sağcı hükümetlerin politikalarına tepki olarak Latin Amerika'da yeniden Pembe Dalga'dan etkilenen liderler seçilmeye başlamıştır. Bu gelgitin etkisi olarak eski Pembe Dalga başkanı Cristina Fernández, başkan yardımcılığı görevine seçilmiştir. Yeniden sola dönüşün bir göstergesi olarak da son yıllarda bölgenin sağcı hükümetlerine karşı kitlesel protestoların artması gösterilmektedir. Bu, 2010'ların ortalarında muhafazakâr bir tepkiyle büyük ölçüde süpürülen sol hükümetlerin Pembe Dalgası'nın geri dönüşü olarak kabul edilmese de bölgenin solu canlanma belirtileri göstermekte ve kadın başkan sayısına etkisinin nasıl yansıtacağı şimdilik bilinmemektedir. Ancak, yedi yıl aradan sonra 2021'in sonunda Honduras'ta solcu kadın başkanın seçilmesi bu değişimin başladığı izlenimini güçlendirmektedir.

Kadınların seçim zaferlerini sadece elverişli siyasi bağlamların varlığı ile açıklamak doğru değildir. Elbette siyasi koşulların bağlamı önemlidir ancak bu çalışma kadınların yıllardır siyasi kariyerlerini adım adım inşa ettiklerini ortaya koymuştur. Özellikle 2000'li yıllarda başkan seçilen kadınların eğitimleri, meslekleri ve siyasi deneyimleri ile fark yarattıkları, azim ve

mücadeleleri ile başkanlık yarışını kazandıkları görülmektedir. Başkanların hiçbiri siyasette yeni değildir uzun ve mücadele dolu bir siyasi geçmişleri vardır. Bunu da siyasi deneyimleri ile kanıtlamaktadırlar. Kadınlara başkan olmanın yolları kendiliğinden açılmadığı her bir başkanın mücadele, azim ve siyasi deneyim ile kendi yollarını açtıkları ve zirveye ulaştıkları görülmektedir. Her ne kadar aile bağları iktidara giden yolda katkı sağlasa da kadınların seçim zaferini sadece aile bağı ile açıklamak doğru olmayabilir. Çalışma, aile bağı olmadan tamamen kendi nitelikleri ve siyasi deneyimleri ile başkan seçilen kadınların olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Kadınların artan siyasi deneyimleri ve eğitimleri sürecin temel taşlarını oluştururken aile bağı ve elverişli siyasi koşulların varlığı seçilme şansına katkı sağlamaktadır. Kadınların, en üst siyasi pozisyonlara ulaşmaları ve siyasi cam tavanları aşmaları önemlidir ancak bu camların tamamen ortadan kalkması daha uzun bir yola ve kültürel değişime ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Alcántara, M. (2018). Politics in Latin America in the Past Third of a Century (1978–2015). M. Alcántara, J. Blondel ve J. L. Thiébaud (Ed.). *Presidents and Democracy in Latin America* (s.5-23). Newyork and London: Routledge.
- Alcántara, M., Barragán, M. and Sánchez, F. (2018). Political Career Trajectories and Social Backgrounds: Latin American Presidents in Comparative Perspective (1978–2015). M. Alcántara, J. Blondel ve J. L. Thiébaud (Ed.). *Presidents and Democracy in Latin America* (s.73-89). Newyork and London: Routledge.
- Alexander, A. C. ve Jalalzai, F. (2018). Symbolic empowerment and female heads of states and government: a global, multilevel analysis. *Politics, Groups, and Identities*, 8(1), 24-43. DOI: 10.1080/21565503.2018.1441034.
- Dannefjord, J. (2021). Is there a new Pink Tide on Latin America's horizon? <https://www.theperspective.se/is-there-a-new-pink-tide-on-latin-americas-horizon/> (Erişim Tarihi: 19.01.2022).
- Engler, V (2018). Women in politics in Latin America, from the Pink Tide to the turn to the Right. <https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/women-in-politics-in-latin-america-from-pink-tide-to-turn-to-right/>, (Erişim Tarihi: 19.01.2022).
- Cortes-Conde, F. ve Boxer, D. (2015), Breaking the glass & keeping the ceiling: Women presidents' discursive practices in Latin America. J. Wilson and D. Boxer (Ed.). *Discourse, Politics and Women as Global Leaders* (s. 43-67). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Franceschet, S. and Thomas, G. (2010). Renegotiating Political Leadership: Michelle Bachelet's Rise to the Chilean Presidency. R. Murray (Ed.). In *Cracking the Highest Glass Ceiling: A Global Comparison of Women's Campaigns for Executive Office* (s. 177–197). Santa Barbara: Praeger.
- Funk, K. D., Hinojosa, M. ve Piscopo, J. M. (2017). Still Left Behind: Gender, Political Parties, and Latin America's Pink Tide. *Social Politics*, 24 (4), 399-424.
- Green, J. N. (2011). Brazil: Dilma Rousseff's Victory, *NACLA Report on the Americas*, 44 (1), 3-4.
- Hoffmann, A. R. (2019). Women in Leadership in Latin American Regionalism. *Desafíos*, 31(1), 349-362.
- IPU (2021). *Women in Politics: 2021*. <https://www.ipu.org/women-in-politics-2021> (Erişim Tarihi: 10.12.2022).
- Jaquette, J. S. (2017), Women at the Top: Leadership, Institutions and the Quality of Democracy. V. Montecinos (Ed.). *Women Presidents and Prime Ministers in Post-Transition Democracies* (s. 37-59). USA: Palgrave Macmillan.
- Jalalzai, F. (2004). Women Political Leaders. *Women & Politics*, 26 (3-4): 85–108.
- Jalalzai, F. (2008). Women Rule: Shattering the Executive Glass Ceiling. *Politics & Gender*, 4 (02): 205–231.
- Jalalzai, F. (2010). Madam President: Gender, Power, and the Comparative Presidency, *Journal of Women, Politics & Policy*, 31: 132–165.
- Jalalzai, F. and Krook, M. L. (2010). Beyond Hillary and Benazir: Women's political leadership worldwide. *International Political Science Review*, 31(1): 5–21.
- Jalalzai, F. (2013). *Shattered, Cracked, or Firmly Intact: Women and the Executive Glass Ceiling Worldwide*. Oxford: Oxford University Press.
- Jalalzai, F. ve Rincker, M. (2018). Blood is Thicker than Water: Family Ties to Political Power Worldwide. *Historical Social Research*, 43(4), 54-72.
- Jensen, J. S. (2008). *Women political leaders: breaking the highest glass ceiling*. Newyork: Palgrave Macmillan.

- Macaulay, F. (2017). Dilma Rousseff (2011–2016): A Crisis of Governance and Consensus in Brazil. V. Montecinos (Ed.). *Women Presidents and Prime Ministers in Post-Transition Democracies* (s. 123-141). USA: Palgrave Macmillan.
- Molyneux, M. (2003). *Women's Movements in International Perspectives: Latin America and Beyond*. London: Institute of Latin American Studies.
- Montecinos, V. (2017). Introduction. V. Montecinos (Ed.). *Women Presidents and Prime Ministers in Post-Transition Democracies* (s. 1-37). USA: Palgrave Macmillan.
- OECD (2014). *Women, Government and Policy Making in OECD Countries: Fostering Diversity for Inclusive Growth*. OECD Publishing.
- Reyes-Housholder, C. (2016). Presidentas Rise: Consequences for Women in Cabinets? *Latin American Politics & Society*, 58 (3), 1–23.
- Reyes-Housholder, C. and Thomas, G. (2018). Latin America's Presidentas: Overcoming Challenges, Forging New Pathways. L. A. Schwindt-Bayer (Ed.). *Gender and Representation in Latin America* (s. 19-38), New York: Oxford University Press.
- Ríos Tobar, M. (2008). Seizing a window of opportunity: The election of president Bachelet in Chile. *Politics and Society*, 4 (3), 509–519.
- Rubio, V. (2021). Today's Latin America Has No Female Presidents. It's Not Going Well. *Americas Quarterly*. <https://www.americasquarterly.org/article/todays-latin-america-has-no-female-presidents-its-not-going-well/> (Erişim Tarihi: 3.01.2022).
- Saint-Germain, M. A. (2013). Women in Power in Nicaragua: Myth and Reality. M. A. Genovese, and J. S. Steckenrider (Ed.). *Women as Political Leaders* (s.110–144). London: Sage.
- Schwindt-Bayer, L. A., Vallejo, A., Cantú, F. (2020). Gender and Family Ties in Latin American Legislatures. *Politics & Gender*, 1-25.
- Skard, T. (2014). *Women of Power: Half a Century of Female Presidents and Prime Ministers Worldwide*. United Kingdom: Policy Press.
- Tali, R. ve Tokuroğlu, B. (2018). Kamusal/Siyasal Alanda Görünürlük: Türkiye'de Kadın Belediye Başkanlarının Siyasi Temsili Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4(8), 111-122.
- Tali, R. (2019). *Kadınların Yerel Siyasi Temsil Süreçleri*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Watson, R. P., Jencik, A. and Selzer, J. A. (2005). Women World Leaders: Comparative Analysis and Gender Experiences. *Journal of International Women's Studies*, 7(2), 53-76.
- Weir, S. J. (2013). Perónisma: Isabel Perón and the Politics of Argentina. M. A. Genovese ve J. S. Steckenrider (Ed.). *Women as Political Leaders* (s.256–270). London: Sage
- Yarar, A. ve Erbaş H. (2017). Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler ve Kadınlar: Zapatista Örneği. *DTCF Dergisi*, 57 (2), 1069-1101.

¹ Latin Amerika'ya özgü olgulardır. Marianismo, geleneksel olarak kadınlara mahsus bir din olan Katoliklikten türemiştir. Marianismo, kadınları aynı anda hem güçlendirmekte hem de sınırlamaktadır. Kadınlara siyasi roller bahsedilebilse de, bu rolleri kendi çıkarları için oynamazlar. Benzer şekilde, daha büyük iyilik adına hareket eden kadınların “ahlaki üstünlüğüne” odaklanma, uygun “eril” ve “dişil” rollerin geleneksel klişelerinden kaynaklanmaktadır. Marianismo ile ilgili olarak, kadınlık annelikle eşittir. Machismo, erkeklerin toplumdaki üstünlüğünü ve egemenliğini aynı zamanda erkeklerden beklenen saldırgan davranışları ve fiziksel gücü temsil etmektedir (Jalalzai, 2013: 98; Yarar ve Erbaş, 2017: 1078)

² Plaza de Mayo, Arjantin'in başkenti Buenos Aires'in ünlü meydanında beyaz şalları ile Madres ve Abuelas (anneler ve büyük anneler) haftalık tempolu yürüyüşleriyle ikonik figürler (Cortes-Conde ve Boxer, 2015: 46) haline gelmiştir.

³ Toplumsal cinsiyet çıkarları, kadınların (veya bu nedenle erkeklerin) toplumsal cinsiyet özellikleri aracılığıyla toplumsal konumlanmaları nedeniyle geliştirebilecekleri çıkarlardır. Toplumsal cinsiyet çıkarları, her biri farklı bir şekilde türetilen ve her biri kadınların özneliği için farklı çıkarımlar içeren stratejik veya pratik olabilir. Stratejik toplumsal cinsiyet çıkarları, kadınların tabi kılınmasının analizinden ve mevcut olanlara alternatif, daha tatmin edici bir dizi düzenlemenin formüle edilmesinden türetilir. Bu etik ve teorik kriterler, cinsiyete dayalı iş bölümünün ortadan kaldırılması, ev içi emeğin ve çocuk bakım yükünün hafifletilmesi, kurumsallaşmış ayrımcılığın ortadan kaldırılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gibi kadınların tabi kılınmasının üstesinden gelmek için stratejik hedeflerin formüle edilmesine yardımcı olur. Siyasi eşitlik, çocuk doğurma konusunda seçme özgürlüğünün tesisi ve erkek şiddetine karşı yeterli önlemlerin alınması stratejik toplumsal cinsiyet çıkarları olarak adlandırılabilir şeyleri oluşturur ve feministler tarafından kadınların “gerçek” çıkarları olarak görülür. Pratik toplumsal cinsiyet çıkarları, kadınların toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü içinde konumlanmasının somut koşullarından kaynaklanmaktadır. Stratejik toplumsal cinsiyet çıkarlarının aksine bunlar, dış müdahaleler yerine bu konularda bulunan kadınlar tarafından formüle edilmektedir. Pratik çıkarlar genellikle acil algılanan ihtiyaca bir yanıtı ve genellikle kadınların kurtuluşu veya cinsiyet eşitliği gibi stratejik bir hedef gözetmez. Toplumsal cinsiyet ve sınıf iç içe geçmiştir ve genellikle ekonomik nedenlerden dolayı yoksul kadınlar daha kolay harekete geçebilir. Bu yüzden, pratik çıkarlar sınıf etkilerinden masum değildir ve toplumsal cinsiyete dayalı boyun eğmenin hakim biçimlerine (Molyneux, 2003: 43-44) meydan okumamaktadır.

⁴ Kontralar, 1979'da Nikaragua Devrimi'nin ardından iktidara gelen Nikaragua'daki Ulusal Yeniden Yapılanma Hükümeti'nin Marksist Sandinista Cuntasına karşı, 1979'dan 1990'ların başına kadar aktif olan, ABD destekli finanse edilen çeşitli sağcı isyancı gruplardır.

⁵ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Barış, Demokrasi ve Kadın Hakları için Gandhi Altın Madalya ödülü verilmiştir.

⁶ Óscar Arias Sánchez, Orta Amerika barış planı nedeniyle 1987 yılında Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

LATİN AMERİKA'DA SOLUN İKİNCİ YÜKSELİŞİ THE SECOND RISE OF THE LEFT IN LATIN AMERICA

Öz

Soğuk Savaş sonrası dönemde artık komünist tehdidin bittiğine ve liberal değerler üzerinden uluslararası ilişkilerin inşa edileceğine dair propagandalar yapılmaktaydı. Lakin 1998 yılındaki seçimi kazanan Hugo Chavez, iktidara gelmiş ve ABD'nin tek hâkim güç olduğu sisteme karşı çıkmıştır. Tek kutuplu sisteme ilk karşı çıkışın ABD'nin arka bahçesi olarak gördüğü bir coğrafyada yaşanması, büyük önem arz etmektedir. Chavez'in ardından birçok Latin Amerika ülkesinde daha solcu liderler ve partiler iktidara gelmiştir. Ancak 2015 yılına gelindiğinde ise sol partiler ya halk desteğini kaybetmiş ya da çeşitli gerekçelerle iktidardan uzaklaştırılmışlardır. Bununla birlikte Venezuela gibi ülkelerde, otoriterleşme eğilimleri ortaya çıkmıştır. Sağ partilerin bir süreliğine yönetime geçmesi sonrası Latin Amerika'da yeniden sol partilerin demokratik yollarla yükselişi söz konusu olmuştur. Yaşanan gelişmeler kapsamında iktidara geçen sol yönetimlerin nasıl bir tutum benimseyeceği önem kazanmaktadır. Bunun hem Latin Amerika'nın bölgesel hem de uluslararası bir boyutu olduğu söylenebilir. Bu çalışmada modern dünya-sistem teorisi çerçevesinde Latin Amerika'da yaşanan solun ikinci yükselişi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern Dünya-Sistem Teorisi, Latin Amerika, Sol, Pembe Dalga, ABD.

Abstract

In the post-Cold War era, there had been making propagandas as to the communist threat was over and international relations would be built according to liberal values. However, Hugo Chavez, who was elected president in 1998, came to power and challenged the system that the US was the only supreme power. It is of great importance that the first opposition to the unipolar system is experienced in a geography that is seen by USA as its backyard. After Chavez, the leftist leaders and parties came to power in several Latin America countries. However, by 2015, left parties either lost public support or were removed from power for various reasons. Besides, authoritarian tendencies emerged in countries such as Venezuela. Following the right parties had come to power for a while, the leftist parties in Latin America rose again by democratic ways. Within the scope of the developments in progress, it becomes significant what kind of position the left administrations that come to power will adopt. It can be said that this has both the regional and international dimension for Latin America. In this study, the second rise of the left in Latin America is examined within the scope of modern world-system theory.

Keywords: Modern World-System Theory, Latin America, Left, Pink Tide, US.

Emrah KAYA*
Ezgi YILDIRIM**

* Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

E-posta/E-mail:
emrahkaya0407@gmail.com

Orcid: 0000-0001-6873-8309

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Latin Amerika Çalışmaları

E-posta/E-mail:
ezgiyildirim17@gmail.com

Orcid: 0000-0002-4977-6825

Başvuru/Submitted: 15.01.2022

Kabul/Accepted : 21.01.2022

Giriş

Tarihsel olarak toplumsal hareketler, devrimler, gerilla grupları veya iktidara gelen liderler üzerinden sürekli olarak sol hareketliliğin yaşandığı bölgelerden biri olarak öne çıkan Latin Amerika, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu özelliğini korumayı sürdürmüştür. Latin Amerika solu, çeşitli dönemlerde iktidara gelmeyi başarsa da genel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) müdahalesi nedeniyle Küba dışında kalıcı olamamıştır. Çeşitli araştırmalarda Latin Amerika solunun ilk yükselişi Küba Devrimi'ne dayandırılmaktadır (Lievesley ve Ludlam, 2009:10). Ancak Fidel Castro ve Che Guevara, Latin Amerika'da önemli ideolojik figürler olsa da bunun devamı gelmemiştir. Söz konusu isimler, Hugo Chavez'in kahramanı (Kucera, 2011:25) olsa da yirmi birinci yüzyılda yaşanan yükseliş, daha kapsamlı ve daha farklı dinamiklere sahiptir.

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte liberalizmin hâkim olduğu düşüncesi görece özgür bir ortamın ortaya çıkmasına imkân tanımıştı. Çeşitli iddialara ve propagandalara göre, artık dünyada liberalizm rakipsizdi. Ancak sol gruplar da demokratik sisteme adapte olmaya başlamıştı. Bununla birlikte sol, radikal yöntemler yerine demokrasi olarak görülen seçimlerle iktidara gelmeyi ve büyük değişimlere yol açan politikalarla değil, küçük adımlarla politikalarını uygulama yöntemini benimsemiştir (Çıdamlı, 2006:19-20). Bunun sonucunda ise sol gruplar iktidara geçmeye başlamıştır. Venezuela'da 1998 yılında gerçekleştirilen seçimle birlikte başlayan değişim ve daha sonrasında Latin Amerika'da 14 ülkede sol partilerin iktidara gelmesi "Pembe Dalga" olarak tanımlanmaktadır (Chodor, 2015:1). Latin Amerika'da yaşanan sol yükselişin aktörleri olan partiler farklı ideolojik çizgilere sahiptir. Söz konusu gruplar genel olarak merkez sol, sosyal demokrat ve halkçıdır (Bayramoğlu Özügürlü, 2012:15).

2015 yılına gelindiğinde emtialarda yaşanan düşüş sonrası (Ellner, 2018:4) halktan aldıkları desteği kaybeden sol partiler, tartışmalı gerekçeler ve çeşitli darbelerle iktidardan uzaklaştırılmaktaydı. İktidarlarını kaybeden sol partilerin bu durumu Pembe Dalga'nın geri çekilmesi olarak görülebilir. Özellikle popülist olduğu gerekçesiyle eleştirilen liderin söz konusu akıbeti yaşamalarının normal olduğuna dair bir algı oluşmuştur. Lakin daha sonra gerçekleştirilen seçimlerde ise sol partilerin ve liderlerin yeniden iktidara geldiği görülmüştür.

Latin Amerika'da solun ikinci yükselişi ya da yeni dalga olarak kabul edilebilecek bu gelişmeler, bölgedeki süreci önemli kılmaktadır. Bu kapsamda Latin Amerika'da solun 2000'den başlayarak 2021 yılının sonuna kadar olan süreçte yaşadığı gelişmeler dikkate alınmıştır. Çalışma kapsamında solun ilk dalgası (1999-2015) ve ardından geri çekilişi (2015-2018) dikkate alınarak 2018 yılından itibaren tekrar demokratik yollarla iktidara gelmesinin yeni bir dalga olup olmadığı incelenmiştir.

Türkçe literatürde Latin Amerika'da yükselen solun ikinci dalgasına dair herhangi bir çalışmanın bulunmaması nedeniyle alana mütevazı bir katkıda bulunacağı söylenebilir. Bu amaçla çalışmada Latin Amerika'da yaşanan solun yükselişi incelenecektir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde modern dünya-sistem teorisi ele alınacaktır. İkinci bölümde 2000-2015 yılları arasında yaşanan solun yükselişi incelenecektir. Üçüncü bölümde sol partilerin iktidardan uzaklaşmasına ve sağın yükselişine odaklanılacaktır. Son bölümde ise solun ikinci yükselişi ya da dalgası olarak tanımlanabilecek süreç ele alınacaktır.

1. Modern Dünya-Sistem Teorisi

Immanuel Wallerstein'in "babası" olduğu modern dünya-sistem teorisi (Gorin, 1985:332), Marksist bir teoridir. Teoriye göre, devletler merkez ve çevre olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır. Merkez ülke (core-states) güçlü olmakla birlikte sömürülen çevre alanlar, genelde geri kalmış halde ve çeşitli sorunlarla boğuşmaktadır. Sorunların bir noktada kronik hale gelmesinin nedeni, çevreden merkeze doğru sermaye aktarımının gerçekleşmesidir. Söz konusu sermaye aktarımı, merkez ülkenin sürekli bir şekilde zenginleşmesini sağlarken; tam tersi bir

biçimde de çevreyi yoksul bırakmaktadır. Diğer yandan merkez ülke bu durumu sürdürülebilir hale getirmek için çevre ülkenin siyasetini şekillendirmekte ve kontrol etmektedir. Böylelikle kaderlerini kabul etmeye zorlanmaktadır (Wallerstein, 2011:61). Bu durum çevreden merkeze doğru sermaye akışının devamı (Wallerstein, 1974:349) ve çevrenin merkeze sürekli bağımlı hale gelmesi demektir.

Merkez ile çevre arasında üçüncü bir grup daha bulunmaktadır. Yarı-çevre olarak tanımlanan bu aktörler sömürge zincirinde tam bir köprü görevi görmektedir. Yarı-çevre, çevreyi sömürürken; merkez tarafından da sürekli sömürülmektedir. Bu ülkeler ya da bölgeler, genellikle çevre olmakla birlikte jeopolitik değişimlerle yarı-çevre olarak terfi ettirilmişlerdir (Wallerstein, 1974:349-350). Bu durumda teorinin uluslararası ilişkiler bazında bir ülkenin gelişme ya da geri kalma dinamiklerini belirlediği söylenebilir. Ayrıca merkez ile çevre arasında bir meta zinciri söz konusudur. Kapitalist dünya ekonomisi açısından bakıldığında, bu zincirler çevreden merkeze doğru yönelmektedir. Bu da hiyerarşik olarak bir iş bölümüne yol açmaktadır. Teoriye göre merkez, en çok kazancı sağlayan ve dönemine göre ileri teknolojiyi ve ürünleri üretmektedir. Yarı çevre ülkeler ise orta sınıf teknolojiye ve üretim kapasitesine sahiptir. Çevre ülkeler ise genel olarak hammadde sağlayıcı konumdadır (Kaya, 2016:362). Sermaye bu hiyerarşi içinde aktarılmaktadır. Zamanla sermaye birikimi noktasında bir kutuplaşma oluşmaktadır (Wallerstein, 2012:30). Bu kutuplaşmanın ve neticesinde çevre toplumlarında merkeze karşı artan tepkilerin en önemli nedeni aradaki ilişkinin sıfır toplamı olmasıdır (Aronowitz, 1981:514).

Var olan ekonomik sistem içindeki sıfır toplamı sonuç ve devam eden sermaye aktarımı, merkezde gelişmişlik ve çevrede geri kalmışlık üretmektedir. Bu da geri kalmış ülkeleri daha da gerilemekte ya da gelişmelerini engellemektedir. Böylelikle uluslararası ilişkilerde zayıf devletler oluşmaktadır (Gilpin, 2011:91-94).

Bir ülkenin söz konusu sömürüden kurtulabilmesi için ideolojik bir değişim geçirmesi gerekmektedir. Yani sömürülen bir üçüncü dünya ülkesinin mevcut sistemle bağlantısını koparması ve bu aşamada sosyalist bir devrim gerçekleştirmesi gerekmektedir (Simmons, aktaran Arslan: 2006:39). Bu sayede merkez ülkenin dikte ettiği siyasi ve ekonomik yapıdan sıyrılarak sermayenin ülke içinde kalması sağlanacaktır. Dolayısıyla söz konusu gelişme ise kapitalist düzen içindeki hiyerarşiye ve sermaye aktarımına zarar verecek ve böylelikle sermaye biriktiren çevre ülke zenginleşecektir.

Yaşanan gelişmeleri kabul etmeyecek olan merkez ülkenin çevre ülkeye çeşitli açılardan müdahalesi söz konusu olabilir. Bunun bir örneği, Şili'de yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği, dünyadaki kurtuluş mücadelelerini ve sol hareketleri desteklemiştir. Şili'de de Marksist lider Salvador Allende yönetiminde sosyalist adımlar atılmıştı. Lakin Allende yönetimi devrilmiş ve merkez ülke ABD; Şili'ye, Latin Amerika'ya ve dünyaya kapitalist değerleri savunan aktörler sayesinde neoliberalizmi alternatif olmayana bir seçenek olarak sunarak empoze etmiştir (Casanova, 2005:145-147).

Modern dünya-sistem teorisi, Latin Amerika'da bağımsızlığın kazanıldıktan ve bölge devletleri kurulduğundan beri yaşananları ve sömürüyü özetleyen en önemli teorilerden biridir. Latin Amerika'nın çevre ülkelerinden Batı Avrupa ve ABD gibi merkez ülkelere sürekli bir sermaye aktarımı gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde Latin Amerika'ya biçilen temel rol, hammadde ve gıda üreticisi olmaktı (Roa, 2016:8). Çeşitli süreçlerde bu role karşı çıkan Latin Amerika ülkelerine müdahalelerde bulunulmuştur. Bahsi geçen müdahaleler bir dönem sert güç ve darbelerle gerçekleştirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte ise ABD'nin etkisi altında bulunan meclisi veya yargıyı da araç olarak kullandığı görülmüştür.

ABD'nin amacı, Latin Amerika'da çevre ve yarı çevre ülkelerden gerçekleşen sermaye akımını sürdürülebilir kılmaktır. Meksika'nın yarı çevre konumuna terfi ettirmesinin

nedenlerinden biri, kısmen güçlü bir devlet aracılığıyla güney sınırlarını kontrol ederek güvenlik ve istikrarsızlık konusunda sıkıntı yaşamamaktı. Ancak ABD, arka bahçesi olarak gördüğü Latin Amerika üzerinde istediği hegemonyayı kuramamıştır. Bunun en önemli örneklerinden biri, Küba'da gerçekleştirilen devrim sonrası kurulan sosyalist yönetimdir. Ayrıca uzun yıllardır süren ve günümüzde devam eden toplumsal hareketlerdir. 2000 sonrası döneme bakıldığında ise ABD'nin kapitalist sistemine ve dikte ettiği neoliberal politikalara karşı sol grupların yönetime geçtiği ve sermaye aktarımını engellemeye çalıştıkları görülmektedir.

2. Latin Amerika'da Solun İlk Yükselişi: Pembe Dalga

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelmesi, sol grupların gerilla yöntemleri dışında iktidara gelmeye çalışması ve popülist liderler, sol partilerin daha özgür hareket etmesini ve yönetime geçmesini sağlamıştır. Ayrıca tarihsel olarak Latin Amerika'nın yaşadığı 500 yıllık acı ve Washington merkezli çeşitli müdahaleler/darbeler, yıllarca uygulanan neoliberal ekonomi politikalarının etkisiyle sınıflar arasında artan ekonomik uçurum, etnik ve ideolojik sorunlar, Latin Amerika'daki toplumların yeni alternatifler aramasına yol açmıştır. Bunun neticesinde ise bölgede yıllardır etkisini sürdüren ABD'nin desteklemediği ve ideolojik açıdan onaylamadığı isimler iktidara gelerek Latin Amerika'da sol politikalar uygulamaya başlamışlardır. Emtiada yaşanan patlamanın sağlamış olduğu gelir artışının olumlu etkisinden faydalanan solcu liderler, birçok ülkede tekrardan seçimleri kazanmıştır.

Tablo 1: Sol Partilerin İktidarda Buldukları Yıllar (*)

Arjantin	2003-2015 ve 2019-Günümüz
Bolivya	2006-2019 ve 2020-Günümüz
Brezilya	2002-2016
Ekvador	2006-2017
El Salvador	2009-2019
Guyana	1999-2015 ve 2020-Günümüz
Honduras	2005-2009 ve 2021-Günümüz
Meksika	2018-Günümüz
Nikaragua	2006-Günümüz
Panama	2004-2009 ve 2019-Günümüz
Paraguay	2008-2012
Peru	2001-2006 ve 2011-2016 ve 2021-Günümüz
Saint Vincent	2001-Günümüz
Surinam	2010-2020
Şili	2000-2010 ve 2013-2017 ve 2021-Günümüz
Uruguay	2004-2019
Venezuela	1999-Günümüz

Kaynak: Lankes, 2021.

(*) Lankes'in çalışmasından geliştirilmiştir. Tablo hazırlanırken seçim yılları dikkate alınmıştır.

2000-2015 yılları arasında yaşanan gelişmelere bakıldığında, öncelikle Venezuela lideri Chavez, iktidara geldikten sonra ülkede çeşitli toplumsal hareketler meydana gelmiş ve bir askerî darbe girişiminde bulunulmuştur. Bu olaylar, Chavez'i daha sert bir şekilde iç ve dış politikada ABD karşıtı tutum benimsemesine neden olmuştur. Bunun üzerine iç politikada yirmi birinci yüzyıl Sosyalizmi söylemiyle hareket eden Chavez, dış politikada İran, Rusya ve Çin ile yakınlaşarak ABD karşıtı bloğa dahil olmuştur. Latin Amerika'da ise Küba ile sıcak ilişkiler

kuran Chavez hem bulunduğu bölgedeki hem de dünyadaki sol hareketler için yeni bir figüre dönüşmüştür.

Diğer yandan 2000 yılında Şili'de (Angell ve Pollack, 2000:371-373), 2002 yılında Brezilya'da (Guidry, 2003:83-84) ve 2003 yılında Arjantin'de (Sanchez, 2005:465-471) sol partilerin seçimleri kazanması hem bölgedeki hem de küresel sistemdeki dengelerin değişmesi noktasında önemli bir etkiye yol açmıştır. Özellikle Brezilya, Latin Amerika'nın en büyük devletinde İşçi Partisi'nden solcu lider Luiz Inacio Lula da Silva'nın başkan seçilmesiyle Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar tarafından desteklenen küreselleşmeye karşı en önemli muhaliflerden biri olmaya hazırlanmıştır (Guidry, 2003:84). Bunun en önemli örnekleri Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak (Alianza Bolivariana para los Pueblos de de Nuestra América -ALBA) (Danneffjord, 2021) ve Güney Amerika Uluslar Topluluğu'dur (Union de Naciones Suramericanas-UNASUR).

Latin Amerika'da artan sol hareketlilik ve değişen iktidarların, ABD'nin nüfuzunu azaltmakla birlikte bölge ülkelerine daha rahat hareket etmeleri konusunda cesaret verdiği söylenebilir. Geçmişte ABD'nin desteklediği sağ partilerin yönettiği ülkeler bu kapsamda ilişkilerini tesis ederken; 2000'den itibaren ise ortak rakip/düşman olarak görülen ABD karşıtlığı ve ideolojik yakınlık, ülkelerin aynı safhada toplanmasını sağlamıştır. Pembe Dalga imajının en büyük etkisi, daha bağımsız dış politika izlenmesidir. Bu yönelim, ABD'nin "teröre karşı savaş", Küba ile ilişkiler ve genel olarak daha açık bir anti-emperyalist söylemin benimsenmesiyle alakalıdır. Ayrıca serbest ticaret küreselleşmesindeki konumlarını, Latin Amerika ekonomik entegrasyonu, toplumsal refah ve alternatif bir politik ekonomi beyanlarını içermektedir. Dolayısıyla Pembe Dalga algısının bir kısmı, ABD önderliğindeki Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) anlaşmasına karşı "yeni kıtasalcılık" algısıyla ilişkilidir. FTAA'ya alternatif olarak Chavez tarafından 2001 yılında anti-emperyalist hassasiyetleri olan Latin Amerika ortak pazarı olarak geçen, Latin Amerika için Bolivarcı İttifak Bloğu (Alternativa Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América, ALBA) kurulmuştur (Lievesley ve Ludlam, 2009:5-6).

Latin Amerika'da sol yönetimler arasında yakınlaşmalar yaşanırken istikrarsız yapısal temellere oturan ve ileride birçok siyasi hoşnutsuzluğa yol açan Washington Konsensüsü (Bhojwani, 2012:31-32) yerine Arjantin ile Brezilya arasında Buenos Aires Konsensüsü imzalanmıştır. Lula ile Arjantin Başkanı Nestor Kirchner'in 16 Ekim 2003 tarihinde imzaladığı konsensüs, Latin Amerika'da yeni bir dönemin başlamasının miladı olarak kabul edilebilir. Çünkü Chavez, ABD'ye karşı koyarken söz konusu Buenos Aires Konsensüsü, adil servet dağılımının sağlanmak istenmesi nedeniyle ABD'nin kurmak istediği düzene meydan okumak anlamına gelmektedir (Arenas-Garcia, 2012:72).

Latin Amerika'daki sol partilerin temel özellikleri, neoliberal politikalara karşı olmaları, sosyal reformlar gerçekleştirmeleri ve popülist olduklarına dair iddialardır. Bunun dışında Lula, ülkedeki 20 milyon insanı yoksulluktan kurtarıırken, Chavez'in sosyal programları sayesinde yoksulluğu neredeyse %30 oranında azaltmayı başarmıştır. Aynı zamanda ülkelerdeki başta petrol sektöründekiler olmak üzere kilit şirketler ve madencilik endüstrileri kamulaştırılmıştır (Danneffjord, 2021). Bu süreçte ülkelerin ekonomilerinde önemli bir gelişme olduğu söylenebilir. Venezuela, petrol ihraç eden bir ülke olarak dünyada artan petrol fiyatları sayesinde önemli ekonomik gelir elde etmiş ve bunun neticesinde ise Chavez, girdiği seçimlerin büyük kısmını kazanarak hem iktidarda kalma süresini uzatmış hem de anayasayı istediği gibi değiştirme imkânı elde etmiştir. Ayrıca Chavez, petrol gelirlerini kullanarak Latin Amerika'da ABD karşıtlığının lokomotifi olmayı amaçlamıştır (Kaya, 2014:198-200).

Latin Amerika'da solun yükselişi, ABD'nin bölgedeki etkisini erozyona uğratmıştır. Bölgede önemli oranda nüfuz kaybına uğrayan ABD, Latin Amerika politikasını üzerine kurduğu neredeyse 200 yıllık Monroe Doktrini'nin de değişime gittiğinin sinyallerini vermiştir. 17 Kasım

2013 tarihinde Amerikan Devletleri Örgütü'nde (OAS) konuşma yapan dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Monroe Doktrini döneminin bittiğini açıklamıştır. Kerry, konuşmasında ABD müdahaleciliği döneminin geçmişte kaldığını ve Obama yönetimin güney komşularıyla işbirliğine önem verdiğini vurgulamıştır (Americas Quarterly, 2013).

ABD'nin Latin Amerika'daki etkisinin azalmasının sol partilerin yanı sıra üç ülkeye de önemli bir etkisi olmuştur. Bunlardan ilki Küba'dır. Yıllarca ABD'nin yaptırımları altında ezilen Küba, başta Venezuela olmak üzere çeşitli ülkelerle kurduğu ilişkiler ve aldığı destekler sayesinde ekonomik olarak ve yalnızlıktan kurtulmuştur. Hatta Küba, 2014 yılınca OAS'nin alternatifi olarak görülen Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu'nun (CELAC) zirvesine ev sahipliği yapmıştır (Yaffe, 2014). İkinci ülke ise Rusya'dır. Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı dönemde Latin Amerika'daki nüfuzu kırılan Moskova, artık bölgeye geri dönmek için uygun bir ortam bulmuştur. Özellikle Venezuela ile yaptığı anlaşmalar ve Brezilya ile geliştirdiği ilişkiler, bunun bir örneği olarak görülebilir. Üçüncü ülke ise Çin'dir. Barışçıl yükseliş söylemiyle hareket eden ve Kuşak-Yol Projesi'ne dünyanın önemli bir kısmını dahil eden Pekin, Latin Amerika'da çeşitli ilişkiler tesis etmiştir (Chauvin ve Fraser, 2019). Hatta Çin'in Latin Amerika ülkelerine sağladığı ekonomik destek, krediler (yaklaşık 136 milyar dolar) ve dahil olduğu projeler, (Gallagher ve Myers, 2021; Miller, Americas Quarterly) ABD'nin nüfuzunu tartışılır hale getirmiştir. Bu süreçte özellikle Rusya ve Çin'in Latin Amerika'yla kurduğu ilişkilerin bölgedeki sol iktidarları daha da cesaretlendirdiği söylenebilir.

Obama döneminde ayrıca ABD-Küba ilişkilerinde önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Ancak yine bölgede yaşanan gelişmeler ve ABD'nin politikaları, Latin Amerika'daki yönetimlerin kabul edilmediğini sadece daha farklı araçlar üzerinden ülkelerin iktidarlarını etkilemeye çalıştığını göstermektedir. Bunun en önemli örneklerinden biri Küba'yla yaşanan yakınlaşma sürecinde ABD'nin internet üzerinden ülkedeki muhalifleri örgütlemeye çalışmasıdır (Kaya, 2016:370-371). Benzer bir şekilde 2016 yılında Brezilya'da İşçi Partili Başkan Dilma Rousseff'in "parlamento darbesi" ile iktidardan uzaklaştırılması örnek gösterilebilir (BBC, 2016).

3. Latin Amerika'da Sağın Yükselişi

Latin Amerika'da sol yükselişin nasıl tarihsel bir kökeni varsa sağın tekrardan iktidara dönüşünün de tarihsel kökleri bulunmaktadır. Bilindiği gibi, Latin Amerika'da yaklaşık 500 yıl boyunca merkez ülkelerin politikaları uygulanmıştır. Bu nedenle toplumun önemli bir kısmının algısını ve düşüncelerini merkez ülkenin argümanları etkilemiştir. Diğer yandan ABD, bölgedeki sağ partileri desteklemiştir. Son olarak ise Latin Amerika'da sol partiler yükselişte olsa bile, sağın karşı atakları devam etmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri de 2002 yılında Chavez'e yapılan darbe girişimiydi. Honduras ve Paraguay'daki darbeler ise başarılı olmuştur.

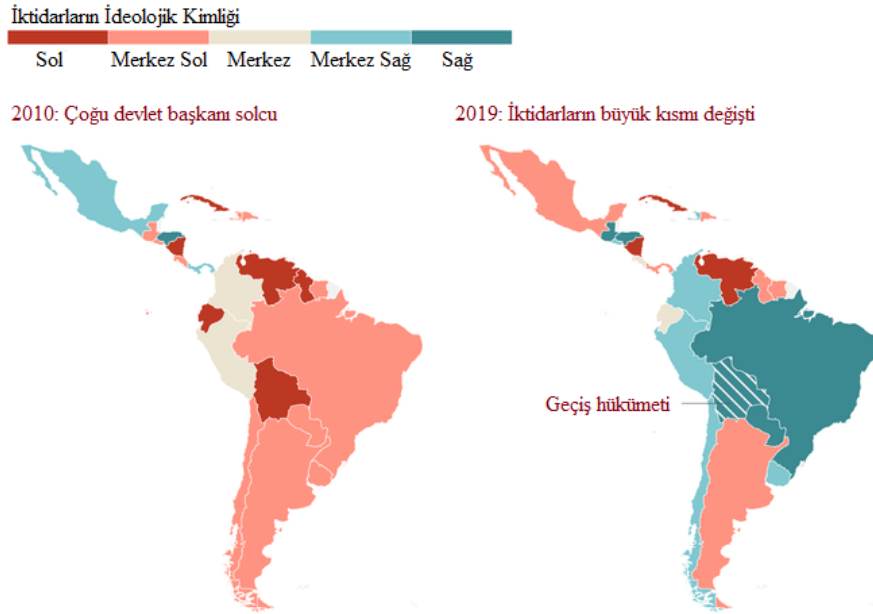
Honduras'ta 2005 yılındaki seçimi Manuel Zelaya kazanmıştı. Ancak Venezuela yönetiminin başındaki Chavez ile yakın ilişkiler kuran Zelaya, ikinci kez başkan seçilebilmek amacıyla anayasa değişikliği için referanduma gidilmesini istemişti. Bunun üzerine 2009 yılında Zelaya, askerî darbeye iktidardan uzaklaştırılmıştı. Bu süreçte ABD'nin Honduras'taki darbeyi desteklediğini, en azında darbeye karşı sessiz kaldığını ve Zelaya sonrasına odaklandığını iddia eden söylemler vardır (Lakhani, 2016; Johnston, 2017).

Paraguay'a bakıldığında ülkede 2008 yılındaki seçimi bir papaz olan solcu Fernando Lugo kazanmıştı. Paraguay'da gelir dağılımı adaletsizliği ve toprak paylaşımı konusunda önemli bir eşitsizlik söz konusuydu. Özellikle ülkedeki servet, politik olarak oluşturulan mülkiyete bağlıydı (Ezquerro-Canete ve Fogel, 2017:283). "Yoksulların piskoposu" olarak bilinen Lugo'nun iktidara gelmesiyle, ülkede toprak reformu tartışılmaya başlanmıştı. Ancak ülkede toprak reformu gerçekleştirilmesi için attığı adımlar karşısında parlamentoda güçlü olan sağ partiler birleşerek Lugo'yu "parlamento darbesi" ile görevden almıştır (Ezquerro-Canete ve Fogel, 2017:286-292; Glennie ve Morsolin, 2012; BBC, 2012).

Bunların dışında Latin Amerika'da sol partilerin iktidardan uzaklaşması, ABD'nin arka bahçesine tekrardan yönelmesiyle başlamıştır. Monroe Doktrini'nin öldüğünü açıklayan Kerry'ye rağmen Donald Trump'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, doktrinin devam ettiğini duyurmuştur. Latin Amerika'daki politikalarını sürdürmek isteyen ABD, Rusya ve Çin'e karşı üstü örtülü bir uyarıda bulunmuştur. Bu süreçte dile getirdiği en önemli argüman demokrasinin tehlikede olması ve "tiranlık troykası" Küba, Venezuela ve Nikaragua ile yaptırımlar yoluyla mücadele etmekte (The Economist, 2019). Bu dönem Amerika kıtasında yaşanan en önemli gelişme, Trump'ın gerekirse Venezuela'ya askerî müdahalede bulunacaklarını açıklamasıdır (Ellsworth, 2019). Diğer yandan ABD ile Küba arasında Obama döneminde başlayan normalleşme süreci tanınma ile devam ederken, Trump döneminde ise askıya alınmıştır. Aynı süreçte Küba üzerindeki baskılar artarken Latin Amerika solu açıkça bastırılmaya çalışılmıştır.

Pembe Dalga yönetimlerine en güçlü direnişi sergileyen sağ partiler, neoliberal yanlısı olma eğilimindedir. Niyetleri, sadece başkan adaylarının seçim sürecinde değil; Arjantin'de Mauricio Macri ve Brezilya'da Michel Temer'in iktidara geldikten sonra izledikleri politikalarla kendisini göstermiştir. Bahse konu olan politikalar neoliberal değerlere uygun bir şekilde özelleştirme, sosyal programlarda kesintiler, yerli topraklarının tarıma ve ağaç kesimine açılması ve ABD merkezli politikalar izlenmesiydi. Washington yönetiminin bu hükümetlere verdiği destek de sağ partilerin siyasi yönelimlerinin açık bir şekilde göstergesiydi (Ellner, 2018:5).

Görsel 1. 2010-2019 Yılları Arasında Latin Amerika'daki İdeolojik Değişiklikler

Kaynak: Council on Foreign Relations, 2019.

ABD'nin Latin Amerika'ya yöneldiği süreçte Brezilya'dan Venezuela'ya, Küba'dan Bolivya'ya sol iktidarları yıkabilmek için çeşitli yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Neticede kısa süreli de olsa sol partiler güç kaybetmiştir. Örneğin Brezilya'da Rousseff, rüşvet iddiaları kapsamında "parlamento darbesiyle" görevden uzaklaştırılmıştır. Rousseff'in yerine göreve gelen Michel Temer, ilk dönemlerde Brezilya'da darbe olmayacağını ve yaşananların Anayasaya uygun olduğunu söylemiştir (Darlington ve diğerleri, 2016). Temer, iktidara geldikten sonra beklenildiği gibi neoliberal politikalar uygulamaya başlamıştır. Lakin daha sonra neoliberal politikalara karşı çıktığı için Rousseff'in iktidardan uzaklaştırıldığını açıklamış ve yaşananların darbe olduğunu dile getirmiştir (TeleSUR, 2019).

Bolivya'da yaşanan gelişmeler ve Evo Morales yönetimine karşı gerçekleştirilen askerî darbe, görünürde solu iktidardan uzaklaştırmıştır. Mevzubahis ülkede yaşananlar aslında bir sol partinin nasıl ve neden iktidardan uzaklaştırıldığına açıkça özetidir. Bolivya'da üç dönem başkanlık görevinde bulunan Morales'in tekrar başkan olması mümkün değildi. Ama seçimlere girebilmek için Morales, Anayasa Mahkemesi'nin aday olabileceğine dair açıklamasını bir koz olarak kullanmıştı (Reuters, 2017). Bunun neticesinde ise toplumda Morales'in otoriterleştiğine dair eleştiriler artarken gerçekleştirilen seçimlerde, belirli bir süreliğine bilgi akışı kesilmişti. Daha sonra tekrar devam eden akışta Morales'in rakibiyle arasında farkı açtığı ve seçimi kazandığı görülmüştü. Bunun üzerine toplumsal olaylar başlarken OAS, Morales'in seçimlere hile karıştırdığını iddia ederek darbenin gerçekleşmesi için gerekli zemini oluşturmuştu (OAS, 2019).

Bunun üzerine ordu, açıklama yaparak Morales'ten iktidarı bırakmasını istemiştir. Söz konusu atmosferde ülkeyi terk eden Morales'in yerine tartışmalı bir şekilde Senatörler Meclisi Başkan Yardımcısı Jeanine Anez gelmiştir. Bu süreçte Anez, ülkeyi liberal politikalarla yönetmeye, Morales döneminde ABD'yle bozulan ilişkileri onarmaya ve özelleştirmelere başlamıştır. Darbe sürecinde özellikle Elon Musk'ın sosyal medyadan yaptığı bir paylaşım, Bolivya'daki darbenin ülkedeki lityum kaynakları ve uluslararası şirketlerin çıkarları için yapıldığı düşüncesini güçlendirmiştir. Çünkü Morales yönetimi, Musk'ın şirketine pil üretecek olan Alman şirketle olan anlaşmasını bozarak Çin'le anlaşmış ve üretimin Bolivya'da yapılmasını kararlaştırmıştı (TeleSUR, 2020).

Latin Amerika'da sol, zemin kaybederken en önemli tartışma konularından biri Venezuela'ydı. ABD, sol yönetimleri devirmek için müdahale ve darbeleri tekrar hayata geçirebileceği mesajını vermekteydi. Trump'ın Venezuela'ya askerî müdahalede bulunabileceklerine dair paylaşımı bunun göstergesiydi. Diğer yandan Venezuela'yı yöneten Chavez'in halefi Nicolas Maduro'ya karşı suikast, toplumsal olaylar, darbe girişimleri ve II. Domuzlar Körfezi çıkarması denenmiştir. Ancak 2002 yılında Chavez'e karşı gerçekleştirilen darbe girişimi sırasında albay olan Savunma Bakanı Vladimir Padrino Lopez, Maduro'nun devrilmesi girişimlerinin karşısında yer alarak bu ismi desteklemeye devam etmiştir (Marco ve Ontiveros, 2019). Neticede Maduro devrilmezken, otoriterleştiğine dair çeşitli eleştiriler getirilmiştir (Corrales, 2020:39).

Sol yönetimler, demokratik olmayan yöntemlerin yanı sıra seçim kaybettikleri için de iktidardan uzaklaşmışlardır. Bunun örneklerinden biri Arjantin'dir. Arjantin'de 2015 yılındaki seçimleri Kirchner'in desteklediği Daniel Scioli karşısında sağcı Mauricio Macri kazanmıştır (De Onis, 2015). Bu süreçte sağın, solun karşısındaki başarısı tartışılmaya başlanmıştır.

Tarihsel olarak köklü bir geçmişi ve ABD'nin desteğinin yanı sıra sağın kurumsal bir yapısının da olduğu söylenebilir. Bu hem ulusal hem bölgesel hem de uluslararası çerçevededir. Sağın elinde tuttuğu bu önemli avantaj, solun yarattığı birinci dalgaya meydan okumasını kolaylaştırmıştır. İlk olarak, ülkelerdeki zengin kesimler ve siyasi elitler, Latin Amerika sağının etkin konumunu sürdürmesini desteklemiştir (Urbina, 2021:292). Nitekim devlet kurumlarında sağ düşünceye sahip isimlerin varlığını sürdürdüğü aşikârdır. Zira sağ, kurumsal kanallar aracılığıyla nüfuz uygulamak için ordudan bürokratik siyasete kadar kaynaklarını ve bağlantılarını kullanmıştır (Mayka ve Smith, 2021:6). Bölgesel olarak bakıldığında, OAS'nın Morales'in seçimlere hile karıştırdığına dair asılsız beyanları, bölgesel etkiyi göstermektedir. Uluslararası çerçeveden bakıldığında ise sol bir partinin iktidara geldiği ya da liberal politikaları terk ettiği bir ülkede demokratikleşme baskıları ve ekonomik krizler ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ise uluslararası derecelendirme ve siyasi özgürlükler hakkında araştırma yapan kurum ya da kuruluşlar, ülke yönetimi hakkında olumsuz bir tutum benimseyebilmektedir.

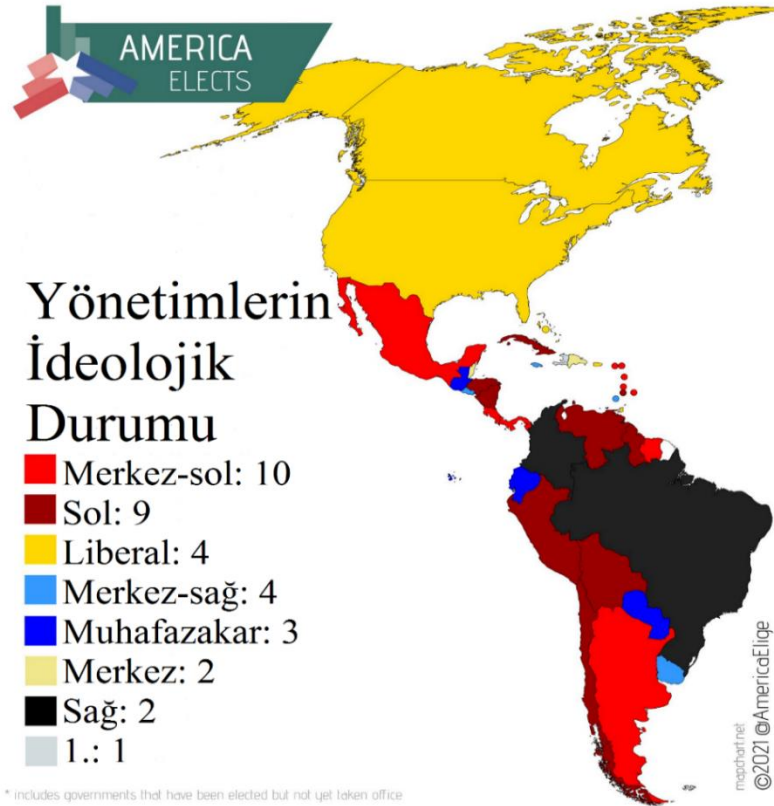
Diğer yandan Latin Amerika solu, nasıl ABD emperyalizmi ve kapitalizme karşı bir söylem benimsiyorsa, sağ partiler de geleneksel değerlere atıf yapmıştır. Bunların başında aile değerleri önde gelmiştir. Daha sonra dinî ve Evanjelistlerin etkisiyle mezhepsel söylemler de ön plana çıkmıştır. Ayrıca Latin Amerika'da kürtaj ve cinsel yönelimler, sağ partilerin kullandığı en önemli araçlardan biri olmuştur. Son olarak, silah kontrolü ve temini üzerindeki engellerin kaldırılmasına dair söylemler, sağ partilerin propaganda unsurları arasında yer almıştır (Mayka ve Smith, 2021:7).

Şili'de Michelle Bachelet, 2006-2010 ve 2013-2017 yılları arasında başkanlık görevini yürütmüştür. Bachelet'in 2009-2010'daki seçime girmemesinin nedeni, Şili seçim sisteminin ardışık bir şekilde başkan olunmasına izin vermemesidir (Political Database of the Americas, 2011).

4. Solun İkinci Yükselişi

Latin Amerika'da iktidarlarını kaybeden sol partiler, demokratik yolları kullanarak tekrar iktidara gelmeye başlamışlardır. Bunların örnekleri arasında Arjantin ve Bolivya sayılabilir. Diğer yandan ise 2018'de Meksika'da Andres Manuel Lopez Obrador'un, 2019'da Panama'da Laurentino Cortizo'nun, 2021'de Peru'da Pedro Castillo'nun, Şili'de Gabriel Boric Font'un ve Honduras'ta Xiomara Castro de Zelaya'nın seçimleri kazanması Latin Amerika'da sol dalganın güçlü bir şekilde yükselişe geçtiğini göstermiştir. Özellikle Xiomara Castro de Zelaya, solun ikinci dalgasının bir temsilcisi sayılabilir. Çünkü kendisi, solun birinci dalgasında iktidara gelen; ancak 2009 yılında darbeye iktidardan uzaklaştırılan Manuel Zelaya'nın eşidir (BBC, 2021).

Görsel 2. 2022 Yılına Girerken Latin Amerika'daki İdeolojik Durum

Kaynak: America Elects, 2022.

Latin Amerika’da demokratik olmayan yollarla iktidardan uzaklaştırılan sol partilerin tekrardan iktidara gelme süreçlerinde Bolivya’da yaşanan gelişmeler önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bolivya, Anez tarafından yönetilirken Morales ülke dışında bulunmaktaydı. Bu nedenle ülkede Morales’in partisi olan Sosyalizm Hareketi Partisi (MAS), eski Ekonomi Bakanı Luis Arce’yi aday olarak göstermişti. 18 Ekim 2020 tarihinde yapılan seçimleri Arce kazanmış ve sol tekrardan iktidar olmuştu (Buenos Aires Times, 2020).

Bolivya’da OAS’nin hazırladığı rapor sonrası Morales yönetiminin askerî bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılmasının ardından iddiaların gerçek dışı olduğu ortaya çıkmıştı (Johnston ve Rosnick, 2020). Bu süreçte Morales’e Meksika’daki solcu lider Andres Manuel Lopez Obrador (Gobierno de Mexico, 2019) ve Arjantin’in yeni seçilen solcu başkanı Alberto Fernandez tarafından sığınma hakkı vermişti (Ministry of Foreign Affairs, International Trade and Worship Argentina, 2019). Sol iktidarlar arasında dayanışma olduğu görülmektedir. Lievesley ve Ludlam’ın (2009:6-8) yaptığı tüm ana bölgesel gruplaşmalar, “Pembe Dalga”yı güçlendiren başka bir etkidir.

Bolivya’daki darbe sırasında ve sonrasında yaşananlar, sağcı bir iktidar döneminde meydana gelebilecek olaylar konusunda önemli endişeler yaratmıştır. Anez yönetimi altında devlet destekli şiddet, ifade özgürlüğünün kısıtlanması ve keyfi gözaltılar yaşanmıştır. Ayrıca olaylar sırasında 23 kişi hayatını kaybetmiş ve 230 kişi yaralanmıştır (IHRC, 2019:3). Bu durum ise Latin Amerika’daki tarihsel travmaları tekrar canlandırmıştır (Schake, 2019). Ayrıca Washington yönetiminin baskıcı ve müdahaleci politikaları çerçevesinde hem Bolivya’daki darbe hem de Venezuela’ya askerî müdahale tehdidi solun ikinci dalgasını etkilemiştir.

Latin Amerika’da sol partilerin güçlendiğine dair bir diğer gösterge ise sağ partilerin yönettiği ülkelerde toplumsal olaylarda ve protestolarda yaşanan artıştır. Bu süreçte ön plana çıkan ülkeler Brezilya ve Kolombiya’dır (Danneffjord, 2021). Nisan 2021’de Kolombiya’da (Baysal, 2021) ve Eylül 2021’de Brezilya’da (NTV, 2021) başlayan eylemler, Latin Amerika’daki sağcı liderlerin zor durumda olduğunu göstermiştir.

Brezilya’nın eski solcu Cumhurbaşkanı Lula, 6 Haziran 2021 tarihinde Peru’da yapılan seçimleri solcu aday Pedro Castillo’nun kazanmasının ardından sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımda, Peru’daki sandıklardan çıkan sonuçların sembolik olduğunu ve Latin Amerika’daki mücadeleyi temsil ettiğini vurgulamıştır (Aquino, 2021). Bu paylaşımın Lula’nın aslında bir yıl sonra Brezilya’da yapılacak olan seçime dair mesaj vermek istediği söylenebilir.

Diğer yandan solcu liderlerin elini en çok kuvvetlendiren gelişmelerden biri dünyada yaşanan Covid-19 salgınının sağcı liderler dönemine denk gelmesidir. Sağ liderlerin izlediği neoliberal politikaların toplumlardaki ekonomik uçurumu arttırdığı bir gerçektir. Ülkelerdeki ekonomik sorunların salgının olumsuz etkisiyle birleşmesi, sağcı liderlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Jair Bolsonaro gibi liderlerin salgını küçümsemesi (Uysal Oğuz ve Sezek, 2020:173) ve gerekli tedbirleri almaması toplumsal tepkiyi ve protestoyu arttırmıştır (Aquino, 2021). Sağcı partiler, Covid-19’un olumsuz etkisine maruz kalırken sol partiler döneminde Latin Amerika ülkelerinde düşürülen yoksulluk oranları, insanları tekrardan bu partileri tercih etmeye itmiştir. Örneğin 2001 verilerine göre, yoksulluk oranının %63,1 olduğu Bolivya’da Morales’in yönetiminde bu oran %40’a düşmüştür (Roa, 2016:21).

ABD’nin Latin Amerika’daki en önemli müttefiklerinden biri, sınır komşusu ve güneydeki tampon ülkesi Meksika’da 2018 yılında Obrador’un iktidara gelmesi, Latin Amerika’daki sol düşüncenin önemli bir zemin kazandığının göstergesidir. Ayrıca Şili’de tüm solu tek bir çatı altında toplayan Boric, bunun diğer bir örneği olarak kabul edilebilir. Aslında Pembe Dalga, bölgedeki tüm başkanlık seçimlerinde sol iktidarı başa getirmemiş olsa da Tablo 1’de görülen sonuçlara dayanarak Pembe Dalga metaforunun kökleştiği söylenebilir. Latin Amerika’da solun

güçlenmesi, söz konusu partilerin sadece ortaya çıkmakla kalmadığını, aynı zamanda yönetici sınıfların bariz başarısızlıkları nedeniyle varlığını sürdürdüğünü ve meşruiyetini demokratik seçimlerle teyit ettiğini göstermiştir (Bhojwani, 2012:37).

ABD'nin Latin Amerika ülkelerinin sol partilerden ziyade sağ partiler tarafından yönetilmesini istediği bilinmektedir. Bunun ideolojik ve ekonomik olmak üzere çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır. Lakin ABD'nin etkisiyle demokratik olmayan ya da haksız suçlamalarla iktidardan uzaklaştırılan sol partiler, demokratik yollarla tekrar iktidara geldikten sonra diğer sol yönetimlerle aralarındaki işbirliğini arttırmakta ve Rusya ile Çin gibi ABD karşıtı ülkelerle yakınlaşmaktadır. Neticede ise ABD'nin Latin Amerika'daki etkisi zayıflarken Rusya ve Çin'in nüfuzu artmaktadır.

Bununla birlikte ABD'nin solcu başkanları devirmesi, bu grupların darbe girişimlerine karşı daha sert tedbirler almasına ve devlet kurumları içinde ideolojik temelli örgütlenmesine yol açmaktadır. Örneğin günümüzde Venezuela Savunma Bakanı Vladimir Padrino Lopez, Chavez'e karşı 2002 yılında başlatılan askerî darbe girişimi sırasında subay olarak görev yapmaktaydı. Günümüzde ise ABD'nin Maduro yönetimini devirme girişimlerine karşı Karakas yönetimini desteklemektedir.

Diğer yandan söz konusu sol grupların ya da liderlerin ideolojik çizgilerini daha da belirginleştirdikleri görülmektedir. Bu durum, Latin Amerika'da pembe olarak görülen dalganın daha kıvılcığa dönüşmesine yol açacaktır. Rusya ve Çin gibi devletlerin, Latin Amerika'daki ABD nüfuzunu kırabilmek için söz konusu yönetimleri daha da cesaretlendirmeleri, kıvılcığı arttıracaktır. Örnek olarak, darbe girişimi sonrası daha sol söylemlerle hareket eden Bolivya yönetiminin arkasındaki faktörün Çin'in sağladığı ekonomik destek olduğu söylenebilir.

Neticede "Pembe Dalga" tanımlamasının alay konusu olarak ortaya atıldığını söyleyen Gonzalez (2019:1), Latin Amerika'da sol partilerin yükselişini deniz metaforuna benzetmenin riskli olduğunu belirtmişti. Ancak günümüzde Gonzalez'in riskli olarak gördüğü tanımlamanın bir gerçek olduğu ve ikinci dalganın yaşandığı görülmektedir. Bundan sonraki sürece ilişkin ise "Üçüncü dalga mı yaşanacak; yoksa sol partiler iktidarda kalmaya devam mı edecek?" sorusu akıllara gelmektedir.

Sonuç

Sol gruplar, demokratik yöntemlerle iktidara gelerek ve sonrasında izledikleri politikalarla Latin Amerika'da önemli bir değişime kapı aralamışlardır. 2000-2013 yılları arasında solun birinci dalgası Latin Amerika'da etkinliğini sürdürmüştü. Bu süreçte merkez-çevre arasındaki ilişkilerin büyük ölçüde zayıfladığı görülmektedir. Bunun neticesinde ise ABD, tekrardan arka bahçesini nüfuzu altına almaya çalışmıştır. Bu süreçte ABD, askerî darbe de dahil olmak üzere çeşitli farklı araçlarla doğrudan ya da dolaylı bir biçimde Latin Amerika solunu iktidardan uzaklaştırmıştır. Ayrıca sağın karşı atağa geçmesiyle sol partiler güç kaybetmeye ve 2015 yılından itibaren iktidardan uzaklaşmaya başlamışlardır. Solun yaşadığı bu geri çekiliş, sağın tekrardan Latin Amerika siyasetinde etkin olmasını sağlamıştır.

Hem ABD tarafından desteklenen hem de köklü tarihsel geçmişleri ve bağlantıları olan sağ partiler, iktidara geldikleri süreçte merkez-çevre ilişkilerini iyileştiren adımlar atmıştır. Latin Amerika'da sağın yükselişi, ABD'nin bölgedeki nüfuzunun tekrar artmasını sağlamış ve böylelikle modern dünya-sistem teorisi çerçevesinde sermaye aktarımı devam etmiştir. Bunun en önemli örneği Bolivya'da Morales'in darbeye indirilmesinden sonraki dönemde yaşanmıştır.

ABD'nin müdahaleci politikaları, Latin Amerika'daki solun demokratik olmayan yollarla iktidardan uzaklaştırılması, Covid-19 olumsuz etkisi ve salgının sağ partiler tarafından ya önemsenmemesi ya da iyi yönetilmemesi sonucu Latin Amerika'da solun ikinci dalgası başlamış

ve güçlenmiştir. Bu süreçte kesin bir tarih belirlenmesi zor olsa da Meksika’da 2018 yılında gerçekleştirilen seçimleri, Obrador’un kazanması solun ikinci yükselişinin başlangıç tarihi olarak kabul edilebilir. Daha sonra ise Arjantin, Bolivya, Honduras, Panama, Peru ve Şili’de iktidara geçen sol partiler, ikinci dalganın daha da kökleştiğini göstermektedir.

Günümüzde Latin Amerika’da Kolombiya, Brezilya, Ekvador, Paraguay, Uruguay ve Guatemala dışındaki hemen hemen bütün ülkelerde sol fraksiyondan partiler ve liderler iktidardadır. İlk olarak, Ekvador’da güçlü bir sol taban olduğu bilinmektedir. Yapılacak ilk seçimde bu ülkede sol bir liderin seçimi kazanacağı düşünülmektedir. İkinci olarak, Brezilya’da Lula’nın veya destekleyeceği bir adayın seçimleri kazanma ihtimali oldukça yüksektir. Üçüncü olarak, diğer ülkelerde ve özellikle Kolombiya’da önemli bir toplumsal hareket söz konusudur. Bu noktada sol partiler yakın bir dönemde iktidara gelemese de her geçen gün güçlendikleri söylenebilir. Zira başkent Bogota’da solcu Claudia Lopez’in belediye başkanı olarak seçilmesi sol için önemli bir gelişmedir. Neticede Latin Amerika’da solun ikinci yükselişi ve söz konusu ülkelerde sol partilerin iktidara gelmesi, merkez-çevre ilişkilerine daha da zarar verecek ve ABD’nin nüfuzu önemli ölçüde erozyona uğrayacaktır.

Kaynakça

- America Elects (@AmericaElige) (2022). Happy New Year! Here's our year-end roundup of what the national governments of the Americas look like going into 2022. #Elecciones2021. Twitter. <https://twitter.com/AmericaElige/status/1477047183295741953>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Americas Quarterly (2013). *U.S. Secretary of State Declares, "The Monroe Doctrine is Dead"*. <https://www.americasquarterly.org/blog/u-s-secretary-of-state-declares-the-monroe-doctrine-is-dead/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Angell, A. ve Pollack, B. (2000). Presidential Elections of 1999-2000 and Democratic Consolidation. *Bulletin of Latin American Research*. 19(3), 357-378.
- Angelo, P. J. (2019). *Latin America's Fading Left*. <https://www.cfr.org/article/visualizing-2020-trends-watch>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Aquino, M. (2021). *Another Pink Tide? Latin America's Left Galvanized by Rising Star in Peru*. <https://www.reuters.com/world/americas/another-pink-tide-latin-americas-left-galvanized-by-rising-star-peru-2021-06-21/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Arenas-García, N. (2012). 21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the Search for Development Alternatives. *eSharp*. 18, 64-85.
- Aronowitz, S. (1981). A Metatheoretical Critique of Immanuel Wallerstein's 'The Modern World System'. *Theory and Society*. 10(4), 503-520.
- Arslan, Ü. (2006). Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(3), 37-56.
- Bayramoğlu Özüğurlu, S. (2012). Latin Amerika'da Solun Yükselişinin Siyasal Sisteme Etkileri, *Mülkiye Dergisi*. 36(274), 13-36.
- Baysal, B. (2021). *Kolombiya Protestolarının Analizi: Sorunun Kökleri, Şiddetin Sebepleri, Talepler ve Olası Sonuçlar*. <https://www.uikpanorama.com/blog/2021/05/27/kolombiya-protestolarinin-analizi-sorunun-kokleri-siddetin-sebepleri-talepler-ve-olasi-sonuclar/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- BBC (2012). *Paraguay President Fernando Lugo impeached by congress*. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-18553813>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- BBC (2016). *Brazil President Dilma Rousseff removed from office by Senate*. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-37237513>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- BBC (2021). *Xiomara Castro, Honduras'ın ilk kadın devlet başkanı olacak*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59488838>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Bhojwani, D. (2012). The Left in Latin America and the Caribbean. *Economic and Political Weekly*. 47(51), 31-38.
- Buenos Aires Times (2020). *Bolivia shifts back to left as Luis Arce wins election*. <https://www.batimes.com.ar/news/latin-america/bolivia-shifts-back-to-left-as-luis-arce-wins-election.phtml>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Casanova, P. G. (2005). Mevcut Sistemdeki Eğilimler ve Sistem-Karşıtı Hareketler. I. Wallerstein (Ed.) *Modern Küresel-Sistem* (s.137-159), (Çev. M. K. Atalar), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Chauvin, L. O. ve Fraser, B. (2019). *South America is embracing Beijing's science silk road*. <https://www.nature.com/immersive/d41586-019-01127-4/index.html>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Chodor, T. (2015). *Neoliberal Hegemony and the Pink Tide in Latin America: Breaking up with TINA*. New York: Palgrave Macmillan.
- Corrales, J. (2020). Authoritarian Survival: Why Maduro Hasn't Fallen. *Journal of Democracy*. 31(3), 39-53.
- Çıdamli, Ç. (2006). Latin Amerika'da Ezilenler ve Siyaset: Yeni Bir Tarihin Başlangıcında. *Praksis Dergisi*. (14), 17-28.

- Dannefjord, J. (2021). *Is there a New Pink Tide on Latin America's Horizon?* <https://www.theperspective.se/is-there-a-new-pink-tide-on-latin-americas-horizon/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Darlington, S. ve Charner, F. ve Shoichet, C. E. (2016). *Brazilian Vice President Michel Temer: I want to regain the people's trust.* <https://edition.cnn.com/2016/04/25/americas/brazil-vice-president-michel-temer-interview/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- De Onis, J. (2015). *Argentina's Surprise.* <https://www.foreignaffairs.com/articles/argentina/2015-11-24/argentinas-surprise>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Ellner, S. (2018). *Pink-Tide Governments: Pragmatic and Populist Responses to Challenges from the Right.* *Latin American Perspectives*, 46(1), 4–22.
- Ellsworth B. (2019). *Trump says U.S. military intervention in Venezuela 'an option;' Russia objects.* <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-idUSKCN1PS0DK>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Ezquerro-Canete, A., ve Fogel, R. (2017). *A coup foretold: Fernando Lugo and the lost promise of agrarian reform in Paraguay.* *Journal of Agrarian Change*, 17(2), 279-295.
- Gallagher, K. P. ve Myers, M. (2021). *China-Latin America Finance Database.* Washington: Inter-American Dialogue. https://www.thedialogue.org/map_list/, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Gilpin, R. (2011). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası* (Çev. M Duran vd.). Ankara: Kripto Kitaplar.
- Glennie, J. ve Morsolin, C. (2012). *Fernando Lugo's exit after Paraguay 'coup' a setback for development.* <https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2012/jun/29/fernando-lugo-paraguay-coup-development>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Gobierno de Mexico (2019). *Position of the Government of Mexico on Granting Asylum to Evo Morales.* <https://www.gob.mx/sre/prensa/position-of-the-government-of-mexico-on-granting-asylum-to-evo-morales>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Gonzalez, M. (2019). *The Ebb of the Pink Tide: The Decline of the Left in Latin America.* London: Pluto Press.
- Gorin, Z. (1985). *Socialist Societies and World System Theory: A Critical Survey.* *Science & Society*. 49(3), 332-366.
- Guidry, A. J. (2003). *Not Just Another Labor Party: The Workers' Party and Democracy in Brazil.* *Labor Studies Journal*. 28(1), 83-108.
- IHRC (2019). *"They Shot Us Like Animals" Black November & Bolivia's Interim Government.* International Human Rights Clinic & Universty Network for Human Rights. http://hrp.law.harvard.edu/wp-content/uploads/2020/07/Black-November-English-Final_Accessible.pdf, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Johnston, J. (2017). *How Pentagon Officials may have encouraged a 2009 Coup in Honduras.* <https://theintercept.com/2017/08/29/honduras-coup-us-defense-department-center-hemispheric-defense-studies-chds/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Johnston, J. ve Rosnick, D. (2020). *Observing the Observers: The OAS in the 2019 Bolivian Elections.* Washington, DC.
- Kaya, E. (2014). *Hugo Chavez'in Petrol Politikası ve ABD.* *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 31, 293-208.
- Kaya, E. (2016). *Modern Dünya-Sistem Teorisi Kapsamında ABD ile Küba Yakınlaşmasının Eleştirisi ve Latin Amerika'ya Olası Yansıması.* *Akademik Bakış Dergisi*. 57, 362-377.
- Kucera, J. (2011). *What is Hugo Chávez Up to? The Wilson Quarterly*. 35(2), 22-30.
- Lakhani, N. (2016). *Did Hillary Clinton Stand by as Honduras Coup Ushered in era of Violence?* <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/31/hillary-clinton-honduras-violence-manuel-zelaya-berta-caceres>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

- Lankes, A. (2021). Is a second “pink tide” underway in Latin America? <https://analankes.medium.com/is-a-second-pink-tide-underway-in-latin-america-a060d0506583>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Lievesley, G. ve Ludlam, S. (2009). Introduction: a ‘pink tide’? G. Lievesley ve S. Ludlam (Eds.). *Reclaiming Latin America: Experiments in Radical Social Democracy* (s.1-18). London: Zed Books.
- Marco, D. G. ve Ontiveros, E. (2019). Venezuela: Krizin çözümünde anahtar orduda. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46989651>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Mayka, L. ve Smith, A. E. (2021). Introduction The Grassroots Right in Latin America: Patterns, Causes, and Consequences. *Latin American Politics and Society*. 63(3), 1-20.
- Miller, B. *Beyond Commodities: China’s Economic Footprint*. Americas Quarterly. <https://www.americasquarterly.org/fullwidthpage/china-latin-america-2-0-the-economic-footprint/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Ministry of Foreign Affairs, International Trade and Worship Argentina (2019). *Evo Morales’ request for asylum*. <https://www.cancilleria.gob.ar/en/announcements/news/evo-morales-request-asylum>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- NTV (2021). Ekonomik eşitsizliği protesto eden halk Brezilya’da borsa bastı: Yüz milyon kişi açken, milyar dolarlar kazanmanızı kabul etmiyoruz. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/ekonomik-esitsizligi-protesto-eden-halk-brezilyada-borsa-basti-yuz-milyon-kisi-acken-milyar-dolarlar-kazanmanizi-kabul-etmiyoruz,dT6Qf-y7EkicgsHKujRpoA/92UCQAEPV0mQwmrDwNHv_A, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Organization of American States (2019). *Electoral Integrity Analysis General Elections in the Plurinational State of Bolivia*. <https://www.oas.org/fpdb/press/Audit-Report-EN-vFINAL.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Political Database of the Americas (2011). *Republic of Chile*. <https://pdba.georgetown.edu/ElecSys/Chile/chile.html>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Reuters (2017). *Bolivian court clears way for Morales to run for fourth term*. <https://www.reuters.com/article/us-bolivia-politics-idUSKBN1DS2ZX>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Roa, C. (2016). *Changing Tides: On the Political Changes Occurring in Latin America*. Center for International Relations and Sustainable Development (CIRSD). <https://www.cirsd.org/files/000/000/001/84/28a312aacd85d1ba1d48ca662701891af25b3096.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Sanchez, O. (2005). Argentina’s Landmark 2003 Presidential Election: Renewal and Continuity. *Bulletin of Latin American Research*. 24(4), 454–475.
- Schake, K. (2019). *Let the Monroe Doctrine Die*. <https://foreignpolicy.com/2019/05/29/let-the-monroe-doctrine-die-venezuela-bolton/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- TeleSUR (2019). *Brazil: Temer Admits Impeachment of Dilma Rousseff Was a Coup*. <https://www.telesurenglish.net/news/Brazil-Temer-Admits-Impeachment-of-Dilma-Rousseff-Was-a-Coup-20190918-0011.html>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- TeleSUR (2020). *Elon Musk Confesses to Lithium Coup in Bolivia*. <https://www.telesurenglish.net/news/elon-musk-confesses-to-lithium-coup-in-bolivia-20200725-0010.html>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- The Economist (2019). *John Bolton and the Monroe Doctrine*. <https://www.economist.com/leaders/2019/05/09/john-bolton-and-the-monroe-doctrine>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Urbina, M. L. (2021). *Pembe Dalga Sonrası Dönemde Yeni Latin Amerika Sağı* (Çev. Uğur Yağan). E. Akgemici ve K. Ateş (Der.) *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür* (s.291-302). İstanbul: İletişim. 2. Baskı.

- Uysal Oğuz, C. ve Sezek, E. N. (2020). Latin Amerika’da Covid-19 Pandemisinin Sosyoekonomik Etkileri: Brezilya ve Meksika Örnekleri. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*. 5(Özel Sayı), 164-184.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş* (Çev. E. Abadoğlu ve N. Ersoy). İstanbul: bgst Yayınları.
- Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık* (Çev. N. Alpay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yaffe, H. (2014). *Havana hosts important regional summit*. <https://cubanos.org.uk/news/165-havana-celac>, (Erişim Tarihi: 08.12.2018)

KOLOMBİYA – FARC BARIŞ SÜRECİNİN UYGULANMASI: SORUNLAR VE RİSKLER
IMPLEMENTATION OF COLOMBIA – FARC PEACE DEAL: PROBLEMS AND RISKS

Öz

Yarım asırdan fazla süren Kolombiya - FARC çatışması, tarafların barış yönünde gösterdikleri irade sayesinde 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasıyla çözüm yoluna girmiştir. 2012 yılında başlayan Havana Barış Müzakereleri birçok konuda örnek alınacak seviyede başarılı olmuş ve süreç sonunda taraflar arasında bir barış anlaşması imzalanabilmiştir. Ancak mevcut durumda barış anlaşmasının uygulanmasında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu çalışma Kolombiya- FARC barış sürecinin halen devam etmekte olan uygulama sürecinde yaşanan sorunları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle anlaşma maddelerinin uygulama oranları irdelenmiş ve sürecin genel çerçevesi ortaya konulmuştur. Buna ek olarak barış anlaşmasının uygulanması ile ilgili olarak barış sürecini tehlikeye sokan ve ülkede şiddetin dinmesini engelleyen hususlar ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Bu sorunlar barış anlaşmasının altı ana maddesinden olan uyuşturucu maddelerle mücadele ve toprak reformu konuları ile eski FARC üyelerinin entegrasyonunda yaşanan sorunları ve tekrar silahlanmaları hususlarını içermektedir. Ülkede çatışmanın ortaya çıkması ve şiddetlenmesinde ana faktör olarak karşımıza çıkan toprak dağıtımı ve uyuşturucu maddeler sorunlarının halen çözülmemiş oluşu hem ülkede şiddetin devam etmesine neden olmakta hem de barış sürecini tehlikeye atmaktadır. Bu iki meseleye ek olarak silah bırakan FARC üyelerinin farklı motivasyonlar ile tekrar silahlanmaya başlaması da süreci tehdit eden önemli konulardan birisidir. Barış anlaşmasının tam olarak uygulanamamasının ardında yatan ana nedenlerden birisinin mevcut hükümetin anlaşmayı uygulamadaki isteksizliği olduğu düşünüldüğünde, 2022 yılında yapılacak olan seçimlerin barış sürecinin kaderi için oldukça belirleyici olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kolombiya, FARC, İç Çatışma, Barış Süreci, Çatışma Çözümü.

Abstract

The Colombian-FARC conflict, which lasted for more than half a century, entered the path of resolution with the peace agreement signed in 2016, thanks to the will of the parties for peace. The Havana Peace Negotiations, which started in 2012, were successful at an exemplary level in many areas, and the peace agreement was signed between the parties at the end of the process. However, in the current situation, there are significant problems in the implementation of the peace agreement. This study aims to examine the problems experienced in the ongoing implementation process of the Colombian-FARC peace process. In this context, first of all, the implementation rates of the agreement articles were examined and the general framework of the process was revealed. In addition, the issues that jeopardize the peace process and prevent the violence to cease in the country regarding the implementation of the peace agreement were analyzed in detail. These issues include the fight against drugs and land reform, which are some of the six main articles of the peace agreement, as well as problems in the integration and rearmament of former

Başar BAYSAL*

E. Nur SEZEK**

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Bilim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

E-posta/E-mail:

basar.baysal@ankarabilim.edu.tr

Orcid: 0000-0001-9205-9234

** Doktora Öğrencisi,

Universidad Externado de Colombia, Siyaset Çalışmaları Bölümü

E-posta/E-mail:

eminursezek@gmail.com

Orcid: 0000-0003-3399-5721

Başvuru/Submitted: 28.12.2021

Kabul/Accepted : 08.02.2022

FARC members. The fact that the land distribution and drugs problems, which are the main factors in the emergence and intensification of the conflict in the country, are still not resolved, both cause the violence to continue in the country and jeopardize the peace process. In addition to these two issues, the fact that the FARC members, who laid down their arms, started to take up arms again with different motivations is one of the important issues that threaten the process. Considering that one of the main reasons behind the failure of the peace agreement to be fully implemented is the reluctance of the current government to implement the agreement, it is considered that the elections to be held in 2022 will be quite decisive for the fate of the peace process.

Keywords: Colombia, FARC, Internal Conflict, Peace Process, Conflict Resolution.

Giriş

İspanyolların bölgeye ulaşmasından bu yana bir şekilde çatışmaların yaşandığı Kolombiya'daki en köklü çatışmalardan birisi, Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri - Halk Ordusu (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo, FARC-EP) ile Kolombiya Devleti arasındaki çatışmalardır. Bu çatışma 1964 yılında FARC'ın kurulmasıyla başlamış ve 50 yıldan uzun bir süre devam etmiştir. Bu süreçte ülkede çatışmalardan kaynaklı ekonomik, siyasi, toplumsal birçok sorun yaşanmıştır. Taraflar çatışmanın devam ettiği yıllarda birden fazla kez mevcut sorunları çözmek ve çatışmayı sonlandırmak için müzakere etseler de 2016'ya kadar bir sonuç alınamamıştır. Fakat 2012 yılında başlayıp 2016 yılında sona eren müzakerelerden sonra taraflar kapsamlı bir barış anlaşması imzalamışlardır. Böylece ülkede çatışma sonrası barış inşası süreci başlamıştır.

Bu çalışma FARC ile 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasının ardından Kolombiya'da başlayan barış sürecinin uygulama safhasını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Buradan hareketle çalışmanın ilk bölümünde Kolombiya'daki çatışmalara ve akabinde gelen barış sürecine değinilmiştir. İkinci bölümde ise taraflar arasında imzalanan barış anlaşmasının uygulama oranları üzerinde durularak genel bir çerçeve çizilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde barış inşası sürecindeki temel sorunlara değinilmiştir. Bu kapsamda uyuşturucu madde üretim ve ticareti, toprak reformu ve eski FARC üyelerinin entegrasyonu konularında yaşanan sorunlar ve bu sorunların barış anlaşması için doğurduğu riskler analiz edilmiştir.

1. Kolombiya-FARC Çatışma ve Barış Süreçleri

Kolombiya on dokuzuncu yüzyıldan bu yana çatışmalarla anılagelmiştir. Her ne kadar ülkedeki çatışmalar geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmaya başlamış olsa da tarihi olarak kökleri ülkenin İspanyol sömürgesi olduğu döneme kadar dayandırılabilir¹. Bu dönemden itibaren giderek derinleşen siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar ileride ortaya çıkacak çatışmaların temellerini oluşturmuştur. Kolombiya'da ilk ekonomik sorunlar ülkenin sömürge dönemi boyunca, başta İspanya olmak üzere, Avrupa'nın hammadde tedarikçisi haline gelmesi ile başlamıştır (İnan Şimşek, 2019:502). Bu dönem ülke ekonomisi, bölgeye gelen ilk İspanyollar ve Latin Amerika'da doğan İspanyol kökenliler (kreoller) gibi bazı elit kesimlerin yönetimi altına girmiştir (Safford ve Palacios, 2002).

Ekonomik sorunlar beraberinde toplumsal ayrışmaları ve eşitsizlikleri de getirmiştir (Kline, 2012). İspanyol kökenliler, ekonomik gücü elde tutmaları nedeniyle toplumsal olarak ayrıcalıklı bir konuma yükselmişlerdir. Zaman içinde ülkede İspanyol kökenliler ile yerliler ve Afrika kökenliler gibi, diğer etnik gruplar arasındaki ayrışma giderek derinleşmiştir. Sömürge döneminde başlayan bu ekonomik ve toplumsal ayrışmalar giderek daha fazla artmış ve ülkedeki

ekonomik eşitsizliği ve yoksulluğu tetiklemiştir (Dugas, 2015). Bu durum ise ülkede ileride başlayacak olan ekonomi temelli çatışmalara zemin hazırlayan unsurlardan biri olmuştur.

Uzun yıllar İspanyol sömürgesi olan Kolombiya, on dokuzuncu yüzyıl başlarında İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. Simón Bolívar ve Francisco de Paula Santander gibi isimlerin önderliğinde başlayan Kolombiya Bağımsızlık Savaşı 1819'da sona ermiş ve ülke İspanya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır (Larosa ve Mejía, 2014:44). Ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından Bolívar ve Santander arasında başlayan ideolojik görüş ayrılıkları Muhafazakâr- Liberal ayrışmasını tetiklemiştir (Dugas, 2015:439). Bu ideolojik ayrışma, ülkede ileriki yıllarda başlayacak ve uzun yıllar sürecek olan politik çatışmaların temellerini oluşturmuştur.

Bağımsızlık mücadelesi sırasında ortaya çıkan bu Muhafazakâr- Liberal kutuplaşması sonraki yıllarda siyasi parti mücadelesi haline gelmiştir. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca ülke Muhafazakâr Parti ve Liberal Parti'nin yönetim mücadelesine sahne olmuştur. Aynı zamanda bu iki parti arasındaki mücadele ülkede zaman zaman iç savaşların yaşanmasına yol açmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanı 1899-1902 yılları arasında yaşanan Bin Gün Savaşı (La Guerra de los mil Días) olmuştur (Romero ve Meisel, 2019). Bin Gün Savaşı ülkedeki siyasi ayrışma ve ekonomik sorunların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Birçok can kaybıyla sonuçlanan bu iç savaş Panama'nın bağımsızlığını ilan etmesine olanak sağlamış ve ülkedeki siyasi sorunları daha da derinleştirmiştir (Sanín, Acevedo ve Viatela, 2007:8). Bu iç savaşın toprak kaybına sebep olacak kadar ciddi bir siyasi soruna yol açmasının ardından ülkede yaklaşık 40 yıl sürecek olan görece bir "barış" ortamı oluşmuştur.

1948'de Liberal Parti'den devlet başkanı adayı olan reformist Jorge Eliécer Gaitán'ın öldürülmesi ülkede yeni bir şiddet sarmalını ortaya çıkarmıştır (Cockroft, 1997). *La Violencia* (Şiddet) olarak anılan bu dönemde Muhafazakârlar ve Liberaller yeniden sıcak çatışmaya girişmiş ve ülkede büyük çaplı bir iç savaş ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar sürecek olan *La Violencia* dönemindeki çatışmalarda yaklaşık 200.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Romero ve Meisel, 2019). Bu çatışma dönemi 1953 yılında bir askerî darbe ile sonlanana dek devam etmiştir. Darbe yönetiminin ardından yeniden demokratikleşme çabası veren ülkede yaklaşık 16 yıl sürecek olan Ulusal Cephe (Frente Nacional) dönemi başlamıştır (LeGrand, 2003).

Ulusal Cephe yönetimi ile ülkede iktidarın her dört yılda bir Muhafazakâr ve Liberal partiler arasında değişmesi kararlaştırılmıştır (Cockroft, 1997). Böylece ülkede farklı siyasi partilerin, dolayısıyla farklı fikirlerin temsiliyet hakkı bulması kısıtlanmıştır. *La Violencia* sona ermiş olsa da dönemin bıraktığı izler Ulusal Cephe yönetimlerinin kısıtlayıcı yapısı ile birleşince uzun vadede ülkenin farklı bölgelerinde toplumsal tepkilere yol açmıştır (Arocha, ve diğerleri, 1988). Siyasi olarak temsil hakkı elde etmekte zorlanan gruplar silahlanarak "haklarını" farklı yollarla arama yoluna gitmişlerdir. Böylece ülkede yavaş yavaş küçük silahlı gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönem ortaya çıkan silahlı örgütlerden birisi de FARC olmuştur.

Ülkedeki birçok silahlı örgüt ile benzer kurulma sebeplerine sahip olan FARC 1964 yılında, Ulusal Cephe yönetiminin yarattığı "kısıtlı demokrasi" ortamında siyasi olarak temsil hakkı bulamayan Komünist Parti'nin silahlı bir yapılanması olarak faaliyetlerine başlamıştır (González, 2004). Kırsalda örgütlenmeye başlayan FARC, temel hedefinin ülkedeki ekonomik eşitsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan adaletsiz toprak dağılımına ve özellikle kırsal bölgelerdeki yoksulluğa çözüm bulmak olduğunu vurgulamıştır (Sezek ve Uysal Oğuz, 2021:189). Böylece FARC ile devlet güçleri arasında yaklaşık 50 yıl sürecek olan çatışmalar başlamıştır.

Örgüt bir süre sonra Komünist Parti'den ayrılarak devlet güçleri ile çatışmasına bağımsız olarak devam etmiştir. Akabinde geniş halk kitlelerine (özellikle yoksul halk) de yayılan bir taban oluşturan FARC, kısa zamanda büyüyerek ülkenin en büyük silahlı örgütü haline gelmiştir. Örgüt

sürdürdüğü silahlı mücadeleye ek olarak fidye elde etmek uğruna adam kaçırmaya ve ülkedeki uyuşturucu kaçakçılığına dahil olma gibi faaliyetleri nedeniyle zaman içinde uluslararası tanınırlık elde etmeye de başlamıştır (Granada, Restrepo ve Vargas, 2009). Böylece FARC ve Kolombiya devleti arasındaki çatışma daha geniş bir alana yayılmıştır. Fakat bu şekilde örgütün eylem biçimini değiştirmesi, gördüğü halk desteğinin azalması sonucunu da doğurmuştur.

Ülkede Ulusal Cephe dönemi ve sonrasında ortaya çıkan tek örgüt FARC değildir. Fakat diğer birçok örgüt arasında FARC daha fazla ön plana çıkmıştır. Diğer örgütlerden daha fazla üyeye sahip olmasının yanı sıra uyuşturucu kaçakçılığından elde ettiği gelir ile ekonomik olarak güçlenen örgüt zamanla ülkedeki en güçlü silahlı oluşum haline gelmiştir. Ek olarak FARC üyelerinin yaklaşık %40'ının kadınlardan oluşması (Herrera ve Porch, 2008:615) da örgütü diğer örgütlerden ayıran hususlardan biri olmuştur.

Kolombiya'da FARC ve devlet arasında başlayan ve 50 yıl kadar süren bu çatışmalar ülke için birçok sorun doğurmuştur. Örneğin Uppsala Conflict Data Program (UCDP) verilerine göre ülkede çatışmalardan kaynaklı olarak yaşanan can kayıpları ve zorunlu göçlerin büyük bir kısmı FARC'tan kaynaklıdır (UCDP, 2019). Ölümler ve zorunlu yer değiştirmelerin yanı sıra ülkedeki çatışmalar Kolombiya'nın ekonomik sorunlarının daha da derinleşmesi ile sonuçlanmıştır.

FARC ve devlet arasındaki çatışmaların zaman zaman çok şiddetli hale gelmesi ve akabinde hem ekonomik hem toplumsal yıkımlar yaratması tarafları çatışmayı sonlandırmak için bir araya gelmeye zorlamıştır. Bu nedenle FARC ve Kolombiya devleti farklı hükümetler döneminde birden fazla kez barış için müzakere etme yoluna gitmiştir. İlk ikisi 1982-1986 arasında, üçüncüsü 1998-2002 arasında ve son olarak 2010-2016 arasında olmak üzere taraflar 4 kez barış müzakereleri için bir araya gelmiştir.

Taraflar arasındaki ilk iki müzakere 1982-1986 yılları arasında başkanlık yapan Belisario Betancur döneminde gerçekleşmiştir. Bu müzakere sürecinde kısa süreli bir ateşkes imzalanmıştır (Brittain, 2010:120). Akabinde FARC, Yurtseverler Birliği (*Unión Patriótica*, UP) isimli bir siyasi parti kurarak siyasi zeminde aktif olma kararı almıştır. Fakat bu partinin üyelerinin öldürülmeye başlaması nedeniyle FARC silahlı mücadeleye geri dönmüştür (Larosa ve Mejía, 2014). Böylece müzakere süreci sonuç elde edilmeden sona ererken taraflar arasındaki çatışmanın yoğunluğu daha da artmıştır.

FARC ve Kolombiya devleti arasındaki ikinci müzakere süreci 1998-2002 yılları arasında başkanlık yapan Andrés Pastrana döneminde gerçekleşmiştir. 1998 yılında Caguán bölgesinde başlayan bu müzakereler, devletin FARC'ı resmî bir aktör olarak kabul ettiği ilk görüşmeler olmuştur (Herbolzheimer, 2016). Bu süreçte müzakerelerin yapıldığı bu bölge, silahtan arındırılmış bölge olarak ilan edilip FARC'a teslim edilmiştir. Böylece FARC ilk kez resmî olarak bir toprak elde etmiştir (Segura ve Mechoulam, 2017). Fakat, bu müzakere sürecinde sürekli ve genel bir ateşkes imzalanmamış olması, FARC'ın eylemlerine devam ediyor olması, tarafların belli gündem maddeleri etrafında anlaşmaya varamamış olması gibi sebeplerden dolayı herhangi bir barış anlaşması imzalanamamıştır. Bu müzakerelerin olumlu bir sonuç alınmadan sona ermesi ülkedeki çatışma yoğunluğunu daha fazla arttırmıştır (Salas-Salazar, 2016).

Pastrana sonrasında başkanlık yapan Álvaro Uribe'nin siyasi gündeminin tamamen farklı olması nedeniyle taraflar bu dönemde müzakere etmemişlerdir (Dugas, 2015). Aksine Uribe, kendinden önceki hükümete göre, ülkedeki silahlı grupları sert askerî müdahaleler ile baskı altına alma yoluna gitmiştir. Bu dönemki sert askerî müdahaleler ile FARC'ın ülkedeki etkinliği kırılmaya çalışılmıştır. Nitekim örgütün üye sayısının azalması ve üst düzey yöneticilerinin bu müdahaleler çerçevesinde hayatını kaybetmesi ile FARC bir miktar zayıflatılmıştır.

Taraflar arasındaki dördüncü ve son müzakereler 2010-2018 yılları arasında başkanlık yapan Juan Manuel Santos döneminde gerçekleşmiştir. Başkan'ın çağrısı ile 2012'de başlayan bu

görüşmeler sivil halk, mağdurlar ve toplumsal cinsiyet toplulukları gibi farklı grupları da içine alması açısından taraflar arasındaki diğer müzakerelerden daha kapsamlı ve katılımcı bir yapıda olmuştur (Larosa ve Mejía, 2014). İlk olarak taraflar bu müzakere süreci için birtakım gündem maddeleri belirlemişler ve müzakereler boyunca bu gündem maddelerine bağlı kalacaklarını duyurmuşlardır. Nitekim müzakere sürecinde belirlenen bu gündem maddeleri 2016 yılında imzalanacak olan barış anlaşmasının da temellerini oluşturmuştur (Maher ve Thomson, 2018:2143). Sadece çatışmayı sonlandırmayı değil çatışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan sebeplere de çareler üretmeyi amaçlayarak belirlenen bu ana gündem maddeleri: (1) Kapsamlı tarım reformu; (2) siyasi katılım; (3) yasa dışı uyuşturucu probleminin çözümü; (4) mağdurların hakları; (5) silahlı çatışmayı sonlandırma; (6) uygulama ve doğrulama şeklindedir.

Dört yıl süren barış müzakereleri zaman zaman taraflar arasındaki birtakım anlaşmazlıklar ve ülkede devam eden diğer çatışmalar nedeniyle kesintiye uğramış olsa da 2016 yılında tarafların uzlaşması ile olumlu olarak sonuçlanmıştır (Valenzuela, 2019). Akabinde barış anlaşmasının imzalanması kararlaştırılmıştır. İmzalanan barış anlaşması aynı yılın Ekim ayında halk oylamasına sunulmuştur (Sezek ve Uysal Oğuz, 2021). Referandum sonucunda oy kullananların %59,21'i barış anlaşmasına "hayır" derken %49,79'u "evet" oyu kullanmıştır. Referandum sonucunu dikkate alan taraflar mevcut barış anlaşmasında birtakım değişiklikler yaparak anlaşmayı aynı yılın Kasım ayında "Silahlı Çatışmayı Sonlandırmak ve İstikrarlı ve Sürekli Bir Barış İnşa Etmek İçin Nihai Sözleşme" ismi ile yürürlüğe koymuşlardır (Daşlı, Alıcı ve Figueras, 2018).

2. Anlaşmasının Uygulanmasının Değerlendirilmesi²

Barış anlaşmasının imzalanmasının ardından FARC üyelerinin büyük çoğunluğu hızlı bir şekilde silah bırakmış, örgüt silahlı mücadeleye son verip kurduğu siyasi parti ile bir siyasi hareket haline gelmiştir (Maldonado, 2017). Bu süreç hızlı bir şekilde gerçekleşirken anlaşmanın uygulanması da bir yandan başlamıştır. Barış anlaşmasının maddelerinin nasıl ve ne kadar sürede uygulanacağı anlaşma metninde karara bağlanmıştır. Buna göre anlaşma maddelerinin tamamen uygulanmasının 15 yıla yayılması öngörülmüştür (El Gobierno Colombia; FARC-EP, 2016). Bu durumda barış anlaşmasının yıllık %6,5 oranında bir uygulama hedefi vardır (Uysal Oğuz ve Sezek, 2021). Ek olarak anlaşma metninde uygulamanın kurulacak bir denetleme mekanizması ile takip edileceği vurgulanmıştır. Bu hususta denetleme mekanizması olarak "Nihai Anlaşmanın Uygulanması için Çerçeve Plan" (Plan Marco de Implementación del Acuerdo Final, PMI) oluşturulmuştur (Gobierno de Colombia, 2016). PMI ile anlaşmanın teknik ve politik boyutlarının uygulanmasının denetlenmesi hedeflenmiştir. PMI'ye ek olarak Kroc Uluslararası Barış Çalışmaları Enstitüsü (Kroc Institute for International Peace Studies), geliştirmiş oldukları Barış Anlaşması Matrisi-Barometre Girişimi (Peace Accord Matrix-Barometer Initiative, PAM) ile PMI ile eş zamanlı çalışarak barış anlaşmasının uygulanmasını ölçmektedir (Kroc Institute for International Peace Studies, 2020). Ek olarak Birleşmiş Milletler Kolombiya Doğrulama Misyonu (The UN Verification Mission in Colombia) ile barış sürecini ve özellikle eski FARC üyelerinin yeniden entegrasyonu gibi hususları takip etmekte ve konu ile ilgili çalışmalar yapmaktadır (UN Verification Mission, 2021).

Daha önce belirtildiği gibi barış anlaşmasına göre her maddenin, yıllık olarak %6,5 civarında uygulamasının tamamlanmış olması gerekmektedir. Buna göre anlaşmanın uygulanmaya başlandığı 2016 Aralık ayından bu yana, anlaşma maddelerin yaklaşık olarak %30'unun tamamen uygulanmış olması gerekmektedir (Uysal Oğuz ve Sezek, 2021). Fakat her yıl düzenli olarak Kroc Institute for International Peace Studies tarafından yayınlanan raporlara göre bazı maddelerin uygulanması hedeflenen oranın oldukça altında kalmıştır.

PAM raporları anlaşmanın 6 temel maddesinin ve 578 şartının uygulamasını dört aşamalı olarak ölçmektedir (Kroc Institute for International Peace Studies, 2020). Bu dört aşama,

tamamlanan, düşük düzeyde başlayan, orta düzeyde başlayan ve başlamayan olarak belirlenmiştir. Enstitü tarafından yayınlanan son rapor, anlaşmanın Aralık 2020 tarihine kadarki uygulamasını ölçmektedir. Buna göre kapsamlı tarım reformu %4 oranında tamamlanırken uygulamanın %18'i henüz başlamamıştır. Buna karşın bu maddenin uygulaması düşük (%64) ve orta düzeylerde (%13) halen aktif bir şekilde devam etmektedir (Kroc Institute for International Peace Studies, 2021). Anlaşmanın siyasi katılım maddesinin uygulaması 2020 yılı itibariyle %12 oranında tamamlanmıştır. Buna karşın uygulamanın %34'ü başlamamıştır (a.g.e). Tarım reformu maddesinde olduğu gibi bu maddenin de uygulaması düşük (%34) ve orta düzeylerde (%20) daha yoğun bir şekilde devam etmektedir. Silahlı çatışmayı sonlandırma maddesinin uygulaması %49 oranında tamamlanırken uygulamanın %14'ü henüz başlamamıştır (a.g.e). Anlaşmanın yasa dışı uyuşturucu probleminin çözümü maddesinin uygulaması 2020 itibariyle %17 oranında tamamlanmıştır. Uygulamanın %18'i henüz başlamamışken düşük (%39) ve orta düzeylerde (%26) uygulama sürmektedir (a.g.e.). 2019 yılında uygulamanın tamamlanan kısmı yalnızca %8 iken bu oran 2020 sonunda %17'ye yükselmiştir. Bu nedenle yasa dışı uyuşturucu probleminin çözümü maddesi son analiz yılı itibariyle uygulamasında en fazla artış olan madde olmuştur.

Anlaşmanın 5. maddesi olan mağdurlar üzerine anlaşmanın uygulamasının, 2020 yılı itibariyle, %23'ü tamamlanmıştır. Maddenin %20'sinin uygulaması henüz başlamamışken uygulama düşük düzeyde %37, orta düzeyde ise %20 oranında devam etmektedir (Kroc Institute for International Peace Studies, 2021). Anlaşmanın son maddesi olan uygulama, doğrulama ve kamu onayının uygulaması %55 oranında tamamlanırken, uygulamanın %13'ü başlamamıştır (a.g.e). Buna rağmen uygulama oranlarının tamamlanan kısımları dikkate alındığında en fazla uygulamanın bu maddede gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte silahlı çatışmayı sonlandırma ve uygulama, doğrulama ve kamu onayı maddeleri dışındaki dört maddenin uygulaması hedeflenen düzeyin altında kalmıştır. Her ne kadar maddelerin tamamen uygulanma oranları düşük olsa da, düşük ve orta düzeylerde uygulamanın devam ediyor olması sürecin ülkede hâlen aktif olduğunu göstermektedir.

3. Süreçteki Ana Sorunlar

Yukarıda belirtildiği gibi Kolombiya barış süreci, müzakere sürecinde açıklık ve kapsayıcılık gibi konularda örnek seviyede başarı kaydetmiş olmasına rağmen uygulama aşamasında yavaş ve yetersiz seviyede ilerleme gösterebilmektedir. Bu bölümün ana konusu olan barışın uygulanmasındaki ana sorunlara geçmeden önce sürecin ilerlemesine etki eden temel bir hususun üstünde durmak doğru olacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi 2002-2012 yılları arasında Kolombiya devlet başkaldığı yapan Alvaro Uribe bu dönemde başta FARC olmak üzere silahlı gruplara karşı sert askerî tedbirler içeren bir mücadeleye girişmişti (Baysal, 2019). Uribe 2012-2016 yılları arasında geçen ve Havana Görüşmeleri olarak adlandırılan Kolombiya – FARC barış görüşmelerine karşı olan muhalefetin lideri konumunda olmuştur (Batlle ve Duncan, 2013; Matanock ve García-Sánchez, 2017). Yine yukarıda belirtildiği gibi 2016 yılında barış anlaşmasını imzalamayı müteakip barışın uygulama safhasına geçilmiş ve çok kısa sürede FARC üyeleri silah bırakarak ETCR (Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación) adı verilen toplanma bölgelerinde entegrasyon süreçlerine başlamışlardır. Ancak 2018 yılında yapılan seçimlerde Kolombiya devlet başkanlığına Alvaro Uribe'nin başkanı olduğu *Centro Democrático* partisinden (Uribe 2002-2010 yılları arasında 2 dönem başkanlık görevini yürüttüğü için başkaldığı aday olamamaktadır) Ivan Duque seçilmiştir (International Crisis Group, 2018). Eski FARC üyelerine verilen haklar ya da geçiş dönemi adaleti gibi birçok konuda muhalif olan (Matanock ve García-Sánchez, 2017) bir yönetimin başa geçmesi barış sürecinin uygulanmasında isteksizlik ve yavaşlama olmasına sebep olmuştur (Arredondo, 2019). Birleşmiş Milletler gözetimindeki sürecin özellikle uluslararası baskıdan dolayı tamamen iptali ya da rafa kaldırılması söz konusu olmazken uygulamada atılan adımlar yavaşlamış bu da birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Ancak yaşanan sorunların tümünün bu iktidar değişikliğinden kaynaklı olduğunu iddia etmek de doğru olmayacaktır. Kolombiya'nın genel sorunlarından olan ülkede

farklı motivasyonlara sahip birçok silahlı grup mevcut olması ya da barış sürecinde silah bırakmayarak silahlı mücadeleye devam eden FARC üyelerinin olması gibi problemler de barış sürecinin uygulanmasına engeller yaratmaktadır.

Yaşanan ana sorunlar değerlendirildiğinde çatışmanın kökenini oluşturan ve 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasının çözmeyi amaçladığı birtakım temel problemlerin çözülmemesi olmasının getirdiği sıkıntılar ilk göze çarpan problemlerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu sorunların en büyüğü özellikle kırsal bölgelerde yaşanmakta olan ekonomik sıkıntılardır ve barış sürecinde bu sorunun çözülmesi için toprak reformu konusu barış anlaşmasının altı ana maddesinden birisi olarak belirlenmiştir. Yukarıda Kroc Institute'un raporunda belirtildiği üzere 2020 yılı itibariyle bu başlıkta alınan kararların yalnızca %4 ü tamamlanmıştır (Kroc Institute for International Peace Studies, 2021, ayrıca bkz: Gutierrez 2021). Bu temel sorunun çözülmemesi olması da tek silahlı örgütün FARC olmadığı Kolombiya'da, kırsaldaki sorunların çözülmemesine yol açmaktadır. 2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgınının da hem kırsalda hem de ülkenin bütününde ekonomik sıkıntıları daha zorlu bir hale getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Bonet-Moron vd., 2020). Kırsaldaki topraksız köylüler, halen büyük ekonomik sıkıntılar içerisinde ve bu durum devlete olan güveni azaltırken, eleman temininden genel destek bulmaya kadar birçok konuda silahlı gruplara imkanlar açmaktadır. Bu durumun yarattığı ya da çözemediği genel adaletsiz yapı 2021 yılında ülkede meydana gelen büyük çaplı protestoların da ana temalarında birisi olmuştur (Baysal, 2021).

Barış sürecinin uygulanmasında yaşanan ana sorunlardan birisi de yine barış anlaşmasının altı ana maddesinden olan uyuşturucu maddeler sorunu ile ilgilidir. Bu mesele her ne kadar silahlı çatışmanın ilk başlangıcındaki ana sebeplerden olmasa da 1980'li yıllardan itibaren ülkedeki silahlı grupların maddi anlamda güçlenmesine neden olmuştur (Baysal, 2019). Bu maddi güçlenmenin yanında, silahlı gruplar yarattıkları çatışma dönemi ekonomileri sayesinde kırsaldaki fakir halktan destek de bulabilmişlerdir (UNODC, 2014; Sala, 2019). Dolayısıyla uyuşturucu madde üretim ve ticareti konusu ülkedeki şiddet sarmalının çıkış gibi büyümesine neden olan sorunların en önemlilerindedir. Kroc Institute'un raporunda belirtildiği üzere 2020 yılı itibariyle uyuşturucu maddeler başlığı altındaki kararların yalnızca %17'si tamamlanmıştır (Kroc Institute for International Peace Studies, 2021). Ülkedeki, başta kokain olmak üzere uyuşturucu madde üretim ve ticareti problemi halen çözülmemiştir (Gutierrez 2021; Acero ve Machura, 2021; Parada-Hernández ve Marín-Jaramillo, 2021). Bu durum da FARC'ın silah bırakmamış olan ve yeniden silahlanan üyeleri de dahil olmak üzere ülkedeki diğer silahlı grupların faaliyetlerini destekleyebilecekleri kaynak yaratabilmeleri anlamında önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Sonuç olarak bu çözümsüzlük ülkedeki şiddet eylemlerinin devam etmesine yol açmaktadır.

Uyuşturucu maddeler sorununun bir çözüme kavuşmamış olması sadece mevcut silahlı grupların finans kaynağı elde etmeleri sorununu doğurmamaktadır. Bu durum daha geniş çerçeveden çatışma dönemi ekonomik yapıları bağlamında incelendiğinde çözümsüzlüğün daha dramatik sonuçları olduğu görülmektedir. Kolombiya'da uyuşturucu üretim ve ticareti üzerine kurulu olan ekonomi sadece silahlı grupları değil sivilleri de kapsayan bir yapıdadır (Parada-Hernández ve Marín-Jaramillo, 2021). Örneğin kokain üretimi sürecinde sadece silahlı gruplar getiri sağlamamakta aynı zamanda topraklarına koka eken toprak sahipleri ile bu tarlalarda yevmiye ile çalışan topraksız köylüler de maddi kazanç elde etmektedirler. Bu durum da kırsalda yaşayan bu insanların koka üretimi yapılabilmesini sağlayan silahlı gruplara destek olmasına, bu grupların meşruiyet kazanmalarına ve de bu faaliyetten getiri sağlayan sivillerin de gelirlerinden olmamak adına barış sürecinin uygulanmasına ayak diremelerine neden olmaktadır. Aslına bakıldığında bu durum yukarıda belirtilen toprak reformunun da tam olarak uygulanmamış olmasıyla bağlantılıdır. Kırsaldaki topraksız köylüler başka hiçbir gelirleri olmadığı için koka üretim faaliyetinin sona ermesini istememekte ve bu durum da barışın uygulanmasını zora sokmaktadır. Barış anlaşması kapsamında koka üreten çiftçilere farklı ürünler üretmeleri için

verilmesi kararlaştırılan desteğin³ de hem geç hem de yetersiz olarak verilmiş olması (La Via Campesina, 2020) bu insanların koka üretmeye devam etmelerine ya da koka üretmeyi bırakanların tekrar koka üretimine dönmelerine yol açmaktadır. Bu süreçte barış anlaşmasının uygulanmasında isteksiz olan mevcut hükümetin politikaları etkili olmuştur. Mevcut hükümet uyuşturucu ile mücadeleyi barış anlaşmasının öngördüğü şekilde farklı ürünlerin üretimini desteklemek ve sorunun köküne inerek çözüm bulmak yerine, aslında kalıcı çözüm getirmediği tecrübe ile sabit olan, geleneksel, uyuşturucu ile savaş doktrini ile çözme yoluna gitmektedir (La Via Campesina, 2020).

Barış sürecinin uygulama safhasında uyuşturucu madde üretiminin önüne geçilememesi FARC'ın silah bırakması ile FARC'ın boşalttığı bölgelerde daha karmaşık sonuçlar da doğurmuş ve şiddetin evrilmesine yol açmıştır (Voyvodic, 2021). FARC'ın çıktığı bölgelerde önüne geçilememiş olan uyuşturucu üretimi ve ticari faaliyetlerde ortaya çıkan boşluk farklı silahlı gruplarca ya da tekrar silahlanan FARC gruplarınca doldurulmaya başlanmıştır. Bu durum daha az organize olmuş küçük suç örgütlerinin ortaya çıkmasına ve bu gruplar arasında olan rekabet de dahil olmak üzere şiddetin devam etmesine veya artmasına yol açmıştır (Charles, Baysal ve Forero, 2020).

Barış sürecinde yaşanan ana sorunlardan birisi de silah bırakmış olan FARC üyelerinin entegrasyon sürecinde yaşanan sorunlarla ilgilidir. 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasından sonra 2017 yılında 13000'den fazla FARC üyesi silah bırakmış ve daha sonra ETCR olarak adlandırılan 24 adet toplanma bölgesinde yeniden entegrasyon sürecine başlamışlardır (ARN, 2020). Süreç içerisinde silah bırakmış FARC üyelerinin entegrasyonu ile alakalı olarak yaşanan birincil sorun bu kişilerin güvenliğinin sağlanması ile ilgilidir (Charles, Baysal ve Forero, 2020). Anlaşma gereğince eski FARC üyelerinin güvenliğinin devlet tarafından sağlanması gerekmektedir ve bu amaçla ETCR'lerin çevrelerinde karakollar ve yol kontrol noktaları kurulmuştur. Ancak bu durumda halihazırda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Yukarıda belirtilen, 2018 yılındaki iktidar değişimi ile barış anlaşmasına ve bu kapsamda eski FARC üyelerine verilen haklara en başından beri muhalif olan bir yönetimin başa geçmesi sonrasında bu konuda bir zayıflama olduğu akla ilk gelen açıklamadır. 2017 yılından itibaren 300'e yakın sayıda eski FARC üyesi öldürülmüştür ve bu durum her yıl artış gösteren bir trend izlemektedir (Charles, Baysal ve Forero, 2020; Suarez, 2021). Muhakkak ki silah bırakan FARC üyelerinin güvenliği konusunda yaşanan bu sorunlar aşağıda açıklandığı gibi barış sürecinin olması gerektiği gibi uygulanmasını sekteye uğratan sonuçlar doğurmaktadır.

Silah bırakmış olan FARC üyelerinin yaşamış olduğu bir diğer sıkıntının da ekonomik sorunlar olduğu söylenebilir. Barış anlaşmasıyla beraber silah bırakan FARC üyelerine düşük miktarda da olsa bir maaş bağlanmıştır. Yine eski FARC üyelerinin buldukları ETCR'lerde hem hayata entegrasyonlarının geliştirilmesi hem de ekonomik gelir elde edebilmeleri amacıyla birtakım üretim faaliyetleri icra edilmektedir. Bu faaliyetler içerisinde ETCR'lerin çevrelerinde kurulan tarım alanları, balık çiftlikleri ya da bira üretimi gibi küçük ölçekli üretim faaliyetleri sayılabilir. Ancak ekonomik sıkıntılar halen eski FARC üyelerinin ana sorunlarından birisidir (Rapp, 2017). Verilen maaş özellikle barış süreci sonrasında aile kurup çocuk sahibi olan eski FARC üyeleri için oldukça yetersiz seviyededir. ETCR'lerde icra edilen küçük faaliyetler de ETCR'deki insanların tamamına bir iş imkânı sunmamaktadır (Fundacion Ideas Para La Paz 2019). Farklı iş alanları geliştirilmesi konusu da halihazırda yeterince desteklenmediğinden silah bırakmış FARC üyeleri ekonomik sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Eski FARC üyeleri ile ilgili olarak yaşanmakta olan güvenlik ve ekonomi ile ilgili bu sorunlar barış sürecinin uygulanmasında daha farklı ve büyük sorunlara yol açmaktadır. Bunlardan ilki ETCR'lerde hayatlarına devam etmekte sorun yaşayan eski FARC üyelerinin devlet tarafından tanınmış olan bu yeniden entegrasyon merkezlerini terk etmeleridir. 2020 verilerine göre silah bırakmış olan FARC üyelerinin %25'inden daha azı ETCR'lerde

bulunmaktadır (ARN, 2020). ETCR'leri terk eden eski FARC üyelerinden bir kısmı bireysel olarak bir hayat kurup ülkenin farklı bölgelerinde hayatlarına devam etmeyi seçerken büyük bir kısmı ise NAR (Yeni Yeniden Birleşme Alanları, Nuevas Areas de Reincorporacion) adı verilen bölgeler kurarak toplu faaliyetler icra etmeye devam etmektedirler (Forero Rueda, 2020). NAR'lar, ETCR'ler gibi belli sınırları olan bir yerleşke şeklinde değil, birbiri ile irtibat halinde olan ve birbirine yakın yaşayan ve çoğunlukla ortaklaşa bir iş kurmuş eski FARC üyelerinin olduğu bölgelerdir. Buralarda eki FARC üyeleri tarafından kahve üretimi, balık çiftliği işletilmesi gibi faaliyetler icra edilmektedir ve kooperatif gibi organizasyonlar kurarak belli bir dayanışma ortamı sağlamışlardır. Bu alanda yapılan çalışmalar belli başarılar da kazanmaktadır. Örneğin Cauca bölgesinde kahve çiftliğinde üretilen kahveler dünya çapında ödül kazanmıştır (Gonzales, 2019). Ancak bu merkezler halen devlet tarafından resmî olarak tanınmamıştır. Ayrıca bu bölgelerde herhangi bir koruma tedbiri olmadığından eski FARC üyelerinin güvenliği daha da sorunlu hale gelmekte ve bu insanları her türlü tehdide açık bir duruma getirmektedir.

Eski FARC üyelerinin entegrasyonu ile ilgili olarak yaşanan sıkıntıların getirdiği tek sorun ne yazık ki bu insanların resmî ETCR'leri terk etmeleri değildir. Bundan daha önemli bir sorun da eski FARC üyelerinin tekrar silahlanması sorunudur. ARN tarafından 2019 yılında yayınlanan rapora göre 830 eski FARC üyesi tekrar silahlanmıştır (Fundacion Paz & Reconciliación, 2020). Bunlardan bazıları sadece illegal faaliyetlere katılmak üzere silahlanırken büyük bir bölümü de yine FARC adını kullanarak organize olma gayreti içerisinde. 2020 yılı itibariyle ülkede genelinde 85 bölgede (Municipality) 23 farklı FARC grubunun aktif olduğu tahmin edilmektedir (Avila, 2020). Kısmen organize olarak FARC adı altında yeniden silahlanan bu kişilerin sadece yukarıda belirtilen entegrasyonla ilgili yaşanan sorunlardan dolayı değil genel olarak barış sürecinde alınan kararların uygulanmıyor oluşu ve ülkedeki sorunların halen devam ediyor olmasından dolayı silahlandığı söylenebilir (BBC Mundo, 2019). Ancak silaha geri dönüşte illegal faaliyetlerden maddi gelir sağlama ya da kontrol ve iktidar gibi motivasyonların da rol oynadığı gözden kaçırılmamalıdır. Yeniden silahlanma oranı halihazırda çok yüksek olmasa da⁴ barış sürecinin topyekûn başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilecek sonuçlar doğurmaya gebe bir durumdur.

Sonuç

Kolombiya-FARC arasındaki silahlı çatışma bölgenin en uzun süren iç çatışmasıdır. Bu çatışmaya son verme hedefiyle yola çıkılan ve süreçte önemli kazanımlar elde edilen son barış süreci de hem literatürün zenginleşmesi hem de dünyada devam eden/gerçekleşecek olan barış süreçleri için önemli dersler içermektedir. Bu çalışma Kolombiya – FARC arasında icra edilen barış sürecinin uygulama aşamasını değerlendirmeyi ve barışın uygulamasındaki mevcut sorunları ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu sorunlar kapsamında ilk olarak barış sürecinde amaçlanan ve anlaşma maddeleri içerisinde yer alan toprak reformu konusunun üzerinde durulmuştur. Aslında bu sorun çatışmanın en başta ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin en önemlilerindendir ve ne yazık ki halen tam olarak çözülememiştir. Bu çözümsüzlük Kolombiya'da özellikle kırsal kesimde ekonomik sıkıntıların devam etmesine yol açarken, bu sıkıntıların devamı da silahlı grupların destek bulma ve eleman temin etme anlamında zorluk yaşamamalarına neden olmaktadır. Bu sorun yukarıda belirtildiği gibi 2021 yılında Kolombiya'da meydana gelen büyük protesto eylemlerinin de ana konularından birisi olmuştur.

Barış sürecinin uygulanmasında yaşanan bir diğer sorun ise uyuşturucu madde üretim ve ticareti ile ilgilidir. Uyuşturucu üretim ve ticaretinin Kolombiya'da şiddetin artmasında büyük bir rolü olmuştur. Nitekim bu husus da 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasının ana maddeleri arasında yer almıştır. Ancak bu konuda da anlaşmanın uygulanması sürecinde yeterince adım atılmamıştır. Bu durum bir taraftan silahlı grupların halen uyuşturucu faaliyetinden gelir elde etmesini sağlarken, bir taraftan da FARC'tan boşalan bölgelerde yeni grupların oluşması ve şiddetin dönüşmesi gibi sorunları beraberinde getirmektedir.

Kolombiya barış sürecinde yaşanan diğer bir sorun eski FARC üyeleri ile ilgilidir. Eski FARC üyeleri hem yaşadıkları güvenlik sıkıntıları hem de ekonomik zorluklardan ötürü resmî toplanma bölgeleri olan ETCR'leri terk etmektedirler. Bu süreçten daha vahim bir konu ise bu kişilerin bir kısmının tekrar silahlanma yoluna gitmesidir. Eski FARC üyelerinin bir kısmı maddi çıkarlar bir kısmı ise barış sürecinin tam uygulanamamasından dolayı duydukları hayal kırıklığı sebebiyle tekrar silahlanmaktadırlar. Halihazırda yeniden silahlanma oranı çok yüksek olmasa da bu trendin devamı barış sürecini topyekûn tehlikeye sokabilecek sonuçlar doğurabilecektir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa barış süreçlerinde uygulama sürecinin en az barış müzakereleri ve barış anlaşmasının imzalanabilmesi kadar önemli olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Kolombiya ve FARC arasında 2012-2016 yılları arasında geçen Havana barış müzakereleri başarı ile icra edilmiş ve 2016 yılında iki taraf arasında barış anlaşması imzalanabilmiştir. Bu süreçteki gayretleri barış anlaşmasının ana mimarlarından olan eski devlet başkanı Manuel Santos'un da Nobel barış ödülü ile ödüllendirilmesini sağlamıştır. Ancak uygulamadan yaşanan sorunların barış sürecini zora soktuğu görülmektedir. Bu sorunların oluşmasında mevcut iktidarın barış anlaşmasını uygulamadaki isteksizliğinin ana etmenlerden birisi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda 2022 yılında ülkede icra edilecek seçimler barış sürecinin kaderi için son derece belirleyici olacaktır.

Kaynakça

- Acero, C. ve Machuca, D. (2021). The substitution program on trial: progress and setbacks of the peace agreement in the policy against illicit crops in Colombia. *International Journal of Drug Policy*, 89, 1-11, <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2021.103158>.
- ARN (Agencia para la Reincorporación y la Normalización). (2020). Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación (ETCR). <http://www.reincorporacion.gov.co/es/reincorporacion/Paginas/LosETCR.aspx> (Erişim Tarihi: 15.10.2021).
- Arocha, J., G., A. C., Jaramillo, C. E., M., D. F., Eduardo Pizarro-L., S., C. M., A., G. (1988). *Colombia: Violencia y Democracia*. Bogota: Universidad Nacional de Colombia, COLCIENCIAS.
- Arredondo, J. (2019). The Slow Death of Colombia's Peace Movement. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/12/colombia-peace-farc/604078/>. (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Avila, A. (2020, 8 Ocak). La guerra entre las disidencias: El país que se desangra. *Semana*. <https://www.semana.com/opinion/articulo/la-guerra-entre-las-disidencias/647454/> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Battle M. ve Duncan G. (2013). Colombia: un panorama menos confuso. *Revista de Ciencia Política*, 33(1), 101–116.
- Baysal, B. (2019). *Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis*. New York: Rowman Littlefield Lexington Books.
- Baysal, B. (2021, 27 Mayıs). Kolombiya Protestolarının Analizi: Sorunun Kökleri, Şiddetin Sebepleri, Talepler ve Olası Sonuçlar. *Panorama*. <https://www.uikpanorama.com/blog/2021/05/27/kolombiya-protestolarinin-analizi-sorunun-kokleri-siddetin-sebepleri-talepler-ve-olasi-sonuclar/> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- BBC Mundo (2019, 29 Ağustos). FARC: Iván Márquez, exjefe del equipo negociador de las FARC, anuncia que retoma la lucha armada en Colombia. *BBC*. <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-49509911> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Bonet-Moron, J.; Ricciulli-Marin, D.; Perez-Valbuena, G.J.; Galvis-Aponte, L.A.; Haddad, E.A.; Araujo, I.F. ve Perobelli, F.S. (2020). Regional economic impact of COVID-19 in Colombia: An input-output approach. *Regional Science Policy and Practice*, 12(6), 1123-1151.
- Brittain, J. J. (2010). *Revolutionary Social Change in Colombia the Origin and Direction of the FARC-EP*. New York: Pluto Press.
- Charles, M.H., Baysal, B. ve Forero, J.D. (2020). A Criminal Peace: Mapping the Murders of ex-FARC Combatants, OCCO Documents, Universidad Del Rosario: https://www.urosario.edu.co/Documentos/Facultad-de-Ciencia-Politica-Gobierno-y-Relacione/Observatorios/Crimen-organizado/DOCUMENTOS_OCCO_2_A_Criminal_Peace-18-nov-min.pdf (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Cockroft, J. D. (1997). *Latin America: History, Politics, and U.S. Policy*. Chicago: Nelson-Hall.
- Daşlı, G., Alici, N. ve Figueras, J. P. (2018). *Barış ve Toplumsal Cinsiyet: Kolombiya Barış Süreci*. Ankara: DEMOS.
- Dugas, J. C. (2015). Colombia. H. E. Vanden ve G. Prevost (Ed.) *Politics of Latin America: The Power Game*. New York: Oxford University Press.
- El Gobierno Colombia; FARC-EP. (2016). Final Agreement to End the Armed Conflict and Build a Stable and Lasting Peace. <http://especiales.presidencia.gov.co/Documents/20170620-dejacion-armas/acuerdos/acuerdo-final-ingles.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2019).
- Forero Rueda, S. (2020, 16 Haziran). La realidad de las nuevas áreas de reincorporación de excombatientes de las Farc. *El Espectador*. <https://www.elespectador.com/colombia-20/paz-y-memoria/la-realidad->

- de-las-nuevas-areas-de-reincorporacion-de-excombatientes-de-las-farc-article/ (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Fundacion Ideas Para La Paz. (2019). La reincorporación económica de los excombatientes de las FARC: Retos y riesgos a futuro. FÍP: https://ideaspaz.org/media/website/FIP_NE_Reincorporacion.pdf (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Fundacion Paz ve Reconciliación (2020) Fumigaciones y militarización, estrategias inservibles. *Pares* <https://www.pares.com.co/post/fumigaciones-y-militarizaci%C3%B3n-estrategias-inservibles>. (Erişim Tarihi:12.10.2021).
- Gobierno de Colombia. (2016). Plan Marco de Implementación del Acuerdo Final de Paz. [https://colaboracion.dnp.gov.co/CDT/Conpes/Económicos/3932_Anexo%20B_Plan%20Marco%20de%20Implementación%20\(PMI\).pdf](https://colaboracion.dnp.gov.co/CDT/Conpes/Económicos/3932_Anexo%20B_Plan%20Marco%20de%20Implementación%20(PMI).pdf) (Erişim Tarihi: 12.03. 2020).
- Gonzales, L. (2019, 17 Ekim). "Espíritu de paz": el café producido en Colombia por excombatientes de las FARC recibe un premio internacional. *RT*. (<https://actualidad.rt.com/actualidad/330532-espiritu-paz-cafe-producido-excombatientes-farc-colombia>) (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- González, F. (2004). The Colombian Conflict in Historical Perspective. Conciliation Resources. *Accord* 14, 10-15.
- Granada, S., Restrepo, J. A. ve Vargas, A. R. (2009). El agotamiento de la política de seguridad: evolución y transformaciones recientes en el conflicto armado colombiano. D. A. Jorge A. Restrepo (Ed.). *Guerra y violencias en Colombia Herramientas e interpretaciones*. Bogota: Editorial Pontificia Universidad Javeriana.
- Gutiérrez D., J.A. (2021). 'Whatever we have, we owe it to coca'. Insights on armed conflict and the coca economy from Argelia, Colombia. *The International Journal on Drug Policy*. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2020.103068>.
- Herbolzheimer, K. (2016). Innovations in the Colombian Peace Process. NOREF Report.
- Herrera, N.ve Porch, D. (2008). 'Like going to a fiesta' – the role of female fighters in Colombia's FARC-EP. *Small Wars & Insurgencies*, 19(4), 609-634.
- International Crisis Group (2018). Risky Business: The Duque Government's Approach to Peace in Colombia. *International Crisis Group*. <https://www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/colombia/67-risky-business-duque-governments-approach-peace-colombia> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Isacson, A. (2021). A Long Way to Go: Implementing Colombia's peace accord after five years. *WOLA*. <https://www.wola.org/analysis/a-long-way-to-go-implementing-colombias-peace-accord-after-five-years/> (Erişim Tarihi:12.10.2021).
- İnan Şimşek, A. (2019). Kolombiya. C. U. Oğuz, S. Atvur ve R. İzol (Ed.). *21. Yüzyılda Latin Amerika Siyaset- Ekonomi- Toplum*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kline, H. F. (2012). *Historical Dictionary of Colombia covers the history of Colombia*. Lanham: Scarecrow Press, Inc.
- Kroc Institute for International Peace Studies. (2018). State of Implementation of the Colombia Peace Agreement Report Two.
- Kroc Institute for International Peace Studies. (2020). Colombia Barometer Initiative. <https://peaceaccords.nd.edu/barometer> (Erişim Tarihi: 03.12.2021).
- Kroc Institute for International Peace Studies. (2021). The Colombian Final Agreement in the Era of Covid-19: Institutional and Citizen Ownership is Key to Implementation (Dec 2019-Nov 2020).
- La Via Campesina (2020, 13 Kasım). Colombia Peace Process: The abandonment of the PNIS and the resumption of the "war on drugs". *La Via Campesina*. <https://viacampesina.org/en/colombia-peace-process-the-abandonment-of-the-pnis-and-the-resumption-of-the-war-on-drugs/> (Erişim Tarihi:12.10.2021).

- Larosa, M. J. ve Mejía, G. R. (2014). *Historia Concisa de Colombia (1810-2013)*. Bogota: Editorial Pontificia Universidad Javeriana.
- LeGrand, C. (2003). The Colombian Crisis In Historical Perspective. *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 28(55/56), 165-209.
- Maher, D. ve Thomson, A. (2018). A precarious peace? The threat of paramilitary violence to the peace process in Colombia. *Third World Quarterly*, 39(11), 2142-2172.
- Maldonado, A. U. (2017). What Is the Colombian Peace Process Teaching the World? *New England Journal of Public Policy*, 29(11), 1-7.
- Matanock A. M. ve García-Sánchez, M. (2017). The Colombian Paradox: Peace Processes, Elite Divisions & Popular Plebiscites. *Daedalus*, 146(4), 152–166.
- Parada-Hernández, M.M. ve Marín-Jaramillo, M. (2021). Cocalero women and peace policies in Colombia. *International Journal of Drug Policy*, 89, 1-9, <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2021.103157>.
- Rapp, J. (2017, 17 Ekim). Ex FARC guerrillas abandon demobilization zones. *The Bogota Post*. <https://thebogotapost.com/farc-leave-demobilization-zone/24522/> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Romero, J. E. ve Meisel, A. (2019). Análisis demográfico de la Violencia en Colombia. Banco de República Colombia: <https://www.banrep.gov.co/es/analisis-demografico-violencia-colombia> (Erişim Tarihi: 11.11.2019).
- Safford, F. ve Palacios, M. (2002). *Colombia: Fragmented Land, Divided Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Sala, M.R. (2019, 30 Nisan). El narcotráfico en la ‘paz’ colombiana. *Esglobal*. <https://www.esglobal.org/el-narcotrafico-en-la-paz-colombiana> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Salas-Salazar, L. G. (2016). Conflicto Armado y Configuración Territorial: Elementos para la Consolidación de la Paz en Colombia. *Bitacora*, 26(2), 45-57.
- Sanín, F. G., Acevedo, T. ve Viatela, J. M. (2007). *Violent Liberalism? State, Conflict and Political Regime in Colombia, 1930-2006: An Analytical Narrative on State-Making*. Crisis States Research Center Working Paper No.19.
- Segura, R. ve Mechoulan, D. (2017). Made in Havana: How Colombia and the FARC Decided to End the War. International Peace Institute.
- Sezek, E. N. ve Uysal Oğuz, C. (2021). Bir Çatışmanın Analizi ve Müzakere Süreci: Kolombiya’da FARC Örneği. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1), 185-211.
- Suarez, A. (2021, 25 Kasım). Los ex FARC asesinados en tiempos de paz en Colombia. *AP News*. <https://apnews.com/article/eff6e35257b443fa46ffd9d44a9485e8> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- UCDP. (2019). *Colombia*. UCDP Colombia: <https://ucdp.uu.se/country/100> (Erişim Tarihi: 25.10.2019).
- UN Verification Mission. (2021). Mandate, UN Verification Mission in Colombia: <https://colombia.unmissions.org/en/mandate> (Erişim Tarihi: 29.11.2021).
- UNODC (2014). Guía para Colombia sobre el régimen jurídico contra el terrorismo y su financiación: Subdivisión de Prevención del Terrorismo. UNODC: https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Colombia_Legal%20Guide/GLFTweb_Spanish.pdf. (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- Uysal Oğuz, C. ve Sezek, E.N. (2021). İç Çatışma Sonrası Kolombiya’da Barış İnşası Süreci. *Gazi Akademik Bakış*, 15(29): 337-358.
- Valenzuela, P. (2019). The Values of Peace in the Colombian Peace Agreement: Discursive Progress and Empirical Hurdles. *Peacebuilding*, 7(3), 297-313.
- Voyvodic C. (2021). The legacy of rebel order: local (in)security in Colombia. *Conflict, Security & Development*, 21(2), 177-197.

¹ Kolombiya çatışma süreci hakkında daha detaylı bilgi için: Sezek, E. N. ve Uysal Oğuz C. (2021). “Çatışmalardan “Kısmi” Bariş Kolombiya”, İçinde E. Çıtak, E. Kuşku-Sönmez, G. Turan (Edits.), Pandora’nın Kutusu Açıldı: Soğuk Savaş Sonrasında İç Çatışmalar ve İç Savaşlar, Ankara: Palme Yayınevi.

² Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: Uysal Oğuz, C. ve Sezek, E.N. (2021). (İç Çatışma Sonrası Kolombiya’da Bariş İnşası Süreci. *Gazi Akademik Bakış* 15(29): 337-358).

³ Bariş anlaşması kapsamında uyuşturucu madde üretiminin durdurulması için başlatılan PNIS (Plan Nacional Integral de Sustitución) programı için bkz:
<http://es.presidencia.gov.co/normativa/normativa/DECRETO%20896%20DEL%2029%20DE%20MAYO%20DE%202017.pdf>

⁴ 2020 verilerine göre yeniden silahlanan eski FARC üyelerinin oranı %10’un altındadır (Isacson, 2021).

BREZİLYA FEDERAL DEVLETİ VE KAMU POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON THE BRAZILIAN FEDERAL GOVERNMENT AND PUBLIC POLICY

Öz

1985 yılında son bulan askerî rejim ardından gelen demokrasi ile birlikte Brezilya'da devlet yönetimi ve kamu politikası süreci değişime uğramıştır. Brezilya'da tam anlamıyla bir demokratik yönetime resmî geçiş, 1988 Brezilya Anayasası ile gerçekleşmiş ve adem-i merkezîyetçiliğin kamu yönetiminde yoğunlaşmasının yanı sıra kamu politikalarının oluşturulmasında ve yönetilmesinde devlet dışı aktörlerin katılımının yolunu açan yapısal örgütler kurulmuştur. Bu kapsamda en önemli gelişme, “kamu politikası yönetim konseyleri” oluşumudur. Özel sektör sermayeli ve çok uluslu şirketler ve basın yayın kuruluşları da son yıllarda kamu politikası sürecine etkin bir şekilde dahil olan diğer politika aktörleridir. Bu gelişmeler doğrultusunda ise Brezilya'da kamu politikaları süreci daha şeffaf, hesapverebilir ve katılımcı bir sistem çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. Bu çalışma, Brezilya federal devlet yönetiminin temel niteliklerini ve kamu politikası yapım sürecinde yer alan aktörleri analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Sevil ZENGİN*

* Dr. Öğr. Görevlisi, Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

E-posta/E-mail:
sevil.zengin@yobu.edu.tr

Orcid: 0000-0002-8129-8878

Anahtar Kelimeler: Brezilya, Kamu Politikası, Yönetişim, Dönüşüm.

Abstract

With the democracy that followed the military regime that ended in 1985, the state administration and public policy process in Brazil have changed. The official transition to a fully democratic government in Brazil took place with the 1988 Brazilian Constitution, and in addition to the intensification of decentralization in public administration, structural organizations were established that paved the way for the participation of non-state actors in the formulation and management of public policies. In this context, the most significant improvement is the formation of “public policy management councils”. Private sector and multinational companies and media organizations are other policy actors that have been actively involved in the public policy process in recent years.

In line with these developments, the public policy process in Brazil has been rearranged within the framework of a more transparent, accountable, and participatory system. This study aims to analyze the main characteristics of the Brazilian federal government and the actors that involve the public policy-making process.

Keywords: Brazil, Public Policy, Governance, Transformation.

Başvuru/Submitted: 21.02.2022

Kabul/Accepted : 23.03.2022

Giriş

Yirminci yüzyılın büyük bir bölümü Latin Amerika yönetsel sistemi açısından iki şekilde şekillendi: istikrarsız demokratik rejimler ve askerî yönetimler. Böyle bir şekillenmenin başlıca sebebi, Latin Amerika yönetim yapısının çok uzun süredir -kolonyal dönemden bağımsızlık hareketlerine kadar- benimsediği aşırı merkezileşme eğilimidir (Stein, 1999:358). Özellikle Brezilya kamu yönetimi yapısı, bu açıdan incelendiğinde, Latin Amerika'daki diğer ülkelerle önemli ölçüde benzerlikler ve kendine özgün nitelikler (kültürel anlamda) barındırmaktadır. Brezilya'da kamu yönetimi, 80 yıllık bir imparatorluk, 20 yıllık *Novo Estodo*¹ ve 1985'de sona eren 20 yıllık bir askerî rejimden geçmiştir (Candler, 2002:301). Bu tarihsel gelişmeler, aynı zamanda, Brezilya'nın kamu politikası yapımı sürecinin de alt yapısını oluşturmuştur.

Son yıllarda ise Latin Amerika'da kamu politikaları çalışmalarının kritik derecede önem kazanması, bu süreçte yer alan aktörlerin yapısını da değiştirdi. Brezilya gibi merkezileşme eğiliminin yüksek olduğu bir ülkede bile devlet dışında, kamu politikası yapım sürecinde yer alan diğer aktörler de etkin bir rol almaya başladı. Brezilya'da özelleştirme hareketleri kapsamında birçok kamu kurumunun özelleştirilmesi² ve özel sektör sermayesinin kamu sektöründe artması, kamu politikalarında devlet dışında özel sektör aktörünün, etkin rol almaya başlamasına zemin hazırlamıştır. Brezilya merkezli ve çok uluslu özel sektör temsilcilerinden *Embraer*, *Petrobrás*, *CVRD* (Companhia Vale Do Rio Doce; ya da bilinen diğer adıyla Vale) ve *Odebrecht S.A.* (yeni adıyla Novonor), bu süreçte etkili olanlardan birkaçıdır. Örneğin teknoloji ve ulaşım politikaları açısından CVRD, 2007'de Başkan Luiz Inacio Lula da Silva tarafından neoliberal ekonomi politikaları kapsamında özelleştirildiği açıklanmış ve bu gelişmenin hemen ardından aynı yıl, CVRD, Brezilya ile Çin arasında ticaretin geliştirilmesi amacıyla karşılıklı sefer düzenlenmesi için araç tahsis edeceğini açıklamıştır. Özel sektör kuruluşlarının yanı sıra, Brezilya'da basın yayın kuruluşları da kamu politikası yapım sürecinde bulunmaktadır. COVID- 19 pandemisi döneminde, daha önce ülkede var olan kronik sorunlara (yolsuzluk, şiddet olayları, enflasyon gibi) ek olarak Başkan Jair Bolsonaro ve hükümetinin hayata geçirdikleri aşırı sağ popülist kamu politikaları, dünya gündeminde yer edinmiştir. Ekonomi gündemini önceleyen ve salgının varlığını kabul etmeyen bu türden politikalar, özellikle sosyal medyada eleştirilmiş, sonrasında da basın tarafından gündem olmuştur. Söz konusu bu çalışma, Brezilya'nın özgül koşullarında kamu yönetim yapısını ve kamu politikası yapımı sürecindeki aktörleri inceleyecektir.

1. Latin Amerika Yönetsel Yapısı- Dünü ve Bugünü

Yirmi ülkeden oluşan Latin Amerika coğrafyası, uzunca süren sömürge yönetimlerinin (Portekiz ve İspanya ağırlıklı) merkezi olmuştur. Bu kıtada bulunan ülkeler, kendi kültürel ve siyasal farklılıklarına rağmen demokratikleşme hareketlerine kadar parlamenter ve yarı-parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. Şili, Brezilya ve Bolivya ve belirli ölçülerde Haiti ve Honduras tarafından uygulanan parlamenter ve yarı parlamenter hükümet biçimleri, Uruguay, Küba ve belki de Peru'daki kabine hükümetlerinin çalışma prensiplerine ve bakanlık düzeyinde sorumluluğa tabi olmamaları ile tanınmıştır (Stokes, 1945:523). Ancak yirminci yüzyıl itibarıyla, bu coğrafyada baskın olan hükümet biçimi başkanlık sistemine; devlet yapısı ise federalizme evrilmiştir. Böyle bir eğilimin temel sebebi; Latin Amerika'nın on dokuzuncu yüzyıl itibarıyla sömürge yönetim uygulamalarından kopuşu, ABD'nin ekonomik ve siyasi açıdan hegemonik bir ülke haline gelmesi ve Latin Amerika ülkelerini yönlendirme güdüsüdür. Özellikle 1980'li yılların ortasında başlayan anayasal değişiklikler³, devleti yapısal olarak dönüştürdüğü gibi ayrıca kıta halkına uluslararası anlamda tanınan insan hakları konusunda da anayasal güvence tanımıştır (Uprimny, 2011:1588). Bunun yanı sıra, 1990'lı yıllarda ise Latin Amerika'da yargı reformuna ilişkin bir dizi çalışma başlamıştır. Bu çalışmalar; yabancı devletler, sivil toplum örgütleri ve yabancı uzmanlar tarafından projelendirilerek milyonlarca dolarlık dış yardım ile yeni bir adalet sistemi ve siyasi istikrar hedeflenmiştir (Nagle, 2000:345). Böylece söz konusu ülkelerde, reformist adımlar hızlı bir şekilde atılmaya başlamış ve yapısal değişimlerle birlikte de devlet aygıtı dönüşmüştür.

Latin Amerika'daki devletlerin yapısal dönüşümü ise federalizm ve başkanlık sistemleriyle görünür olmuştur. Ancak Latin Amerika ülkelerinde gerek federalizmin niteliği gerekse de başkanlık sisteminin işleyişi, ABD'deki uygulamaların aksine merkezleşmenin yoğunlukta olduğu ve yürütmenin baskın olduğu bir sistemi ortaya çıkarmıştır (Zengin, 2012:303). Diğer bir ifadeyle, Latin Amerika'da on dokuzuncu yüzyıl öncesinde konfederasyon temelli kurulan federatif devletler, 1930 sonrasında aşırı merkezleşmiştir (Ames, 1999:231). Amerikan federalizminin özü olarak tanımlanan, sınırlı federal devlet ve güçlendirilmiş federe devletlerin bir aradaki uyumlu varlığı (Ostrom, 1991:251) Latin Amerika ülkelerinde güçlü federal devlet ve zayıf yerel yönetimler şeklinde var olabilmıştır. Yerel yönetimler ise, tipik olarak, belediye kanunlarının yeniden tasarlanması yoluyla yerel düzeyde sınırlı kalmıştır (Willis, Garman ve Haggard, 1999:9). Dolayısıyla, ABD'deki sistemin başarısının aksine Latin Amerika'daki ülkeler, orta ve uzun vadede genellikle başarısız olmuşlardır. Son yıllarda, eşitlik ve gelir adaletsizliği konusunda birtakım gelişmeler yaşansa da bu ülkelerdeki federal devletlerin gelir dağılımı konusunda hâlâ yeterli seviyeye ulaşmadığı söylenebilir (Beramendi, Rogers ve Diaz-Cayeros, 2017:530). Diğer bir yandan ise ABD'den sonra en uzun federal yönetim geçmişine sahip olan Latin Amerika'da, yeni ve zayıf demokrasileri güçlendirmek adına yapılan bir dizi kurumsal reform, kısmen de olsa bir başarı yakalamıştır (Nino, 1992:635). Ancak bir hükümet biçimi olarak başkanlık sistemi ya da bir devlet sistemi olarak federalizm, Latin Amerika'da beklenen düzeyde bir demokratikleşmeyi getirememiştir. Yirmi yedi federe devletten oluşan (biri federal devlet olmak üzere) Brezilya'da da 1988'den itibaren, devletin değişimi ile birlikte, siyasi adem-i merkezleşme artmış ve böyle bir artış, vali ve belediye başkanlarının gücünü artırmıştır (Jha, 2007:167). Bundan ötürü vali ve belediye başkanlarının bölgesel çıkarları ve bunların kongredeki senatörler ve milletvekilleri üzerindeki etkileri, genellikle federal hükümetin ülke çapında fayda sağlamak için izlediği politikaların hayata geçirilmesinde bir tür engel olmuştur.

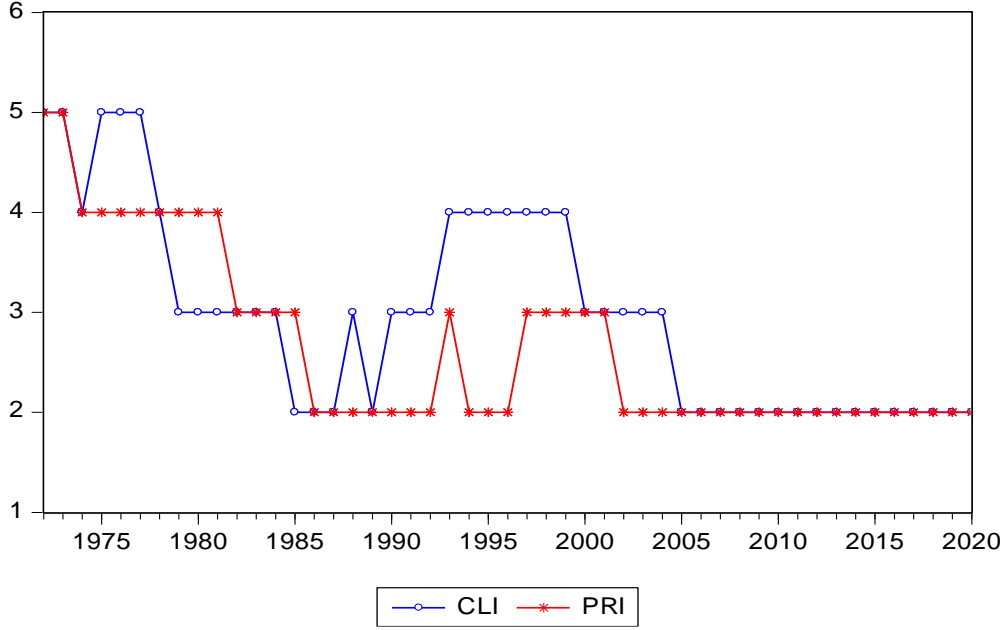
1.1. Brezilya Kamu Yönetimi Yapısı

Brezilya demokrasisi, klasik anlamda, adem-i merkezi federal düzenlemelerle yerel yönetimler ve bunların güçlendirilmesinin bir örneğidir (Borges, 2011:21). Demokrasi bağlamında Brezilya, 1985 yılında, 1960 yılından bu yana, askerî hükümet talepleri ile oluşturulan bir seçim kurulu aracılığıyla da olsa ilk kez sivil bir başkan seçerek "*Yeni Cumhuriyet*" dönemini başlatmıştır (Rosenn, 2005:581). Diğer bir ifadeyle, 1985 tarihinden itibaren Brezilya, federal sisteminde yerel yönetimlerin önemli ölçüde özerklik kazandığı ve toplumsal düzeyde sosyal seferberlik adımlarını içeren reformlar ile karakterize edilen bir demokratikleşme sürecini başlatmıştır. Böyle bir katılımcı demokrasi adımı, sadece vatandaşların haklarını savunmak ya da garantiye almak değil aynı zamanda da her bir vatandaşın bu hakların tanımlanmasında ve uygulanmasında aktif bir rol oynamasına imkân tanımıştır (Barth, 2006:255). Brezilya'da gerçekleştirilen reform hamleleri, kamu yönetimini/ devleti de dönüştürmüştür.

Brezilya'da kamu yönetimi, başkanlık sisteminin ve federal cumhuriyetin temel özelliklerini yansıtmaktadır. Çok partili bir siyasi sistemin yanı sıra yürütmenin tek başlı olması, yasama organının (kongrenin) Temsilciler Meclisi ve Senato olmak üzere çift yapıya sahip olması ve yargının ise Federal Yüksek Mahkeme ve yerel mahkemeler tarafından yürütülmesi, Brezilya'da kamu yönetimi ve devletin genel görünümünü oluşturmaktadır. İdari teşkilatlanma ise bir federal bölge, yirmi yedi eyalet ve yaklaşık beş bin belediye yönetimi birimlerinden oluşmaktadır (Dış İşleri Bakanlığı Brezilya Raporu). Bu bilgilere ek olarak, 1997'deki ikinci kamu yönetimi reformu⁴ ile adem-i merkezizetçilik ilkeleri benimsenmiş ve bürokrasi yeniden yapılandırılmıştır. Diğer bir deyişle, patrimonial yönetimin yerine bürokratik kamu yönetimi benimsenmiştir (Bresser-Pereira, 1999:118). Bu dönüşümlerin temelinde her ne kadar şeffaflık ve hesapverilebilirlik ilkelerinin devlet yönetiminde baskın karakter oluşturması beklentisi olsa da çoğunlukla bu beklenti karşılanamamıştır. Bu ifadeyi niceliksel verilerle desteklemek amacıyla Global Economy veri bankasından Brezilya'nın 1975-2022 arasındaki yönetim ve yönetim çevresi parametrelerinden sivil özgürlükler indeksi (Civil Liberties Index- CLI), siyasi haklar indeksi

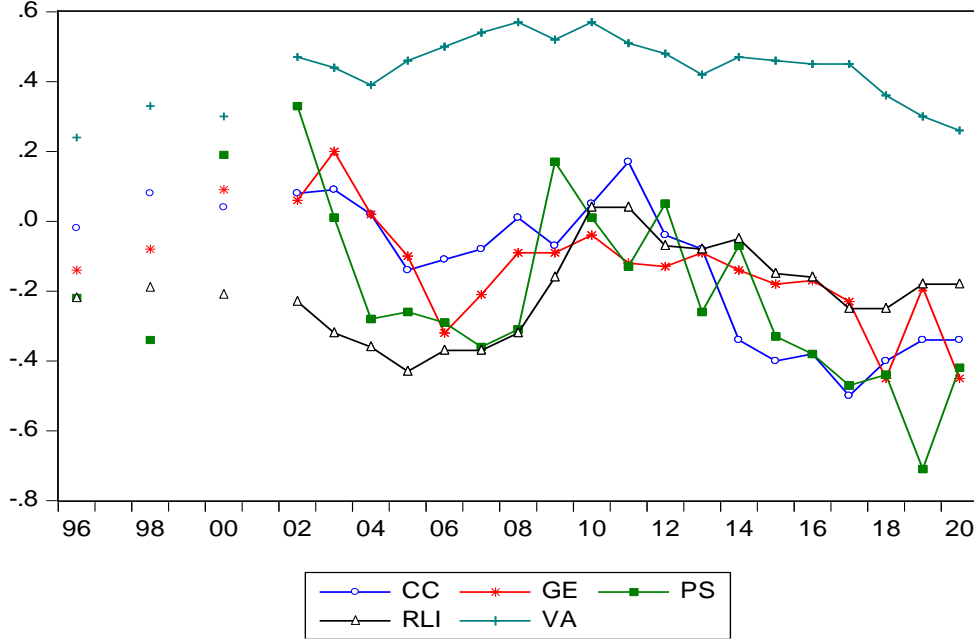
(Political Rights Index- PRI), yolsuzluk kontrolü (Control of Corruption- CC), devletin verimliliği indeksi (Government Effectiveness Index), siyasi istikrar indeksi (Political Stability Index- PS), hukuk kuralları indeksi (Rule of Law Index- RLI) ve ifade hakkı ve hesapverebilirlik (Voice and Accountability Index) EViews programı ile analiz edilmiştir. Buradan elde edilen iki grafik şu şekildedir:

Grafik 1: Brezilya- 1975- 2022 Yılları Arasında Sivil Özgürlükler İndeksi ve Siyasi Haklar İndeksi

Grafik 1’de yatay eksen (x eksen) yılları, dikey eksen (y eksen) ise bu yıllardaki iki parametrenin (sivil özgürlükler indeksi- mavi çizgi ile gösterilen ve siyasi haklar indeksi- kırmızı çizgi ile gösterilen) değerini ifade etmektedir. Global Economy veri bankası sivil özgürlükler indeksi, Freedom House tarafından; ifade ve inanç özgürlüğü, örgütlenme ve örgütlenme hakları, hukukun üstünlüğü ve kişisel özgürlükler ile bireysel hakların değerlendirilmesini içermektedir. 2020 yılından sonraki veriler henüz olmadığı için grafikte gösterilememiştir. Benzer şekilde, siyasi haklar indeksi; seçim süreci, siyasi çoğulculuk ve katılım ile devletin işleyişinin bir değerlendirmesidir. Bu iki parametredeki indeks değerlerine göre, 7 düşük 1 ise yüksek değer olarak işaretlenmiştir. Bu bilgilerden hareketle, Brezilya’da sivil özgürlükler ve siyasi haklar indeksi yıllar içinde 2-5 değerleri arasında değişkenlik göstermiştir. Brezilya’da 90’lı yılların başındaki reformların kısa vadede bir ivmelenme yarattığı ancak özellikle 2005’den sonra bu ivmelenmenin düşük seviyede ve stabil harekete geçtiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, kamu yönetiminde hedeflenen yönetim anlayışı tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Ayrıca, bu iki parametre 2005’ten itibaren neredeyse eş düzeyli olarak çalışmaktadır. Başka bir deyişle, sivil özgürlüklerin gerilediği zamanda siyasi haklar indeksi de gerilemiş ya da siyasi haklar indeksi yükseldiğinde sivil özgürlükler indeksi de yükselmiştir. 2005 öncesinde ise bu parametreler, birbirinden bağımsız hareket etmiş görünmektedir. Grafik 1’den hareketle, Brezilya’da her iki parametre de orta düzey altında seyretmiştir denebilir.

Grafik 2: Brezilya 1976- 2022 Yılları Arasında Yolsuzluk Kontrolü, Devletin Verimliliği, Siyasi İstikrar, Hukuk Kuralları ile İfade Hakkı ve Hesapverebilirlik İndeksi

Grafik 2’de yatay eksen (x eksen) yılları, dikey eksen (y eksen) ise bu yıllardaki beş parametrenin (yolsuzluk kontrolü- mavi çizgi ve yuvarlak ile gösterilen, devletin verimliliği- kırmızı çizgi ve yıldız ile gösterilen, siyasi istikrar- yeşil çizgi ve kare ile gösterilen, hukuk kuralları- siyah çizgi ve üçgen ile gösterilen ile ifade hakkı ve hesapverebilirlik- turkuaz ve çizgi ile gösterilen indeksleri) değerini ifade etmektedir. Global Economy yolsuzluk kontrolünü hem küçük çaplı hem de büyük çaplı yolsuzluk biçimlerinin yanı sıra devletin seçkinler ve özel çıkar tarafından ele geçirilmesi dahil olmak üzere, kamu gücünün özel kazanç için ne ölçüde kullanıldığı algısını ölçmektedir. Devletin verimliliği parametresi; kamu hizmetlerinin kalitesine ve siyasi baskılardan bağımsız olma derecesine, politika oluşturma ve uygulama kalitesine ve hükümetin bu türden politikalara bağlılığının güvenilirliğine ilişkin algıları içermektedir. Siyasi istikrar ve şiddetin/ terörizmin yokluğu indeksi; siyasi güdümlü şiddet ve terör dahil olmak üzere, hükümetin anayasaya aykırı veya şiddet içeren yollarla istikrarsızlaştırılacağı veya devrileceğine ilişkin algıları ölçmektedir. Bunlara ek olarak bu indeks; Economist Intelligence Unit, World Economic Forum ve Political Risk Services veri tabanlarından alınan indekslerin de ortalamasını içermektedir. Hukuk kuralları indeksi; vatandaşların toplum kurallarına ne ölçüde güvendiği ve bunlara ne ölçüde uyduğuna, sözleşmelerin uygulanma kalitesine, mülkiyet haklarına, kolluk kuvvetlerine ve suç ve şiddete ilişkin mahkemelerin algısını ölçmektedir. İfade hakkı ve hesapverebilirlik indeksi ise vatandaşların iktidarı/devleti seçmeye ne ölçüde katılabileceklerinin yanı sıra ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve özgür medyaya ilişkin algıları ölçmektedir. Öncelikle grafikte 2002 öncesinin noktalarla gösterilmesi, bu yıllara ilişkin bahsi geçen parametrelerin ölçülemediğini göstermektedir. Dikey ekseninde yer alan değerler; -2,5 zayıf ve 2,5 güçlü olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu grafiğe göre, ifade hakkı ve hesapverebilirlik indeksinin güçlü olduğu ancak diğer indekslerin oldukça zayıf olduğu görülmektedir. 2016 yılından itibaren özellikle bütün parametrelerde ciddi ölçüde bir düşüş vardır. Dolayısıyla, Brezilya’da yönetim odaklı hayata geçirilmeye çalışılan reform hamleleri, özellikle yönetim parametreleri açısından yeterli düzeyde başarı sağlayamadığı söylenebilir. Bunun sebebi ise Brezilya’nın, çalışmanın başında ifade edilmeye çalışılan- kendine özgü yapısal ve kültürel özelliklerinden kaynaklanabilir.

1.2. Kamu Politikası Aktörlerinin Brezilya'daki Genel Görünümü

Kamu politikası, en genel tanımıyla, devletlerin herhangi bir politika alanında yapmayı ya da yapmamayı seçtiği her şey olarak tanımlanır (Dye, 1995:2). İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD odaklı gelişen disiplin daha sonra bütün dünyada bir çalışma disiplini olarak ele alınmaya başlamıştır. Kamu politikası, dolayısıyla, devlet ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Devlet dışında da kamu politikası sürecine dahil olan ve süreci etkileyen aktörler bulunmaktadır. Bu aktörler, tarihsel ve mekânsal ölçekte birtakım farklılıklar içerse de Birkland'ın genel kabul görmüş kategorizasyonunda, resmî ve gayiresmî aktörler olarak tanımlanmaktadır (Birkland, 2015:93). Birkland'a göre kamu politikası sürecinde yer alan resmî aktörler, meşruiyetini anayasalardan alırken; gayiresmî aktörler meşruiyetini ya anayasa tarafından kurulmuş kuruluşlardan ya da hukuki diğer dayanaklardan almaktadır. Dolayısıyla, kamu politikası süreci, esasen, çok aktörlü ve karmaşık bir süreci işaret etmektedir.

Brezilya'da kamu politikası sürecinin çok aktörlü olduğu iddia edilebilir. 1990'lı yıllardan sonra küreselleşme ve demokratikleşme hareketleri ile devlet dışında sayılabilecek özel sektör sermayeli şirketler ve sivil toplum kuruluşları ya da bunların kombinasyonları (Wedel ve diğerleri, 2005:31) etkili olmaya başlamıştır. Bu kombinasyonlar aynı zamanda katılımcı demokrasinin de birer sonucudur. Brezilya'daki bu kombinasyonun en bilineni kamu politikası yönetim konseyleri (public policy management councils)⁵ özellikle kadın ve sağlık politikaları üzerine kurulmuş olan (de Melo Romão, Gurza Lavalle ve Zarembeg, 2017:32)- yapılanmasıdır. Kamu politikası yönetim konseyleri, 1988 Anayasası ile tanımlanmış⁶ ve Brezilya'nın demokratik karar alma yapısını desteklemek için oluşturulmuştur (Spada ve diğerleri, 2016:190). Konsey, sivil toplum kuruluşları ile kamu kuruluşlarını bir çatı altında birleştirmekte ve bu anlamda, vatandaşların politika önermelerine, bilgi toplamasına, gözetim yapmasına, politika yönergeleri üzerinde düşünmesine ve yeni politika ağları oluşturmasına destek sağlamaktadır (Wampler, 2015: 131). Bunların dışında Brezilya'da küreselleşme etkisiyle çok uluslu şirketler de kamu politikası sürecinde rol oynamaya başlamıştır. Bu kapsamda *Embraer*, *Petrobrás*, *CVRD* (Companhia Vale Do Rio Doce; ya da bilinen diğer adıyla Vale) ve *Odebrecht S.A.* (yeni adıyla Novonor), bu süreçte etkili olanlardan birkaçı olarak sayılabilir. 2000'li yıllardan sonra ise basın-yayın kuruluşlarının da kamu politikası yapımı sürecinde ön plana çıktıkları söylenebilir. Özellikle COVID-19 dönemi boyunca, Brezilya medyası, dünya gündeminde sıklıkla yer edinmiş ve buradaki haberler doğrultusunda Brezilya COVID-19 politikaları şekillenmiştir.

Sonuç

Brezilya, Latin Amerika kıtasında kendi özgül niteliklerini toplumsal, siyasal ve kültürel olarak yansıtan bir devlet görünümündedir. Böyle bir farklılık, Brezilya'yı kıtada yer alan diğer devletlerden de ayırmaktadır. Bununla birlikte, özellikle demokratikleşme süreci ve ardından yürürlüğe giren anayasalar ile birlikte, Brezilya devleti, önemli ölçüde yapısal değişikliğe uğramıştır. Bu değişim, salt kamu yönetiminde değil aynı zamanda kamu yönetiminin *de facto* alanı olarak görülen kamu politikalarında da görünür olmuştur. Demokratikleşme adımı için ön koşul olarak görülen katılımcılık, kamu politikalarında devlet dışındaki aktörlerin de etkin olarak yer almasına sebebiyet vermiştir. Brezilya örneği, çoğulcu demokrasi ve temsilin, kamu yönetimi ve kamu politikası yönetiminde baskın ilke olarak benimsendiğini gösterse de hayata geçirilen kamu politikalarında reel anlamda katılımcılık ve şeffaflığın yeterli düzeyde gerçekleştirilemeyeceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Ames, B. (1999). Approaches to the Study of Institutions in Latin American Politics. *The Latin American Research Review*, 34(1), 221- 236.
- Barth, J. (2006). Public Policy Management Councils in Brazil: How Far Does Institutionalised Participation Reach? *Public Administration and Development*, 26, 253- 263.
- Beramendi, P., Rogers, M. ve Diaz- Cayeros, A. (2017). Barriers to Egalitarianism: Distributive Tensions in Latin American Federations. *Latin American Research Review*, 52(4), 529- 551.
- Birkland, A. T., (2015). An Introduction to the Policy Process- Theories, Concepts and Models of Public Policy Making. New York: Routledge Publications.
- Borges, A. (2011). The Political Consequences of Center-Led Redistribution in Brazilian Federalism: The Fall of Subnational Party Machines. *Latin American Research Review*, 46(3), 21- 45.
- Bresser-Pereira, L. C. ve Spink, P. (1999). Reforming the State: Public Administration in Latin America. *From Bureaucratic to Managerial Public Administration in Brazil* (s. 115- 146). Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Candler, G. G. (2002). Particularism versus Universalism in the Brazilian Public Administration Literature. *Public Administration Review*, 62(3), 298- 306.
- De Melo Romão W., Gurza Lavalle A., Zaremberg G. (2017). Political Intermediation and Public Policy in Brazil: Councils and Conferences in the Policy Spheres of Health and Women's Rights. Zaremberg G., Guarneros-Meza V., Gurza Lavalle A. (Ed.) *Intermediation and Representation in Latin America. Studies of the Americas*. Palgrave Macmillan.
- Dye, R. T. (1995). *Understanding Public Policy*. New York: Pearson Publication.
- Jha, C. P. (2007). Decentralization and Federalism in Brazil. *The Indian Journal of Political Science*, 68(1), 157- 171.
- Nagle, E. L. (2000). The Cinderella of Government: Judicial Reform in Latin America. *California Western International Law Journal*, 30(2), 345- 379.
- Nino, S. C. (1992). The Debate over Constitutional Reform in Latin America. *Fordham International Law Journal*, 16(3), 634- 651.
- Ostrom, V. (1991). *The Meaning of American Federalism: Constituting a Self- Governing Society*. Institute for Contemporary Studies: San Francisco.
- Rosenn, K. S. (2005). Federalism in Brazil. *Duquesne Law Review*, 43(4), 577- 598.
- Spada, P. ve diğerleri. (2016). Effects of the Internet on Participation: Study of a Public Policy Referandum in Brazil. *Journal of Information Technology & Politics*, 13(3), 187- 207.
- Stein, E. (1999). Fiscal Decentralization and Government Size in Latin America. *Journal of Applied Economics*, 2(2), 357- 391.
- Stokes, S. W. (1945). V. Parliamentary Government in Latin America. *The American Political Science Review*, 39(3), 522- 536.
- Uprimny, R. (2011). The Recent Transformation of Constitutional Law in Latin America: Trends and Challenges. *Texas Law Review*, 89(1587), 1587- 1609.
- Wampler, B. (2015). Councils and Conferences: Health Care, Housing, and Social Services. *Activating Democracy in Brazil: Popular Participation, Social Justice, and Interlocking Institutions*, 131-168. University of Notre Dame Press.
- Weder, J. R. ve diğerleri. (2005). Toward an Anthropology of Public Policy. *The Annals of the American Academy*, 600, 30- 51.
- Willis, E., Garman, C. B. ve Haggard, S. (1999). The Politics of Decentralization in Latin America. *Latin American Research Review*, 34(1), 7- 56.

Zengin, O. (2012). *Hükümet Sistemleri Bakımından Türkiye- Latin Amerika Değerlendirmesi*. Ankara Üniversitesi Yayınları No. 380: Ankara, 285- 310.

¹ Ya da Estado Novo, 1937- 1945 yılları arasında *Getúlio Vargas* liderliğinde geçen döneme (III. Brezilya Cumhuriyeti'ne) verilen isim.

² 1990'lı yıllarda başlayan özelleştirmelerin en dikkat çekenini ise Brezilya'nın kendi Telekom şirketi olan *Telebras*'ın kamu hisselerini 1998 yılında, İspanyol şirket *Telefonica*'ya parçalı satış yöntemiyle devretmesidir. Bu özelleştirme aynı zamanda Latin Amerika'daki en büyük çaplı özelleştirme hareketi olarak da yorumlanmıştır.

³ Söz konusu değişimler; 1988'de Brezilya, 1991'de Kolombiya, 1992'de Paraguay, 1993'de Peru, 1998'de Ekvador ve 1999'da Venezuela'da anayasal olarak hayata geçirilmiş; tam bir anayasa değişikliği olmasa da makro ölçüde anayasal değişikliklerin yapıldığı 1989'da Kosta Rika, 1992'de Meksika ve 1994'de Arjantin'deki reformist hareketlerdir.

⁴ 1995'de önerilen reform, Başkan Fernando Henrique Cardoso tarafından 1997 yılında hayata geçirilmiştir. Bundan önceki kapsamlı reform hamlesi ise 1936 yılında, Kamu Hizmetleri Yönetimi (Public Service Administrative Department - DASP) tarafından yapılan, klasik bürokratik yönetim ilkelerini benimseyen adımlardır (Bresser-Pereira, 1999:115). İkinci kamu yönetimi reformunun arka planında, küreselleşme gereksinimleri yer almıştır.

⁵ Amerikan kamu politikası literatüründe “public policy management councils” ya da Brezilya literatüründeki adıyla “conselho gestor de políticas públicas”; devlet, kamu ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan bu yapı, Brezilya Federal Devleti'nde kamu politikası yapımının temelini oluşturmaktadır.

⁶ Söz konusu anayasa ile kamu politikası yönetim konseylerinin dışında tematik konseyler ve yönetim konseyleri de oluşturulmuştur.

BOLSONARO DÖNEMİNDE BREZİLYA'NIN AMAZONLAR POLİTİKASI BRAZIL'S AMAZONS POLICY DURING THE BOLSONARO ERA

Öz

Brezilya, dünyanın en geniş ve en önemli orman arazilerinden biri olan Amazon Yağmur Ormanları'nın büyük bölümüne ev sahipliği yapmaktadır. Amazon Ormanları barındırdığı doğal kaynaklar, büyüklüğü ve ekonomik potansiyeli nedeniyle Brezilya siyasetinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Sömürgecilik döneminden başlayarak Amazonların kullanımı işbaşına gelen yönetimlerin öncelikli konularından biri olmuştur. Sadece ekonomik ve ticari faaliyetler değil, bölgedeki yerli toplulukların hakları ve endemik türlerin korunması da Amazonları hem Brezilya'da hem de uluslararası arenada gündemde tutmaktadır. Brezilya'da ekonomik gelişmenin kaynağı olarak görülen ve uzun süredir tahrip edilen ormanlar, 2019 yılında Jair Bolsonaro'nun devlet başkanı olarak göreve başlamasının ardından daha büyük risk altına girmiştir.

Ceren UYSAL OĞUZ*

Canan KIŞLALIOĞLU**

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü

E-posta/E-mail:

cuyosaloguz@akdeniz.edu.tr

Orcid: 0000-0001-7342-0362

** Dr.

E-posta/E-mail:

canankislalioglu@yahoo.com

Orcid: 0000-0003-0388-246X

Bu çalışmada, Brezilya'nın geçmişte ve günümüzde Amazon Ormanları'na yönelik politikaları kısaca açıklandıktan sonra, Bolsonaro hükümetinin bu konudaki uygulamaları ve ortaya çıkan sonuçlar analiz edilmiştir. Popülist ve otoriter bir yönetim tarzı benimseyen Bolsonaro, başkan seçilmesinin ardından Amazonlara yönelik birtakım yasal ve idari düzenlemeler yapmış ve bu politikaların Brezilya'nın bağımsızlığı ve ekonomik gelişmesi kapsamında uygulandığı söylemiyle yerli halkların haklarını ve Amazonların ekolojik değerini geri plana itmiştir. Çalışmada özellikle Bolsonaro'nun Amazonlara dair söylemleri incelenerek bölgeyle ilgili düzenlemelerin Bolsonaro'nun iddia ettiği şekilde sadece Brezilya'nın ekonomik kalkınması ve egemenlik hakları kapsamında değerlendirilemeyeceği ileri sürülmektedir. Küresel iklim krizi ve yerli halkların haklarının korunması bağlamında Amazonların sahip olduğu değer Bolsonaro'nun popülist söyleminin ötesine geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Brezilya, Amazon Ormanları, Jair Bolsonaro

Abstract

Brazil is home to most of the Amazon rainforests, one of the world's largest and most important forest lands. The Amazons' natural resources, its size and the economic potential make it an important factor in the Brazilian politics. Starting from the colonial period, the use of the Amazon forests has been one of the priority issues of the governments that came to power. Not only in terms of economic and commercial activities, but also the rights of the indigenous cultures and the protection of endemic species keep Amazons in the agenda of both Brazil's and the international arena. The Amazons that are regarded as a source for economic development and that have been destroyed for a very long time, are currently at a greater risk since Jair Bolsonaro came to power as the President of Brazil in 2019.

In this study, the policies applied in the past and present in Brazil regarding the Amazon forests are briefly explained and the policies of the Bolsonaro government on this issue and the results of these policies are

analyzed. Adopting a populist and authoritarian management style, Bolsonaro made legal and administrative arrangements for the Amazon forests as soon as he came to power. Bolsonaro tried to present his policies within the scope of Brazil's independence and economic development, thus undermining the Amazons' significance for the rights of indigenous peoples and its ecological value. This study examines Bolsonaro's discourse and his claims about the Amazons. It is argued in this study that the Amazon forests cannot be evaluated solely within the scope of Brazilian sovereignty and economic development. The importance of Amazons in terms of global climate crisis and the protection of indigenous peoples' rights, goes well beyond the Bolsonaro's populist rhetoric.

Keywords: Brazil, Amazon Forests, Jair Bolsonaro

Giriş

Brezilya dünyanın en geniş ve en önemli orman arazilerinden biri olan Amazon Yağmur Ormanları'nın büyük bölümüne ev sahipliği yapmaktadır. Amazon Ormanları Latin Amerika'nın sömürgeleştirildiği on altıncı yüzyıl başlarından itibaren tarım arazisi açmak için kullanılmıştır. Zamanla Brezilya'nın hammadde ihracı ile büyüyen ekonomisinde sadece yer üstünde değil yer altındaki kaynakların da ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla, dünyadaki su kaynaklarının %20'sini de barındıran Amazonlar yüzyıllardır tarım, hayvancılık, madencilik, kerestecilik gibi çeşitli ekonomik faaliyetler için üretim alanları oluşturmak adına yok edilmektedir. Dünyanın akciğerleri olarak adlandırılan bu ormanların korunması ve varlığının sürdürülmesi sadece bu çalışmada politikaları incelenen Brezilya açısından değil, dünyanın ekolojik geleceği açısından da önemlidir. Ayrıca Latin Amerika yerli topluluklarının bir bölümü de Amazon bölgesinde yaşamaktadır. Amazon Ormanları Brezilya'nın ekonomik gelişmesinin sağlanması için önemli bir kaynak olarak görülürken bu bölgede yaşayan yerli toplulukların yaşam alanları hızla tahrip edilmektedir. Bu nedenle Amazonların korunması hem ekolojik olarak hem de yerli kültürlerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Ne var ki, Amazonların geleceğinde belirleyici olan aktörler çevreciler, yerliler ve bilim insanlarından çok siyasetçilerdir.

Bu çalışmada Brezilya'nın Amazon Ormanları'na yönelik politikalarının, geçmiş uygulamalara değinilmekte birlikte, özellikle seçim kampanyasından itibaren popülist ve otoriter bir portre çizen ve 2019 yılında Brezilya Devlet Başkanı olarak göreve başlayan Jair Bolsonaro'nun söylem ve uygulamaları çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda konuyla ilgili literatürün yanı sıra Bolsonaro'nun Amazonlar ile ilgili açıklamaları incelenmiştir. İlk bölümde Brezilya'nın tarihi, Amazonların Brezilya açısından önemi ve Bolsonaro öncesi Amazon politikaları kısaca irdelenmiştir. İkinci bölümde ise çalışmanın asıl konusu olan Bolsonaro'nun söylemleri ve Amazonlara yönelik uygulamaları açıklanmıştır. Çalışmada, bölgeyle ilgili düzenlemelerin Bolsonaro'nun ileri sürdüğü şekilde sadece Brezilya'nın ekonomik kalkınması ve ulusal egemenlik hakları kapsamında değerlendirilemeyeceği ileri sürülmektedir. Bölgenin korunması için sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası kamuoyunun çağrılarına da tepki gösteren Bolsonaro'nun, Ekim 2022'de yapılması planlanan başkanlık seçimlerinde de aday olacağını açıklaması Amazonların geleceği için söz konusu seçim sürecinin ne kadar önemli olacağını göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın sonuç bölümünde 2022 Brezilya seçimlerine dair yorumlara da yer verilmiştir.

1. Brezilya ve Amazon Ormanları

Brezilya yaklaşık 8,5 milyon km²'lik yüzölçümü, 210 milyonu aşan nüfusu ve 1,444 trilyon Amerikan doları nominal gayri safi yurtiçi hasılasının (World Bank, 2020) yanı sıra 2000'li yılların başından itibaren BRICS gibi oluşumlar içindeki yeri nedeniyle uluslararası sistemde

siyasi ve ekonomik açıdan önemli bir ülkedir. Latin Amerika'da yaklaşık 5,5 milyon km²'lik bir alanı kaplayan Amazon Ormanları başta Brezilya olmak üzere Peru, Kolombiya, Venezuela, Ekvador, Bolivya, Guyana, Surinam ve Fransız Guyanası sınırları içerisinde yer almaktadır. Amazon Ormanları'nın %60'ı Brezilya topraklarında bulunurken, bu alan yaklaşık 4,2 milyon km² ile Brezilya yüzölçümünün %49'unu kaplamaktadır (Raftopoulos ve Morley, 2020:1629). Bu bölümde Brezilya tarihi ve Amazon Ormanları'nın önemi kısaca açıklandıktan sonra Bolsonaro öncesi dönemde ülkenin Amazonlar politikasına değinilmiştir.

1.1. Brezilya ve Amazon Ormanlarının Önemi

Brezilya tarihinin yaklaşık 300 yıllık bir dönemi Portekiz sömürgesi olarak geçmiştir. Kristof Kolomb'un 1492'de İspanya Krallığı adına çıktığı seferin sonunda Latin Amerika topraklarına ulaşmasının ardından Portekiz Krallığı adına sefere çıkan Pedro Álvares Cabral 1500 yılında Brezilya kıyılarına ayak basmıştır. 1532'de bölgede ilk Portekiz yerleşimleri kurularak Brezilya'nın Portekiz tarafından sömürgeleştirilme süreci başlamıştır. 1822'de Portekiz Kralı'nın oğlu Dom Pedro'nun kendisini Brezilya imparatoru ilan etmesinin ardından (Chaffee, 2015:382), Latin Amerika'nın geri kalanında hüküm süren İspanyol sömürgeciliğini sona erdiren bağımsızlık savaşlarından farklı olarak, Brezilya Portekiz'den bağımsızlığını bir yönetim değişikliği ile kazanmıştır. Sömürge döneminden itibaren ülke ekonomisinde önemli yer tutan şeker ve kahve gibi tarım ürünlerinin üretimi için ihtiyaç duyulan işgücü ise Afrika'dan getirilen kölelerle sağlanmıştır. Köleliğin 1888'a değin sürdüğü Brezilya'da, 1889'da ordunun müdahalesiyle monarşi devrilerle cumhuriyet ilan edilmiştir (Chaffee, 2015:383).

26 eyalet, bir federal bölge, 5568 belediyeden oluşan federal bir cumhuriyet olan ve başkanlık sistemi ile yönetilen Brezilya'nın en önemli sorunlarından birisi gelir eşitsizliğidir. Ülkenin etnik yapısında önemli bir orana sahip Afrika kökenlilerin yanı sıra, büyük bölümü Amazon bölgesinde yaşayan ve sömürge döneminde uygulanan kıyım ve asimilasyon politikalarına karşın varlıklarını sürdürebilen farklı yerli topluluklar da yoksulluk ve gelir eşitsizliğinden en fazla etkilenen nüfus grubunu oluşturmaktadır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2017:47-48). Bu çalışmanın konusu olan Brezilya'nın Amazon Ormanları toplamda 900 bine yakın nüfusa sahip yaklaşık 305 kabilenin yaşam alanıdır. Brezilya nüfusunun %0,4'ünü oluşturan yerli toplulukların yaşam alanı olarak belirlenen 690 bölge, ülke topraklarının %13'ünü kapsarken, söz konusu bölgelerin %98,5'i Amazonlar içerisinde yer almaktadır. Bu kabilelerden bazıları 40 bin civarında üyeye sahipken, sadece birkaç kişinin kaldığı kabileler de bulunmaktadır (Survival International, 2019).

Brezilya da diğer birçok Latin Amerika ülkesi gibi yirminci yüzyılda darbeler ve askerî yönetim dönemleri yaşamıştır. 1964'teki darbenin ardından işbaşına gelen askerî yönetimlerin önceliklerinden biri ekonomik büyümenin sağlanması olmuştur. 1980'lerde yaşanan ekonomik durgunluk ve yüksek enflasyon askerî yönetimin güç kaybetmesine yol açmış ve 1985'te yapılan seçimler ve 1988 Anayasası ile demokrasiye geçiş sağlanmıştır (Chaffee, 2015:389-390). 1988 yılında yürürlüğe giren ve günümüze kadar bazı değişikliklere uğrayan Brezilya Anayasası'nda çevre başlığına yer verilmiş, ekolojik sistemin korunması ve sürdürülmesi anayasa maddeleri ile garanti altına alınmıştır (Constitute Project, 2021). Anayasa yerli hakları konusunda da bazı düzenlemeler içermiş, tarihsel olarak yaşadıkları alanların mülkiyeti yerlilere verilmiştir. Yerli toprakları Brezilya'da toplamda 1,17 milyon km² alanı kaplamaktadır (Martins, 2019). Brezilya yerli topluluklarının bir bölümü dış dünya ile bağı bulunmayan, yüzyıllardır yaşamalarını bölgenin doğal koşullarına göre şekillendirmiş kabilelerdir. Dolayısıyla çalışmanın ilerleyen bölümlerinde vurgulandığı üzere, Amazonlarda gerçekleşen tahribat bu kabilelerin varlığını da doğrudan tehdit etmektedir (Survival International, 2019).

Amazonlar küresel ekolojik sistem açısından da çok büyük öneme sahiptir. Yeryüzünde biyolojik çeşitliliğin en fazla olduğu yerlerden biri olan Amazon yağmur ormanları 3 milyondan

fazla canlı türünü, 2500'ten fazla ağaç türünü barındırmaktadır (Thomson, 2020). Bu türler arasında 34 binden fazla tanımlanmış bitki, 1.813 kuş, 1.022 amfibi, 648 memeli, 814 sürüngen türü yer almaktadır (Butler, 2020). Amazonlar bu benzersiz biyoçeşitliliğin yanı sıra dünyanın en önemli karbon yutakları arasındadır ve bölgenin karşı karşıya olduğu ormansızlaşma iklim değişikliğinin etkilerini hızlandırmaktadır (Atvur, 2019:309).

1.2. Bolsonaro Öncesi Amazon Politikaları

Amazon Ormanları barındırdığı endemik türlere, ekolojik önemine ve yerli toplulukların büyük bölümüne ev sahipliği yapmasına karşın daha çok ekonomik değeriyle ön plana çıkmış, sömürgecilik döneminden itibaren farklı ekonomik faaliyetler için kullanılmaya başlanmıştır. Brezilya ekonomisinde yüzyıllardır önemli yeri olan kakao, kahve, kauçuk, şeker gibi tarım ürünlerinin üretimi için ormanlar kesilmiştir. Günümüzde ise özellikle soya fasulyesi üretimi ve büyükbaş hayvancılık için Amazon Ormanları'nın tahribatı devam etmektedir. Tarım ve hayvancılık için arazi açmanın en kolay yolu ise geçmişte olduğu gibi yangınlardır. Böylece ormanların ekonomik değeri, bölgede yaşayan yerli toplulukların haklarının önüne geçmiştir; dolayısıyla Brezilya'nın modernleşmesi ve kalkınması çerçevesinde Amazon Ormanları tarım arazisi açmanın yanı sıra, yerlilere yönelik asimilasyon, zorla yerinden etme ve hatta soykırım politikalarının uygulandığı alanlar haline gelmiştir (Urzedo ve Chatterjee, 2021:310).

Brezilya Latin Amerika'nın en gelişmiş ekonomisidir. Dünyada ise 2020 verileri doğrultusunda satın alma gücü paritesine göre dokuzuncu (World Bank, 2022b), nominal GSYİH'ye göre ise 12. sıradadır (World Bank, 2022a). Çoğu Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi Brezilya ekonomisinde de tarihsel olarak çeşitli tarım ürünlerinin, hammadde ve doğal kaynakların ihracatı önemli yere sahip olmuştur. Bununla birlikte özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlenen ithal ikameci sanayileşme politikasının da etkisiyle ülkenin sanayileşme hızı artmıştır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2017:50-51). Latin Amerika siyasetinde belirleyici olan gelişmişlik hedefi, ülkenin modernizasyonu gibi programlar çevre konularının genellikle geri plana atılmasına neden olmaktadır. Özellikle Latin Amerika'da askerî yönetimlerin tercih ettiği modern kalkınma planları çevrenin korunmasından çok madencilik, endüstriyel tarım ve hayvancılık projelerine ağırlık vermiştir. Bu modelde hükümetler genelde uluslararası şirketlerle birlikte hareket ederken toplumsal tepkilere ve ekolojik sorunlara da neden olmaktadır (Raftopoulos ve Morley, 2020:1623). Ülkenin gelişmesini, modernleşmesini sadece ticari kapasitenin artmasına bağlı sayan bu model, çevrenin korunması, biyoçeşitliliğin sürdürülmesi gibi konuları göz ardı etmiştir. Özellikle askerî yönetimlerin ülkenin kalkındırılmasına dair kendilerine atfettikleri misyon iktidarı elde ettikleri hemen hemen her Latin Amerika ülkesinde aynı şekilde sürdürülmüştür. Bu politikanın bir örneği olarak Brezilya'da 1964'te iktidara gelen askerî yönetim tarımda tek ürüne bağımlılığın azaltılması için kahvenin yanı sıra portakal, soya ve pirinç üretimine ağırlık verilmiş, devlet teşvikiyle Amazon bölgesinin tarıma açılması sağlanmıştır (Tekin, 2017:25). Amazon Ormanları'nın tahribatına yol açan madencilik ve tarıma dayalı kalkınma modeli ve altyapı projeleri 1970'ler boyunca uygulanmıştır (Costa ve diğerleri, 2021:45). Bu dönemde Tucuruí hidroelektrik santrali gibi mega projeler, Transamazonica gibi otoyollar yapılmış ve orman arazisi şirketlere açılmıştır (Menezes ve Barbosa Jr, 2021:234). "Amazon Operasyonu" olarak adlandırılan bu plan ile Amazon bölgesinde sadece ekonomik kalkınma için kaynak çıkarımının hızlandırılması amacı güdülmemiş, yerlilerin asimilasyonu ve bölgede yeni bir demografik yapının oluşturulması da hedeflenmiştir (Raftopoulos ve Morley, 2020:1625). 1980'li yıllarda Latin Amerika'nın büyük bölümünde olduğu gibi Brezilya'da da neoliberal politikalar benimsenmiş, ancak bu süreçte uygulanan politikalar bir süre sonra ekonomik krizlere neden olmuştur. Özellikle metal sektöründe sendikalaşmanın artması işçi sınıfını Brezilya siyasetinin önemli bir aktörü haline getirmiş ve 1980 yılında kurulan İşçi Partisi (*Partido dos Trabalhadores*, PT) giderek daha etkili olmaya başlamıştır (Savran, 2006:125).

Brezilya'da Amazon Ormanları'nın kullanımı iktidara gelen her hükümet için önemli bir konu olmuştur. Ormanların kesilmesi ya da yakılması ile elde edilen arazinin tarım alanı olarak kullanılması, otoyolların yapılması, yer altı kaynaklarının çıkarılması gibi birçok başlık sadece ekonomik kalkınma konusunu değil, yerlilerin arazileri, burada yaşayan toplulukların durumu, ekonomik faaliyetlerin ekosistemler üzerindeki etkisi, ormansızlaşmanın iklim değişikliğine katkısı gibi birçok konuyu da kapsamaktadır. Sayılan tüm bu nedenler Amazon Ormanları konusunda söz sahibi olan ve olmak isteyen yerli kabileler, toplumsal hareketler, sivil toplum örgütleri, ulusal ve uluslararası şirketler, uluslararası örgütler, eyalet yönetimleri, belediyeler, federal hükümet gibi birçok farklı aktörü ortaya çıkarmıştır (Branford ve Torres, 2018). 2000'li yıllarda Latin Amerika'da yerlilerin yaşam biçimlerinin korunması ve haklarının tanınmasına yönelik artan çabalarla birlikte, Amazon topraklarının yer aldığı ülkelerde farklı stratejiler gündeme gelmiştir. Yaşam alanları orman arazisi içerisinde kalan yerli topluluklar, başta madencilik olmak üzere, hükümetlerin uygulamak istedikleri doğal kaynak çıkarımına dayalı kalkınma politikalarına karşı birincil engel olarak görülmüştür (Cannon, 2020). Özellikle madencilik faaliyetleri yerli toplulukların ve çevre aktivistlerinin tepkilerinin ve toplumsal protestoların temel nedenleri arasında yer almıştır (Quijano Vallejos ve diğerleri, 2020).

Amazon Ormanları'nın koruma altına alınmasından ticari olarak değerlendirilmesine kadar geniş bir yelpazede yer alan politikalar ile Amazonların geleceği işbaşındaki hükümetlerin çevre politikalarına veya ekonomik önceliklerine bağlı hâle gelmiştir. Çevre kirliliği, ormansızlaşma, iklim değişikliği gibi sorunların daha görünür olması ve uluslararası gündemde daha çok yer almasıyla birlikte Brezilya'da da çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, 1989 yılında Çevre Bakanlığı'na bağlı olarak Brezilya Çevre ve Yenilenebilir Doğal Kaynaklar Enstitüsü (IBAMA) kurulmuş, bu kurum özellikle orman yangınlarının önlenmesine yönelik politikaların uygulayıcısı olmuştur (Agência Brasileira de Cooperação, t.y.).

2000'li yılların başında Latin Amerika ülkelerinin bir bölümünde etkisini gösteren ve sol/sosyalist yönetimleri işbaşına geldiği "Pembe Dalga" döneminin Brezilya'daki yansıması Lula da Silva yönetimi ile gerçekleşmiştir. Sendika liderliğinden gelen ve 1980'li yıllardan itibaren Brezilya siyasetinde önemli bir aktöre dönüşen Luiz Inácio Lula da Silva, lideri olduğu İşçi Partisi'nin toplumun çeşitli kesimlerinden aldığı destekle 2002 başkanlık seçimlerini kazanarak 2003'te göreve başlamıştır. Lula da Silva yönetiminin en önemli hedefleri; yoksullukla mücadele, enflasyonun kontrol altında tutulması, mali disiplinin sağlanması ve ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesi olmuştur. Lula da Silva döneminde başlatılan Sıfır Açlık (*Zero Fome*) ve Aile Bütçesi (*Bolsa Familia*) projeleri yoksullukla mücadelenin en önemli araçları arasında yer almıştır (Tekin, 2017:40, 42). Amazonlar konusunda ise Lula da Silva yönetimi korumacılıkla ekonomik kalkınma arasında denge kurmaya çalışan bir politika izlemiştir. Özellikle orman yangınlarının gözlenmesi ve önlenmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Brezilya tarafından Amazonlarda ormansızlaşmayı engelleyecek projelere kaynak sağlamak için 2008'de kurulan Amazon Fonu'na önemli ölçüde uluslararası destek verilmiştir. Örneğin, Norveç fona 1,2 milyar dolardan fazla, Almanya ise 35 milyon dolardan fazla para aktarmıştır (Reuters, 2019). Fon sayesinde biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir arazi kullanımına yönelik araştırmalar desteklenmiştir. Bu dönemde Amazon Fonu'nun sağladığı kaynağın yanı sıra 2006'da hükümet, soya sanayi ve sivil toplum örgütleri arasında Amazon Soya Moratoryumu'nun imzalanması sonucunda temizlenmiş alanlarda kereste ticaretinin yasaklanması, tarım ve sığır yetiştiriciliği için hükümet bankalarının verdiği teşvikin kesilmesi, çevre ile ilgili cezaların artırılması ve uydu ile gözlem sisteminin geliştirilmesi gibi politikalar izlenmiştir. Bu sayede 2004-2012 yılları arasında ağaç kesim oranı %80 azalmış, Amazonların korunması ve tahribatın azaltılması yönünde önemli bir ivme sağlamıştır (Chang, 2019; Raftopoulos ve Morley, 2020:16).

Ancak ekonomik durgunluğun baş göstermesi ile birlikte Lula da Silva, Amazon bölgesinde ilk olarak 1960'lı yıllarda uygulanan projenin devamı niteliğindeki planlar doğrultusunda bölgede barajlar, otoyolları, elektrik şebekeleri, doğal gaz boru hatları gibi yüksek maliyetli yatırımların

uygulanmasına karar vermiştir. Lula da Silva bu politikaları, Madeira Nehri üzerinde yapılan Santo Antonio Barajı ve benzer altyapı yatırımları sayesinde Rondonia Eyaleti gibi yoksul bölgelerin kalkınacağı örneğiyle savunmuştur. Lula da Silva bölge halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesi için bu projeler aracılığıyla yatırımların artacağını, ticaretin büyüyeceğini savunmuştur. Ancak bu yatırımlar, çevre ve yerli halklar üzerindeki etkisi nedeniyle eleştirilmiştir (Colitt, 2009). 2010’da görev süresi dolan Lula da Silva’nın ardından yine İşçi Partisi’nden başkanlığa seçilen Dilma Rousseff döneminde Brezilya ekonomisi ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmış, öte yandan Amazonların ormansızlaştırılması hızla artmaya başlamıştır. Bu dönem için dikkate alınması gereken konulardan biri tahrip edilen orman arazisinin yeniden kullanımı ile ilgilidir. Sürdürülebilir kalkınma projeleri ile bu araziler yeniden kazanılmaya çalışılmışsa da özellikle çevresel iyileşme şartının geniş kapsamlı ele alınmasıyla soya fasulyesi ve selüloz gibi ticari üretimler bu kapsama girebilmiş ve Amazonların yeniden yeşertilmesi noktasında, ormana zarar veren aktiviteler bir şekilde devam edebilmiştir (Costa ve diğerleri, 2021:48). Bu politikaların da etkisiyle 2012 yılından itibaren ekonomik kaygılar neticesinde Amazon’da ormansızlaştırma tekrar artmaya başlamıştır (Silva Junior ve diğerleri, 2021:144). Bu dönemde Brezilya Ormancılık Yasası’nda yapılan değişikliklerle koruma alanları azaltılırken, Ulusal Petrol Ajansı’na petrol ve doğalgaz aramaları için yeni alanlar tahsis edilmiş ve Lula da Silva döneminden başlayarak ormansızlaşmanın kontrol altında olmadığı ve yanlış politikalar uygulandığı tespiti yapılmıştır (RAISG, 2015:20).

Lula da Silva ve ardından Dilma Rousseff ile süren 16 yıllık İşçi Partisi yönetimleri hem neoliberal politikaları devam ettirmekle eleştirilmiş hem de özellikle Rousseff’in ikinci görev döneminde yolsuzluk skandalları ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucunda Dilma Rousseff Ağustos 2016’da görevden azledilmiştir (Polat, 2019:598). Rousseff’in yerine Michel Temer başkanlık koltuğuna geçmiştir. Michel Temer ile de ilgili yolsuzluk iddiaları ortaya çıkmış ancak görevinden alınmamıştır. Ülke tüm bu yolsuzluk skandalları ve siyasi krizler içerisinde seçimlere gitmiş; otoriter ve popülist Jair Bolsonaro 2018 devlet başkanlığı seçimlerini kazanarak 2019’da göreve başlamıştır (Akkoyunlu, 2020:287). Brezilya siyasetindeki bu karmaşa ve ekonomik gerileme popülist ekonomi planlarını ön plana çıkarmıştır, bu noktada da hedef yine Amazon Ormanları olmuştur.

2. Bolsonaro Yönetiminin Amazonlar Politikası

Bolsonaro’nun işbaşına geldikten sonra izlediği Amazonlar politikası Brezilya’nın siyasi geçmişinden ayrı değerlendirilemez. Sağ popülist bir lider olarak Brezilya’nın devlet başkanı olma süreci ve Amazon Ormanları’nın tahribatı birbiri ile bağlantılı konulardır. Bu bölümde ilk olarak Bolsonaro’nun işbaşına geliş süreci ve ormansızlaştırmaya dair izlediği politikalar, ardından Bolsonaro yönetimi süresince yaşanan orman yangınlarının neden ve sonuçları incelenmiştir.

2.1. Bolsonaro’nun İktidara Gelişi ve Amazon Ormanları’nın Durumu

2018 yılında Lula da Silva’nın hapis cezası alması nedeniyle başkan adaylığının düşmesi sonucunda Jair Bolsonaro’nun seçilmesi için uygun siyasi ortamın oluştuğunu söylemek mümkündür. Yolsuzluk skandallarının siyasetin ve bürokrasinin hemen hemen her kademesine bulaşmış olması, sol siyaset söylemiyle işbaşına gelen İşçi Partisi’nin neoliberal politikaları sürdürerek toplumsal tabanını kaybetmesi, Ulusal Meclis’te Rio de Janeiro temsilcisi olan Bolsonaro’nun başkanlık seçimlerinde öne çıkmasını sağlamıştır. Hakkında “Tropik Trump”, “Brezilya’nın Trump’ı” gibi benzetmeler kullanılan Bolsonaro sağ popülizmin “eski parlak günlere dönme” söylemini temsil etmektedir. Güvenlik ve modernleşmeyi kapsayan otoriter söylem, Brezilya gibi adi suçların yoğun yaşandığı ve yoksulluğun görece sol iktidarlar tarafından da yok edilemediği bir ülkede karşılığını bulmuştur. Bu açıdan Bolsonaro ülkenin elit kesiminin çıkarlarını temsil ederken, kendisinden çok kısa süre önce yaşanan yolsuzluklar da toplumun ahlak, güvenlik ve din konusunda endişelerini popülizmle karşılamasını sağlamıştır (Yıldırım,

2020:533-535). Bu süreçte Amazon Ormanları'nın ekonomik önemiyle gündeme gelmesi, Bolsonaro'nun söylem ve politikalarıyla uyumludur. Dolayısıyla Amazonlar konusunda izlenen yıkıcı politikalar Bolsonaro ile başlamamakla birlikte onunla zirve noktasına ulaşmıştır.

Brezilya'da Amazon Ormanları'nın korunması yönünde atılan adımlar Bolsonaro ile birlikte ekonomik gelişmenin önünde bir engel olarak görülmeye başlamıştır. Dünya çapında artan çevre bilinci doğrultusunda benimsenmesi gereken korumacı politikalar, kapitalist gelişmeyi yirmi birinci yüzyılda sağlamaya çalışan bu tür yönetimler için henüz kabul edilebilir bir model değildir. Küresel ısınma, iklim değişikliği gibi kavramlar popülist politikacılar tarafından ülkelerinin gelişmesine engel olmak isteyen dış güçlerin kurguları olarak tanımlanmaktadır. Böylece Brezilya örneğinde olduğu gibi yağmur ormanlarının tahribatı, yerlilerin yerlerinden edilmesi, aktivistlerin öldürülmesi gibi konuların göz ardı edilmesi için bir zemin yaratılmakta, Amazonların ve yerlilerin ülkenin gelişmesi için feda edilebilir unsurlar olarak görülmesine yol açabilmektedir. Yerlilerin yaşam alanlarının ekonomik çıkarlar nedeniyle yok edilmesi ya da tehdit altında olması bu toplulukları hükümet ile karşı karşıya getirmektedir. Brezilya'da yerlilere otonominin kısıtlı verilmesi ve bölge üzerinde asıl söz sahibinin hükümet oluşu, yerlilerin doğa ile olan ilişkilerine de zarar verebilecek bir durumdur (Costa ve diğerleri, 2021:52).

Bolsonaro döneminde yerli halklar ve toplulukların haklarını korumak üzere kurulmuş devlet kurumlarının bütçelerinde kesintiye gidilmiş, yetkileri ellerinden alınarak bu kurumlar etkisiz hâle getirilmeye çalışılmıştır (Akgün ve Gümüş, 2020:119). Dolayısıyla Amazonların ormansızlaştırılması hükümet tarafından yerliler üzerindeki tahakkümün artırılması için de bir araç olarak kullanılmaktadır. Yerlileri "modern dünyaya adapte etme" misyonu edinen Bolsonaro, ormansızlaştırmanın yerlilere ve onların arazilerine yönelik olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmasını dikkate almamaktadır. Yerlileri "prehistorik canlılar" diye adlandırmakta, onların doğa ile uyumlu yaşamlarını yirmi birinci yüzyıla göre çağdışı ve ekonomik gelişmeye engel bir durum olarak tanımlamaktadır (Londoño ve Casado, 2020). Bolsonaro'ya göre uygulanan politikalar yerlilere iş ve gelişme sağlayacaktır. Ayrıca yerli kültürlerin korunmasını savunanları, yerlilerin yoksul ve medeniyetten uzak şekilde "mağara adamı" gibi yaşamlarını istemekle suçlamıştır (Phillips, 2019). Bolsonaro göreve geldiği andan itibaren yerlilerin haklarını kısıtlamaya çalışmakta ve buna yönelik düzenlemeler yapmaktadır. Bu düzenlemelerin amacının yerlileri modern dünyaya kazandırmaktan çok topraklarına el koymak ve Amazonlar üzerinde sınırsız bir hakimiyet kurmak olduğu açıktır. Bolsonaro çiftçileri yerli ve siyahilere yönelik silahlı şiddet uygulamaları konusunda cesaretlendirmiş, "Brezilya süvari güçlerinin kendi Kızılderililerini yok eden Amerikan süvarileri gibi etkili olamaması utanç verici" şeklinde son derece ırkçı açıklamalar yapmıştır (Andreotti, 2021).

Yapılan düzenlemelerle arazilerinde birçok değerli maden bulunan yerli toplulukları Bolsonaro'nun hedefleri arasında olmuştur. Bolsonaro göreve başlar başlamaz 870 sayılı kanunu meclisten geçirterek, daha önce Yerli İlişkileri Departmanı'na (FUNAI) ait olan yerli arazileri ile ilgili yetkileri Tarım Bakanlığı lehine genişletmiş ve bakanlığa yerlilerin arazilerini kısıtlama yetkisi vermiştir. Ayrıca yine 2019 yılında madencilik için yaklaşık 70 yerli yerleşim alanının sınırlarının küçültülmesine dair bir taslak hazırlanmıştır (Raftopoulos ve Morley, 2020:12). Bolsonaro'nun göreve başlamasının ardından yaklaşık iki yıllık bir süre içerisinde yerli arazileri üzerinde işgaller ve ormansızlaştırma %70 oranında artmıştır (Urzedo ve Chatterjee, 2021:322). Bolsonaro Amazonların koruma altındaki bölgelerinde illegal madencilığe izin vermiş, böylece ormansızlaşmanın hızlanmasına ön ayak olmuştur (Yılmaz, 2020:147). Dolayısıyla Bolsonaro'nun dış dünyayla bağlantısı olmayan kabileleri modernleştirme söylemi ve yapılan yasal düzenlemelerle yerlilerin arazilerine el konulmasını sağlaması, hem Amazonlarda daha fazla alanın madencilik, tarım, kerestecilik gibi ticari faaliyetlere açılmasına hem de yerlilere yönelik baskıcı politikaların sürdürülmesine yol açmaktadır.

Bolsonaro yönetiminin Amazonlara yönelik politikalarından biri de 1970’li yıllarda askerî yönetim tarafından hayata geçirilen “Baron of Rio Branco Projesi” adlı kalkınma projesini tekrar uygulamaya koymak olmuştur. Amazon Ormanları içerisinde köprüler, otoyollar, hidroelektrik santralleri kurmayı hedefleyen bu proje (Isensee e Sá, 2020), aynı zamanda bölgenin yerleşime açılmasını da amaçlamaktadır. Projenin uygulanması Amazon bölgesindeki yaklaşık 27 yerli topluluğun yaşam alanlarını olumsuz etkileyecektir (Fox, 2019:328). Altın, çeliğin sertleştirilmesi için kullanılan bir metal türü olan siyah niyobyum ve petrol gibi birçok değerli kaynak yerli bölgelerinin sınırları içerisinde kalmaktadır. Projenin Brezilya’nın kalkınması için yapıldığı söylene de Amazon Ormanları’nda oluşacak tahribatın ekolojik ve insani bedeli sağlanacak ticari kazançtan çok daha yüksek olacaktır. Proje özellikle Amazon’un kalbi sayılabilecek bölgeleri hedeflemektedir. Burada yapılması planlanan yollar ve köprülerin birincil amacı ticari bir yol oluşturarak, bölgenin orman vasfından çıkarılıp ticari bir meta haline dönüşmesini kolaylaştırmaktır.

Bolsonaro’nun hükümetinde yer alması için seçtiği bakanlar da madencilik ve tarım sektörünü destekleyen kişilerden oluşmaktadır. Çevre Bakanı olarak göreve gelen Ricardo Salles Brezilya’nın Ulusal İklim Değişikliği Politikası’nın bütçesini %95 oranında azaltmış, Bolsonaro Dışişleri ve Çevre Bakanlıklarında iklim ile ilgili bölümleri kapatmış ve iklim değişikliğini azaltmayı hedefleyen fonun 92 milyon dolarlık bütçesini dondurmuştur (Raftopoulos ve Morley, 2020:13). Bolsonaro aynı zamanda Paris İklim Anlaşması’ndan çekilebileceğini belirtmiş ve 2019 yılında Brezilya’da düzenlenmesi planlanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı’na ev sahipliği yapmayı da ekonomik sıkıntıları gerekçe göstererek iptal etmiştir. Bu nedenle konferans Şili’de düzenlenmiştir (Biller, 2018). Bolsonaro iklim konferansını düzenlememek için her ne kadar ekonomik gerekçeleri öne sürse de iklim değişikliğini kabul etmediğini defalarca açıklamış ve bunu dış güçlerin Brezilya’yı ele geçirmek için uydurdukları ticari amaçlı bir yalan olarak tanımlamıştır (Vilela, 2019). Oysaki Amazonların iklim değişikliği üzerindeki etkisi sadece Brezilya ile sınırlı değildir. Ekolog Dr. Bernardo Flores Amazonlardaki ormansızlaştırma %20’nin üzerine çıktığı anda geri dönüşün mümkün olmadığını belirtmiştir. Ormanların azalması daha az yağmura neden olurken, bunun sonucunda oluşan kuraklık daha fazla orman yangınına yol açacaktır. Bu zincirleme etki bir kısır döngü hâlini alırken Amazonlar yok oldukça küresel ısınma artacaktır (Fox, 2019:330). Yapılan bilimsel araştırmalar ve ölçümler Amazon Ormanları’nın artık hapsedtiğinden daha yüksek oranda karbonu atmosfere saldırdığını göstermektedir (Pruitt-Young, 2021). Bu nedenle de Amazon Ormanları’nın korunması sadece Brezilya’nın iç meselesi olarak değerlendirilemeyecek kadar önemlidir. 2021 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne başvuran AllRise isimli bir sivil toplum örgütü, Amazon Ormanları’nın yok edilmesi nedeniyle insanlığa karşı suç işlediği gerekçesiyle Jair Bolsonaro’yu dava etmiştir (CBS News, 2021).

Bolsonaro’nun Amazon Ormanları üzerinden Brezilya’nın egemenlik hakkına vurgu yapan söylemlerinin başlıca nedeni bu alan üzerinde kendi otoritesini tek hâkim güç haline getirmeye çalışmaktır ve bunu başkanlığa gelir gelmez uygulamaya koymuştur. Seçim döneminde Çevre Bakanlığı’nı kaldırmayı vaat eden Bolsonaro bunu başaramasa da çevre ve yerliler konusunda birçok kurumu zayıflatmış ve işlevsiz hale getirmiştir. Çevre Bakanlığı’na bağlı birçok birim dağıtılmış, bütçelerinde kısıntıya gidilmiştir. Bu bakanlığa bağlı İklim Değişikliği ve Ormancılık Sekreterliği kaldırılmış ve ormancılık kısmı Tarım Bakanlığı’na bağlanmıştır. Ayrıca Çevre Bakanlığı’na, Chico Mendes Biyoçeşitliliğin Korunması Enstitüsü (ICMBio) ve IBAMA dahil birçok kuruma Bolsonaro’nun düşüncelerini benimseyen asker kökenli kişiler yerleştirilmiş ve bu kurumlar başkana daha çok bağlanarak zayıflatılmıştır (Menezes ve Barbosa Jr, 2021:237). Daha önce bağımsız çevrecilerin ve iş insanlarının temsilcilerinin bulunduğu Ulusal Çevre Konseyi’nin (CONAMA) üye sayısı 96’dan 23’e düşürülmüş, sivil toplumun katılımının önüne geçilmiştir. Bir diğer kurum olan ve 1995’ten beri Çevre Bakanlığı’na bağlı olan Yasal Amazon Ulusal Konseyi (CNAL) de çıkarılan yasa ile başkan yardımcısına bağlanmıştır (Menezes ve Barbosa Jr,

2021:239). Bolsonaro iş başına geldiği andan itibaren Amazon Ormanları'nın korunması için önceki hükümetler döneminde yapılan birçok düzenlemeyi iptal etmiş, bu konuda kurumsallaşmış yapıları zayıflatmayı tercih etmiştir. Örneğin, 2019 yılındaki yangınlar sırasında yangınları uydu aracılığıyla kontrol eden ve gözlemleyen Ulusal Uzay Araştırmaları Enstitüsü (INPE), yerli örgütleri ve çevre ile ilgili kurumlar üzerinde baskı kurulmuştur. Hatta INPE'nin verileri yalanlanarak açıklama yapmadan önce hükümet yetkililerinden onay alması gerektiği dahi savunulmuştur (Escobar, 2019). Böylece Amazonların korunması için çalışan kurumlar bir anlamda yok edilmiş, sivil toplum bu konudan uzak tutulmuştur. Bolsonaro ayrıca Çevre Ajansı'nın bütçesini de %24 oranında kesmiş, Amazonların korunmasına yönelik uluslararası girişimlerin ileride Avrupalı ülkelerin Amazon Ormanları'na el koymaları için oluşturulan bir planın parçası olduğunu iddia etmiştir (Casado ve Londoño, 2019).

Bolsonaro'nun ekonomik kalkınma söylemleri ile Lula da Silva'nın Amazon Ormanları'ndaki ekonomik çıkarların ülkenin gelişmesine ve yoksulluğun bitirilmesine katkı sağlayacağına dair kimi söylemleri benzeşmektedir. Lula da Silva büyük altyapı projeleriyle Amazon halkına iş imkânı sağladığını ve onları koruduğunu söylerken aslında birçok kişi yerinden olmuş ve bu süreçte çevre tahrip edilmiştir. Tüm bunlar Brezilya'nın ve Amazon bölgesinin kalkınması söylemiyle devam ettirilmiştir (Colitt, 2009). Ancak yine Lula da Silva döneminde alınan kararlar ve Amazon Fonu gibi kaynaklar sayesinde ormansızlaşma önemli oranda azaltılmıştır. Dolayısıyla ekonomik çıkarlar ve Amazonların korunması arasında bir denge gözetilmeye çalışılmıştır. Öte yandan Bolsonaro da Amazon Nehri üzerine inşa edilecek köprü, Trombetas Nehri'nde baraj, otoyolların uzatılması gibi projeleri uygulamak için harekete geçmiştir. Bolsonaro yönetimi yapılacak projelerin Amazon halkına iş sağlayarak onların yoksulluğunu bitireceğini iddia etmiştir (Rocha, 2019). Ancak Bolsonaro'nun göreve gelmesinin ardından yaşanan gelişmeler Amazonların yoğun ve hızlı şekilde tahrip edildiği bir döneme girildiğini göstermektedir. Bir başka ifade ile Lula da Silva ve Bolsonaro Amazonları hedef alan altyapı projelerini hayata geçirme konusunda benzerlik gösterebilir de ormanların korunması açısından izledikleri politikalar arasında büyük farklılık ortaya çıkmaktadır.

2.2. Bolsonaro Döneminde Amazon Yangınları

Brezilya'da ekonominin kötüleştiği dönemlerde tarıma dayalı üretim artmakta, bunun için de ilk hedef kolay tarım arazisi elde etmek adına Amazon Ormanları olmaktadır. Özellikle soya fasulyesi Brezilya'da bu tür tarım için ana ürünü oluşturmaktadır. Soya fasulyesinin daha çok hayvan yemi olarak kullanıldığı (Greenpeace, 2006) göz önüne alınırsa, Amazon Ormanları'nda soya üretiminin canlı hayvan yetiştiriciliği ile olan bağı da anlaşılabilir. Bu nedenle Amazon Soya Moratoryumu'nun imzalanması ve uygulanması son derece önemlidir. Brezilya'nın 2020'de 7,4 milyar dolarlık ihracat hacmi ile dünyanın en büyük et ihracatçısı olması (Shahbandeh, 2021), Amazon Ormanları'nın hızla zarar görmesinden ayrı değerlendirilebilecek bir konu değildir. Brezilya merkezli, dünyanın en büyük et işleme şirketi olan JBS S.A.'nın bu alanlarda yer alan işletmelerden sığır temin ederek (Boucher ve Chi, 2018:2), ormansızlaştırmanın sürmesine olan katkısı tepki çekmektedir. JBS'nin yanında Minerva ve Marfrig gibi diğer büyük et şirketlerinin, tedarik zincirlerinde yer alan çiftliklerin ormansızlaşmada etkili olup olmadığını bilemeyeceklerini iddia etmelerine karşın bu tarz işletmelerden et temin ettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca iddialarda yer alan tedarikçi işletmelerin bazılarının 2018-2019 yılları arasında işletme alanını büyüme amacıyla orman yangınlarından sorumlu oldukları da anlaşılabilir (Campos vd., 2020). Yukarıda sayılan her üç şirket de Avrupa pazarında önemli yer elde etmiştir.

Bolsonaro'nun Amazon politikasına karşı bir tepki olarak Norveç ve Almanya Amazon Fonu'na para aktarımını 2019'da durdurmuştur. Ancak bu iki ülkenin tutumuna karşın Avrupa Birliği (AB), Brezilya ile ticaret anlaşmaları imzalamaya ve soya fasulyesi ile et alımına devam etmiştir (Chang, 2019). Brezilya 2019 yılından beri dünyanın en büyük soya fasulyesi ihracatçısıdır. Bu ürünün en büyük alıcıları olarak Çin'in ardından İspanya, Vietnam, Tayland

gelmektedir (OEC, 2021). Ekonomik büyümeyi hedefleyen hükümetin bu pazarların talebi doğrultusunda soya fasulyesi ve canlı hayvan üretimini teşvik etmesi şaşırtıcı değildir. Bu durum tarım arazisi ve hayvan çiftliklerinin oluşturulması için Amazon Ormanları'nda daha fazla ağaç kesilmesi, çıkan ya da çıkartılan yangınlara müdahale edilmemesi gibi sonuçlara yol açmaktadır. 2019 yılında yaşanan yangınların Brezilya'nın ekonomik hedefleri ile birlikte değerlendirilmesi bu açıdan önemlidir. Temmuz 2019'da başlayan yangınlarda özellikle ticari amaçla kullanılacak alanların veya bu alanlara yakın yerlerin yandığı gözlemlenmiştir. Bolsonaro hükümetinden yetkililer bu yangınlara kuraklığın neden olduğunu söylese de daha önceki yangın verileri göz önüne alındığında, 2019'da gerçekleşen yangınların çoğunun kuraklık sebebiyle değil ormansızlaştırma amaçlı olduğu ifade edilmektedir (NASA, 2020).

Bolsonaro hükümeti Amazon Ormanları'nın korunmasına yönelik uluslararası çabaları da iç işlerine müdahale olarak kabul etmektedir. Hatta sivil toplum örgütlerini de yangınlardan sorumlu tuttuğu açıklamaları olmuştur. Bu örgütleri yabancı ülkelere bağlı olmakla, yerli halkı kandırmakla ve Brezilya'nın kaynaklarına el koymak için dış güçlerin aracı olmakla suçlamıştır (Fox, 2019:330). Bu anlayışla 2019 yazında gerçekleşen yangınlarda, yangınları söndürmek için gönüllü olan birçok kişi sivil toplum örgütleriyle bağlı olduğu iddiasıyla tutuklanmıştır (Kröger, 2020:1080). Bolsonaro hükümetinin bu tutumunun amacı yangını söndürmeye çalışan kişileri terörize etmenin yanında, insanların bu örgütlerle iş birliği yapmaları durumunda bunun bir suç sayılacağını kabul ettirme çabasıdır. Ayrıca yangınlara karşı sivil müdahalelerin önü kesilerek yangınların yayılması ve ticari alanların açılması planlanmıştır. Yangınlar sırasında G7 ülkelerinin yangınların söndürülmesine destek amaçlı 22 milyon dolar vermeyi teklif etmelerini Brezilya'nın egemenliğine müdahale sayan Bolsonaro, daha sonra Büyük Britanya'dan 12,2 milyon dolar yardım almayı kabul etmiştir. Uluslararası alanda gösterilen tepkiler neticesinde de ordunun yangınlara müdahale etmesine izin vermiştir (Calma, 2019). Bolsonaro Amazon'un korunmadığına dair uluslararası suçlamaları "Amazonlar Brezilya'ya aittir" söylemi ile bertaraf etmeye çalışmış (Phillips, 2019); yangınlar konusunda Brezilya'ya uluslararası destek verilmesini öneren Fransa Devlet Başkanı Emmanuel Macron'a "sömürgeci mantığıyla hareket ediyor" şeklinde bir cevap vermiştir (Yıldırım, 2020:535). Bolsonaro'nun tüm dünyayı ilgilendiren Amazon Ormanları'nın korunmasını siyasi bir mesele olarak ele alması hem milliyetçi söylemlerine bir dayanak oluşturmakta hem de burada hedeflediği ticari çıkarlar için olası bir müdahaleyi savuşturma amacı gütmektedir. 2019 Amazon yangınlarının da gösterdiği üzere Bolsonaro'nun söylemleri ve uygulamaları sadece bölgeyi değil, yol açtığı yıkımla dünyanın ekolojik dengesini de tehdit etmektedir.

Bu noktada dünya genelinde çevre aktivistlerine yönelik saldırılar ve şiddet olaylarında Brezilya'nın ilk sıralarda yer aldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Sadece 2020'de ülkede 20 çevre aktivistinin öldürüldüğü kayıtlara geçmiş, bu sayıyla Brezilya dünyada -Kolombiya, Meksika ve Filipinler'in ardından- dördüncü sırada yer almıştır (Global Witness, 2021:11). Bolsonaro göreve geldikten sonra izlediği politikaların da etkisiyle 2019 yılında önceki yıla göre %30'luk bir artışla 9.762 km² orman alanı yok olmuştur (Raftopoulos ve Morley, 2020:1630-31). Aynı yılın Ağustos ayında rapor edilen yangın sayısına bakıldığında daha önceki yıllarda kuru mevsimlerde yaşanan doğal yangınlarla kıyaslanmayacak ve kuraklıkla bağdaştırılmayacak kadar çok yangının gerçekleştiği görülmüştür. Örneğin Ulusal Uzay Araştırmaları Enstitüsü (INPE) önceki yılın aynı dönemine göre orman yangınlarının %84 arttığını açıklamıştır (BBC News, 2019). 2020 Ağustos ayından 2021 Temmuz ayına kadar da 13.235 km² alan yok olmuştur. Ayrıca bu süreçte 263 yerli de orman içerisinde kendilerine alan açmak veya alanlarını genişletmek isteyen işgalciler tarafından öldürülmüştür (Gonzaga, 2021). Bolsonaro yönetimi 2019'dan beri sürdürdüğü uygulamalarla Amazon ormanlarının tek denetleyicisi ve politika belirleyicisi haline gelmiştir. Bu yüzden 2022 genel seçimleri hem Brezilya'nın hem de Amazon Ormanları'nın geleceği açısından son derece önemlidir.

Sonuç

Amazon Ormanları Brezilya'nın ekonomik gelişim hedefleri için sömürgecilik döneminden beri en büyük kaynak olagelmıştır. İktidara gelen yöneticilerin farklı dönemlerde izledikleri politikalar Amazonları korumak ya da orman kaynaklarından ekonomik olarak faydalanmak şeklinde değişiklik göstermiştir. Özellikle ormanları yakarak tarım alanı açma kültürünün yerleştiği Brezilya'da Amazonlar sadece işbaşına gelen yönetimlerin insafına bırakılmayacak kadar önemlidir. Amazonlar, içerisindeki endemik türler ve iklim krizine karşı en büyük karbon yutaklarından biri olarak taşıdığı ekolojik önemin yanı sıra yüzyıllardır bu coğrafyada yaşamlarını sürdüren yerli kültürlere de ev sahipliği yapmaktadır.

2019 yılında Bolsonaro'nun Devlet Başkanı olması Amazon Ormanları'nın geleceğine yönelik endişeleri arttırmıştır. Milliyetçilik ve ekonomik kalkınma söylemleri ile Amazon Ormanları üzerinde egemenliğini sağlamaya çalışan Bolsonaro, ormanların hızla tahrip olmasına yol açan birçok düzenlemeye imza atmıştır. Bolsonaro yönetiminin Amazon politikaları bir yandan kaynak çıkarımına dayalı kalkınma planlarını ve büyük altyapı projelerini ön plana çıkarırken, aynı zamanda egemenlik hakları söylemi ile yerli kabilelere yönelik ırkçı ve ayrımcı uygulamaları da rahatça hayata geçirebilmeyi hedeflemektedir. Bu politikalar sonucunda Amazon Ormanları'nın göreceği zarar sadece ekolojik açıdan değil, yerli hakları açısından da olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Bolsonaro'nun iktidara geldiği yıl yaşanan orman yangınları Amazonların ne kadar değerli olduğunu bir kere daha hatırlatırken, Bolsonaro'nun söylemlerinin nasıl bir tehlike oluşturabileceğinin de anlaşılmasını sağlamıştır. Bolsonaro seçim kampanyası sırasında korunmuş alanların Brezilya'nın gelişmesinin önünde bir engel oluşturduğunu belirterek, bu alanları ticarete açacağına dair söz vermiştir (Posta, 2020:33). Bolsonaro'nun iktidara gelmesinden itibaren yok olan orman alanı göz önünde bulundurulduğunda, Bolsonaro'nun verdiği sözü tuttuğunu söylemek mümkündür.

Amazon Ormanları'na yönelik projelerin en ciddi sonuçlarından biri de küresel iklim sistemi üzerindeki etkileridir. Dünyanın akciğerleri olarak bilinen Amazonlar, en önemli karbon yutaklarından biri olarak işlev görürken, barındırdığı türler ve su kaynakları ile canlı hayatın çeşitliliğinin devamını da sağlamaktadır. Ancak ormansızlaştırma politikaları Amazon'un direncini de kırmaktadır. Dünyada çevre bilinci arttıkça Amazon Ormanları'nın korunmasına yönelik politikaların uygulanması yönünde talepler de artmış ve uluslararası alanda Amazon Ormanları'nın yok olması tüm devletleri etkileyen bir soruna dönüşmüştür. İklim değişikliği ile mücadelede Amazon Ormanları hem sağladığı yarar hem de uğradığı tahribat sonucu yaratacağı zarar ile öncelikli konu haline gelmiştir. Bolsonaro yönetiminin uygulamaları bu ormanların geleceği konusunda dünya çapında bir endişe yaratmaktadır. Dolayısıyla Brezilya'da Ekim 2022'de yapılması planlanan genel seçimlerin önemi Amazonların geleceği açısından da tartışılmalıdır. Hem eski Devlet Başkanı Lula da Silva'nın hem de Bolsonaro'nun adaylıklarını açıkladıkları 2022 seçimlerinin sonucu Amazonların korunarak sürdürülebilir politikaların izlenmesi için bir fırsat yaratabilir. Bu bağlamda Bolsonaro'nun hâlihazırdaki uygulamaları olumlu bir tablo çizmekten çok uzaktır. Kamuoyu anketlerinde önde görünen Lula da Silva (Spigariol, 2021) ise Amazonlara yönelik politikalar açısından eleştirilen kimi uygulamalara ve altyapı projelerine imza atmasına karşın, başkanlığı döneminde ormansızlaşma önemli ölçüde azalmıştır. Dolayısıyla önceki dönemden çıkarılacak dersler ile birlikte 2019 yılından beri ormansızlaşmanın hızla arttığı Amazonlar için çevre aktivistleri ve yerli topluluklar Lula da Silva'nın daha sıkı koruma politikaları izlemesini talep edebileceklerdir. Ayrıca Lula da Silva'nın yeniden seçilmesi durumunda bölgede sürdürülebilir uygulamalar için önemli bir kaynak sağlayan Amazon Fonu'na Bolsonaro döneminde kesilen uluslararası destek Norveç, Almanya gibi ülkeler tarafından yeniden verilebilir.

Ülkelerin gelişmesinin yer altı kaynaklarına ya da geniş arazilerde yapılan endüstriyel tarım ve hayvancılığa bağlı kaldığı ekonomik sistem sürdüğü müddetçe Amazon Ormanları tehlike altında olmaya devam edecektir. Dünyanın ekolojik sistemini ve iklim değişikliğinin hızını etkileyebilecek yapısı göz önüne alındığında Amazon Ormanları'nın sadece Brezilya'nın değil tüm dünya ülkelerinin sorumluluğunda bir alan olduğunu kabul etmek ve yönetimleri Amazon ekosistemini ve yerli halklarını koruyacak politikaları sürdürülebilir ekonomi modelleriyle desteklemeye ikna etmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Agência Brasileira de Cooperação (t.y.). Brazilian Institute of Environment and Renewable National Resources. http://www.abc.gov.br/training/informacoes/InstituicaoIBAMA_en.aspx (Erişim Tarihi: 05.01.2022).
- Akgün, E. ve Gümüş, B. (2020). Siyasal Sisteminden Sağcı Popülist Bolsonaro Devri'ndeki Covid-19 Yaklaşımına Kadar Brezilya. İ. Ermağan, E. Tahsin ve S. Tekin (Ed.). *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-3* (s. 89-135). Ankara: Nobel.
- Akkoyunlu, K. (2020). Sessiz Devrimin Gürültülü Sonu: Brezilya İşçi Partisi'nin Yükselişi ve Düşüşü. E. Akgemci ve K. Ateş (Ed.). *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür* (s. 281-290). İstanbul: İletişim.
- Andreotti, V. (2021). If We Lose the Amazon, Our World Will Lose Its Future. <https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/if-we-lose-the-amazon-our-world-will-lose-its-future/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- Atvur, S. (2019). Latin Amerika'da Ekolojik Sorunlar ve Çevre Hareketleri. C. Uysal Oğuz, S. Atvur ve R. İzol (Ed.). *21. Yüzyılda Latin Amerika* (s. 307-329). Ankara: Seçkin.
- BBC News (2019). Amazon Fires Increase by 84% in One Year-Space Agency. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-49415973> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- Billr, D. (2018). Brazil Backs Out of Hosting 2019 Climate Talks. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-28/brazil-backs-out-of-hosting-2019-climate-talks-citing-finances> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Boucher, D. ve Chi, D. (2018). Amazon Deforestation in Brazil: What Has Not Happened and How the Global Media Covered It. *Tropical Conservation Science*, 11: 1-4, <https://doi.org/10.1177/1940082918794325>
- Branford, S. ve Torres, M. (2018). Brazil's political storm driving Amazon deforestation higher. <https://news.mongabay.com/2018/07/brazils-political-storm-driving-amazon-deforestation-higher/> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Butler, R. A. (2020). Brazil's Forests. <https://rainforests.mongabay.com/brazil/> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Calma, J. (2019). Everything You Need to Know About the fires in the Amazon. <https://www.theverge.com/2019/8/28/20836891/amazon-fires-brazil-bolsonaro-rainforest-deforestation-analysis-effects> (Erişim Tarihi: 27.12.2021).
- Campos, A., Wasley, A., Heal, A., Philips, D. ve Locatelli, P. (2020). Revealed: New Evidence Links Brazil Meat Giant JBS to Amazon Deforestation. <https://www.theguardian.com/environment/2020/jul/27/revealed-new-evidence-links-brazil-meat-giant-jbs-to-amazon-deforestation> (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- Cannon, J. C. (2020). Mining covers more than 20% of Indigenous territory in the Amazon. <https://news.mongabay.com/2020/10/mining-covers-more-than-20-of-indigenous-territory-in-the-amazon/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
- Casado, L. ve Londoño, E. (2019). Under Brazil's Far Right Leader, Amazon Protections Slashed and Forests Fall. <https://www.nytimes.com/2019/07/28/world/americas/brazil-deforestation-amazon-bolsonaro.html> (Erişim Tarihi: 13.01.2022).
- CBS News (2021). Brazil Leader Jair Bolsonaro Accused of "Crimes Against Humanity" for Amazon Deforestation. <https://www.cbsnews.com/news/brazil-jair-bolsonaro-accused-crimes-against-humanity-amazon-deforestation/> (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- Chaffee, W. A. (2015). Brazil. H. E. Vanden ve G. Prevost (Ed.) *Politics of Latin America: The Power Game* (s. 380-407). Oxford Uni. Press.

- Chang, A. (2019). Why Norway And Germany Have Frozen Money Going To The Amazon Fund (interview with Jeff Tollefson), <https://www.npr.org/2019/08/23/753836508/why-norway-and-germany-have-frozen-money-going-to-the-amazon-fund> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- Colitt, R. (2009). Special Report-Amazon Projects Undercut Brazil's New Green Path. <https://www.reuters.com/article/idINIndia-44681620091213> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Constitute Project (2021). Brazil's Constitution of 1988 with Amendments through 2017. https://constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf?lang=en (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Costa, J. M. da, Shiraishi Neto, J., Silva, E. L. da ve Souza, I. D. N. T. de (2021). Society and Environment in the Territorial Planning of the Brazilian Amazon. *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 46(1), 38-56. <https://doi.org/10.1080/08263663.2021.1855865>
- Escobar, H. (2019). Deforestation in the Amazon is shooting up, but Brazil's president calls the data 'a lie'. <https://www.science.org/content/article/deforestation-amazon-shooting-brazil-s-president-calls-data-lie> (Erişim Tarihi: 05.01.2022).
- Eyrica Tepeciklioğlu, E. (2017). Brezilya Federal Cumhuriyeti ve Türkiye ile İlişkileri. İ. Ermağan (Ed.). *Dünya Siyasetinde Latin Amerika* (s. 43-71). Ankara: Nobel.
- Fox, M. (2019). Amazon in Flames (interview). *NACLA Report on the Americas*, 51:4, 328-332, <https://doi.org/10.1080/10714839.2019.1692937>
- Global Witness. (2021). Last Line of Defence. https://www.globalwitness.org/documents/20190/Last_line_of_defence_-_low_res_-_September_2021.pdf (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Gonzaga, D. (2021). Numbers don't lie: Amazon deforestation increased despite Brazil's greenwashing attempt at COP26, <https://www.greenpeace.org/international/story/50900/amazon-deforestation-record-breaking-bolsonaro-brazil/> (Erişim Tarihi: 29.12.2021).
- Greenpeace (2006). Eating Up the Amazon, <https://www.greenpeace.org/usa/wp-content/uploads/legacy/Global/usa/report/2010/2/eating-up-the-amazon.pdf?53ea6e> (Erişim Tarihi: 25.12.2021).
- Greenpeace (2016). 10 Years Ago the Amazon Was Being Bulldozed for Soy-Then Everything Changed, <https://www.greenpeace.org/usa/victories/amazon-rainforest-deforestation-soy-moratorium-success/> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- Isensee e Sá, M. (2020). Bolsonaro revives a plan to carve a road through one of Brazil's last untouched areas, <https://oeco.org.br/english/bolsonaro-revives-a-plan-to-carve-a-road-through-one-of-brazils-last-untouched-areas/> (Erişim Tarihi: 02.01.2022).
- Kröger, M. (2020). Field Research Notes on Amazon Deforestation During the Bolsonaro Era. *Globalizations*, 17:6, 1080-1083, <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1763063>
- Londoño, E. ve Casado, L. (2020). As Bolsonaro Keeps Amazon Vows, Brazil's Indigenous Fear 'Ethnocide'. *NY Times*. <https://www.nytimes.com/2020/04/19/world/americas/bolsonaro-brazil-amazon-indigenous.html> (Erişim Tarihi: 23.12.2021).
- Martins, F. (2019). Bolsonaro raised the issue: do natives own too much land in Brazil? <https://www.gazetadopovo.com.br/wisepup-news/bolsonaro-raised-the-issue-do-natives-own-too-much-land-in-brazil/> (Erişim Tarihi: 24.12.2021).
- Menezes, R. G. ve Barbosa Jr, R. (2021). Environmental Governance Under Bolsonaro: Dismantling Institutions, Curtailing Participation, Delegitimising Opposition. *Z Vgl Polit Wiss*, 15:229-247. <https://doi.org/10.1007/s12286-021-00491-8>
- NASA (2020). Reflecting on a Tumultuous Amazon Fire Season, <https://earthobservatory.nasa.gov/images/146355/reflecting-on-a-tumultuous-amazon-fire-season> (Erişim Tarihi: 05.01.2022).
- OECD (2021). Soybeans in Brazil. <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/soybeans/reporter/bra> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).

- Phillips, D. (2019). Bolsonaro declares 'the Amazon is ours' and calls deforestation data 'lies', <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/19/jair-bolsonaro-brazil-amazon-rainforest-deforestation> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Polat, Y. K. (2019). Brezilya. C. Uysal Oğuz, S. Atvur ve R. İzol (Ed.) *21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum* (s.581-604). Ankara: Seçkin.
- Posta, J. (2020). *The Securitisation of Brazil's Environment under the Bolsonaro Administration A Critical Discourse Analysis*. [Master thesis], Aalborg Universitet, Kopenhagen, Denmark. https://projekter.aau.dk/projekter/files/334635077/Thesis_Final_Upload_Version.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- Pruitt-Young, S. (2021). Parts Of The Amazon Rainforest Are Now Releasing More Carbon Than They Absorb. <https://www.npr.org/2021/07/15/1016469317/parts-of-the-amazon-rainforest-are-now-releasing-more-carbon-than-they-absorb> (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
- Quijano Vallejos, P., Veit, P. G., Tipula, P. ve Reytar, K. (2020). Undermining Rights: Indigenous Lands and Mining in the Amazon. *World Resources Institute*. https://files.wri.org/d8/s3fs-public/Report_Indigenous_Lands_and_Mining_in_the_Amazon_web_1.pdf (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Raftopoulos, M. ve Morley, J. (2020). Ecocide in the Amazon: the Contested Politics of Environmental Rights in Brazil. *The International Journal of Human Rights*, 24(10):1616-1641, DOI: 10.1080/13642987.2020.1746648
- RAISG, 2015. Deforestation in the Amazonia (1970-2013). www.raisg.socioambiental.org (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
- Reuters. (2019). Norway stops Amazon fund contribution in dispute with Brazil, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-environment-norway-idUSKCN1V52C9> (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
- Rocha, J. (2019). Bolsonaro government reveals plan to develop the 'Unproductive Amazon', <https://www.amazoniasocioambiental.org/en/radar/bolsonaro-government-reveals-plan-to-develop-the-unproductive-amazon/> (Erişim Tarihi: 14.01.2022).
- Savran, S. (2006). Brezilya'da Lula Faciası. *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 14: 125-148.
- Shahbandeh, M. (2021). Trade value of leading beef exporters worldwide in 2020 (in billion U.S. dollars), <https://www.statista.com/statistics/917207/top-exporters-of-beef-global/> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- Silva Junior, C. H. L., Pessôa, A. C. M., Carvalho, N. S., Reis, J. B. C., Anderson, L. O., Aragão, L. E. O. C., (2021). The Brazilian Amazon Deforestation Rate in 2020 is the Greatest of the Decade. *Nature Ecology & Evolution*, 5: 144–145, <https://doi.org/10.1038/s41559-020-01368-x>
- Spigariol, A. (2021). Lula still polling first, but no longer pulling away, <https://brazilian.report/liveblog/2021/11/03/lula-polling-first-bolsonaro-2022/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- Survival International. (2019). The Brazilian Indians <https://www.survivalinternational.org/tribes/brazilian> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Tekin, S. (2017). *Brezilya Dış Politikası: Gelenek ve Değişim*. İstanbul: Der Yay.
- Thomson, A. (2020). Biodiversity and the Amazon Rainforest, <https://www.greenpeace.org/usa/biodiversity-and-the-amazon-rainforest/> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Urzedo, D. ve Chatterjee, P. (2021). The Colonial Reproduction of Deforestation in the Brazilian Amazon: Violence Against Indigenous Peoples for Land Development. *Journal of Genocide Research*, 23:2, 302-324, <https://doi.org/10.1080/14623528.2021.1905758>

- Vilela, P. R. (2019). Bolsonaro: Countries use Amazon blaze to try to harm Brazil, <https://agenciabrasil.ebc.com.br/en/politica/noticia/2019-08/bolsonaro-countries-use-amazon-blaze-try-harm-brazil> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- World Bank. (2020). Country Profile: Brazil. https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=BRA (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- World Bank. (2022a). Gross Domestic Product (GDP) (current US\$). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true&year_high_desc=true (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- World Bank. (2022b). Gross Domestic Product (GDP), Purchasing Power Parity (PPP-current international \$). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?most_recent_value_desc=true&year_high_desc=true (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Yıldırım, Y. (2020). Lula da Silva'dan Bolsonaro'ya Brezilya'da Siyasal Dönüşüm. *Mülkiye Dergisi*, 44(3): 515-542.
- Yılmaz, Ö. (2020). Sağ Popülizm ve Faşizm Kavramlarına Bolsonaro İktidarından Bir Bakış. *Alın Teri Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 137-162, <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.797145>.

COVID-19 SALGINININ EŞİTSİZLİK VE YOKSULLUĞA ETKİSİ: LATİN AMERİKA ÖRNEĞİ

THE EFFECT OF THE COVID-19 EPIDEMIC ON INEQUALITY AND POVERTY: THE CASE OF LATIN AMERICA

Öz

Latin Amerikalı iş gücünün %54'ten fazlası kayıt dışı sektörde çalışarak hayatını kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Latin Amerika'da Covid-19 salgınının eşitsizlik ve yoksulluğa etkisini incelemektir. Araştırma sorusu "Covid-19 salgını Latin Amerika'da eşitsizlik ve yoksulluk sorununu nasıl etkilemiştir?" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda "Covid-19 salgını sürecinde ne tür başarılı kamu politikaları uygulanmıştır?" ve "Covid-19 salgını süreci toplumların devletlerine güvenini hangi yönde etkilemiştir?" alt sorularına cevap verilmiştir. Bu çalışma, örgüt teorileri yönünden yeni kurumsal, kamu politikaları analizi bakımından ise sızamalı evrim kuramları çerçevesinde yazın taraması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, Latin Amerika'da eşitsizlik ve yoksulluğun arka planı, Covid-19 salgınının eşitsizlik ve yoksulluğa etkisi ve Covid-19 döneminde kamu politikaları başlıklarından oluşmaktadır. Bu çalışmada, Covid-19 sürecinden toplumun devlete güveni artmış bir şekilde çıkmanın eşitsizliğin acil sosyal güvenlik tedbirleriyle azaltılması ile doğrudan ilişkili olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Sonuçta, eşitsizlik azaldıkça güven artmaktadır.

Alper EKMEKCİOĞLU*

* Dr., Jandarma Genel Komutanlığı

E-posta/E-mail:

alper2197@gmail.com

Orcid: 0000-0002-7322-4879

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, Eşitsizlik, Yoksulluk, Covid-19.

Abstract

More than 54% of the Latin American workforce earn their living working in the informal sector. The aim of this study is to examine the impact of the Covid-19 epidemic on inequality and poverty in Latin America. "How has the Covid-19 pandemic affected the problem of inequality and poverty in Latin America?" has been determined as the research question. In this context, "What kind of successful public policies have been implemented during the Covid-19 outbreak?" and "In what way has the Covid-19 epidemic outbreak affected the trust of societies in their state?" sub-questions were answered. This study has been carried out through a literature review within the framework of new institutional theory in terms of organizational theories and the theory of punctuated equilibrium in terms of public policy analysis. In this direction, the study consists of the background of inequality and poverty in Latin America, the impact of the Covid-19 pandemic on inequality and poverty, and public policies in the Covid-19 pandemic period. In this study, it has been concluded that exiting the Covid-19 pandemic term with a public confidence to the state is directly related to decrease of inequality in the context of emergency social security measures. Finally, confidence increases as inequality decreases.

Keywords: Latin America, Inequality, Poverty, Covid-19.

Başvuru/Submitted: 27.12.2021

Kabul/Accepted : 06.03.2022

Giriş

Latin Amerika, 2019 yılında Meksika, Guatemala, Nikaragua, Honduras, Venezuela, Kolombiya, Ekvador, Peru, Bolivya, Şili ve Brezilya gibi ülkelerde farklı siyasi yelpazedeki hükümetlere yönelik güçlü protestolarla karşılaşmıştır. 2002-2019 yılları arasında bölgedeki yoksulluk oranının ekonomik gelişme doğrultusunda azalmasına rağmen eşitsizliğe etkisinin arttığı bir süreç yaşanmıştır. Orta sınıfın genişlemesine rağmen yoksulluğa ve eşitsizliğe karşı oldukça zayıf kalmasının önüne geçilememiştir. 2019 yılının ikinci yarısında Covid-19 salgın süreci öncesinde yaşanan protestolar ekonomik gelişmenin elitler ve yoksullaşmış gruplar arasında oluşturduğu eşitsizliğe bir yanıt niteliği taşımıştır. Bu protestolar, ‘daha iyi bir yaşam’ beklentisinin yoksulluk endeksi ile uyumayabileceğini de göstermektedir. Dünyada gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu bölge olan Latin Amerika’da hükümetlerin eşitsizliği azaltmaya yönelik politika uygulamalarının elitler tarafından engellenmesi neticesinde çok düzeyli sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik katmanları, birbirinden ayrılmış iş gücü pazarları ve kurumsallaşmış eşitsizlikler oluşmuştur. Latin Amerika’daki protestolar yolsuzluk, eşitsizliği genişleten ekonomik reformlar, cinsiyetçilik ve siyasi özgürlüklerin eksikliği olmak üzere dört boyutta gerçekleşmiştir. Covid-19 salgın süreci bu etkiyi çoğaltarak eşitsizliğin seviyesini yükseltmiştir (Blofield, Hoffmann ve Llanos, 2020; Palacio Ludeña ve Díaz Sr, 2020:108-118).

Latin Amerika ve Karayipler’de yüksek orandaki kayıt dışı iş gücünün etkisiyle nüfusun büyük bir bölümünde emeklilik ve sağlık sistemleri gibi sosyal güvenlik sistemlerine erişim yetersiz düzeyde kalmaktadır. 2019 yılında kayıtlı çalışanların yarısından fazlası ve iş gücü içerisinde yer alanların %60’ının bir emeklilik sistemine dahil olmadığı görülmüştür. Kayıt dışı çalışanların kapsama alınması çabasına rağmen, rakamlar kayıt dışı iş gücünün genişliğini ve kontrol mekanizmalarının zayıflığını ortaya koymaktadır. Süregelen primsiz sosyal güvenlik programları kriz süresince yetersiz kalmıştır. Bu süreçte primsiz sağlık güvenceleri çeşitli dezavantajlı grupların sağlık ihtiyaçlarına erişiminin önündeki engelin kaldırılmasında şartlı nakit desteği vasıtasıyla yardımcı olmuştur. Covid-19 salgını süresince temel olarak yoksul hanehalklarına ve yoksulluğa meyilli kayıt dışı işçilere odaklanan Latin Amerika ve Karayip hükümetleri, bu çerçevede mevcut nakit ve aynı desteklerin yanında başka araçlar arayışına girmiştir. Sosyal güvenlik tedbirleri, salgın sürecinin kontrolü, hafifletilmesi ile ekonominin sürdürülebilmesi açısından temel altyapı niteliğindedir. Salgın süreci güçlü sosyal ve mali düzenlemelerin temelinde evrensel ve dayanışmacı sosyal güvenlik sistemlerini öne çıkarmıştır (ECLAC, 2020).

Bu çalışma, örgüt teorileri yönünden yeni kurumsal yaklaşım, kamu politikaları analizi bakımından ise sıçramalı evrim yaklaşımı çerçevesinde yazın taraması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, Covid-19 salgınının Latin Amerika’da eşitsizlik ve yoksulluğa etkisini incelemektir. Araştırma sorusu “Covid-19 salgını Latin Amerika’da sosyo-ekonomik sorunları nasıl etkilemiştir?” olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda “Covid-19 salgını sürecinde ne tür kamu politikaları uygulanmıştır?” ve “Covid-19 salgını süreci toplumların devletlerine güvenini nasıl etkilemiştir?” alt sorularına yanıt aranmıştır. Bu doğrultuda çalışma, Latin Amerika’da eşitsizlik ve yoksulluğun arka planı, Covid-19 salgınının eşitsizlik ve yoksulluğa etkisi ve Covid-19 döneminde kamu politikaları başlıklarından oluşmaktadır. Çalışmada verilerin incelenmesinde, geçerliliği artırmak üzere metodolojik açıdan 33 Latin Amerika ülkesinden 11’i bölgedeki sosyo-ekonomik yapı ve mekânsal farklılıkları yansıtacak şekilde Kuzey, Orta ve Güney Amerika’dan olacak şekilde seçilmiştir. Bu ülkelerin seçiminde sosyo-ekonomik yapıyı belirlemede Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, BM Gıda ve Tarım Örgütü ve Uluslararası Para Fonu verileri göz önüne alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, Covid-19 sürecinden toplum-devlet arasındaki güven güçlenmiş bir şekilde çıkmanın acil sosyal güvenlik tedbirleri bağlamında eşitsizliğin azaltılması ile doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür.

1. Kuramsal Çerçeve

Weber'in (1978) *ideal bürokrasi* tanımı ve *demir kafes* şerhini düşmesi ile kuramsallaşma süreci örgüt kuramlarında tartışılır hale gelmiştir. Selznick (1949:10) örgütlerin bir araç olmalarına karşın her birinin kendi yaşamları olduğunu belirtmektedir. Örgütsel davranışın üyelerin davranışlarından etkilenmesiyle örgütlerin tamamen resmî süreçlere göre hareket etmesi mümkün olmamaktadır. Esasında örgütsel yapılar, üyelerin davranışları ve çevresel baskılara rağmen ayakta kalmayı başarmaktadır. Selznick (1996) kurumsallaşmayı istikrarsız, gevşek yapılı ve dağınık etkinliklerden düzenli, istikrarlı ve toplumsal açıdan bütünleştirici kalıpların ortaya çıkması olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla örgüte özgü bir karakteri ifade eden kurumsallaşma bir biçimde varlığını sürdürme amaçlı stratejik karar almayı ve örgüt kültürünü barındıran bir dönüşümü içermektedir. Örgütsel yapı, örgüt üyelerinin özellikleri ve bağlılıkları ile çevresel etkilere direnç sağlayarak hayatta kalmaya yönelik bir uyum mekanizması olarak görülmüştür (Selznick, 1957). Bu yaklaşımda örgütlerin yerel çevre ile uyumu örgütü merkeze koyarak açıklanmaktadır (Selznick, 1949). Scott ve Davis (2015) örgütlerin önceliğinin bütünlüğün sürdürülmesi ve sistemin kendisinin devamlılığı olduğunu belirtmektedir.

Meyer and Rowan'ın (1977) yeni kurumsalcılık yaklaşımının temelinde ise örgütsel yapıların içinde buldukları toplumsal ve siyasi çevrelerindeki sosyal inşaların veya kültürün bir yansıması olduğu görüşü hakimdir. Yeni kurumsalcılıkta *istikrar ve meşruiyet* vurgusu öne çıkmaktadır. Aslında örgütler rasyonel olması bir yana kimi zaman iki yüzlü bir yaklaşımla, sosyal kabulü elde etmek için devlet ve toplum gibi kurumsallaşmış mitlerin etkisiyle çevredeki diğer örgütlerle benzeşmektedir. Bu bağlamda, yeni kuramsal çalışmacılardan March ve Olsen (1984) politik yaşamın şekillenmesinde örgütsel faktörleri incelediği çalışmasında, davranışsal ve normatif yaklaşımlara eleştiriler yönelterek sosyal kurumların modern dönüşümleri neticesinde büyüdüğünü, karmaşıklaştığını ve toplumsal yaşamda daha fazla yer aldığını belirtmiştir. Bu bağlamda insan davranışları, sosyal yapılar ve kurumların politik yaşamda etkileşim içerisinde olduğu değerlendirilmektedir. Meyer and Rowan (1977), kurumların toplumsal yaşama aktörlerin gerçekliklerini göz önüne alarak dahil olan, üyelerinin içselleştirme ve özdeşleşme süreçlerini reddeden paylaşılmış tipikleştirmeler olduğu kanaatinde dir.

Yeni kurumsalcılıkta DiMaggio ve Powell'ın (1991) yaklaşımı, kuramı somutlaştırmaya katkıda bulunarak rekabetçi çevrelerde bile kurumların meşruiyet kazanma kaygısıyla benzeştiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, örgütlerin oluşumunun ardından etkileşimin bir neticesi olarak karşı konulmaz bir şekilde çevredeki diğer örgütlerle benzeşme ve homojenleşme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. DiMaggio ve Powell (1983) eşbiçimliliğin zoraki, taklitçi ve normatif olmak üzere üç biçimde gerçekleştiği görüşündedir. Zorlayıcı izomorfizm, siyasi dayatmalar veya meşruiyet ihtiyacından ortaya çıkmaktadır. Normatif izomorfizm, örgütsel sürecin içerisinde tecrübelerin neticesinde gerçekleşen benzeşmeyi ifade etmektedir. Taklitçi izomorfizm ise belirsizliğin hâkim olduğu çevresel ortamda kendiliğinden kurumsallaşmış ve kabul görmüş politikalara yönelmeyi açıklamaktadır.

Örgütlerin kurumsallaşma, örgüt içi ve çevresel ilişkilerinin anlaşılmasının yanı sıra hayatta kalmak veya meşruiyetlerini sürdürmek üzere gerçekleştirdiği değişimin nasıl geliştiğinin de incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada, örgütsel değişimi anlamak adına sıçramalı evrim yaklaşımına yer verilmiştir. Bu yaklaşımda, genellikle istikrar ve artımlılık ile özdeşleştirilen politik süreçlerin kimi zaman geçmişten ayrılarak büyük ölçekli değişimler yaşadığına vurgu yapılmaktadır. Kamu politikalarında büyük ölçekli değişimler sorunların kamusal algısının değişimiyle ortaya çıkmaktadır. Hükümet programları bir önceki yılda sorunsuz bir şekilde uygulanmasına karşın bazen dramatik bir şekilde değişmek zorunda kalmaktadır. Sıçramalı evrim yaklaşımı politika sürecinde istikrar ve değişimin her ikisini de kapsamaktadır. Bu yaklaşım karar almaya odaklı gündem oluşturma yaklaşımının ilgi alanını politika istikrarı,

artımlı değişimi ve politika sıçramasını kapsamı yönünde genişletmiştir (Jones ve Baumgartner, 2012).

Bu çalışmada Latin Amerika'daki karar alıcı düzeydeki siyasi kurumların kurumsallaşma ve meşruiyetinin incelenmesi yeni kurumsallaşma yaklaşımı (Meyer ve Rowan, 1977) bakış açısıyla incelenmiştir. Bu sayede Latin Amerika toplumlari ile devlet kurumları arasındaki ilişkinin kurumsallaşmaya etkisi ve kurumların meşruiyeti hakkında görüş elde etmeye gayret gösterilmiştir. Bu çerçevede eşbiçimlilik (izomorfizm) yaklaşımındaki (DiMaggio ve Powell, 1983) metodolojisiyle Latin Amerika yönetimlerinin diğer Latin Amerika ülkeleri ve bölgesel örgütlerle etkileşiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Son olarak sıçramalı evrim yaklaşımı (Jones ve Baumgartner, 2012) üzerinden incelenmek istenen Covid-19 sürecinin bir kriz olduğunun kabulüyle Latin Amerika yönetimlerinin kamu politikalarında büyük değişimlere yol açma ihtimali değerlendirilmektedir. Çalışmanın sonunda Covid-19 sürecinde Latin Amerika'daki 11 ülke incelenerek hükümetlerin politikalarına yönelik elde edilen çıkarımlardan genellenebilir olanların sunulmasına özen gösterilmiştir.

2. Latin Amerika'da Eşitsizlik ve Yoksulluğun Arka Planı

Dünyanın hiçbir bölgesinde toprak eşitsizliği Latin Amerika'da olduğu kadar sömürgeci yerleşim ile bu kadar iç içe olmamıştır. On altıncı yüzyıldan itibaren sömürgecilik döneminde Latin Amerika tipik toprak eşitsizliğinin ve toprak bolluğunun bulunduğu bir Katolik bölge örneği sergilemiştir. İş gücü oranına kıyasla toprak bolluğu bulunması, sömürgecilerin köleleştirme yöntemlerine yönelmesiyle sonuçlanmıştır. Katolik Kilisesi ise dinî otoritesiyle geniş toprakların elde edilmesinde sömürgecilerle aracı olmuştur. Elitler ve vatandaşlar arasındaki paylaşım tartışmaları siyasi kurumların gelişmesinde temel bir rol oynamaktadır. Buna karşın iş gücü kıtlığının veya toprak bolluğunun bulunduğu ülkelerde, toprak sahibi elitler niteliksiz ucuz iş gücü ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda eğitimin bu ihtiyacı karşılamaması, toprak sahibi elitlerin kamusal eğitimin ve gelişimin genişlemesini benimsememesine yol açmaktadır (Galor ve Zeira, 1993; Morley, 2001).

Bu bakış açısının tek istisnası tarımsal alanda ihracata yönelik gelişmelere sıcak bakılmasıdır. Endüstri öncesi bir toplumda, toprak eşitsizliği tüketicinin talebini bastırarak üretim endüstrisine ve teknolojiye yönelimi engellemektedir. Toprak eşitsizliğinin gelir eşitsizliği üzerindeki doğrudan etkisi her ne kadar tarımın Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'daki (GSYİH) payının azalmasına bağlı görülse de toprak eşitsizliğinin dolaylı etkileri mülkiyet ve siyasi eşitsizlik gibi çeşitli şekillerde uzun süre kendisini göstermektedir. Toprak sahibi elitler, aynı zamanda siyasi elitler de olduğunda demokratik sorumluluk ve sosyal gelişmenin baskılanmasıyla statükonun sürmesine çaba gösterilmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2006; Frankema, 2010).

Latin Amerika'da sosyo-ekonomik sorunlar yirminci yüzyılda İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrasında Rusya ve ABD arasında bir mücadele alanına dönüşmüştür. Bu süreçte ihmal edilen toplumun büyük kesiminin sosyal dönüşüm beklentisi kendini göstermiştir. Esasında mevcut sosyal sınıflandırma sömürgecilik döneminden gelen alışkanlık ve geleneklerin bir yansımasını oluşturmaktadır. Kapitalizmin yerel ekonomilerin gelişmesindeki başarısızlığı radikal sosyal ve ekonomik değişiklik talebini daha da güçlendirmiştir. Bu dönemde kapitalizm ya da demokrasi fark etmeksizin Latin Amerika nüfusunun %50'sinden fazlası yeterli beslenememekte ve okur-yazar değildir. Kırsal bölgede toprağı veya üretkenliği olmayan genç ve niteliksiz iş gücünün şehirlere akması iş gücü pazarında ücretlerin düşmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, ithal ikamesi ile gelişen ekonominin nitelikli iş gücü ve sermaye beklentisi niteliksiz iş gücünü kayıt dışı ekonomiye yönlendirmiş ve gelir eşitsizliğine katkıda bulunmuştur. Toprağın ve tüm ekonomik kaynakların birkaç kişinin elinde olması gelişme ve sosyal reformun önünde engel oluşturmuştur (Morley, 2001).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde toplumun feodalizmden kurtulma beklentisinin etkisiyle sosyal sistemler Latin Amerikalılara daha çekici gelmiştir. Latin Amerikalılarda ABD’li karar vericilerinin Latin Amerika’daki gelişmeleri anlayamadığı ve bu nedenle süreci doğru yönetemediği görüşü egemen olmuştur. ABD yardımlarının yolsuzluğun parçası olan hükümet yetkililerinin eline geçmesi devlete ve kurumlarına duyulan güveni olumsuz etkilemiştir. Latin Amerika’nın temel sorunlarının başında, tarım reformu ile iş gücünün endüstriyel-ticari topluma dönüşümü beklentisi gelmiştir. Geniş topraklarda köle benzeri bir çalışmayı ifade eden *latifundia* sistemi kaldırılmadan endüstrileşmenin mümkün olmadığına inanılmıştır. Bunun yanında gelir eşitsizliği, adil vergi sistemi, tarım sektöründeki iş gücü fazlalığı ve enflasyon bu toplumdaki akut temel sorunları oluşturmuştur (Teichert, 1962).

Morley (2001) ekonomik durgunluğun olduğu 1980’li yıllardaki *kayıp dönem* süresince 1990’lı yıllara doğru derinleşen ve *dayanıklı eşitsizlik* (Tilly, 1998) olarak tanımlanabilen bu sosyal boşlukların yirmi birinci yüzyılın başına kadar gelir dağılımı ve fırsat eşitliği bakımından bir iyileşme belirtisi göstermediğini vurgulamaktadır. Latin Amerika’da büyük yapısal reform denemeleri de olmuştur. Güney Konisi’nde (Arjantin, Şili, Uruguay ve Paraguay) 1970’li yıllardan başlayan reform, 1985 yılından sonra bölgenin tamamına yayılmıştır. Neoliberal politikaların etkisiyle yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı (Osborne ve Gaebler, 1992) çerçevesinde iç pazarı koruyan gümrük vergisi kaldırılmış, finansal reformlar ve özelleştirme hükümetlerin kaynak dağılımı üzerindeki etkisini azaltmıştır. İç ve dış sermaye pazarının birleşmesi sonucunda sermayenin serbest hareketi hükümetlerin bu alandaki kontrolünü sınırlandırmıştır. Buna rağmen, bu politikalar Latin Amerika’da beklenen olumlu etkiyi sağlamamıştır. Gelir eşitsizliklerini giderme çabalarının sonuçsuz kalması derin sosyo-ekonomik sorunların kimi zaman Arjantin’de olduğu gibi kontrolden çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Arjantin’de 2018-2019 yıllarındaki kur krizi nedeniyle uluslararası kuruluşlara yüksek miktarda borçlanması¹ hâlâ sorunların aşılamadığını göstermektedir (Auyero, 2006; Cottani, 2020; Serulnikov, 1994, 2017).

Gootenberg and Hershberg (2010) Latin Amerika’da eşitsizliğin yalnızca bir gelişme sorunu, yoksulluk veya kötü politikaların ötesinde daha derin anlamlar taşıdığını değerlendirmektedir. Uruguay, Kosta Rika ve Trinidad dışında bölgedeki aşırı varlıklı ve politik korumaya sahip %5’lik grup tüm gelirin dörtte birine sahiptir. İspanyolların işgali (1492) ve Afrikalıların köleleştirilmesi ile başlayan kast sistemine dayalı eşitsizlik, bağımsız cumhuriyetlerin kurulması ve on altıncı yüzyıldan beri etkisi altında olunan kapitalizm sürecinde sınıf, kültürel ve vatandaşlık farklılığına dönüşmüştür (Burns, 1980; Thurner, 1997). Latin Amerika’da eşitsizlik *tarihsel, sosyal ve kültürel* bakımdan inşa edilerek hiyerarşi ve itaati beraberinde getirmiştir. Bu eşitsizliklerin yirmi birinci yüzyılda küreselleşme ile düşük iş gücü maliyeti, yüksek teknoloji ve göçmenlerin etkisiyle kapitalist ve eğitilmiş grubun kontrolünde genişleyeceği öngörülmektedir. Yirmi birinci yüzyılın başlarında neoliberalizmin etkisi altında, sosyal ve insani sermayeye veya demokratik ve mikro kurumlara yatırımların ekonomik gelişmeyi sağlayacağına daha fazla inanılmıştır. Dahası eşitsizlik siyasi istikrarı, gelişimin sürdürülebilirliğini ve devletin rolünü dolaylı şekilde etkilemiştir. Latin Amerika ekonomileri tarihsel olarak dünya ekonomisi ile bütünleşmesinin bedelini yükselen eşitsizlik ile ödemektedir.

3. Covid-19 Salgınının Eşitsizlik ve Yoksulluğa Etkisi

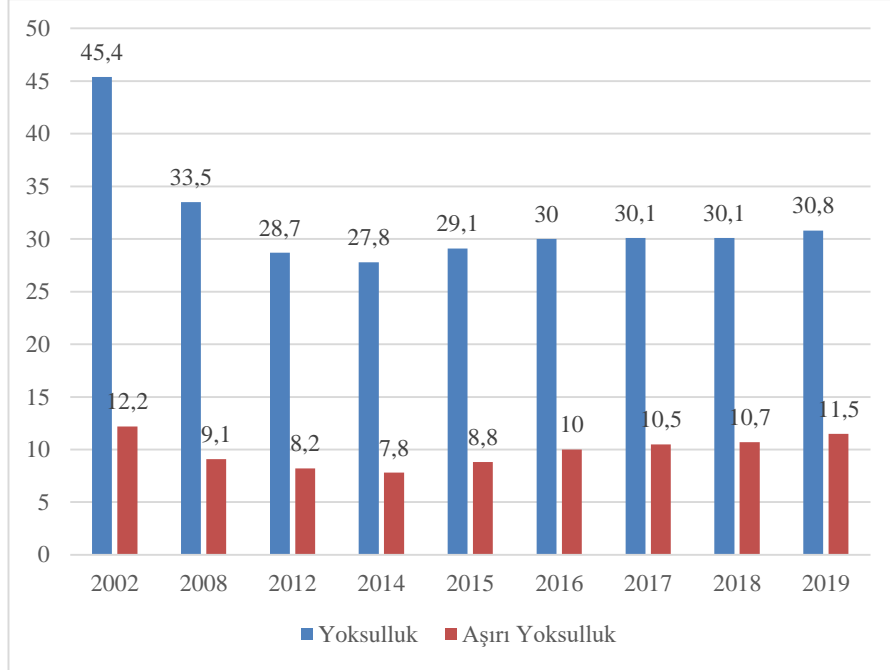
Covid-19 salgını Latin Amerika ülkelerinin sosyo-ekonomik kumaşı ve siyasi liderliklerini test etmektedir. Dünyada eşitsizliğin en yüksek olduğu bu bölgede (Morley, 2001:63; Reygadas ve Hershberg, 2010:63), yoksulların günlük yaşantılarını sürdürmesi kayıt dışı çalışma hayatına bağlıdır. Salgınla mücadelede gerekli olan sosyal mesafe tedbirleri, kriz dönemini geçirecek bir birikimi olmayan ve yaklaşık nüfusun yarısına tekabül eden bu kayıt dışı ekonomi çalışanlarının yaşamlarını doğrudan etkilemektedir. Karar vericilerin ana aktör olduğu bu kriz döneminde, insanların hükümetlerden beklentileri ile güç kullanımı ve insan hakları kısıtlamalarına gösterilen müsamaha artmaktadır. Bunun sebebi, kamu sağlığı bakımından salgının yayılım hızını azaltmak

üzere sosyal etkileşimin sınırlandırılması ihtiyacı karar vericilerin çerçevesinden katı tedbirlerin uygulanmasına meşru zemin sağlamaktadır. Buna rağmen, geçmişte güçlü otoriter liderler ve şimdi de güçlü seçilmiş yöneticileri bulunan Latin Amerika başkanlık demokrasilerinde Covid-19 salgınında başkanlıkların politika uygulamalarının hem sorgulanması hem de yetkilere gösterilen müsamaha bakımından korku oluşturması bir siyasi ikilemi ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda, sosyal mesafe tedbirlerinin etkisinin büyük oranda hükümetlerin yoksul grupların temel ihtiyaçları karşılmasına bağlı olması da bu sosyal ikilemin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Toplumdaki eşitsizlik ve yoksulluğun boyutu irdelendiğinde Covid-19 salgın sürecinin etkisi daha açık anlaşılacaktır (Blofield ve diğerleri, 2020; Gargarella, 2020).

Dünya ekonomisi İkinci Dünya Savaşı'ndan (1939-1945) bu yana tüm ülkelerin %90'ı ile aynı minvalde kişi başına düşen GSYİH'da en yüksek düşüşü yaşamaktadır. Bu düşüşün 2020 yılında gelişmiş ülkelerde %7, gelişmekte olan ülkelerde ise %1,6 olacağı değerlendirilmiştir. Latin Amerika ve Karayipler'de GSYİH'nın %20'sini oluşturan ihracat ABD (%8,5), Çin (%2,2) ve AB'de (%1,9) yoğunlaşmaktadır. Bu durumda, dünyadaki gelişimin azalmasına paralel olarak tüketimin ve ticari faaliyetlerin azalması bölge açısından dış talebin büyük oranda azalmasına yol açmıştır. Latin Amerika özelinde Covid-19 sürecinden en fazla etkilenen turizme göz atıldığında, 2019 yılına kıyasla 2020 yılında Güney Amerika'ya ulaşan uluslararası turist sayısı %35, Karayipler'e ulaşanların %39 ve Orta Amerika'ya ulaşanların %35 oranından azalmıştır. Başka bir gelir kaynağı olan yurt dışı havalelerin kaynağı olarak Meksika, Orta Amerika ve Karayipler için ABD, Güney Amerika için Avrupa'daki ekonomik daralma işsizlik oranlarını artırmakta ve az miktardaki birikimlerin kaybedilmesine yol açmaktadır. GSYİH bağlamında, bölgedeki en yoksul ülkelerden Haiti'nin gelirinin %33'ünü, El Salvador ve Honduras'ın %20'sini yurt dışından havalelerin oluşturduğu düşünüldüğünde sorunun başka bir boyutu anlaşılmalıdır. Bu anlatımların kayıtlı ekonomik verileri oluşturduğu gözden kaçırılmamalıdır (CEPAL, 2020; Palacio Ludeña ve Diaz Sr, 2020).

Latin Amerika'da sosyal eşitsizliğin göstergelerinden olan yoksulluk ve çok yoksulluk 2002-2014 yılları arasında belirgin bir şekilde azaltılmıştır. Bu süreç yalnızca uygun ekonomik çevresel koşullar ile ilişkili değil, yoksulluğun kaldırılması ve sosyal eşitsizliğin azaltılmasına yönelik politik bağlam, sosyal kapsamın ve sosyal güvenliğin genişletilmesi gibi politika hedefleriyle Latin Amerika ülkelerinin tamamında belirli boyutlarda karar vericilerin politika ajandalarına girmiştir. Evrensel kamu politikalarına cephe alınan 1980'li ve 1990'lı yıllardan farklı olarak kamu kurumları güçlendirilmiş, sosyal alanda ve iş gücü pazarında adaletli paylaşımaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu süreç 2015 yılından sonra hammadde ihracat patlamasının sona ermesi ve ekonomik yavaşlamanın başlaması sonrasında mali alanın daralması, yoksulluk karşıtı ve sosyal kapsayıcı politikaları etkileyen düzeltici politikaların azalması neticesinde kötüye gitmiştir. Bu bağlamda Grafik 1'de görüldüğü üzere ortalama yoksulluk oranı 2002-2014 yılları arasında %45,4'ten %27,8'e gerilerken; aşırı yoksulluk oranı %12,2'den %7,8'e inmiştir. 2015 yılından sonra ise yoksulluk ve aşırı yoksulluk oranları tekrar yükselişe geçmiştir. 2019 yılında toplam yoksulluk oranı 2014 yılına kıyasla %3 oranında artarken; aşırı yoksulluk oranı aynı zaman diliminde %3,7 oranında artış göstermiştir (ECLAC, 2019).

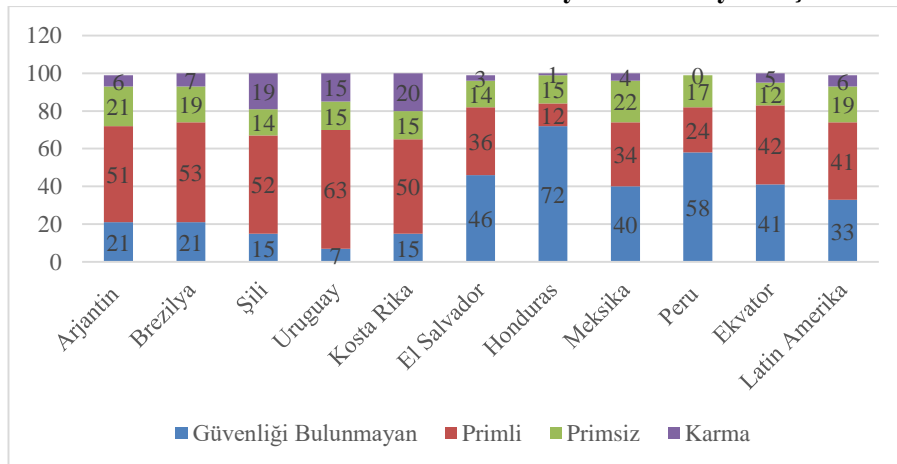
Grafik 1: Yıllara Göre Yoksulluk ve Aşırı Yoksulluk Oranlarının Değişimi (%)

Kaynak: ECLAC, 2019:93

ECLAC ve UNICEF (2020) Covid-19 salgınından kaynaklanan ekonomik ve sosyal krizin bölgedeki yetişkinler ve çocuklar açısından önemli sonuçları olabileceğini belirtmektedir. Latin Amerika'da nüfusun %51,3'ü salgın nedeniyle 2020 yılında ekonomik yoksulluk yaşamıştır. Grafik 2'de salgın öncesindeki 2018 yılı rakamlarına göre yaşam döngüsündeki hanehalkı içerisinde sosyal güvence bakımında primli, primsiz, karma sosyal güvenlik veya sosyal güvenliği bulunmayan şeklinde bir sınıflandırmaya yer verilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre Latin Amerika'daki nüfusun %33'ünün hiçbir sosyal güvenliği bulunmadığı görülmektedir. Buna karşın, %41'inin primli, %19'unun primsiz ve %6'sının ise her ikisini kapsayacak bir sosyal güvencesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, Uruguay'da (%7) sosyal güvencesi bulunmayan nüfus oranının %10'un altında olduğu görülürken, bu oranın Honduras'ta (%72) zirve yaptığı anlaşılmaktadır.

Grafik 2: Latin Amerika'da Sosyal Güvenceye Erişim

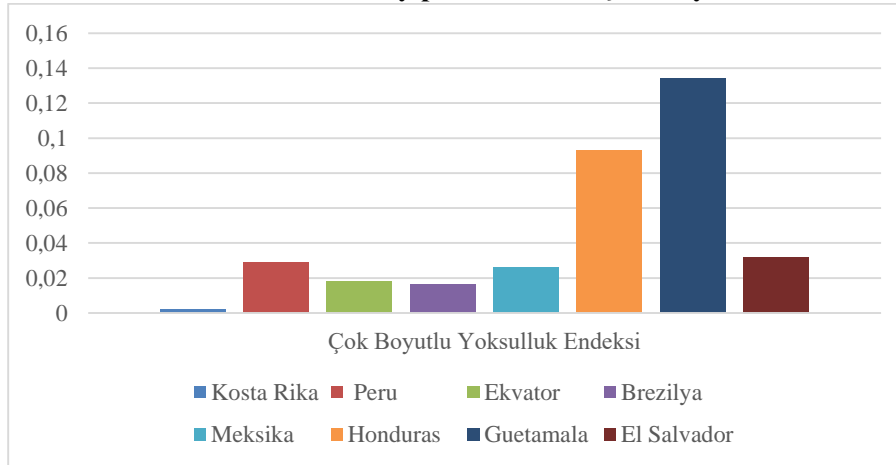

Kaynak: ECLAC, 2020:126

Covid-19 ve yoksulluk ilişkisinde, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (MPI) yoksulluğu gözlemlene ve ölçme bakımından somut veriler sunmaktadır. Bu çerçevede yoksulluğun boyutları sağlık², eğitim³ ve yaşam standartları⁴ ölçütleri üzerinden değerlendirilmiştir. Toplamda 10 göstergenin 3'ünü taşıyan bireyler çok boyutlu yoksulluk sınıflandırmasına dahil edilmektedir. Genel görünüm incelendiğinde, gelişmekte olan ülkelerde 1,3 milyar insanın çok boyutlu yoksulluk koşullarında bulunduğu, bu rakamın 37,4 milyonluk kısmının Latin Amerika'da yaşadığı görülmektedir. 2009-2019 yılları arasındaki verilere göre, Latin Amerika'da nüfusun %1,8'i ağır çok boyutlu yoksulluk, %7,3'ü ise çok boyutlu yoksulluk hassasiyeti taşıyarak yaşamaktadır. Bu süreçte, nüfusun %4,2'si uluslararası yoksulluk çizgisi olan günlük 1.90 doların altında bir kazançla yaşamıştır. Bunun yanında, çok boyutlu yoksulların %84'ünün kırsal alanlarda yaşadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla kırsal ve şehir ayrımıyla bakıldığında, yoksulluğun kırsalda şehirden baskın bir şekilde daha etkili olduğu ve buna yönelik kamu politikalarına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Covid-19 salgını yönüyle bakıldığında, salgın sürecinden en fazla çok boyutlu yoksulların etkilendiği, olumlu gelişmelerin gerilediği ve daha fazla insanın çok boyutlu yoksulluğa itildiği değerlendirilmektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2021; Trivelli, Yancari Cueva ve Ríos Farfán, 2009).

Latin Amerika bölgedeki ülkelerin tamamının aynı çalışmada incelenmesi mümkün olmayacağından daha öze inilerek bu bölgede kimi ülkelere, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, BM Gıda ve Tarım Örgütü ve Uluslararası Para Fonu verileri göz önüne alınarak birbirinden farklı yoksulluk düzeylerine sahip 11 ülke incelenmek üzere seçilmiştir. Bu ülkelere Arjantin, Uruguay ve Şili gibi kimi ülkeler bölgedeki diğer ülkelere nispeten daha iyi yaşam koşullarına sahip olduğundan çok boyutlu yoksulluk endeksi içerisinde değerlendirilmemiştir. Bu gruba, bakış açısına göre Kosta Rika'yı eklemek de mümkündür. Aynı grubun haricinde Grafik 3'te yer alan diğer ülkelere Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin incelenbilir düzeyde olduğu görülmektedir. Öyle ki Honduras ve Guatemala'da çok boyutlu yoksulluk endeksi diğerlerinden ayrılarak bariz bir şekilde yüksek çıkmaktadır. Geri kalan ülkelerin ise bu endeksin yükselmesi yönünde hassasiyet içerisinde bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir. BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün verileri incelendiğinde, bu endeksin sağlanmasının yapılmasına imkân tanınacaktır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2021).

Grafik 3: Bazı Latin Amerika ve Karayip Ülkelerinde Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

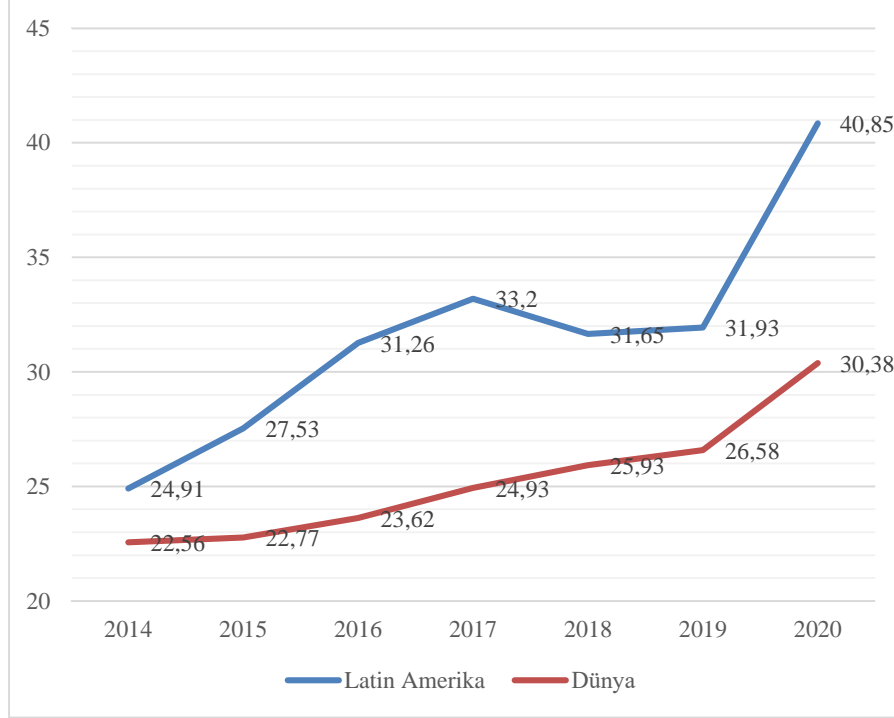

Kaynak: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2021:29

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (2021) Şekil 1'deki verilerine göre, dünyada 2014 yılından sonraki süreçte 2019 yılına kadar kademeli olarak artan orta veya ağır gıda güvensizliği, Covid-19 salgınının etkilerinin görüldüğü 2020 yılından itibaren etkili bir şekilde kendini göstermiştir. Latin Amerika'da 2019 yılında çarpıcı hale gelen yoksulluk sorunu ve 2020 yılında Covid-19 süreci ile eş zamanlı olarak gıda güvensizliğinde daha yıkıcı etkilerin oluştuğu

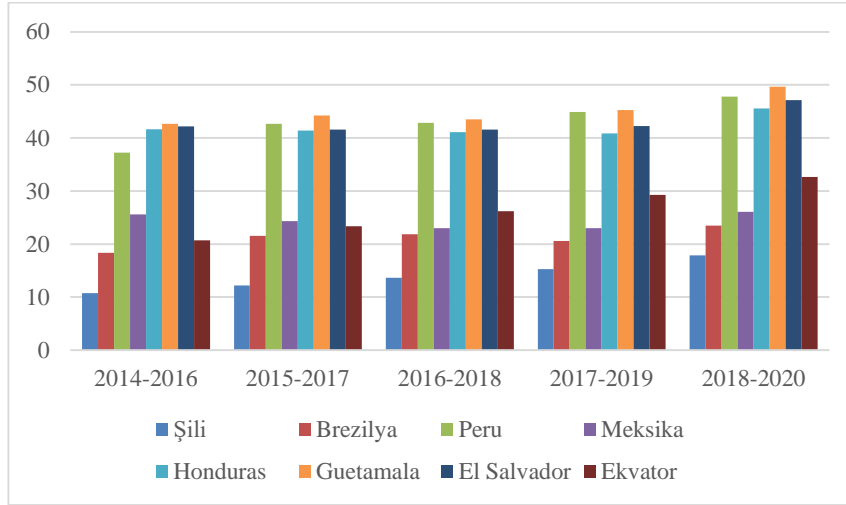
anlaşmıştır. Bu bağlamda, 2014 yılında dünya ortalamasının üzerinde seyreden nüfusa göre gıda güvensizliği oranı 2017 yılına kadar daha da artış göstermiştir. 2017 yılından sonra 2019 yılına kadar dünya gıda güvensizliği ortalaması yükseliş eğilimindeyken, bu dönemde uygulanan uluslararası ve ulusal politikaların etkisiyle Latin Amerika’da tam aksine düşüş eğilimi göstermeye başlamıştır. 2019 yılından itibaren dünyada gıda güvensizliğine maruz kalan nüfusun oranı %26,58’den %30,38’e kadar çarpıcı bir tırmanışa geçerken, Latin Amerika’da bu oran %31,93’ten %40,85’e kadar yaklaşık %9’luk bir yükselişle yıkıcı bir şekilde patlama göstermiştir.

Şekil 1: Gıda Güvensizliğine Sahip Nüfus Oranının Yıllara Göre Değişimi (%)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, 2021

Ülkeler çerçevesinde Latin Amerika’da bulunan 11 ülkede yaşayanlarla yapılan anketlerin (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, 2021) sonuçları incelendiğinde, Latin Amerika’da Uruguay (%23,54), Arjantin (%35,83) ve Kosta Rika’da (%15,33) 2018-2020 yılları arasındaki verilere göre Covid-19 salgınının gıda güvensizliği üzerinde bariz bir olumsuz etkisine rastlanılmamıştır. Aynı dönemde Grafik 4’e göre Şili, Peru ve Ekvador’da 2014 yılından bu yana süregelen gıda güvensizliğinin yükseliş ivmesi salgın sürecinde değişmemiştir. Brezilya ve Meksika’nın gıda güvensizliği yaşayan nüfusunun düşmesi yönündeki eğiliminin ise bu dönemde sona erdiği ve tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. Bununla birlikte, Honduras, Guatemala ve El Salvador’un gıda güvensizliğinin oranının tabloda yer alan diğer ülkelere kıyasla ivme kazanarak yükseldiği göze çarpmaktadır.

Grafik 4: Ülkelere Göre Gıda Güvensizliği Oranı (%)

Kaynak: BM Gıda ve Tarım Örgütü, 2021

Diğer gelişmekte olan bölgelere kıyasla Latin Amerika'daki ekonomik gelişme yıllardır bekleneni karşılayamamıştır. Ekonomik gelişme, 1980 yılından bugüne yalnızca 2003-2013 yılları arasında Çin merkezli mal artışından kaynaklı yaşanmıştır (Cottani, 2020). International Monetary Fund (2021) tespitleri aynı ülkeler üzerinden incelendiğinde, salgın sürecinin etkileri başka bir boyutuyla gözden geçirilmektedir. Tablo 1'deki veriler incelendiğinde, Covid-19 salgın sürecinin etkileri 2020 yılında incelenen Latin Amerika ülkelerinde GSYİH'da düşüşe neden olmuştur. Bu düşüş en fazla Peru (%-11) ve Arjantin (%-9,91), en az ise Guatemala (%-1,52) ve Brezilya'da (%4,06) değişim göstermiştir. Toplam iş gücüne göre işsizlik oranı incelenen ülkelerde en yüksek 2020 yılında oluşmuştur. Buna göre, Kosta Rika (%19,98), Brezilya (%13,5 ve %13,79), Arjantin (%11,55), Peru (%13), Şili (%10,77) ve Uruguay'da (%10,35) işsizlik oranları %10'un üzerinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte gıda güvensizliği ve çok boyutlu yoksulluk endeksi Covid-19 salgın sürecinde çarpıcı bir şekilde yükselen Meksika (%4,42), Guatemala, Honduras (%6,79), El Salvador (%8,74) ve Ekvator'da (%5,34) işsizlik oranlarının diğerlerine göre daha düşük kalması resmî rakamların ötesinden soruna başka boyutlarıyla yaklaşma ihtiyacını doğurmuştur.

Tablo 1: Bazı Latin Amerika Ülkelerinin Yıllara Göre GSYİH ve İşsizlik Oranı Değişimi

Yıllar	2018		2019		2020		2021	
	GSYİH Değişimi (%)	İşsizlik (%)	GSYİH Değişimi (%)	İşsizlik (%)	GSYİH Değişimi (%)	İşsizlik (%)	GSYİH Değişimi (%)	İşsizlik (%)
Şili	3,72	7,38	1,02	7,22	-5,85	10,77	11	9,05
Brezilya	1,78	12,25	1,41	11,88	-4,06	13,5	5,23	13,79
Peru	4	6,7	2,15	6,6	-11	13	10,04	8,67
Meksika	2,2	3,33	-0,18	3,5	-8,31	4,42	6,25	4,1
Honduras	3,85	5,65	2,65	5,39	-8,97	6,79	4,9	5,88
Guatemala	3,32	-	3,87	-	-1,52	-	5,5	-
El Salvador	2,41	6,35	2,64	6,73	-7,94	8,74	9,03	9,5
Ekvator	1,29	3,69	0,01	3,84	-7,75	5,34	2,8	4,59
Arjantin	-2,57	9,2	-2,09	9,83	-9,91	11,55	7,5	9,99
Uruguay	0,48	8,37	0,35	8,93	-5,86	10,35	3,1	10,43
Kosta Rika	2,62	11,95	2,26	12,42	-4,1	19,98	3,9	16,3

Kaynak: Uluslararası Para Fonu, 2021.

Latin Amerika dünyadaki en eşitsiz bölge olarak diğerleri arasında öne çıkmaktadır. Eşitsizlik Latin Amerika toplumlarının tarihi ve yapısal karakterinin bir parçası olarak ekonomik gelişme ve zenginlik dönemlerinde bile kendini göstermiştir. Bu karakteristik özellik, yoksulluğun ortadan kaldırılması, sürdürülebilir gelişme ve insanların haklarını korumada bir engel niteliği taşımaktadır. Temeli Latin Amerika toplumlarındaki ayrıcalık kültüründe bulunan bu düzen sosyoekonomik eşitsizlikleri beraberinde barındırmaktadır. Eşitsizliğin azaltılması, sosyal gelişme ve insan haklarının korunmasının yanında sürdürülebilir ekonomik kalkınma bakımından da önkoşul niteliği taşımaktadır. Gelir eşitsizliği ise eşitsizliğin en belirgin boyutlarından birisini oluşturarak gelişim ve refahın önünde bir engel oluşturmaktadır. Bölgedeki bu istikrarlı eşitsizlik özellikle 2002-2014 yılları arasında azalmasına rağmen, bu eğilim 2015 yılından sonra ivme kaybetmiştir (ECLAC, 2019).

Salgın sürecinde eşitsizlik, yoksulluk ve marjinalleşmenin düzeyi Afro kökenli ve yerli insanlar gibi geçmişten bugüne yeterince temsil edilmeyen gruplarda hem enfeksiyon hem de ölüm oranları bakımından diğerlerinden daha yüksek seyrettiği belirtilmektedir. Bu gruplar ya yüksek kayıt dışılık oranları nedeniyle sosyal güvenlik mekanizmalarının dışında bırakılmış ya da hanehalkına sınırlı katkı sağlayan ve kapanma tedbirlerinde çalışmaya zorlayan pazarlarda çalışmıştır. Latin Amerikalı işçilerin %54'ten fazlası kayıt dışı sektörde çalışmaktadır. Başka bir bakışla, toplumun yarısından fazlasının kayıtlı iş gücüne kıyasla gelir güvenliğinin bulunmadığı, ücretli hastalık izni, sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası gibi iş haklarına sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Kayıtlı ekonomide bile iş gücü düzenlemelerine uyumun düşük düzeyde olmasının iş gücünü gündelikleştirildiği ve işten çıkarılma tehdidi altında çalışmayı beraberinde getirdiği görülmektedir. Dahası bölgedeki güvencesizliğin başka bir boyutu olarak toplum borç ile yaşamakta ve salgın sürecindeki gibi risklere yönelik bir birikimi bulunmamaktadır. Dolayısıyla güvencesiz çalışanlar kayıt dışı sektörün bir parçası olarak ne sosyal güvence ne de yeterince sosyal destek programlarıyla koruma altına alınmadığından *kayıp orta sınıf* tanımlamasını oluşturmaktadır (Palacio Ludeña ve Díaz Sr, 2020).

Covid-19 öncesinde Meksika ve Orta Amerika'da yaygın suç sorunu ile mücadelede de yeterince başarı sağlanamamıştır (Díaz-Barriga ve Dorsey, 2020:108-118). Salgın kaynaklı en sert ekonomik buhranlardan birisi yaşanırken, suç örgütleri salgının kısıtlamalarına uyum sağlayarak 'insan kaynakları havuzunu' ileri bir seviyeye taşımış ve toplumlar üzerindeki etkilerini artırmıştır. Ekonomik faaliyetler üzerinde salgın kaynaklı aylardır süren kısıtlamalar sonucunda bu bölgede büyük bir ekonomik krizle karşı karşıya kalınmıştır. Karantinalar kaldırıldığında virüsün yayılımı artarken, izolasyon tedbirleri genişletildiğinde gösteriler ve yağmurlarla karşılaşılması riski artmaktadır (Alzúa ve Gosis, 2020:19). 2020 yılında mart ve haziran ayları arasında, Meksika'da 1 milyon kayıtlı ve 11,5 milyon kayıt dışı sektör işçisi işini kaybetmiştir. Meksika Ulusal Sosyal Gelişme Politikası Değerlendirme Konseyi'ne⁵ (2020) göre, toplumun %56'sı temel ihtiyaçlara erişemeyecek duruma gelmiştir. Salgın öncesindeki 2018 yılı rakamlarına göre %50 artış olduğu anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Latin Amerika ve Karayip Ekonomik Komisyonu'na (CEPAL)⁶ göre, yakın gelecekte Kuzey Üçgeni'nde (Guatemala, El Salvador, Honduras) yoksulluk seviyesi %3-6,5 arasında, aşırı yoksulluk oranı ise %2,9-4,5 oranında artacaktır. Ağır ekonomik koşullar ve derinleşen yoksulluk suç örgütlerinin güçlenmesi ve suç oranlarının artmasına yol açmaktadır (Díaz-Barriga ve Dorsey, 2020; International Crisis Group, 2020).

4. Covid-19 Salgını Sürecinde Kamu Politikaları

Latin Amerika bölge ülkeleri Covid-19 karşısında bölgesel ve uluslararası iş birliği içerisinde örgütlü bir politika geliştirememiştir. Sorunları siyasallaştırılması neticesinde ülkelerin sağlık örgütlerinden ayrılması, milliyetçilik ve Covid-19 salgınına inkâr etme (Brezilya ve Meksika) yaklaşımları bölgesel politikaların oluşturulması ve etkili olarak uyum içerisinde cevap verilmesini engellemiştir. DiMaggio ve Powell'ın (1991) *yeni kurumsal yaklaşımı* çerçevesinde

bölgesel politikalar oluşmadığından *eşbiçimliliğin* oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin; ABD ve Brezilya hükümetlerinin uyumsuzluğunun nedenlerinden birisi Küba Hükümeti karşıtı politikalarının iş birliğine olumsuz yansımalarından kaynaklanmaktadır. Bu hükümetler kendi ulusal politikalarını göz önüne alarak Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO⁷) Latin Amerika bölgesel ofisi olarak bilinen Pan Amerikan Sağlık Örgütü'nün (PAHO⁸, 1902) *Küba Sağlık Tugayı* ile yakın iş birliğinden rahatsız olmuştur. Bu uyumsuzluğun örgütlere yansımalarının getirdiği mali yetersizlik yardım ihtiyacı olan ülkelere de ulaşamamasına neden olmuştur. Bu bağlamda, 30 Nisan 2020 tarihinde 164,6 milyon dolara ulaşan ödenmeyen mali desteğin %67'sini ABD'nin borcu oluşturmaktadır. Yalnızca ulusal kamu politikalarının uygulanması neticesinde geç gelen politikalar ve uygulamaları salgın karşısında mücadeleyi daha kötüye götürerek işsizlik ve kayıt dışılığın gelişmesine yol açmıştır (Esteves, 2020:6; Regazzoni ve diğerleri, 2020).

Covid-19 sürecinin toplumda sağlık ve ekonomi bakımından eşitsizliği artıran yaygın etkilerine rastlanılmaktadır. Salgının sosyo-ekonomik etkisi ve alınan tedbirlerin sosyal uyum ile kamusal güveni azaltma ve siyasi kutuplaşmayı artırma ihtimali bulunmaktadır. Kamu politikaları oluşturulurken kayıt dışı ekonomideki insanlar, küçük ve mikro işletmeler, riskli iş koşullarında çalışan kadınlar, yerli ve afro kökenliler gibi tarihsel arka planda dışlananlar politikaların merkezinde bulunmalıdır (Alzúa ve Gosis, 2020). Salgının eşitsizlik üzerindeki etkisini tahmin etmek kolay olmamasına rağmen, hükümetlerin politikaları hassas ve istikrarsız kesimler üzerinde salgının etkisini belirleyecektir (Palacio Ludeña ve Díaz Sr, 2020). Tarihsel arka planında kamu kurumlarına güvenin düşük olduğu Latin Amerika'da, kriz sürecinde kimi ülkelerde birleştirici ve güçlü başkanlar ortaya çıkarken, kimi ülkelerde ise çırpınan başkanların olduğu görülmektedir. Örneğin, ekonomik zorluklara rağmen geniş kapsamlı kapanma ve hızlı sosyal desteğin sağlandığı Arjantin (Alzúa ve Gosis, 2020) ve Peru'da (Jaramillo ve Nopo, 2020) kararlı bir liderlik ile karşılaşılmaktadır. Buna karşın, olağanüstü gücün orta vadede muhtemel istismar edilmesi kaygısını taşıyan Şili'de 2019 yılındaki büyük protestoların ardından meşruiyet sorunu yaşayan hükümet, Covid-19 salgını nedeniyle anayasa oylamasını ertelemek zorunda kalmıştır (Blofield ve diğerleri, 2020).

Salgın sürecinin etkilerinden kurtulmak amacıyla ekonomilerini yeniden açmak isteyen bölge ülkelerinin yüksek düzeyde kayıt dışılık ve düşük yeni salgınlarla mücadele yeteneği gibi hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak sürecin yönetiminde bilim ve bilginin rehberliğinde ilerlemesi beklenmektedir. Zayıf ekonomik veriler ve Covid-19 salgınının ekonomik faaliyetleri baskılanması, bilançoları zorlaması ve yoksulluk ile eşitsizliği artırması bölgedeki sosyal gerilimleri tırmandırma riskini taşımaktadır. Hükümetlerin bu dönemde azalan gelirlerine rağmen *kamu politikaları* açısından bakıldığında, *mali politikada* yaşamların korunması ve geçimin sağlanması önceliği olması alım gücünün artırılmasını gerektirmektedir. Politika yapımcıların kayıt dışılığın yüksek olduğu sosyal katmanlara ulaşmanın farklı yöntemlerini bulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. *Para politikası*⁹, baskılanmış enflasyon, negatif üretim dışsallığı ve yüksek işsizliğe rağmen politikaya uyumlu ve bağlı kalmayı gerektirmektedir. Maaş desteği ve iş gücü sermayesinin finanse edilmesi gibi istihdam ilişkilerini sürdürmeye yönelik tedbirler işletmelerin kapatılması, uzun süreli işsizliğin azaltılması ve yaraların sarılmasında önem taşımaktadır. *Önleme ve azaltma politikaları* ise sonraki salgın dalgaları ve yoğun salgın merkezlerini yönetmek üzere oluşturulmalıdır (Werner, 2020).

van Teijlingen and Hogenboom (2020) Peru'da metal madenciliği ve Kolombiya'da¹⁰ kömür madenciliği üzerinden Latin Amerika'daki hammadde değer zincirini incelediği çalışmalarında, salgın sürecinde hammadde talebi ve gelirinin düştüğünü bildirmektedir. Şirketlerin üretimini durma noktasına gelmesi sonucunda, lobi faaliyetlerinin etkisiyle Latin Amerika hükümetleri belirlenen salgın tedbirlerine uyulması koşuluyla maden şirketleri ve tarımda çalışan işçilerin hareketliliğine ve üretim için ihtiyaç duyulan destek zincirlerinin faaliyet göstermesine müsaade etmiştir. Bununla birlikte bölümlenmiş ve karmaşık bir iş ağına sahip hammadde değer zincirinde,

salgın nedeniyle talebin düşük olması neticesinde çok uluslu şirketler açısından maliyetlerin düşürülmesi ihtiyacı taşıyan şirketlerin yerelden aldığı çalışanlarının yaşam koşullarını olumsuz etkilemiş, işten çıkarma veya ücret düşürmeyi de içeren çeşitli yaptırımlara gidilmiştir. Öyle ki bazı taşıyanlar çalışanlarını günlük kayıt dışı olarak çalıştırmaya başlamıştır. Salgın sürecine girilirken, Latin Amerika’da 2015 yılında sağ ve muhafazakâr eğilimli siyasi yaklaşımlara geçen yönetimlerin benimsediği neoliberal politikaların etkisiyle kemer sıkma ve dış sermayeye bağımlılığı artmıştır. 2019 yılında Şili, Ekvador, Kosta Rika, Honduras’ın da içinde olduğu Latin Amerika ülkelerinde protestolara neden olan neoliberal politikalar kaynaklı ekonomik ve sosyal kriz sürecinde salgın koşulları ile karşılaşılması sorunları daha da derinleştirmiştir. Bu bağlamda, salgın sürecinin kayıtlı istihdam aktörlerini etkilemesiyle çalışanların gelirlerinde azaltma veya işten çıkarmaya gidilmesi yoksul insanların kayıt dışı ekonomiye katılımını artırmıştır.

Covid-19 salgınını inkâr eden politikalar, sorunun başka ve çarpıcı bir boyutunu temsil etmektedir. Bu bağlamda Brezilya’nın sağ kanattan gelen başkanı Bolsonaro ve Meksika’nın sol kanattan gelen başkanı Obrador’un popülist yaklaşımla salgını inkâr etmeleri ve açık kanıt görmediklerinden hareketle önemsememeleri neticesinde bu ülkelerde sürecin yönetiminde kararlı bir liderlik eksikliği öne çıkmıştır. İki ülke liderinin muhtemelen kapanmaların ekonomik faturasından kaçınma isteği kendilerine popülarite ve kurumsal destek açısından ağır maliyetli olmuştur. Brezilya lideri Bolsonaro’nun Covid-19 ile soğuk algınlığı bir tutması ve iyileşmenin hastalıktan daha kötü olmaması gerektiği yönündeki yaklaşımıyla salgın sürecince okulların ve dükkanların kapanmasını eleştirmesi muhalefetin ve yerel yönetimlerin tepkisine yol açmıştır. Bunun yanında, aşırı sağ ideolojiye sahip başkan salgında sosyal mesafe tedbirlerine uyulması sürecinde dinî gerekçelerle toplanmaları, sürdürülmesi gereken zorunlu hizmetlerin içine dahil etmiştir. Bu yönetim tarzı hükümetin meşruiyetinin azalmasına ve muhalefetin salgın sürecinde ağırlığının artmasına yol açmıştır. Bu süreçte muhalefet, önde gelen ekonomistler ve 150 sivil toplu örgütü lideri bir araya gelerek hükümetin önerisi yerine toplumun yarısını kapsayan *temel gelir* düzenlemesini kongrede kabul ettirmiştir. Dahası, Bolsonaro’nun politikası kriz sürecinde gücün bir kısmının yerel yönetimlere transferine yol açmıştır (Blofield ve diğerleri, 2020; Esteves, 2020).

Yeni kurumsal yaklaşım bağlamında eşitsizlik, kayıt dışılık ve güvencesizlik kamu kurumlarına duyulan güvenin azalmasına ve hükümetlerin uyguladığı kapanma politikalarının etkisinin azalmasına yol açmıştır. Bölgedeki sağlık sistemine erişememesi sonucunda tedavi edilebilecek genç hastaların bile Covid-19 salgını kaynaklı hayatını kaybetmesi, toplumların özelleştirilmiş ve acımasız sağlık sistemlerine yönlendirilmesiyle sonuçlanmaktadır. Toplumların, güvenlik sağlama yerine kolluk ve ordu aracılığıyla sokağa çıkma yasağını baskıyla uygulama yoluna giden bir devlete güvenmediği anlaşılmaktadır. Güvencesi olmayan işçiler yaşamını kazanmak için bu tedbirlere uymadığında idari cezaya tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda, bazı toplumlarda kendini gösteren *sosyal düzensizlik*, sanıldığı aksine kimi grupların *kültürel* özelliği yerine kamu kurumlarının zayıflığı ve sınırlılıklarından kaynaklanmaktadır. Dahası, 2019 yılındaki protestolarda kendisini gösteren ve salgın sürecinde kapanma tedbirlerinin etkisinin azalmasına neden olan devlete güvensizlik hissiyatı, kamu görevlilerinin yolsuzluğuna imkân tanıyan kimi salgın tedbirleriyle daha ileri düzeye taşınmıştır. Yoksul ve eşitlikçi gruplara yönelik nakit transferi, yüksek talebe rağmen sınırlı bir düzeyde yürütülmektedir. Bununla birlikte, toplumda mali disiplini korumaya yönelik elitler ve yoksulların ayrıştırılarak çifte standart uygulandığı yönünde kanaat bulunmaktadır (Palacio Ludeña ve Díaz Sr, 2020).

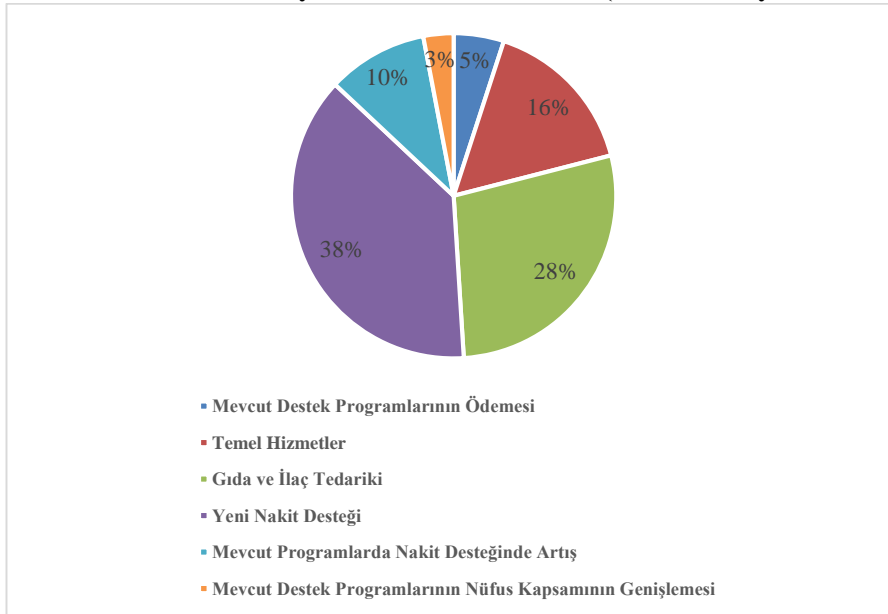
Nüfusun çoğunluğu sosyal güvence kapsamında olmayan veya herhangi bir gelir güvencesi olmayan Latin Amerika ülkelerinde krizle mücadelede, Avrupa modelinde olduğu gibi geniş kapanmalara başvurulması yüksek kayıt dışı ekonomi oranı ve yoksulluğa sahip bu ülkelerde yüksek insani maliyetlere neden olmaktadır. Latin Amerika’nın aktif olarak ekonomide yer alan nüfusunun yaklaşık yarısı yaşamlarını kayıt dışı sektörden kazanmaktadır. Dolayısıyla ekonomide yer alan nüfusun yarısı salgın sürecinde kapanma tedbirleri ile işsiz kalmıştır. Sınıf ayrımının katı

olduğu bu bölgede en düşük gelir grubunda bulunan 10 kişiden yalnızca 1'inin sosyal güvencesi bulunurken, en yüksek gelir grubundaki kesimde 10 kişiden 7'sinin sosyal güvencesi bulunmaktadır. Bu bağlamda, salgın sürecinde sosyal krizle mücadelede temel gelir garantisi ve temel hizmetlere erişim büyük önem taşımaktadır (Blofield ve diğerleri, 2020).

Yoksulluk ve bu çerçevede hassasiyet içerisinde büyük sorunlar yaşayan insanların, özellikle salgın döneminde temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Toplumun kriz dönemindeki bu ihtiyaçlarının giderilmesi için 1 Mart 2020 tarihinden itibaren hükümetler var olan ve acil durum programları kapsamında *gelir garantisi*, *gıda güvenliği* ve *temel hizmetlere erişimi* içeren çeşitli sosyal güvenlik tedbirleri politikalarını uygulamaya geçirmiştir. Bu politikalar kanunlar, yürütme makamları veya başkanlık seviyesinde düzenlemelerle gerçekleştirilmiştir. Latin Amerika ve Karayipler'de 32 ülke 6 Kasım 2020 tarihi itibarıyla Covid-19 salgın sürecine yönelik toplam 263 sosyal güvenlik tedbirini içeren politikalar uygulamıştır. Bu tedbirler salgın sürecinde gelir kaybı ile mücadele eden nüfusu desteklemek üzere uygulamaya geçirilmiştir. Nakit ve aynı desteğin yanında temel hizmetlere erişimi sağlayan bu tedbirlerin 127'si Güney Amerika'da, 74'ü Karayipler'de ve 62'si Orta Amerika'da uygulanmıştır (ECLAC, 2020).

Acil sosyal güvenlik tedbirleri türlerine göre Grafik 5'teki gibi sınıflandırıldığında, mevcut destek programlarının ödemesi (9 ülke, 12 düzenleme), temel hizmetler (26 ülke, 43 düzenleme), gıda ve ilaç tedariki (29 ülke, 73 düzenleme), yeni nakit desteği (29 ülke, 100 düzenleme), mevcut programlarda nakit desteğinde artış (11 ülke, 26 düzenleme) ve mevcut destek programlarının nüfus kapsamının genişlemesi (9 ülke, 9 düzenleme) olmak üzere altı farklı gruptan oluşan bir tipoloji oluşturulabilir. Bireylerin ve ailelerin harcamalarının salgın sürecinde azaltılmasına yönelik verilen diğer doğrudan desteklere bakıldığında, 28 ülkenin 75 düzenlemesinin olduğu anlaşılmaktadır. Ödeme düzenlemesi bu tedbirlerin 44'ünü (%58) oluşturmaktadır. Bu tedbirler kredilerin ertelenmesi, borç yapılandırılması, ödemeden muafiyet veya cezaların ve gecikmeden kaynaklı faizlerin askıya alınmasını içermektedir. Bunun yanında 13 ülkede 17 (%23) tedbir vergi indirimi, vergi cezalarından muafiyet, vergi toplamanın ve ödemelerinin kapanma bitene kadar ertelenmesini barındırmaktadır. Dahası 10 ülkede 14 (%19) temel gıda ihtiyaçları üzerinde fiyat belirleme ve kontrol tedbirleri önerilmiştir.

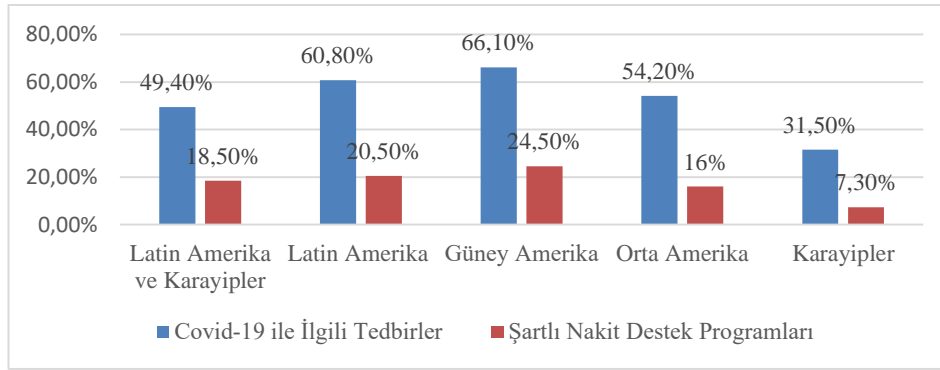
Grafik 4: Acil Sosyal Güvenlik Tedbirleri (Primsiz Sosyal Güvence)

Kaynak: ECLAC, 2020:132.

Hükümetler tarafından Covid-19 salgını sürecinde 2020 yılında açıklanan nakit ve aynı destek Grafik 6’da olduğu gibi bölge nüfusunun %49,4’üne tekabül ederek 84 milyon hanehalkına ve toplamda 326 milyon insana ulaşmıştır. Bu erişim şartlı nakit desteğinden %30,9 kadar daha yüksek bir orana tekabül etmektedir. Somutlaştırmak adına Arjantin örneği incelendiğinde, Acil Aile Geliri¹¹ politikası kayıt dışı çalışanlara ulaşmada olumlu bir gelişme sağlayarak kayıt dışı ve işsiz çalışanların tamamının salgın sürecinde destek almasını sağlamıştır. *Evrinsel temel gelir* tartışmaları, eşitliği sağlayan bir araç olmasından çok salgın sürecinde gelir desteği sağlaması ve toplumların kapanma tedbirlerine uyum sağlaması bakımından bir anlam ifade edecektir. Latin Amerika ve Karayipler deneyimi, artan yoksulluk ve hassasiyet karşısında evrensel ve kapsayıcı sağlık güvencesi sisteminin kurulmasında bir fırsat penceresi açmıştır. Bu fırsat penceresinde tedbirlerin birbirine ilişkilendirilmesi, gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde iş gücü ve sosyal politikalar arasında eşgüdümün sağlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır (ECLAC, 2020).

Grafik 5: Acil Nakit ve Şartlı Nakit Programlarından Faydalanan Nüfus (%)

Kaynak: ECLAC, 2020:135

Buna rağmen, vergi sisteminin sağlıklı işlemediği veya uluslararası aktörlerin etkisiyle Latin Amerika ekonomilerinin sınırlı politika alanının bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bölgedeki eşitsizliklerin düzeyinin yüksekliği, uygulanan politikaların sonucunda ekonomilerin krizlere karşı kendini çabuk toparlamasını olumsuz etkilemektedir. Covid-19 salgınının oluşturduğu krizin bölgeye ekonomik etkileri ancak 1929 ekonomik durgunluğu ya da savaş ekonomisi ile karşılaştırılabilir. Böyle bir süreç hükümetler açısından fırsatları ve riskleri beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, *sıçramalı evrim yaklaşımı* bağlamında toplumlar ve hükümetler arasında etkileşimin daha güçlü sağlanarak salgın sürecinden toplumsal uzlaşa ile çıkılması fırsatı bulunmaktadır. Bununla birlikte, hükümetleri toplumların taleplerine kulaklarını tıkayarak elitlerin istediği şekilde kamu politikaları ortaya koymayı tercih ederse, devlete duyulan güvenin azalmasının derinleşmesi neticesinde eşitsizlik, yasa dışı örgütlenmeler ve memnuniyetsizliğin artma riski bulunmaktadır (Palacio Ludeña ve Díaz Sr, 2020).

Sonuç

Latin Amerika’da nüfusun %51,3’ü salgın nedeniyle 2020 yılında ekonomik yoksulluk ile karşı karşıya kalmıştır. Yine Latin Amerikalı iş gücünün %54’ten fazlası kayıt dışı sektörde çalışmaktadır. Bu koşullar *yeni kurumsallaşma yaklaşımı* bakımından incelendiğinde, Latin Amerika toplumlarının devletlerine karşı eşitsizlik ve yoksulluk nedenleriyle güven sorunu bulunması kamu kurumlarının meşruiyetini de sorunlu bir hale getirmektedir. Bu bağlamda Latin Amerika ve Karayipler’de 2002-2014 yılları arasında azalan yoksulluk ve çok yoksulluğun 2015 yılından sonra yeniden artışa geçtiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Covid-19 sürecinin başlamasıyla gıda güvensizliğinin de artışa geçmesi sorunların iç içe geçmesine ve büyümesine yol açmıştır. Bu çalışmada, incelenen 11 ülkeden Şili, Kosta Rika ve Uruguay dışında kalan 8’inde sosyal güvenliği bulunmayanların sayısının yüksekliği kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü

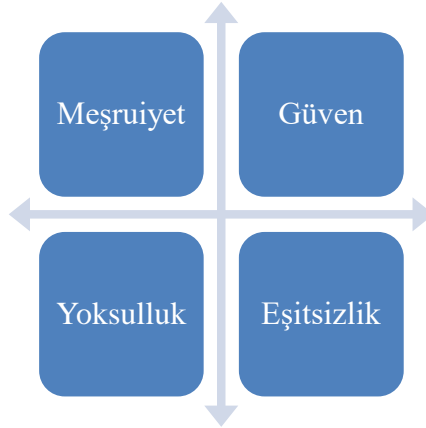
ve yoksulluğın boyutunu göstermektedir. Dolayısıyla sağlık hizmetlerine erişim ve salgın tedbirlerine uyma eğilimi bu çerçevede düşük kalmaktadır.

Başka bir boyutuyla, Latin Amerika hükümetleri arasında Covid-19 ile mücadele konusunda eşbiçimliliği sağlayabilecek politikalar üzerinde anlaşlamadığı görülmektedir. Bu bağlamda, Dünya Sağlık rgt'nün Latin Amerika'da ilişkili olduğu Pan Amerika Sağlık rgt'nün ye ülkeler arasında ortak politikalar ve iş birliği geliştirme çabalarının ülkelerin süreçleri siyasallaştırması, milliyetçilik ve Covid-19'u inkâr etme gibi yaklaşımlarıyla sorunlu ve karmaşık bir süreci barındırdığı çıkarımında bulunmak haksız olmayacaktır. İş birliğinden uzak bu yaklaşım Latin Amerika lkelerinde sağlık yardımı ihtiyacı bulunan toplumsal gruplara ulaşma ihtimalini azaltmaktadır. Bu bakımdan Covid-19 salgını sürecinde Latin Amerika hükümetlerinin politikalarında bir eşbiimlilikten söz edilememektedir.

Kamu politikaları bakımından değerlendirildiğinde, büyük ölçekli değerisimlerin sorunların kamusal algısının değerisimiyle ortaya çıktığından yola çıkararak *sıçramalı evrim yaklaşımı* bağlamında Covid-19 sürecinin Latin Amerika'da devlet-toplum ilişkileri üzerinden kurumsal dönüşüme etkisi incelenmiştir. Bu erevede, Covid-19 sürecinde toplumlar ve hükümetler arasında etkileşimin daha güçlü sağlanarak salgın sürecinden toplumsal uzlaşı ile çıkılması fırsatı bulunmaktadır. Uzlaşı sağlanamadığında ise toplumların devlete güvensizliğinin derinleşmesi beklenen bir sonuç olacaktır. Latin Amerika'da ekonomik sorunların derinleşmemesi amacıyla salgının yayılımını önlemek için uygulanan kapanma tedbirlerinin güvenlik kurumlarının sağlanması geçmiş travmalar nedeniyle siyasi ve sosyal sorunlara yol açabilir.

Bu bağlamda eşitsizliğin sebeplerinin İspanyolların bölgeye gelişinden bugüne kurumsallaştığı Latin Amerika'da, acil sosyal güvenlik tedbirlerinin özellikle kayıt dışı ekonomide yer alan gruplara ulaştırılmasına yönelik politikalar devlete güvenin ve kapanma tedbirlerine uyumun sağlanması boyutuyla önem kazanmıştır. Salgında kapanma tedbirleri süresince politika müdahaleleri hanehalkı ve kk şirketlerin ayakta kalmasını sağlamalıdır. Bu süreçte, evrensel temel gelir tartışmaları da yeniden gündeme gelmiştir. Çok boyutlu yoksulluğın boyutlarından olan sağlık hizmetlerine, toplumun her grubunun rahatça ulaşımına yönelik politikalar ve uygulamalar salgın sürecinde toplum ve devlet uzlaşısının sağlanması bakımından diğer bir hassas boyutu oluşturmaktadır. Covid-19 salgını sürecinde acil sosyal güvenlik tedbirlerinin etkisi toplumun kamu kurumları ile güvene dayalı bir iş birliğinin düzeyini belirlemektedir.

şekil 2: Latin Amerika'da Sorun-zm Matrisi

Sonuçta, Covid-19 bağlamında Latin Amerika lkelerinde bölgesel bir iş birliğinin sağlanamadığından eşbiçimliliğin oluşmadığı, şekil 2'de olduğu gibi kamu kurumlarının meşruiyetinin toplumsal güvene bağlı olduğu, toplumsal güvenin ise eşitsizliğin ve yoksulluğın

acil sosyal güvenlik tedbirleriyle azalmasına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. “*Eşitsizlik azalır, güven artar*” yaklaşımı Latin Amerika’nın içinde bulunduğu denklemi en iyi ifade etme biçimidir. Bu çalışmadan hareketle, yeni çalışmalarda salgın sürecinden farklı olarak Latin Amerika’da bölgesel iş birliğinin hangi boyutlarda başarılı olduğu, Latin Amerika’da kırsaldaki sosyo-ekonomik yapı ve Güney Konisi ülkelerinin hangi başarılı politikalarla bölgenin diğer ülkelerinden olumlu yönde ayrıştığı incelenmesinin yazın katkı sağlayacağı önerilmektedir.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2006). *Economic origins of dictatorship and democracy*. Cambridge University Press.
- Alzúa, M. L. ve Gosis, P. (2020). Social and Economic Impact of Covid-19 and Policy Options in Argentina. https://www.latinamerica.undp.org/content/rblac/en/home/library/crisis_prevention_and_recovery/social-and-economic-impact-of-covid-19-and-policy-options-in-arg.html (Erişim Tarihi: 10.10.2021).
- Auyero, J. (2006). The Political Makings of the 2001 Lootings in Argentina. *Journal of Latin American Studies*, 38(2), 241-265.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. (2021). Prevalance of Moderate or Severe Food Insecurity in the Population. <https://www.fao.org/sustainable-development-goals/indicators/212/en/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. (2021). The 2021 Global Multidimensional Poverty Index (MPI). <http://hdr.undp.org/en/2021-MPI> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).
- Blofield, M., Hoffmann, B. ve Llanos, M. (2020). *Assessing the Political and Social Impact of the COVID-19 Crisis in Latin America*. Hamburg: GIGA German Institute of Global and Area Studies.
- Burns, E. B. (1980). *The Poverty of Progress*. University of California Press.
- CEPAL. (2020). Enfrentar Los Efectos Cada Vez Mayores del Covid-19 para Una Reactivación con Igualdad: Nuevas Proyecciones. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/45782/4/S2000471_es.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2021).
- Cottani, J. (2020). The Effects of Covid-19 on Latin America's Economy. Center for Strategic and International Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep26999> (Erişim Tarihi: 10.10.2021).
- Díaz-Barriga, M. ve Dorsey, M. E. (2020) (Ed.). Bleeding Like the State: The Open Veins of Latin America. In *Fencing in Democracy* (s. 108-117): Duke University Press.
- DiMaggio, P. ve Powell, W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160. doi:10.2307/2095101
- DiMaggio, P. ve Powell, W. (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- ECLAC. (2019). Social Panorama of Latin America. <https://www.cepal.org/en/publications/44989-social-panorama-latin-america-2019> (Erişim Tarihi: 08.10.2021).
- ECLAC. (2020). Social Panorama in Latin America 2020. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/46688/8/S2100149_en.pdf (Erişim Tarihi: 08.10.2021).
- Esteves, P. (2020). Latin America's Uncoordinated Response in Tackling COVID-19. South African Institute of International Affairs. <http://www.jstor.org/stable/resrep29594> (Erişim Tarihi: 08.10.2021).
- Frankema, E. (2010). The Colonial Roots of Land Inequality: Geography, Factor Endowments, or Institutions? *The Economic History Review*, 63(2), 418-451. doi:10.1111/j.1468-0289.2009.00479.x.
- Galor, O. ve Zeira, J. (1993). Income Distribution and Macroeconomics. *The Review of Economic Studies*, 60(1), 35-52. doi:10.2307/2297811.
- Gargarella, R. (2020). Frente al Coronavirus, ¿Es Necesario Restringir las Libertades Compulsivamente? *Clarín*. https://www.clarin.com/opinion/frente-coronavirus-necesario-restringir-libertades-compulsivamente-_0_7-hXC6hgy.html (Erişim Tarihi: 08.10.2021).

- Gootenberg, P. ve Hershberg, E. (2010). Latin American Inequalities: New Perspectives from History, Politics, and Culture. P. Gootenberg ve L. Reygadas (Ed.). *Indelible Inequalities in Latin America* (s. 3-22): Duke University Press.
- International Crisis Group. (2020). Fighting Crime in the Time of COVID-19. <http://www.jstor.org/stable/resrep31475.7> (Erişim Tarihi: 08.10.2021).
- International Monetary Fund. (2021). World Economic Outlook Database. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October> (Erişim Tarihi: 30.11.2021).
- Jaramillo, G. ve Nopo, H. (2020). Covid-19 and External Shock: Economic Impacts and Policy Options in Peru. <https://www.latinamerica.undp.org> (Erişim Tarihi: 30.11.2021).
- Jones, B. D. ve Baumgartner, F. R. (2012). From There to Here: Punctuated Equilibrium to The General Punctuation Thesis to A Theory of Government Information Processing. *Policy Studies Journal*, 40(1), 1-20.
- March, J. G. ve Olsen, J. P. (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *The American Political Science Review*, 78(3), 734-749. doi:10.2307/1961840
- Meyer, J. W. ve Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340-363. doi:10.1086/226550
- Morley, S. (2001). Distribution and Growth in Latin America in an Era of Structural Reform: The Impact of Globalisation. https://www.oecd-ilibrary.org/development/distribution-and-growth-in-latin-america-in-an-era-of-structural-reform_632187765702 (Erişim Tarihi: 30.11.2021).
- Osborne, D. ve Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit Is Transforming the Public Sector*. Basic Books.
- Palacio Ludeña, M. ve Díaz Sr, F. A. (2020). The 'Great Regression' and The Protests to Come in Latin America. Erişim adresi <https://europepmc.org/article/sr/sr241730> (Erişim Tarihi: 01.12.2021).
- Regazzoni, C. J., Bernes, T., Brozus, L., Hatuel-Radoshitzky, M., Heistein, A., Greco, E., Caballero-Anthony, M. (2020). How COVID-19 Could Send Latin America Back in Time. *Challenges of Global Governance Amid the COVID-19 Pandemic* (s. 30-32). Council on Foreign Relations. <http://www.jstor.org/stable/resrep24934.11> (Erişim Tarihi: 01.12.2021).
- Reygadas, L. ve Hershberg, E. (2010). The Construction of Latin American Inequality. L. Reygadas ve P. Gootenberg (Ed.), *Indelible Inequalities in Latin America* (s. 23-50): Duke University Press.
- Scott, W. R. ve Davis, G. F. (2015). *Organizations and Organizing: Rational, Natural and Open Systems Perspectives*: Routledge.
- Selznick, P. (1949). *TVA and the Grass Roots*. Berkeley, California: University of California Press.
- Selznick, P. (1957). *Leadership in Administration: A Sociological Interpretation*. Row, Peterson.
- Selznick, P. (1996). Institutionalism "old" and "new". *Administrative Science Quarterly*, 41(2), 270-277. doi:10.2307/2393719
- Serulnikov, S. (1994). When Looting Becomes a Right: Urban Poverty and Food Riots in Argentina. *Latin American Perspectives*, 21(3), 69-89. doi:10.1177/0094582x9402100305
- Serulnikov, S. (2017). Pobreza y Revuelta de Subsistencia. Los Saqueos de 1989 en Argentina. *Historia Social* (88), 63-85.
- Teichert, P. C. M. (1962). Latin America in the 1960's: An Analysis of Its Socio-Economic Problems. *The Centennial Review*, 6(3), 297-322.
- Turner, M. (1997). *From Two Republics to One Divided: Contradictions of Postcolonial Nationmaking in Andean Peru*. Durham: Duke University Press
- Tilly, C. (1998). *Durable Inequality*. California: University of California Press.
- Trivelli, C., Yancari Cueva, J. ve Ríos Farfán, C. d. I. (2009). *Crisis and Rural Poverty in Latin America*.

- van Teijlingen, K. ve Hogenboom, B. (2020). COVID-19 Impact on the Value Chain in Latin America. Erişim adresi <http://www.jstor.org/stable/resrep25676>
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. California: University of California Press.
- Werner, A. (2020). Outlook for Latin America and the Caribbean: An Intensifying Pandemic. <https://blogs.imf.org/2020/06/26/outlook-for-latin-america-and-the-caribbean-an-intensifying-pandemic/> (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

¹ Covid-19 salgını öncesinde kur krizini atlattık için IMF'ye 44 milyon dolar borçlanması nedeniyle Covid-19 sürecinde uluslararası kuruluşlardan yeterince destek alınamamıştır (Cottani, 2020:8).

² Beslenme ve çocuk ölümlü.

³ 6 yıllık eğitime erişim ve çocukların okula katılımı.

⁴ Yemek pişirme yakıtı, temizlik için su, içme suyu, elektrik, ev koşulları ve temel gerekler (radyo, televizyon, telefon, bilgisayar, bisiklet, at arabası, motorsiklet ve buzdolabı).

⁵ Consejo Nacional de Evaluación de la Política de Desarrollo Social, https://www.coneval.org.mx/Evaluacion/IEPSM/Documents/Politica_Social_COVID-19.pdf

⁶ Comisión Económica para América Latina y el Caribe, <https://www.cepal.org/es/publicaciones/45782-enfrentar-efectos-cada-vez-mayores-covid-19-reactivacion-igualdad-nuevas>

⁷ World Health Organization.

⁸ Pan American Health Organization.

⁹ Accommodative monetary policy.

¹⁰ Venezüela, Kolombiya, Ekvador ve Meksika'nın petrol, Şili'nin bakır ve Brezilya'nın tarım ürünleri ihracatı aynı sorunla yüzleşmektedir (Blofield ve diğerleri, 2020).

¹¹ Emergency Family Income (IFE).

**PRETORYENİZMİN SÜREKLİLİĞİ AÇISINDAN LATİN AMERİKA VE
TÜRKİYE'DEKİ ASKERİ DARBELER: 1960-1980**

**MILITARY COUPS IN THE LATIN AMERICA AND TURKEY IN TERMS OF THE
CONTINUITY OF PRAETORIANISM: 1960-1980**

Öz

Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri, askerî darbelerin gerçekleşmesi açısından pretoryen bir geleneğe sahiptir. Bu çalışmada, 1960-1980 sürecinde, Latin Amerika ve Türkiye'deki askerî darbeler ya da askerî rejimler arasındaki benzerliklerin yahut farklılıkların tespiti yapılmaya çalışılacaktır. Soğuk Savaş nedeniyle ABD, hem Latin Amerika ülkeleri hem de Türkiye üzerindeki nüfuzunu korumuştur. 1960-1980 sürecinde, Latin Amerika'da ve Türkiye'de, kısmen -eski tip- ya da tamamen -yeni tip- bürokratik otoriter nitelikte askerî rejimler kurulmuştur. Latin Amerika ve Türkiye'deki yeni tip bürokratik otoriter rejimler, ABD'nin kapitalist sistemine eklenmek adına, nüfuzu altında bulundurduğu ülkelerin ekonomilerine müdahale etmiştir. Dolayısıyla bu ülkelerde siyaseten değil ama ekonomik olarak bir rejim değişikliği yapılmasında rol almıştır. Diğer bir deyişle, iç ticarete yönelik kalkınma politikalarından dış ticarete yönelik neoliberal politikalara geçişi kolaylaştırmıştır. Oysa tersine, eski tip bürokratik otoriter rejimler, ekonomik olarak bir rejim değişikliğini amaçlamamıştır. Öte yandan Latin Amerika'da gerçekleşen darbelerin her birini, Türkiye'dekilerle karşılaştırmak da mümkün değildir. Bu yüzden çalışmada eklektik bir bakış açısından yararlanılmıştır.

Sacit YARIMOĞLU*

* Dr.

E-posta/E-mail:

sacityarimoglu@gmail.com

Orcid: 0000-0001-5366-6680

Başvuru/Submitted: 13.01.2022

Kabul/Accepted : 19.02.2022

Anahtar Kelimeler: Pretoryenizm, Latin Amerika, Türkiye, Askerî Rejimler, Bürokratik-otoritarizm.

Abstract

Turkey and Latin American countries have a pretorian tradition in terms of realizing military coups. In this study, it will be tried to determine the similarities or differences between the military coups or the military regimes in Latin America and Turkey during the 1960-1980 period. Owing to the Cold War, the United States maintained influence over both Latin American countries and Turkey. In the period of 1960-1980, bureaucratic authoritarian military regimes were established partially -old type- or completely -new type- in Latin America and Turkey. The new type bureaucratic authoritarian regimes in Latin America and Turkey interfered the economies of the countries under their influence in order to be integrate into the capitalist system of the USA. Accordingly, they played a role in the change of regime in these countries, not politically but economically. In other words, they facilitated the transition from development policies for domestic trade to neoliberal policies for foreign trade. Conversely, the old type -partially- bureaucratic authoritarian regimes did not aim at a regime change economically. On the other hand, it is not possible to compare each and every one of the coups in Latin America with those in Turkey. That's why an eclectic perspective was used in the study.

Keywords: Praetorianism, Latin America, Turkey, Military Regimes, Bureaucratic Authoritarianism.

Giriş

Geriyeye dönük bir bakış açısından askerî darbeler, hem Latin Amerika’da hem de Türkiye’de örnekleri birçok defa görülen gelişmelerdir. Askerî darbelerin başarıyla gerçekleşmesi, ardından orada nasıl bir rejimin kurulacağı türünden bir soruyu akıllara getirecektir. Bu çalışmada, darbeler sonrasında kurulacak olan askerî rejimlerin ülke yönetimlerine ne yönde etki edeceğinin cevapları aranacaktır. Bu açıdan daha çok askerî rejimlerin sebep olduğu ekonomik etkilerin izleri sürülecektir. Çalışmanın birinci bölümünde, açıklama anahtarını oluşturmak için pretoryenizm kavramı tanımlanacak ve çalışma kapsamındaki askerî darbeler açısından söz konusu ülkelerdeki pretoryen orduların nitelikleri belirtilmeye çalışılacaktır. Ardından Latin Amerika ve Türkiye’de kurulan bürokratik otoriter yönetimlerin bir sınıflandırılmasına yer verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye’deki pretoryen geleneğin tarihsel arka planından bahsedilecektir. Bunun, ele alınan konu açısından önemi, Türkiye’den farklı olarak Latin Amerika ülkelerinde askerî diktatörlüğün büyük oranda yerleşikliğidir.

Çalışmanın üçüncü kısmında ise farklı askerî darbe örnekleri karşılaştırmalı bir bakış açısından hareket edilerek incelenecektir. Bu doğrultuda çalışmada, bürokratik nitelikte olan ve olmayan askerî rejimlerin bir ayrımına yer vermek, Türkiye’deki askerî yönetimlerin ise, Latin Amerika’daki bazı örneklerle karşılaştırıldığında, onlara hangi noktalarda benzediği ya da onlardan farklılaştığı ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmanın kapsamı ise 1960-1980 süreciyle sınırlanmıştır. Bu yönde bir sınırlamanın nedeni, bürokratik otoriter rejimlerin, etkilerini daha çok bu süreçte göstermiş olmalarıdır. Bu çalışmada, 1960-1980 arasında Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen bütün darbelere yer vermek imkân dahilinde olmadığından, Türkiye ve Latin Amerika ülkelerindeki askerî darbeler ve kurulan askerî rejimler açısından eklektik bir bakış açısından yararlanılacaktır.

1. Pretoryenizm ve Bürokratik Otoriter Rejimler

Pretoryen kavramı, Roma İmparatorluğu döneminde İmparatoru korumakla görevli askerler için kullanılmıştır. Bu askerler, M.S. üçüncü yüzyılda hizmet ettikleri kişileri yönetimden düşürüp, yerine istedikleri bir kişiyi getirme hakkını kendilerinde görmüştü. O günden bugüne pretoryen kavramı, Siyaset Bilimci Maurice Duverger’in, Fransız düşünür Émile Littré üzerinden aktardığı gibi “*hükümetleri kuran ve yıkan askerî topluluklar*” için kullanıldı. Askerlerin sebep oldukları bu davranış şekli, keyfi ve onların kendi yararınaydı. Bu yüzden Duverger, rejimin adını “*teknik bir diktatörlük*” olarak koydu. Sonuçta askerler, ülkeyi korumak adına kendilerine verilen güç ve yetkiyi kötüye kullanarak, pretoryen bir diktatörlüğün/rejimin kurulmasına neden olacaktı (1965:6-7). Duverger, bu kavramdan, 1959 Fransa’sındaki siyasi ortamın etkisiyle Başkan Charles De Gaulle’e karşı bir darbe yapılması yönünde tehditler hissedildiği bir sırada bahsetmiştir. Ahmet İnsel’in belirttiği üzere pretoryen kavramının modern anlamda kullanımı 1960’lı yılların sonlarında artmıştır (1999:160).

Amos Perlmutter ise pretoryenizmi, geleneksel ve modern pretoryenizm olarak ikiye ayırır. Geleneksel pretoryenizme örnek olarak yukarıdaki Roma İmparatorluğu örneği uygundur. Modern pretoryenizm ise siyasal ortam ve sivil kurumlar üzerinde asker’in baskın olduğu bir rejimi ifade eder. İkisi arasındaki farklara kısmi olarak değinmek gerekirse; geleneksel pretoryenizm, askerlerin siyasal seçkinler ya da sistemin kurumlarıyla olan ilişkilerinin geleneksel bir zeminden hareketle düzenlenmesidir. Oysa modern pretoryenizmde bu ilişki rasyonel bir temelden hareketle, hukuki biçimde şekillenir. Geleneksel pretoryenizmde, asker profesyonel değildir ama modern pretoryenizmde profesyoneldir¹ (Perlmutter, 1969:383-385; Örs, 1996:10). Bir ülkede siyasal otoritenin yerini, Latin Amerika’da örneklerine sıkça rastlanılan, kimi zaman kendi içinde çoğulcu bir yapı halinde de varlık gösterebilen, Ahmet İnsel’in Alain Rouquié’den aktardığı üzere “*asker partileri*”nin aldığı durumlar, yine İnsel’in Perlmutter’den aktardığı üzere “*pretoryen devlet*”in bir ifadesidir (1999:146-147). Bu arada askerî rejimlerin niteliklerini daha iyi anlamlandırılabilmesi adına ordu türlerine de kısaca değinmek gerekir.

Amos Perlmutter, pretoryen orduları “*hakem*” tipi ve “*yönetici*” tip ordu olmak üzere ikiye ayırır. Hakem tipi ordunun mevcut siyasi rejimi değiştirmek yönünde bir amacı yoktur. Askerî profesyonellik, bu tip ordu üyeleri için önem arz eder. Yönetici türdeki ordular ise daha katı bir şekilde hükmeder ve mevcut rejimi değiştirme isteğinde olabilir. Sivil siyasete güvensizlik, bu anlayışın temelinde yatar. Bu yüzden yönetici tip ordu, uzlaşmaz bir tavırla askerî yönetim yanlısıdır (Örs, 1996:12-15; Perlmutter, 1969:392-394). Diğer yandan Latin Amerika'daki ya da Türkiye'deki askerî darbeleri incelerken hangi yaklaşımların kullanıldığı da, aşağıda yer verilecek tespitleri anlamak açısından önemlidir.

Bu yaklaşımlardan birincisi, askerlerin iktidarda “*arabulucu-düzenleyici*” nitelikte görüldüğü “*geleneksel-yetkeci*” anlayıştır (Heper ve diğerleri, 1977:72-74). Bu yaklaşım “*siyasi kalkınma ve modernleşme*” arasında neden sonuç ilişkisinin kurulması sonucunda oluşmuştur. Bu görüşü savunanlar, iktisadi kalkınmaya bağlı toplumsal gelişmenin, geleneksel toplum yapısının çözülmesi ve ardından ABD ya da Avrupa'nın gelişmiş ülkelerindeki gibi modernleşmeye neden olacağı düşüncesindedir. Bu görüşlerin 1970'lerde önemini kaybettiği görülmüştür. Çünkü Latin Amerika ülkeleri haricinde, Ortadoğu, Asya, Afrika gibi bölgelerde de kalkınma seviyesini yakalayan ülkelerden, anayasal demokratik düzeni kuranlar olmuş, fakat bu sonuç süreklilik arz etmemiştir. Bu yüzden söz konusu ülkelerde ya otoriter rejimler kurulmuş ya da yönetimler, askerler ve siviller arasında paylaşılmıştır (Sayarı ve Bilgin, 2015:11-14). Dolayısıyla bu konuda yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmuştur. Daha çok Latin Amerikalı siyaset bilimcilerin ortaya attığı bu görüşlerden ilki “*bağımlılık teorisi*”dir. Bu yaklaşımda kalkınmacı anlayışın tersine dış aktörlere odaklanılmış, ülkelerin az gelişmişliği, onların kaynaklarını sömüren, askerî darbeler ve çok uluslu şirketler yoluyla onları güçsüz bırakan sanayileşmiş ülkelere mal edilmiştir. Örneğin ABD, Latin Amerika ülkeleri için bu nitelikte bir ülkedir (Sayarı ve Bilgin, 2015:14-15). Bu doğrultuda bir diğer yaklaşım, 1970'lerde Arjantinli siyaset bilimci Guillermo O'Donnell tarafından geliştirilen “*bürokratik-otoritarizm*”dir. Bu bakış açısı, ithal ikameci bir görüşten hareketle, ithalata karşı yüksek gümrük duvarları koyarak üretimin yurt içinde yapılmasıyla ilgilidir. Söz konusu yaklaşıma göre az gelişmiş ülkelerdeki darbelerin nedeni, sürdürülebilir nitelikte görülmeyen ekonomik kalkınma politikalarının yarattığı istikrarsızlıktandır (Sayarı ve Bilgin, 2015:15). Ergun Özbudun, darbelerden sonra kurulan bürokratik otoriter rejimlerin belli başlı özelliklerini, O'Donnell üzerinden şu şekilde aktarmıştır:

- (a) Rejim, tekelleşmiş ve uluslararasılaşmış yüksek burjuvazinin hâkimiyetinin teminatıdır.
- (b) Kanun ve düzen hâkimiyetini yeniden kurmak için ordu, ekonomiyi normalleştirmek için de ekonomi teknokratları belirleyici rol oynamaktadır.
- (c) Bu amaçla, popülist koalisyon döneminde siyasal bakımdan güçlenmiş olan halk sektörü (sanayi işçileri sınıfı), örgütleri etkisiz kılınarak pasifleştirilmiş ve baskı altına alınmıştır.
- (d) Siyasal demokrasi kurumları ve yöntemleri ortadan kaldırılmıştır.
- (e) Halk sektörünün ekonomik açıdan da dışlanması suretiyle, büyük özel sermaye tekellerini ve bazı devlet kurumlarını yararlandıracak bir ekonomik politika izlenerek, gelir eşitsizliklerinin artmasına yol açılmıştır.
- (f) Üretim yapısı, giderek uluslararası nitelik almıştır.
- (g) Sosyal sorunlara, sözde tarafsız ve objektif teknik rasyonellik kriterleri ile bakılarak, bunların siyasal alan dışına çıkarılmasına çalışılmıştır (2016:20-21).

Bürokratik otoriter askerî rejimler yirminci yüzyıl Latin Amerika'sında yaygındır. Bu rejimlerin 1960'dan önce kurulanları ve 1960'dan 1980'e kadar olanları, sırasıyla eski ve yeni tip bürokratik askerî rejimler olarak adlandırılmıştır. Buna göre eski tip ordu sınıflandırmaları daha çok arabulucu ve hakem tipi ordulara tekabül eder. Çoğunlukla anayasal kriz ortamında ortaya çıkan eski tip bürokratik rejimlerde, ordunun, “*yeni bir ekonomik ve siyasi rejim yaratma*” hedefi yoktur. Kamuoyu, ordunun yönelimlerini şekillendirebilir güçtedir. Ordu, belli bir aşamadan sonra yönetimi sivillere teslim etme düşüncesindedir ve yönetimin anayasal esaslara bağlılığının

da farkındadır (Özbudun, 2016:18). Brezilya’da gerçekleşen 1930, 1945 ve 1954 darbeleri bu niteliktedir. Üç darbeden sonra da başkanlar ya anayasaya uygun bir şekilde belirlenmiş ya da seçimle göreve gelmiştir. Yani komiteciler, kurallara da bir ölçüde sadık kalarak, kendi içlerinden ya da istedikleri bir kişiyi başkan yapmamıştır. Brezilya ordusu bu dönemde daha çok hakem tipi ordu özellikleri göstermiştir (Kılıç, 2013:56).

1960-1980 sürecindeki yeni tip bürokratik-otoriter rejimlerde ise asıl amaç bir anayasal krizi çözmek olmayıp mevcut ekonomik, siyasal ve sosyal sistemde değişiklikler yapmaktır. Gerçekleştirilmesi gereken reformlar ise uzun süreler gerektirecektir ve bu kez asker bürokratlar, Latin Amerika’da örnekleri sıkça görüldüğü gibi 1960 öncesinden farklı olarak uzun süreli iktidarlar kuracaktır. Ayrıca oluşturulan rejimle, eski tip askerî yönetimlerin tersine, toplum üzerinde baskı ve gerekirse şiddet uygulamaktan kaçınılmaz (Özbudun, 2016:21). Heper, Göksu ve Öcal’ın, Latin Amerika’daki askerî rejimlerin sürekliliğini inceleyen Dale L. Johnson üzerinden aktardığı gibi, aslında yukarıdakilerden de çok farklı olmayan bir diğer yaklaşım, “*yenî sömürgeci-yetkeci*” anlayıştır. Buna göre darbeler sonucunda Latin Amerika’da kurulan askerî rejimler; birincisi, eski tip bürokratik otoriter yaklaşıma daha yakın nitelikteki “*halkçı-kitlesele-reformist*” ve ikincisi, yeni tip bürokratik otoriter yaklaşıma daha yakın nitelikteki “*reaksyioner-yetkeci*” anlayıştır. Birinci anlayışta “*yeniden dağıtımci*” bir ekonomi politikası sonucunda kitlelerin çıkarları esas alınırken, ikinci yaklaşımda daha dar çerçevedeki grupların çıkarları öncelikli görülür. Kamucu-reformist yönetimlerin mevcut yapıyı değiştirmeden izlediği politikalar, Latin Amerika ülkelerinde ekonomik istikrarsızlığa neden olmuştur. Orta sınıfların desteğinin kaybedildiği bu gibi durumlarda, daha radikal değişiklikler yapabilecek, yeni tipte askerî rejimler kurulacaktır. Fakat Johnson’un bu yaklaşımı, Latin Amerika ülkelerinin siyasal yapısı ve oradaki orduların kurumsal özellikleri incelenmediği için, Heper, Göksu ve Öcal tarafından yetersiz görülmüştür (1977:75-76).

2. Latin Amerika ve Türkiye’de 1960-1980 Sürecinin Arka Planı

ABD, kuruluş tarihi olan 1776’da yayımlanan Bağımsızlık Bildirgesi’nden sonra, topraklarını genişletmiştir. Latin Amerika bölgesi de ABD’nin bu yayılım alanından bağımsız değildir. ABD’nin yayılması, bölgede toprak alma şeklinde değil, Soğuk Savaş dönemindeki gibi bölgede nüfuzunu hissettirmek şeklinde olmuştur (Erhan, 2013:82). ABD tarafından 1823 yılında yayımlanan Monroe Doktrini’nin amaçlarından biri, Avrupa’nın, Latin Amerika’nın da dahil olduğu coğrafi bölgeyle ilgilenmesine ya da bölgeyi sömürgeleştirmesine izin vermemektir. Nitekim ABD, yaklaşık yüz yıl boyunca bu amacına sadık kaldı ve Amerika kıtasından çıkmadı (Keskin, 2008:527). 1932 yılından sonra ise, Latin Amerika ülkelerinden kendine yansıyan olumsuz düşünceleri kırmak için bu devletlerle “*iyi komşuluk politikası*” izleme kararı aldı. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise, amacı kıtanın her yerindeki Amerikan ülkeleri arasında dayanışmayı sağlamak olan “*Amerikan Devletleri Teşkilatı*” -OAS- kuruldu. Fakat bu örgüt, ABD çıkarlarının yansıtıldığı bir kuruluş olmaktan öteye gidemeyecekti (Sander, 2008:437-438).

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonunda, en güçlü devlet konumundaydı ve mevcut uluslararası düzeni korumakta kararlıydı. Bunun için Sovyet etki alanını zayıflatmak gerekti. Bu dönemdeki Amerikan Dış Politikası da “*Sovyetler Birliği’ni Çevreleme Politikası*” üzerine kuruldu. Türkiye, Sovyet sınırlarına yakın bir ülke olarak Yunanistan’la birlikte, ABD tarafından kendi saflarına çekilmesi gereken ülkelerden biri olarak görüldü. Bu yüzden 1947’deki Truman Doktrini ve Marshall Planı doğrultusunda yapılan maddi ya da araç-gereç türünden yardımları, ABD’nin bölgedeki çıkarları açısından değerlendirmek gerekir (Sander, 2008:255-260). Zaten Türkiye’deki siyasi seçkinler açısından da Amerika, etkisi ve gücüyle bir rol modeldir. Nitekim DP’nin 1950’lerin başlarında Amerika’dan aldığı ekonomik yardımlar, partinin, 1950’lerin ilk yarısındaki çıkışında büyük rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra BM, 1952’de ise NATO üyesi olan bir Türkiye, Soğuk Savaş’ta tarafını belli etmiştir. Yardımlar çoğunlukla maddi

temelli olsa da, ABD tarafından yardımlarla yapılmak istenen şey, Sovyetlere karşı manevi yönde, antikomünist bir tavrın gösterilmesidir (Bora, 2016:154-159).

1880'lerden sonra Monroe doktrinini uygulama konusunda titiz davranan ABD, dönemin dışişleri bakanı James Blain'in katkılarıyla "*Amerikan Devlet Kongresi*"ni toplamıştır. Burada amaç, Pan-Amerikancı bir siyaset doğrultusunda, Latin Amerika üzerindeki denetimi sağlamak için oradaki ekonomik nüfuzu daha da arttırmaktır. Bu bağlamda ABD tarafından antlaşmalar, yatırımlar ve benzeri yollarla birçok girişimde bulunulmuştur (Erhan, 2013:85-91). Latin Amerika ülkeleri, muz, kahve, şeker, et, maden türünden birçok ürün ihraç ediyordu. Bu ürünlerin fiyatlarının dünya piyasalarında dalgalanması ise bölge ekonomilerine zarar veriyordu. Diğer yandan başkan Kennedy döneminde Latin Amerika için, "*ilerleme için ittifak*" adlı bir program kapsamında ekonomik yardımlar öngörüldü. Buna göre ABD'nin hedefi bölgeye yatırımlar yapmak ve 1946-1960 arasında bu yardımları fazlaştırmaktı. Ayrıca ABD'nin bölgede yaptığı yatırımlar doğrultusunda uygulamak istediği ekonomik planı desteklemeyen Latin Amerika ülkeleri de vardı. Bu politikalarıyla ABD'nin amacı, 1959 yılında Küba'da gerçekleşene benzeyen "*Castro tipi devrimleri*" engellemektir (Sander, 2008:436-438).

Askerî darbelerin önde gelen sebeplerinden bir tanesi, darbe olan ülkedeki ekonomik koşulların yetersizliğidir. Söz konusu ekonomik geriliğin, kırdan ya da kentte yaşayan kesimler açısından bir ülkenin refah seviyesindeki dengesizlik türünden içsel sebepleri olabilir. Mesela Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi'nin sebeplerinden birini, DP döneminde gelişen ve DP tarafından destek verilen kırsal burjuvaziye karşı, kentsel burjuvazinin bir tepkisi olarak değerlendiren görüşler mevcuttur. Ayrıca askerî darbelerin evrensel anlamda, 1929 ekonomik buhranı gibi örneklerden hareketle ifade edilebilecek dışsal sebepleri de olabilir. Tabii bu neden, daha çok az gelişmiş ülke ekonomileri açısından geçerlidir (Luttwak, 1996:31-37; Daldal, 2004:75-78). Ekonomilerin kötülüğü², bağımsızlıklarından sonra, Latin Amerika ülkelerinde sıkça gerçekleşen ve askerî diktatörlükler yaratan darbelerin de önemli bir sebebi olmuştur (Sander, 2008:436-437).

Söz konusu askerî rejimler sadece Latin Amerika'da değil, herhangi bir coğrafi bölgede de, kısa bir süre için yönetimde kaldığında, bunun adına "*pronunciaemiento*" denmektedir (Duverger, 1965:53). Askerî yönetimler, Latin Amerika bölgesine özgü bir şekilde uzun süreli olduğunda ya da diktatörlük şeklini aldığı anda ise bunun adına "*caudillos*" denmektedir. Bu, aynı zamanda Latin Amerika'da darbenin gerçekleştiği devletin ordusunun, az profesyonelleşmiş üyeleri olduğunu ve ordunun geleneksel pretoryen nitelikler taşıdığını gösterir. Oysa modern pretoryen geleneğe ait ordu, Türkiye'deki gibi daha çok arabulucu ya da hakem tipi ordu özellikleri gösterecektir (Ünsaldı, 2008:257). Türkiye'deki pretoryenizm, Latin Amerika'daki gibi bir pretoryen diktatörlük şeklini almaz fakat Ahmet İnsel'in de belirttiği gibi, merkezinde ordu olan bir "*pretoryen nüfuz*", her daim parlamenter demokrasinin ardında bir tehdit unsuru olarak konumlanır. Bu durum, Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi'nden günümüze, fakat özellikle 1960-1980 sürecinde bir "*vesayet rejimi*"nin var olduğunu gösterir (1997:75-77). Bu da, ordu üyelerinin, ülkelerini koruma misyonunu fazlasıyla üstlenmelerinin bir sonucudur.

Samuel E. Finer, darbeler ile bir ülkenin siyasal kültüründeki gelişmişlik düzeyi arasında bağlantı olduğunu ifade eder. Buna göre hukukun üstünlüğünün kabul edilmesi, kamusal alanda düşüncelerin rahatça ifade edilebilmesi ya da sivil toplumun var olması türünden özellikler, demokratik gelişmişliğin bazı göstergeleridir. Bu kıstasları karşılayamayan ya da bir ölçüde karşılayabilen ülkeler ise "*düşük siyasal kültür*" seviyesine sahiptir. Türkiye ve Arjantin bu gruptaki iki ülkedir. Sivil toplumun nispeten zayıf kaldığı, demokratik kurum ve kuruluşların iyi işletilemediği bu gibi ülkelerde darbelerle karşı topyekûn karşı koyma durumu da yoktur. Örneğin Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi'ni destekleyen bir kesim olduğu gibi, tersine desteklemeyen büyük bir kesim de olmuştur. Ek olarak Finer, Paraguay'ı ise, darbelerin artık normal bir gelişmeymiş gibi kabul edildiği, Türkiye ve Arjantin'den bir derece daha az gelişmiş siyasi kültüre sahip ülke sınıfına koymuştur (2002:87-89). Öte yandan Duverger, Latin Amerika ülkelerindeki halkların,

kişisel iktidarlara uygun bir zihniyet yapısı olduğundan da bahsetmiştir. Söz konusu ülkelerin neredeyse hepsinde; Senato, Temsilciler Meclisi ve benzeri türde demokratik kuruluşlar olsa da kurulan siyasi partiler, genelde şahıslar etrafında toplanmış sadık kişilerden oluşur. Duverger, eski tip, “yarı-demokratik” rejimler olarak adlandırdığı Latin Amerika ülkelerindeki askerî yönetimlerin, tahayyüllerdeki konumunu şu şekilde ifade eder:

Sadakat ayrıca, silâhlı kuvvetlerin de teminatı altındadır. Zira merkezî ve güney Amerikanın Lâtin milletleri, üniformalara, generallere ve askerî ihtişama pek meraklıdır. Her birinin eski bir ananeye dayanan, ziyadesiyle faal orduları vardır. Bu ordular harp yapmadıkları için siyaset yapmaktadırlar. Uzun müddet, başkanları indiren çıkararak bu ordulardı. Şöyle ki başkanın ilk işi ordunun desteğini sağlamaktır. Bu sayede Kongreyi kolayca yola getirebilirdi. Birkaç senedenberi, bilhassa en gelişmiş Lâtin Amerika ülkelerinde işler biraz değişmiştir ama yine de İspanyol ananesinde[n] gelen “pronunciamento”lar ortadan kalkmamıştır (1963:107-110).

Buna karşın, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti’nde de darbe girişimleri olmuştur. Örneğin 1908’de, İTC’nin de etkisiyle Rumeli’deki 3. Ordu’nun İstanbul’a doğru yola çıkma tehdidi, 23 Temmuz 1908’de Sultan Abdülhamit’i, Kanun-i Esasi’yi ilan etmeye zorlamıştır. Bu örnekte yönetime müdahale daha çok dolaylı yollardan olmuştur (İnalçık, 2017:299). 23 Ocak 1913 tarihinde ise İTC, Babîâli Baskını ile doğrudan mevcut hükümeti düşürmüştür (Akşin, 2016:77). Böylece Osmanlı Devleti, Bernard Lewis’in de belirttiği gibi, Enver, Talat ve Cemal Paşalar tarafından Birinci Dünya Savaşı’nın biteceği 1918 tarihine kadar “*fiili*” bir askerî yönetim tarafından idare edilmiştir (2014:304-307). Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda da, 27 Mayıs’tan sonraki vesayet rejiminin temellerini gösterir şekilde pretoryen bir gelenek vardı.

Ordu, Latin Amerika ülkelerine benzer şekilde Türkiye ve Türkler için de önemli bir kuruluştur ve büyük oranda Türk ordusunun, tarihin çok eski dönemlerinden beri var olduğu düşünülür. Dolayısıyla Türk ordusu, tarihsel olarak da bağımsızlık ve benzeri başarıları göz önünde bulundurularak, her zaman farklı bir aşamada değerlendirilir. Bu, aslında Türk ordusunun sadece nitelik olarak değil, çoğunlukla zihinlerde de özerk bir konumunun olduğunu gösterir. Türk ordusunu, Latin Amerika’daki ordulardan ayıran özelliklerden biri, Latin Amerika’da orduların, kişilerle özdeşleştirilebilmesidir. Örneğin bu, bir siyasi parti üzerinden düşünülürse, parti liderine karizmatik nitelikler atfedilebilir. Cumhuriyet sonrası Türk ordusu örneğinde, ordunun partileşmesindeki ya da ordu içindeki bir grubun, bir siyasi partiyi yönetiyormuşçasına davrandığı türden bir liderlik kültürü yoktur. Türk ordusu biraz da bu yüzden ordu-millet olarak nitelendirilmiştir.

Bu konuda, İslamcı yazar Necip Fazıl Kısakürek’in belirttiği üzere, tek parti döneminin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’a, Milli Şef İsmet İnönü yönetimine karşı darbe yapma önerisini, Çakmak’ın “*Ben Yeniçeri Değilim!*” diyerek reddetmesi önemli bir veridir (Kısakürek, 1970:41-42). Latin Amerika’dan farklı olarak Türkiye örneğinde, bir kişinin ordusu yoktur, mesela Mustafa Kemal Atatürk’ün ordusu denmez. Öyle bir durumda bu gibi karizmatik kimliği olan kişilerin General Atatürk ya da General İsmet İnönü diye hatırlanması gerekirdi - tabii bu ve benzeri kişiler için kullanılan ve onların otoriterliğine gönderme yapmayan Paşa adlandırması bir yana bırakılırsa-, ama onlar daha çok sivil siyasi kimlikleriyle hatırlanmaktadır. Bir diğer deyişle bu kişiler, asker üniformalarıyla ülke yönetme girişimleri olan liderlerden olmamıştır. Bu durum, Türkiye’nin, bir dönem asker-bürokrat kökenli siyasi muktedirler tarafından yönetilirken bile, ordunun siyasete alet edilmediğini göstermiştir.

3. Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısından 1960-1980 sürecinde Latin Amerika ve Türkiye’deki Askerî Rejimler

Latin Amerika’da ve Türkiye’de, kaynağını 1960-1980 sürecinden alan birçok askerî darbe gerçekleşmiş ve bu doğrultuda kısa süreli askerî yönetimler ya da büyük oranda Latin Amerika’da

olmak üzere “*caudillos*”lar kurulmuştur. Bunlardan bazıları; Ekvador’da 1963-1966 ve 1972-1978, Brezilya’da 1964-1985, Bolivya’da 1964-1970 ve 1971-1982, Arjantin’de 1966-1973 ve 1976-1983, Peru’da 1968-1980, Panama’da 1968-1989, Honduras’ta 1963-1966 ve 1972-1982, Şili’de 1973-1990, Uruguay’da 1973-1980 yılları arasında kurulan uzun süreli askerî yönetimlerdir (Loveman, 2011). Türkiye’de ise askerî rejimler, 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra 1.5 yıla yakın bir süre, 12 Eylül 1980 Darbesi’nden sonra ise üç yılı biraz aşan bir süre için yönetimi doğrudan ele almıştır. 1960’larda Latin Amerika’daki askerî darbelerin sıklıkla olmasıyla ilgili veriler, yukarıda örneği verilen ülkelerdeki çeşitli istikrarsızlıklar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili önemli bir gelişme, 1959 yılında gerçekleşen Küba Devrimi’dir. Sosyalizmi Küba’ya taşıyan bu hareket, ABD perspektifinden bakıldığında da ideolojik bir kırılma noktasıdır. Kendi coğrafyasına yakın bir bölge olan Latin Amerika üzerinde, başta ekonomik olmak üzere, siyasi ve benzeri yönlerden nüfuzu olan ABD’nin, muhtemelen göze alamayacağı tek gelişme, komünizmin ya da sosyalist rejimlerin³ bölgede yayılmasıdır.

ABD, İkinci Dünya Savaşı’nın askerî galibi olmasının yanında savaş sürecinde ekonomisini de en çok geliştiren devlettir. Dolayısıyla savaş sonrası kurulacak uluslararası düzenin de öncüsü olmak istemiştir (Türkeş, 2004:81). Fakat ABD, 1960’ların başında dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Latin Amerika ülkeleri, ABD’den aldıkları yardımı, sadece ABD’den ihraç ettiği ürünler için kullanabilecektir. ABD’nin bu politikası, Şili, Arjantin, Brezilya gibi bazı bölge ülkelerinde yüksek enflasyon oranları ve kargaşa ortamının doğmasına yol açan birtakım ekonomik, sosyal sorunlar yaratmıştır. Bu ülkelerden biri de, 1962’de, seçimle iktidara gelen Devlet Başkanı Juan Bosch’un, 1963 yılındaki bir darbeyle devrildiği Dominik Cumhuriyeti’dir. ABD’nin, cuntanın başındaki Reid Cabral’a başta maddi destek sunması üzerine Bosch taraftarları ayaklanmıştır. Ardından aldığı bir kararla OAS, ABD’nin Dominik’in başkenti Santa Domingo’ya müdahalesini meşrulaştırmıştır. Bu doğrultuda bölgeye 23.000 asker gönderilmiştir. Bu, hem ABD’nin, Latin Amerika’da kendi görüşlerine yakın askerî rejimleri ayakta tutma çabasına bir örnektir hem de OAS’ı kendi yararına kullandığının bir göstergesidir (Sander, 2008:438-439).

ABD, Brezilya’nın sol eğilimli devlet başkanı João Goulart’ın da 1964’deki bir darbeyle devrilmesini desteklemiştir (Erhan, 2013:97). 1964’de Brezilya’da, 1966’da Arjantin’de gerçekleşen askerî darbeler bürokratik otoriter niteliktedir. İki darbeden sonra da seçimler ertelenmiş, ücret artışları kısıtlanmış ve ekonomik önlemler bürokratlar tarafından yönetici tip ordu modeline uygun olarak daha radikal bir şekilde alınmıştır (Heper ve diğerleri, 1977:74). Örneğin Brezilya’daki darbe “*ulusal güvenlik doktrini*” çerçevesinde oluşturulan bir devlet yapısını mümkün kılmış, bu doğrultuda vatandaşların; siyasi, ekonomik, hukuki ve benzeri alanlarda haklarının kısıtlanmasını sağlamıştır. Türkiye’de 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında üç yıl ülkeyi yöneten ve üst komuta kademesinden beş ordu üyesince oluşturulan kurumun adının “*Milli Güvenlik Konseyi*” olması anlamlıdır (Tanör, 1986:159-160). Ulusal güvenliği koruma iddiası, bir yandan darbe yapan pretoryen ordular için diğer yandan da askerî rejimlerin izlediği politikalar açısından bir meşruiyet aracı durumundadır.

Darbeler sonrasında, olağanüstü önlemler alma hakkına erişen bürokratik otoriter askerî rejimlerin, aldıkları kararlara muhalefet eden de yoktur. Bu zeminde Brezilya’da uygulanan ekonomik önlemlerden bazıları, bir süre için ekonomide olumlu sonuçlar yaratmış ve buna “*Brezilya mucizesi*” adı verilmiştir. Fakat dış ticaret açığı verilmesi, enflasyonun gitgide yükselmesi ve 1973’deki petrol krizi de, petrol ihtiyacının yüzde 80’ini ihraç eden Brezilya’nın ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Brezilya’daki askerî rejim, 1980’lerin başlarında IMF tarafından kendisi için uygun görülen beş yıllık bir ekonomi planını uygulamak zorunda kalmıştır (Kılıç, 2013:164-168). Türkiye’deki askerî darbelerden sonra da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin Çağlar Keyder, 27 Mayıs Darbesi’nden sonraki ekonomik gelişmelerin “*restorasyoncu*” değil “*dönüşümcü*” olduğunu ifade edecektir (2015:177). Öyle ki DP, kırsaldaki oy potansiyelini yansıtabilecek ölçüde tarım burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına öncelik vermiş,

Sungur Savran'ın belirttiği gibi, “*ekonominin bütünüünün sanayinin çıkarlarını temel alan bir planlama yoluyla düzenlenmesine karşı*” çıkmıştır (2016:178). Latin Amerika ülkelerindeki asker-sivil bürokratlar ise Osmanlı Devleti'ndeki ve 1970'lerin sonlarına kadar Türkiye'deki askerî bürokrasinin tersine büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisinin yanında olmuştur (Heper ve diğerleri, 1977:97).

27 Mayıs Darbesi'ne geri dönülecek olunursa, darbe sonrasında askerî hükümet tarafından DPT kurulmuştur. Planlama düşüncesinin destekçileri; asker-sivil bürokratlar, aydınlar ve bir kısım CHP'li siyasetçidir. DPT'nin kuruluş aşamasında, OECD'nin katkılarıyla Hollandalı “*kalkınma ve planlama uzmanı*”, iktisatçı Jan Tinbergen danışmanlık yapmıştır. 1963'de ilan edilen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile daha çok özel sektörün liderlik edeceği, “*iç pazara yönelik sanayileşme*” politikası izlemek hedeflenmiştir (Pamuk, 2018:235-237). Ayrıca Türkiye'de 1960-1980 sürecindeki darbelerden sonra mevcut ekonomiye teşhis koymak ve ekonomik durumu düzeltmek için Dünya Bankası ve benzeri uluslararası kuruluşlarda çalışmış uzmanlar görev alacaktır. 27 Mayıs Darbesi sonrasında bu kişi, daha önce ekonomik sorunlarla ilgili Latin Amerika ülkelerinde çalışmalarda bulunan ve 27 Mayıs Darbesi sonrasındaki Cemal Gürsel Hükümetlerinde bir süre Maliye Bakanlığı yapan “*IMF uzmanı*” Kemal Kurdaş'tır. Brezilya'daki 1964 Darbesi örneğindeki gibi, 27 Mayıs sonrasında kurulan rejim de, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla anlaşmalar yapmış, DP döneminde Başbakan Adnan Menderes'in alamadığı kredileri alabilmiştir (Dinler, 2010:78). Örneğin ABD, 27 Mayıs Darbesi'nin hemen ardından, henüz 5 Temmuz 1960 tarihinde Türkiye'ye, o dönemin parasıyla bir milyar lira bağışlamıştır. Böylece hem Türkiye'nin kendi çizgisinde politikalar izlemesini sağlamış hem de darbe sonrasında kurulan askerî rejimi güçlendirmeye çalışmıştır (Yetkin, 2011:62). Komitecilerin darbe bildirisinde NATO ve CENTO'ya bağlıklarını ifade etmesi bu noktada anlamlıdır. Bu şekilde ABD'ye, Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecindeki konumunu koruduğu mesajı da verilmiştir. Ayrıca NATO, sadece 27 Mayıs'la ilgili olarak değil, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 sürecinde de Türkiye'ye yönelik bir kınamada ya da uyarıda bulunmamış, gözle görülür herhangi bir yaptırım uygulamamıştır (Erer, 1966:3; Gürsoy, 2012:4).

Öte yandan 1960-1980 sürecinde Latin Amerika'da, ABD etkisinden nispeten bağımsız olmaya çalışan, daha “*halkçı-kitlesele-reformist*”, bir diğer deyişle eski tip bürokratik otoriter nitelikte rejimler de kurulmuştur (Heper ve diğerleri, 1977:98). 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında bazı askerî yönetimlerin kurulmasında, 1968 yılında birçok ülkede etkili olan toplumsal hareketlilikten esintiler bulunabilir. Bu süreçte, başta gençler, öğrenciler olmak üzere, çeşitli ülkelerdeki işçiler, köylüler ve benzeri grupların, ülkelerindeki yönetimlerden farklı konularda talepleri olmuştur (Uysal, 2018:19-20). Bu doğrultuda, örneğin Bolivya'daki General J.J. Torres rejimi, Ekim 1970'de bir karşı devrimle, “*sendikalar, sol partiler ve öğrenciler*”in de sivil desteğiyle kurulmuş, Bolivya'daki sol kesimlerin isteyeceği türden politikalar izlemiş fakat 21 Ağustos 1971'de sağ eğilimli bir darbeyle devrilmiştir (Rouquié, 1986:332-333). 1968-1975 yılları arasında Peru'da “*Silahlı Kuvvetler Devrimci Yönetimi*” adıyla kurulan korporatist rejim de bu yönde değerlendirilebilir. Bu rejimin “*Peruanismo*” adı verilen bir programla “*millileştirme*”, “*kamulaştırma*” ve “*toprak reformu*” yapmak gibi amaçları vardır. Örneğin çok uluslu bir şirket olan IPC'nin Peru'daki haklarının millileştirilmesi, ABD'nin oldukça aleyhindedir. Bu dönemde Peru'daki askerî yönetim, Sovyet bloku ve Çin ile ilişkilere önem verirken, ABD'nin kendi ülkelerindeki nüfuzunu kırmaya çalışmış ve bölge ülkeleriyle ekonomik iş birliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. 1975'de bir “*iç darbe*” ile devrilen Peru'daki iktidarın yerine gelen askerî rejim ise, kendisinden önceki yönetimin kamucu icraatlarının tersine; özel girişimcilerin lehine, işçilerin aleyhine politikalar izlemiştir (Kılıç, 2013:359-370).

Dolayısıyla 1968'de Peru ve Panama'daki, 1969 ve 1970'de Bolivya'daki, 1972'de Ekvador'daki askerî yönetimler; 1964'de Brezilya ve 1966'da Arjantin'de kurulanlardan farklı niteliklerdedir. Öyle ki ilk grupta sayılan askerî rejimler, özünde “*otoriter*” fakat daha az toplumsal baskı uygulamakta ve daha geniş kitlelerin çıkarlarına önem vermektedir. Ayrıca Latin

Amerika'da bu nitelikte kurulan askerî yönetimler, genelde yukarıdaki Peru ve Bolivya örneklerinde olduğu gibi iktidarı bir karşı darbe yoluyla, sağcı ya da radikal asker bürokratlara kaybetmişlerdir (Rouquié, 1986:322-339). Latin Amerika ülkelerindeki herhangi bir askerî rejimin, ordu içindeki bölünmenin belirginleşmesiyle oluşan cuntalar tarafından yönetimden düşürüldüğü örnekler sayıca çoktur. Bu açıdan Latin Amerika'daki örnekler, istisnaları olsa da Türkiye'deki örneklerden farklıdır. Mesela Arjantin ordusunda, 1962 ve 1963 yıllarında "Azule"ler -Maviler- ve "Colorado"lar -Kırmızılar- adlı iki grup arasında aşırı bir rekabet ortamı yaşanmıştır (Gordon, 1988:204-205; Rouquié, 1986:314). Türk ordusunda da fikir ayrılıkları muhakkak ki olmuş fakat bunun belirginleşmesine ve ayrılıkların ordu içinde bir çatışma haline dönüşmesine çoğunlukla izin verilmemiştir. Zaten bu çizgi aşıldığında, Latin Amerika'da sık gerçekleşen darbe örnekleri karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim Türkiye'de de 12 Mart sürecinden önce, 9 Mart 1971'de darbe girişimi olmuş, Orgeneral Faruk Gürler ve Orgeneral Muhsin Batur'un da içlerinde olduğu bir grup asker, darbe yapma fikrinden vazgeçmiştir. Bu iki general de, ordu içindeki böylesine bir rekabetin, hem ordu hem de tabii ki ülke adına iyi sonuçlanmayabileceği olasılığından hareket etmiş ve dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'la anlaşarak 12 Mart hareketinin içinde yer almıştır (Ünsaldı, 2008:84-85). Tabii Latin Amerika'daki durumdan farklı olarak, Türkiye'de o sırada sivil bir yönetim bulunmaktadır ama en azından bu örnek, ordunun biraz da ideolojik nedenlerden dolayı bölünmesinin önlenmesi açısından dikkate değer. Türkiye ve Latin Amerika'daki askerî rejimler açısından bir diğer karşılaştırma, darbelerden sonraki tasfiyeler üzerinden yapılabilir. Askerî yönetimler tarafından ordu içinde tehdit olabilecek nitelikteki grup ya da kişileri süreçten ayıklamak, elbette onların iktidarda daha fazla kalmalarını sağlayacaktır. Türkiye'deki askerî darbeler, söz konusu tasfiyelere birçok örnek sunar.

İç ya da karşı darbeler, hem askerî rejim kadrolarında hem de ordu içindeki kadrolara yönelik olabilir. Örneğin askerî yönetim, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra ilk olarak ordunun üst komuta kademesinden 235 general ve amiral, 5000 civarında da subayı ordudan tasfiye etmiştir. Öte yandan MBK'nın bölündüğü 14'ler olayı da, Türkiye'deki askerî rejimin kendi kadrolarında yaptığı tasfiyelere bir örnektir (Özdemir, 1995:253-257). Daha çok ideolojik nedenlerden ötürü gerçekleşen 12 Mart sürecindeki tasfiyelerin ilk aşaması ise, 15 Mart 1971'de yapılmıştır. 12 Mart sürecinin etkisiyle orduda yapılan tasfiyeleri, 12 Eylül sürecinin sonuna kalması bağlamında, bir süreç üzerinden düşünmek de mümkündür (Akyaz, 2009:380-382; Ünsaldı, 2008:90). Bu doğrultuda 1984 yılında, 1200 subay ve astsubay ordudan tasfiye edilmiştir. Bu tasfiyelerin otoriter 12 Eylül askerî rejiminin artık olmadığı, sivil siyasete dönüldüğü bir süreçte gerçekleşmiş olması ise dikkat çekicidir (Ünsaldı, 2018:99-100). Benzer tasfiyeler Latin Amerika ülkelerinde de olmuştur. Örneğin Brezilya'daki 1964 darbesinden sonra da, Türkiye örneğindeki gibi bir grup ordu üyesi erkenden emekli edilmiştir. Şili'deki 1973 sürecinde ise, bir grup subay ve astsubayın ordudan tasfiyeleri, ordunun bölünmesini engelleyen nedenlerden biri olmuştur (Rouquié, 1986:314). Öte yandan bir karşı ya da iç darbe haricinde, Latin Amerika'da demokratik yollardan yönetime gelmiş iktidarların da bir darbe yoluyla hükümetten düşürüldüğü örnekler mevcuttur. Mesela 1973 yılında, sivil bir siyasetçi olan sosyalist Salvador Allende ve onun yönetiminin düşürülmesi sonrası, Şili'deki iktidar askerî rejime geçmiştir.

ABD tarafından Küba rejiminin bir destekçisi ya da devamı olarak değerlendirilen Sosyalist Allende hükümeti, ABD'nin çok uluslu şirketlerinin çıkarları için bir tehdit unsuruydu. Darbe gerçekleşmeden, General Augusto Pinochet'e, ABD tarafından diplomatik destek bile sunulmuştu (Heywood, 2013:491). ABD, CIA aracılığıyla daha Allende iktidarı almadan önce ona siyasi komplolar kurmuş, bir yandan Şili'de ekonominin kötü olduğu izlenimini vermeye çalışırken, diğer yandan Şili'ye verilen ekonomik destek kısıtlanmış fakat hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde askerî yardımların seviyesi arttırılmıştır. Böylelikle ABD, 1970'den 1973'e kadar Allende hükümetine karşı gerçekleştirilen beş başarısız darbe girişiminin azmettiricisi⁴ sayılmıştır (1986:248-257). Darbeden sonra kurulan bürokratik otoriter yönetim, serbest piyasa koşulları

yaratmış, gümrük duvarları neredeyse yok edilmiş ve benzeri önlemlerle, Brezilya örneğindeki gibi kısa vadeli bir başarı da sağlanmıştır. Şili ekonomisi geriye giderken süreçten karlı çıkanlar da, daha çok ihracat yapan sanayicilerdir (Rouquié, 1986:269-273). Bu yüzden Şili'deki askerî yönetimi, yönetici tip ordu görünümündeki, bürokratik otoriter yönetimler sınıfına koymakta bir sakınca yoktur.

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında kurulan askerî yönetim ise tam olarak bürokratik otoriter nitelikte değildir ve “düzenleyici” aşamada kalmıştır. Bu bağlamda 27 Mayıs rejimi, dönem dönem Bolivya, Peru, Panama ve Ekvador gibi ülkelerde örnekleri olan, daha çok eski tip bürokratik otoriter rejimlerdeki gibi, “halkçı-kitlesele-reformist” darbeler sınıfına yakındır (Heper ve diğerleri, 1977:93-98). Ayrıca yukarıda, 27 Mayıs sonrasındaki ekonomik uygulamalarla Latin Amerika'da uygulananlar arasında bazı benzerlikler olduğu vurgulansa da, bu örnekler, 27 Mayıs rejiminin, yeni tip bürokratik otoriter nitelikte olduğunu göstermeye yetmez. Çünkü 27 Mayıs sonrasında uygulanan bazı ekonomik, sosyal politikalar, bürokratik otoriter rejimler açısından düşünüldüğünde özgürlükçü bir zeminde gerçekleşmiştir.

Nitekim sendikaların baskı altında tutulması ya da kapatılması türünden önlemler bürokratik otoriter rejimlerde ön plandadır fakat 27 Mayıs askerî rejimin ilk işi de, 1956 yılında DP tarafından kaldırılan “sendika hürriyetinin” tekrardan kabulü olmuştur. Öyle ki 1961 yılı Aralık ayında ordu, gazete işçilerine bir grev esnasında destek verip, gazete sahiplerini işçi taleplerini kabule zorlayabiliyor ya da 31 Aralık 1961'de İstanbul'da toplanan yaklaşık 100 sendikanın çatısı altındaki işçileri destekleyip, işçiler için “Birinci Ordu Kumandanı askerî bandosunu” tahsis edebiliyordu (Weiker, 1967:223). Ayrıca 27 Mayıs sonrasında kurulan askerî komitenin içinde, bir an önce sivil siyasete geçme düşüncesinde olan üyeler çoğunluktadır. Bu yüzden askerî rejimin devam etmesi fikrinde olan radikal görüşlü 14'lerin MBK'dan tasfiye edilmesi, rejimin niteliğini gösteren önemli detaylardır.

Bu paralelde söylenebilecek bir diğer husus, eski bazı askerî bürokratik seçkinlerin ki bu kişiler, 27 Mayıs ve 12 Eylül Darbeleri sonrasında Cumhurbaşkanı olacak olan Cemal Gürsel ya da Kenan Evren olabilir, demokrasinin işletilmesi ve hükümetlerin seçimler yoluyla belirlendiği süreçlerin kapısını aralamalarıdır. 1960-1980 sürecinde, başarılı olmuş üç askerî darbeden sonra yayımlanan bildirimlerde, komiteciler tarafından demokratik düzenin işlemeden yana olduğunun belirtilmesi önemlidir (Ünsaldı, 2008:233-235). Fakat bu husus, Türkiye'de bir vesayet rejiminin varlığından dolayı, muktadirlerin sürece müdahale etmediği anlamına gelmemiştir. Nitekim hem Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 27 Mayıs sonrasında DP geleneğinin devamı olan AP'nin demokratik süreçteki siyasal tavırlarına şekil vermeye çalışmış (Weiker, 1967:113) hem de 12 Eylül sonrasında Cumhurbaşkanı Kenan Evren, demokratik sürecin yolu açıldığında eski asker bürokratların içinde yer aldığı bir siyasi parti olan MDP'yi desteklemiştir (Soysal, t.y.:2132). Türkiye'deki örnekte muktadirlerin gücü olmasına rağmen, askerî yönetimler “düzenleyici” konumda kalmış, Şili'deki Pinochet örneğindeki gibi isimler ortaya çıkmamıştır. Ya da askerî rejim yanlısı olan ve diktatör olma heveslileri varsa da, hep azınlıkta kalmıştır.

12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi'ni ise 27 Mayıs Darbesi'nden farklı bir zeminde düşünmek gerekir. Çünkü 27 Mayıs Darbesi, kaynağını daha çok DP ve CHP arasındaki siyasi kutuplaşmadan alır. 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerinin temelinde toplumsal kutuplaşma da vardır (Kaynar, 2017:1103-1104). DP'nin, iktidarda olduğu süreçte asker-sivil bürokrasinin, özellikle de askerî bürokrasinin toplumsal olarak statü kaybı yaşadığı açıktır. Bu statü kaybı, komitecilerin “radikal ve değiştirici görüşler” sahibi kesimlerle yakınlık kurmasına neden olmuştu ki, ekonomik çevreler bu kesimlere bir örnektir ve OYAK'ın⁵ kurulması da bu doğrultuda değerlendirilebilir. Nitekim Gencay Şaylan, 1961 Anayasası'nın yarattığı görece özgürlük ortamında, bürokrasinin ilgi alanının bu şekilde genişlemesi neticesinde, askerî bürokrasideki tutucu görüşlerin arttığını ifade etmiş, 12 Mart ve 12 Eylül süreçlerini de askerî bürokrasideki tutuculuğun kendini göstermesi olarak değerlendirmiştir (1988:457). Tabii 1970'lerde

Türkiye'deki bu tutuculuğun ölçüsü, Latin Amerika'daki gibi uzun süreli askerî diktatörlük geleneği yaratmamıştır fakat askerî müdahalelerden sonra yapılan icraatlar açısından benzerlikler görülebilmektedir.

Öncelikle, 27 Mayıs sürecinde olduğu gibi, ekonomik sorunlara teşhis koymak için darbelerden sonra görev alan isimler; 12 Mart Muhtırası sonrasında Dünya Bankası'nda çalışma deneyimi olan Atilla Karaosmanoğlu, 12 Eylül sürecinde ise Turgut Özal'dır (Dinler, 201:78). 12 Mart sonrasında kurulan Nihat Erim Hükümetlerinde, ekonomi konusunda bürokratik geçmişine de olan, uzmanlaşmış üyelerin bulunması tesadüf değildir ve kurulan hükümetin hedefi, başta dışa bağlı sanayileşme ile ilgili çözümler üretmektir. Sanayi burjuvazisinin, kendisinin yararına olması için sunulan programı olumlu bulması ise anlamlıdır (Gevgilili, 1973:237-249,298). IMF, Türkiye'den, 1968'den sonra devalüasyon ve dış ticaret rejimlerinin liberalleşmesi yönünde politikalar geliştirmesini istemiş, bu doğrultuda 10 Ağustos 1970 tarihinde dış finansman sağlamak için devalüasyon ilan edilerek bir hamle yapılmıştır. Korkut Boratav'ın belirttiği üzere, IMF'nin bu konudaki isteklerinin tamamlanması için, muhtıra sonrasında kurulan rejim tarafından toplu sözleşmeler ve grevler askıya alınmış ve daha önce Brezilya ve Arjantin'de de örnekleri görüldüğü gibi ücretler dondurulmuştur (2010:128).

12 Eylül sonrasında yapılanlar da, 1977'den sonraki ekonomik bozukluklarla bağlantılıdır. IMF bu üç yılda Türkiye'den birtakım düzenlemeler yapmasını istemiştir. Bunun üzerine 24 Ocak 1980 kararları diye bilinen, "*neoliberal*" nitelikte bir program ortaya konulmuştur. Sungur Savran, 12 Mart sürecinde kurulan yarı-askerî rejimin, 27 Mayıs sonrasında eksik bırakılan düzenlemeleri tamamlamakta yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Buna göre mevcut ekonomik sistem tamamen ortadan kalkmalıydı ve bunu yapan 12 Eylül'den sonra kurulan askerî rejim oldu. Uygulanan ekonomi politikaları, Latin Amerika'da uygulananlardan farklı da değildi (Boratav, 2010:147-152; Savran, 2016:198). Askerî yönetim, 24 Ocak 1980'de alınan kararların uygulanmasını sağlayan yegâne unsurdu. Fakat Türkiye'deki enflasyon artışı, Brezilya'daki askerî rejim döneminde olduğu gibi devam etti. Zira, Turgut Özal'ın dış bağlantıları sayesinde kazanılan kredilere rağmen bütçenin açık vermesi, sürekli para basmayı gerektirdi. İşçi hakları bu süreçten olumsuz etkilendi ve sendikalar etkisizleştirildi. (Pamuk, 2018:266).

Nitekim 27 Mayıs rejiminin yukarıda ifade edilen özgürlükçü politikalarının tersine, 1963 yılından sonra çıkarılan yasalarla milli güvenliğin sağlanmasına tehdit oluşturduğu gerekçe gösterilerek 100'den fazla grev ve lokavt durduruldu. Bu yasalar, 24 Ocak kararlarının alınmasıyla birlikte artacak ve özellikle, özel sektördeki kesimlerin yararına olacak şekilde, grevlerin engellenmesi türünden nedenlerle uygulama alanı bulacaktır (Tanör, 1986:90-91). İsmet Akça'nın belirttiği gibi bu dönemde, "*neoliberal güvenlik siyaseti ve devleti*" yaratılmaya çalışılmış, OYAK örneğindeki gibi bazı kesimler süreçten ekonomik fayda sağlamıştır (2010:21-23). Dolayısıyla her ne kadar bir yarı askerî rejim olarak adlandırılrsa da 12 Mart ve 12 Eylül askerî müdahaleleri ile, 27 Mayıs'taki darbe sürecinin tersine, yeni tip bürokratik otoriter askerî rejimler kurulmuştur (Heper ve diğerleri, 1977:96). Askerî yönetimler, darbe ortamında daha rahat kararlar alabilmiştir. Dolayısıyla halkın söz konusu kararlara tepki göstermesi de imkânsızlaşmıştır. Dolayısıyla Türkiye'deki 1960-1980 sürecinde iç pazara dönük ithal ikamesine yönelik ekonomi politikalarından 12 Eylül süreci sayesinde liberal politikalara geçiş sağlanmıştır.

Latin Amerika'da ve Türkiye'deki darbelerden sonra yaşanan bir diğer gelişme, komitecilerin/cuntacıların, iktidarda oldukları süreç sonrasında ne yapacaklarına dair garantiler elde etme gereklilikleridir. Çünkü hem ordu içinden iktidarı ele geçiren başka bir cuntanın hem de sivil siyasete geçildikten sonra oluşan demokratik ortamın etkisiyle, onların cezalandırılma olasılığının belirmesi, askerî rejimin üyeleri (Örs, 1996:13) açısından, içinde bulunulan durumdan "*çıkış garantileri*" alınmasını gerektirmiştir. Onlar için söz konusu garantiler, hukuksal bir zeminden hareketle sağlanmıştır. Dolayısıyla bu garantileri sağlamak için ya bir yasa yapılır ya da yeni yapılacak anayasada, çıkış garantilerine yer verilir (Gezgüç, 2017:70-71; Ergezen ve

Oğuz, 2020:145-146). Mesela Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi sonrasında yapılan 1961 Anayasası ile 14’lerin ayrılmasından sonra MBK’da kalan cuntacılar için daimî ya da temelli senatörlük hakkı verilmiş, iki aşamalı meclis sistemine geçildiğinden dolayı bu kişiler artık Cumhuriyet Senatosu’ndaki birer senatör olarak dokunulmaz bir konuma erişmiştir (Resmî Gazete, 1961:4205). Bu mevki, hem daimî senatörlerin hayatlarını garanti altına alıyor hem de darbe öncesindeki şartların tekrardan oluşmaması için, onlara siyasi alanda mücadele etme ve dolayısıyla darbenin kazanımlarını koruma şansını veriyordu.

Sonuç

Latin Amerika’daki ordular, Türk ordusuna göre daha karmaşık bir yapıdadır. Bu yüzden ordudaki ideolojik bölünme türünden gelişmeler, Latin Amerika ülkelerinde daha fazla yaşanmıştır. 1960-1980 sürecinde pretoryen bir geleneğe sahip olan Latin Amerika ve Türkiye’de, ya bürokratik otoriter ya da Türkiye’de 27 Mayıs 1960 sonrasında kurulan askerî yönetim gibi nispeten daha halkçı, reformcu askerî rejimler kurulmuştur. 27 Mayıs sonrasında, sendikal hareketlerin serbest bırakılması gibi özellikler, özgürlükçü adımların atıldığını gösterir. Latin Amerika’da ise, Peru, Bolivya, Panama, Ekvador gibi ülkelerde bir dönem kurulan askerî rejimler, 27 Mayıs Darbesi’yle benzer ölçülerde değerlendirilebilir. Bu nitelikteki askerî rejimlerin de bir ölçüde otoriter olabileceği unutulmamalıdır. Örneğin 27 Mayıs sürecinde toplumsal baskı, DP destekçilerine, özellikle de DP’li siyasi seçkinlere yöneliktir. Üç eski DP’linin idamları, MBK’dan oy birliğiyle alınmış bir kararın sonucunda gerçekleşmesine de, gerektiğinde askerî rejimin otoriter yönü de olduğunu ortaya koyar.

Peru ve daha sonra Allende’nin devlet başkanı olduğu sosyalist Şili gibi istisnaları olsa da, Bolivya, Panama, Ekvador gibi ülkelerde yer yer kurulan bu tarz rejimler; yeni tip bürokratik otoriter rejimlere göre daha kısa süreli iktidarlar kurabilmişler ve genelde yerlerini bir karşı darbeyle, uzun süreli, sağ eğilimli askerî rejimlere bırakmışlardır. O yıllarda dünya ekonomik sisteminin merkezdeki gücü olan ve arka bahçesindeki Latin Amerika ülkelerine birçok defa ekonomik destek sunan ABD, bölgeye darbeler yoluyla, kendi zihniyetine yakın rejimleri ayakta tutmaya çalışarak etki etmiştir. Bu arada bu ülkeleri ekonomik olarak kapitalist sisteme eklemeye çalışmak da ABD’nin bir diğer amacıdır. Arjantinli siyaset bilimci O’Donnell’in yaptığı tespitler de göstermektedir ki, bürokratik otoriter rejimler için ekonomik önlemler fazlasıyla önemlidir. Türkiye örneğinde de 12 Mart ve daha çok 12 Eylül süreçlerinde, Latin Amerika’daki gibi bürokratik otoriter askerî rejimler kurulmuştur. 12 Mart ve 12 Eylül sonrasındaki ekonomik önlemlerin alınmasında, ordunun da OYAK bağlantısıyla önemli bir unsur olduğu unutulmamalıdır. Latin Amerika’daki Brezilya, Arjantin ve Şili’de bir dönem kurulan uzun süreli askerî rejimler ve Türkiye’deki 12 Eylül askerî rejimi tarafından uygulanan politikalar açısından benzerlikler vardır. Yeni tip bürokratik otoriter yönetimlerin kurulduğu örneklerde, genelde IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası organizasyonlarda çalışmış kişiler göreve getirilmiştir. Yine, ithal ikameci sanayileşme yerine daha çok dışa açık, serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu ve neo-liberal politikaların izlendiği bir ekonomik ortamın oluşturulmaya çalışılması hem Latin Amerika ülkelerinde hem de Türkiye’de kurulan askerî yönetimler açısından bazı ortak özelliklerdir. Askerî rejimler, zoru kullanma ve genellikle yeniden oluşturduğu hukuki zeminden hareketle yönetme gücüyle, buradaki baskıcı ve yasakçı rolü, kendisine yönelik hiçbir tepki gelemeden oynamıştır. Böylece istenilen politikalar rahatça uygulanabilmiştir. Bu da, örneğin 1980 sürecinde Türkiye’deki askerî bürokrasinin siyasi olarak değil ama ekonomik olarak bir rejim değişikliğine neden olduğu anlamına gelmektedir.

Kaynakça

- Akça, İ. (2010). Ekonomide Askerin Varlığı, Askerî Sermaye, Oyak. Nihal Boztekin (Ed.) *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim* (Çev. Salih Bayram). (s.17-26). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyaz, D. (2009). *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2016). Türkiye'de Siyasal İdeolojilerde ABD / Amerika İmgesi: Amerika: "En" Batı ve "Başka" Batı, Uygur Kocabaşoğlu (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık* (s.147-169). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Daldal, A. (2004). The New Middle Class as a Progressive Urban Coalition: The 1960 Coup d'Etat in Turkey. *Turkish Studies*, 5 (3): 75-102.
- Dinler, A. Hamdi. (2010). 27 Mayıs: İlerici Bir Devrim Midir? Tolga Ersoy ve Haydar Çetinbaş (Ed.) *27 Mayıs: Bir Darbenin Anatomisi* (s.57-82). İstanbul: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Duverger, M. (1963). *Siyasî Rejimler* (Çev. Yaşar Gürbüz). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duverger, M. (1965). Diktatörlük Üstüne (Çev. Bülent Tanör). İstanbul: Dönem Yayınları.
- Erer, T. (1966). 27 Mayıs Düşmanları. *Son Havadis*. (2070): 3.
- Ergezen, T. ve Oğuz, Ceren U. (2020). Soğuk Savaş Döneminde Latin Amerika ve Türkiye'de Ordunun Siyasetteki Rolü. *Novus Orbis Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 2 (2): 131-152.
- Erhan, Ç. (2013). ABD'nin Latin Amerika'ya Bakışını Şekillendiren Ögeler. Ozan Zengin (Ed.) *Latin Amerika Çalıştayı Bildiriler Kitabı* (s.81-103). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Finer, Samuel E. (2002). *The Man on Horseback the Role of the Military in Politics*. New Brunswick and London, Transaction Publishers.
- Gevgilili, A. (1973). Türkiye'de 1971 Rejimi: Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçiş Aşaması. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Gezgüç, Gözde M. (2017). *Arjantin (1976), Brezilya (1964), Şili (1973) ve Türkiye'de (1980) Askerî Darbeler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Gordon, Dennis R. (1988). Withdrawal in Disgrace: Decline of the Argentine Military, 1976-1983. Constantine P. Danopoulos (Ed.) *The Decline of Military Regimes: The Civilian Influence* (s.199-224). Boulder and London: Westview Press.
- Gürsoy, Y. (2012). *Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü*. Mustafa Aydın (Ed.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Heper, M., Göksu, G. ve Öcal H. (1977). Latin Amerika Deneyimleri Işığında Türkiye'de Asker Sivil İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 37 (1-4): 71-98.
- Heywood, A. (2013). Siyaset (Çev. B. B. Özipek v.d.). Ankara: Adres Yayınları.
- Huntington, Samuel P. (2006). *Asker ve Devlet* (Çev. K. Uğur Kızılaslan). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- İnalçık, H. (2017). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – IV âyânlar, tanzimat, meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnsel, A. (1997). Siyasal Rejim Bunalımının Nedeni Olarak Devlet. *Birikim*. (95): 74-78.
- İnsel, A. (1999). Cumhuriyet döneminde otoritarizmin sürekliliği. *Birikim*. (125-126): 143-166.

- Kaynar, Mete K. (2017). Yetmişler Türkiye'sine Altmışlı Yıllardan Bakmak. Mete Kaan Kaynar (Ed.) *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (s.1091-1107). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keskin, F. (2008). ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri. Baskın Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası* (s.527). C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (2015). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, M. (2013). *Soğuk Savaştan Bugüne Darbeler ve Devrimler 1*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kısakürek, N. F. (1970). *Benim Gözümde Adnan Menderes*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Lewis, B. (2014). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Boğaç Babür Tuna). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Loveman, B. (2011). Military Government in Latin America, 1959-1990. <https://www.sciencegate.app/document/10.1017/s0022216x00022732> (Erişim Tarihi: 01.01.2022).
- Luttwak, E. (1996). *Bir Uzmanın Gözüyle: Darbe*. (Çev. Edip İ. Polat). Ankara: Yaba Yayınları.
- Örs, B. (1996). *Türkiye'de Askerî Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özbudun, E. (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, H. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özkan, M. (2021). Latin Amerika Askerî Darbeleri: Nedenleri, Sonuçları ve Etkileri. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 4 (2): 371-390.
- Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Perlmutter, A. (1969). The Praetorian State and the Praetorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities, *Comparative Politics*, 1 (3): 382-404.
- Halk Oyuna Sunulacak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. *Resmî Gazete* (31 Mayıs 1961, Sayı:10816). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2022).
- Rouquié, A. (1986). *Latin Amerika'da Askerî Devlet*. Şirin Tekeli (Ed.). (Çev. Cüneyt Akalın v.d.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sağiroğlu, H., Kakioğlu, F. ve Yeşilyurt, A.H. (Ed.). (1961). *Hürriyet Meş'alesi: 27 Mayıs Milli Türk İhtilâli*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti.
- Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Savran, S. (2016). *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri: 1908-1980*. C. 1. İstanbul: Yordam Kitap.
- Sayarı, S. ve Bilgin, Hasret D. (2015). Karşılaştırmalı Siyaset Alanının Gelişimi. Sayarı, S. ve Bilgin, Hasret D. (Ed.) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar* (s.5-24). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Soysal, İ. (t.y.). 12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul: İletişim Yayınları. 2132-2140.
- Sönmezoğlu, F. (2014). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. İstanbul: Der Yayınları.
- Şaylan, G. (1988). *Ordu ve Siyaset; Bonapartizmin Siyasal Kültürü. Bahri Savcı'ya Armağan* (s.449-459). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Tanör, B. (1986). *İki Anayasa 1961 ve 1982*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Türkeş, M. (2004). NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim. Faruk Sönmezoğlu (Ed.) *Türk Dış Politikasının Analizi* (s.379-403). İstanbul: Der Yayınları.
- Uysal, A. (2018). Mayıs 68 ve Toplumsal Hareketlerin Uluslararası Dolaşımı. Ömer Turan (Ed.) *Toplumsal Tarih '68 Özel Sayısı*. (293): 18-23.

- Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye'de Asker ve Siyaset* (Çev. Orçun Türkay). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yetkin, Ç. (2011). *Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971 - 12 Eylül 1980*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Weiker, Walter F. (1967). *Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilâli*. İstanbul: Cem Yayınevi.

¹ Söz konusu profesyonelleşmeyle birlikte, alanının uzmanı olan ve yaptığı işi mesleği haline getiren kişiler ifade edilmektedir. Samuel Huntington'un belirttiği üzere, günümüz modern ordularındaki subaylar da birer profesyoneldir. Bu yönleriyle profesyonel subaylar, Roma dönemindeki askerlerden ayrılır (2006:9-20).

² 1970'lerde Latin Amerika'da darbelerin daha öncesine göre nispeten azalmasıyla bölge ülkelerindeki refah artışı arasında paralellik vardır (Heywood, 2013:489).

³ Bunun bir örneği, 1962 yılında SSCB'nin, ABD topraklarına çok yakın mesafedeki bir ada olan Küba'ya, orta menzilli ve nükleer başlık taşıyan füzeler yerleştirmesiyle ortaya çıkan "*Küba Füze Krizi*"nde görülmüştür. ABD bu gelişmeyi kendi güvenliği açısından bir tehdit olarak algılamış ve sürecin sonunda SSCB'ye geri adım attırılmıştır (Sönmezoğlu, 2014:354-355).

⁴ Latin Amerika'daki darbelerle ilgili bir başka husus, darbelerde rol alan cuntacıların yurt dışında, özellikle Amerika tarafından eğitilmiş kişilerden oluşmasıdır. Birçok Latin Amerikalı asker, 1962 yılına kadar "*Karayipler Askerî Okulu'nda*"; sonraki süreçte ise, "*Birleşik Devletler Amerikalı Askerî Okulu'nda*" eğitim almıştır. Askerlerin temel amacı ülkelerini dış tehlikelere karşı korumak olmasına rağmen, Amerika etkisindeki bu okullarda daha çok "*iç güvenlik*" ile ilgili konularda eğitimler verilmiştir. Bu doğrultuda, 1950-1965 yılları arasında 31.600 asker eğitim görürken, bu sayı 1970'de 54.270, 1975'te ise 71.651 kişiye ulaşmıştır. Söz konusu Amerikan okullarındaki eğitim müfredatının yüzde 20'sinin komünizmle mücadeleyle ayrılmış olması da Soğuk Savaş şartlarında eğitilen askerlerde oluşturulmak istenen zihniyeti ortaya koyan önemli bir detaydır (Rouquié, 1986:144-147; Özkan, 2021:382). Türk ordusu mensupları, Latin Amerika'daki boyutlara ulaşan bir yurt dışı eğitim ağı içerisinde değillerdir. Bu konu, 27 Mayıs Darbesi üzerinden örneklendirilirse, 38 kişilik MBK'nın tamamı; Latin Amerika'daki birtakım cuntacıdan farklı olarak temel eğitimlerini kendi ülkeleri olan Türkiye'de almışlar ve kendi alanlarındaki Harp Okulu'nu ve Harp Akademisi'ni bitirmişlerdir. Ardından MBK'nın yaklaşık üçte ikisinin, yurt dışında -başta Amerika'da olmak üzere, İngiltere, Almanya, Kanada gibi genellikle NATO ülkelerinde- çeşitli eğitimler aldıkları ve birçok MBK üyesinin de, NATO ve CENTO gibi kuruluşlarda, yine ya eğitim aldıkları ya da çeşitli görevlerde buldukları görülmektedir (Sağıroğlu ve diğerleri, 1961).

⁵ 27 Mayıs Darbesi sonrasındaki askerî yönetim tarafından ekonomik dağılımdan pay almak için kurulan bir sermaye grubu olan OYAK, Türkiye haricinde Nikaragua, Şili, Guatemala, El Salvador, Honduras, Ekvador, Bolivya ve Kolombiya gibi Latin Amerika ülkelerinde de bulunuyordu (Akça, 2010:17).

Diğer Konular / Other Issues

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E FRANSIZCA BASIN: FRANSA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ'NDE (BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE) BULUNAN FRANSIZCA YAYIMLANMIŞ OSMANLI GAZETE, DERGİ VE YILLIKLARI KOLEKSİYONU

**FRANCOPHONE PRESS FROM THE OTTOMAN ERA TO THE REPUBLIC:
COLLECTION OF OTTOMAN NEWSPAPERS, MAGAZINES AND ANNUALS
PUBLISHED IN FRENCH LANGUAGE AT THE BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE
FRANCE**

Öz

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da gelişen basın-yayın faaliyetleri, Fransız İhtilali'nden sonra Fransızların Doğu Akdeniz'de ihtilal fikirlerini yayma çabaları, 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesinden sonra Akdeniz'de ticaretin gelişmesine bağlı olarak Osmanlı liman şehirlerinde daha hızlı habere ulaşma ihtiyacı ve yaşanan Batılılaşma süreci içerisinde Osmanlı aydınlarının basın yoluyla fikirlerini daha fazla kitleye duyurma motivasyonu, Osmanlı basınının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Türkçe dışında yayımlanan gazete ve dergilerin önemli oranı Fransızca gazetelerdir. Bu açıdan Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi basın tarihi yazımında Fransızca yayımlanmış gazete ve dergiler önemli bir yer tutmaktadır. Basının üzerinde sansürün arttığı bir dönemde muhalif basının yurtdışında geliştiği en önemli merkezlerden bir tanesi de Paris'tir. Bu şehir on dokuzuncu yüzyılın ortasından Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatına kadar muhalif basının kendisine her zaman yaşama fırsatı bulduğu bir merkez olmuştur. Paris'te bulunan Fransa Milli Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France) on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından 1930'lara uzanan bir süreçte yayımlanan Fransızca gazete ve dergilerin yanı sıra Jön Türkler'in Avrupa'daki çeşitli yayınlarının yer aldığı bir arşive sahiptir. Kütüphanede bu yayınlara erişim sağlanacak bir platform oluşturulmuştur. Makalede Osmanlı Devleti'nde Fransızca basının ortaya çıkışı anlatılarak Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunan söz konusu Fransızca yayınlar tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fransızca Basın, Paris, Osmanlı Basını, Fransa Mili Kütüphanesi, Jöntürk Basını.

Abstract

The developing press and broadcast activities in Europe in the 19th century, the efforts of the French to spread their revolutionary ideas in the Eastern Mediterranean after the French Revolution, the need to reach news faster in Ottoman port cities due to the development of trade in the Mediterranean after the end of the Napoleonic Wars in 1815 and the motivation of the Ottoman intellectuals in the process of Westernization to propagate their ideas to a larger audience through the press, led to the emergence of the Ottoman press. The majority of newspapers and magazines published outside of Turkish in the Ottoman Empire were French newspapers. In this respect, newspapers and magazines published in French language have an important place in the historiography of the Ottoman and early Republican period. At a time when censorship on the

Aydın ÖZGÖREN*

*Dr, Yurtdışı Türkler ve Akraba
Topluluklar Başkanlığı, Türkiye.

E-posta/E-mail:

aydinozgoren@yahoo.fr

Orcid: 0000-0002-5255-0907

Başvuru/Submitted: 01.11.2021

Kabul/Accepted : 29.12.2021

press increased, one of the most important centers where the opposition press flourished abroad is Paris. From the middle of the 19th century until the death of Mustafa Kemal Atatürk, this city has always been a center where the opposition press had the opportunity to live. The French National Library (Bibliothèque nationale de France) in Paris has an archive of French newspapers and magazines published in the period from the second half of the 19th century to the 1930s, as well as various publications of the Young Turks in Europe. The library has created a platform to enable access to these publications. In the article, the emergence of the Francophone press in the Ottoman Empire will be explained and the French publications in the French National Library will be sought to get introduced.

Keywords: French Press, Paris, Ottoman Press, National Library of France, Young Turk Press.

Giriş

Batı'da basın-yayın hayatında yaşanan gelişmeler, Fransız İhtilali'nden sonra Fransızların Doğu Akdeniz'de ihtilal fikirlerini yayma çabaları, 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesinden sonra Akdeniz'de ticaretin gelişmesine bağlı olarak Osmanlı liman şehirlerinde daha hızlı habere ulaşma ihtiyacı Osmanlı basınının doğmasına neden olan etkenlerden bazılarıdır.

Tanzimat döneminde Osmanlı devlet adamları ve aydınlarının Avrupa'da yaşanan gelişmelere ve siyasî kavramlarına aşina olmaya başlamasıyla Batı düşüncesi Osmanlı geleneksel düşünce yapısı da değiştirmeye başlamıştı. Osmanlı aydınlarının Avrupa fikirlerini tanımada ve anlamada Fransızca yayımlanan gazetelerin rolü büyük olmuştur. Osmanlı sınırları içerisinde 1908 yılına kadar 150 civarında Fransızca gazete yayımlanmıştır. Bu sayıya bakıldığında Osmanlı Devleti'nde Türkçe dışında yayımlanan gazete ve dergilerin önemli oranının Fransızca gazeteler olduğu görülmektedir (Koloğlu, 2020:36).

Basın-yayın hayatının Osmanlı Devleti'nde haber akışını hızlı bir hale getirmesi, dış gelişmelere de bağlı olarak basın-yayın faaliyetleriyle toplumsal talebin artması, iktidarı sorgulayan bir muhalif kesimin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi bir örgütün kurulması, sivil bürokrasi, bazı nezaretler, tıbbiye, mülkiye ve harbiyede genç muhaliflerin örgütlenmesi II. Abdülhamid yönetimine karşı muhalif cereyanların daha tehlikeli ve somut bir hal almasına neden olmuştur. Basın-yayının yönetenler üzerindeki gücünün hissedildiği bir dönemde basına yönelik bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Yurt içinde hareket alanı daralan muhalif basın çeşitli yollarla yurt dışına çıkmak zorunda kalmış ve Avrupanın bazı şehirlerinde ve Mısır'da muhalif yayımlarına devam etmiştir. Aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Millî Mücadele karşıtı faaliyetler içerisinde olup yurt dışına çıkmak zorunda kalanlar buralarda muhalif bir basın oluşturmuşlardır. Bu muhalif basın ile yeni kurulan Cumhuriyete baskı yapmaya ve kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu kapsamda muhalif basının geliştiği en önemli merkezlerden bir tanesi de Paris'tir. Bu şehir on dokuzuncu yüzyılın ortasından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatına kadar muhalif basının kendisine her zaman yaşama fırsatı bulduğu bir merkez olmuştur. Bu açıdan düşünüldüğünde Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi basın tarihi yazımında Fransızca yayımlanmış gazete ve dergiler önemli bir yer tutmaktadır.

Osmanlı döneminde Fransızca yayımlanmış gazete ve dergiler İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) ile Paris'te Fransa Milli Kütüphanesi'nin (Bibliothèque Nationale de France) ortak projesi ile on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından 1930'lara uzanan bir dönemde yayımlanan Fransızca gazete ve dergilerin yanı sıra Jön Türkler'in Avrupa'daki çeşitli yayımlarına erişim sağlanacak bir platform oluşturulmuştur. Dijitalleştirme projeleri gibi disiplinler arası araştırma projeleri yürüten bir

kültür kurumu olan SALT tarafından yürütülen bir proje ile Atatürk Kitaplığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca basın koleksiyonu dijital ortama aktarılmıştır. Fransa Milli Kütüphanesi bünyesindeki ilgili koleksiyona ise *Gallica* üzerinden ulaşılabilmektedir. *Gallica*'nın resmî sitesinde Osmanlıda Fransızca basın koleksiyonu “Presse et Revues, Presse par Pays ou Zones géographiques” (Basın ve Dergiler, Ülke veya Coğrafi Bölgeye Göre Basın) başlığı altında verilmektedir. Fransız eski sömürgelerinde veya Fransız topraklarında yayımlanan yabancı basın 17 bölge ve ülke başlığı altında toplanmıştır. Burada “Presse Ottomane Francophone” (Fransızca Osmanlı Basını) başlığı altında Osmanlı döneminde yayımlanan Fransızca basın koleksiyonu yer almaktadır.

Fransa Milli Kütüphanesi koleksiyonunda yer alan ve Fransızca olarak yayımlanmış 37 gazete, dergi ve yıllık bulunmaktadır. Bunların içerisinde Kahire'de Osmanlı Türkçesi ve İngilizce olarak yayımlanan *The Osmanli* gazetesi ve İngilizce yayımlanan *The Levant times and shipping gazette* yer almaktadır. Çalışmamız kapsamında bu iki gazetenin dışındaki Fransızca basın incelenecektir.

1. Osmanlı Devleti'nde Batı'ya Açılan Kapı: Fransızca

Fransa, Doğu ile olan münasebetlerini kuvvetlendirmek amacıyla Doğu dillerinin öğrenilmesine önem vermiş ve bunun için ilk adımı Venediklerin 1551'den beri uyguladıkları bir model üzerinde çalışmışlardır. Fransa, Osmanlı Devleti'nde görev yapacak tercümanların Türkçe öğrenimini küçük yaşlardan itibaren devlet eliyle sağlamak amacıyla *Enfants de langue*, daha sonra da *Jeunes de langue* olarak adlandırılan Doğu dilleri dil oğlanları okullarını kurmuştur. Fransa 1669'da aldığı bir kararla, Fransa ve Yakındoğu'da doğmuş ve bizzat kral tarafından seçilecek sekiz yaşlarında 10 tane Fransız öğrencinin, Latince öğrenimlerinin yanı sıra Türkçe ve Arapça da öğrenmeleri amacıyla öncelikle Paris'teki ünlü Louis-le-Grand Koleji'nde kraliyet bursuyla eğitim görmesini sağlamıştır. Fransa Kralı XIV. Louis tarafından seçilen 10 öğrenci, Louis-le Grand Koleji'nde teorik eğitimlerini tamamladıktan sonra, Doğu dilleri konusundaki bilgilerini arttırmak ve tercümanlık görevlerinde kullanılmak üzere İstanbul'daki Fransız Elçiliği binası içerisinde bulunan Capucins Kolejine gönderilmiştir. 1669 yılında açılan bu okul, 1795 yılında yerini halen Paris'te eğitim veren Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü'ne (INALCO) kısmen bıraktıysa da 1873'e kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Okul uzun yıllar öğrencilerine küçük yaşlardan başlayarak Türkçe başta olmak üzere Arapça ve Farsça'yı başarılı bir şekilde öğretmiştir (Ağıldere: 2010:697).

1789 Fransız İhtilali ve sonrasında Napoleon döneminde Fransız politik ve askerî etkisinin yayılması ile yurtdışında Fransa'nın kültürel etkinliği de artmıştır. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma çabalarının yaşandığı bu dönemde bilim ve teknik alanında Avrupa'dan birçok teknisyen ve uzman getirilmiştir. Osmanlı subay ve bürokratının bu kişilerle Fransızca iletişime girebiliyor olması, Osmanlı sivil ve askerî devlet görevlileri arasında Fransızca'nın daha yaygın hale gelmesine neden olmuştur. Diğer yandan var olan teknolojilerin kaynağının hepsi Fransa olmasa bile Osmanlı tebaası, on dokuzuncu yüzyılda teknolojik gelişmeleri Fransızca terimler sayesinde tanımıştır. Yenilik hareketleri ile bilinen II. Mahmud birkaç kelime Fransızca bilmesine rağmen ondan sonra 1839 yılında tahta çıkan ve çağdaşlaşmaya daha yatkın olan Abdülmecid iyi derecede Fransızca bilmekteydi. 1861 yılında ağabeyi Abdülmecid'in yerine geçen, Paris, Londra ve Viyana gibi Avrupa'nın en büyük başkentlerini ziyaret eden Sultan Abdülaziz de Fransızcaya aşina idi. Batılılaşma reformlarının güçlü figürlerinden Reşid, Ali, Fuat ve Mithad Paşalar da Fransızcaya hâkimdiler. Osmanlı padişahlarının ve yüksek mevkilerde bulunan devlet adamlarının bu şekilde Fransızcaya ilgi duyması Fransızcanın ülkede kurumsallaşmasına neden olmuştur (Davison, 1995:173, 174).

Osmanlı hariciyesi, Batı yanlısı yenilikleri savunan kurumların başında gelmekteydi. İlk adımı 1790 yılında atılan yurtdışındaki diplomatik temsilcilikler, 1830 yılından itibaren

Avrupa'nın belli başlı başkentlerinde açılmaya başlamıştı. Bu süreçte Fransızca, özellikle diplomatlar ve Osmanlı Hariciye Nazırlığı'ndaki bürokratlar arasında etkili olmuştur (Davison, 1995:176).

Süreç içerisinde iki devlet arasında sorunlar yaşansa da Fransızcanın Osmanlı diplomatları arasında sürekli kullanımını etkilememiştir. Nitekim Fransızca, Osmanlı Devleti'nin Avrupa uluslar topluluğu ile bütünleşmesinde bir köprü vazifesi görmekteydi (Davison, 1995:179).

Osmanlı Devleti'nde reformların küçük bir azınlık tarafından yapılması veya yapılmak istenmesi ve bu elit grubun politik, edebi ve fikri beslenme kaynağının Batı olması ve Fransızcanın da bunda aracı olması, Fransızcanın on dokuzuncu yüzyıl Osmanlısındaki önemini daha belirgin hale getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde aldıkları eğitim neticesinde Türkçe ve Arapça'nın yanı sıra birçok Avrupa dilini öğrenen Fenerli Rumlar, Osmanlı diplomasisi için vazgeçilmez unsurlar haline gelmişlerdi. Yaklaşık bir buçuk asır boyunca Divan-ı Hümayun Tercümanlığı görevini üstlenmiş Fenerli tercümanların, 1821 Yunan İsyanı sonrası tasfiye edilmesiyle birlikte Babiali'deki yetenekli memurlara Fransızca eğitimi verilmesi gündeme gelmiş ve o yıl Tercüme Odası kurulmuştur (Aydın, 2007:58, 60). Daha sonraki yıllarda Fransızca eğitiminde bir açığı kapatmak ve Fransızca bilen memurlar yetiştirilmesi amacıyla 26 Mart 1866'da Lisan Okulu açılmış ve böylece Fransızca bilen elit bir sınıf ortaya çıkmıştır (Balci, 2008:86).

Osmanlı Devleti'nde yenileşme çabalarının bir sonucu olarak Fransa'ya ilk defa öğrenci gönderme kararının alınması, Fransızca ile münasebetlerin daha da gelişmesine neden olmuştur. Bu kapsamda 1831 yılının başlarından itibaren Avrupa'ya ulaşan ilk Osmanlı talebelerinin eğitim-öğretim hayatı "Institution Barbet" adıyla bilinen özel bir hazırlık okulunda yatılı olarak başlamıştır (Erol, 2019:60). Bu ilk öğrenciler daha sonra Osmanlı devlet kademelerinde önemli görevlere gelmişlerdir.

Fransa ile bu alandaki münasebetler bir adım daha ileriye taşınarak devlete hariciyeci ve yabancı dil bilen bürokrat yetiştirmek amacıyla Ekim 1857 tarihinde Sultan Abdülmecid'in izni ve Fransız Millî Eğitim Bakanlığı'nın himayesinde Paris'te "Mekteb-i Sultani Okulu" açılmıştır (Şişman, 1986:86,87). Ancak beklentileri karşılayamaması ve ekonomik açıdan külfetli olması sebebiyle Paris'teki Mekteb-i Sultani kapatılmıştır. Tedrisatı esas itibariyle Fransızca olan çeşitli Osmanlı unsurlarını barındıran bir okul açma çalışmalarına başlanmış ve nihayetinde 1 Eylül 1868 Mekteb-i Sultani ismiyle bu kez İstanbul'da bir okul açılmıştır (Salve, 1874:48).

II. Abdülhamid Dönemi'nde ise Müslüman kesimin bürokrasi içerisinde ağırlığının artması ve ticaret burjuvazisinin oluşmaya başlamasının bir sonucu olarak Şemsü'l-Maârif, Nümüne-i Terakki, Rehber-i Marifet, Darü'l-Tedris gibi adlar altında genellikle subay ve memurların derse girdiği ve Fransızca dersinin verildiği özel okullar açılmıştır (Bozaslan ve Çokoğullar, 2015:315). Diğer yandan, Fransızca Osmanlı yeni eğitim kurumlarından başka Rum veya Ermeni eğitim kurumlarında da okutulmaktaydı. Okuryazar oranı çok yüksek olan Gayrimüslimler, Fransız İhtilali'nden sonra yayılan düşüncelere ilgi göstermişler ve Fransa'nın kültürel ve fikri nüfuzuna girmişlerdi (Budak, 2012 :666).

Sonuç itibariyle Fransızca Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında bürokraside, entelektüel alanda, basında, hariciyede vs. birçok alanda yaygın kullanımıyla derin etkiler bırakmıştır.

2. Osmanlı'da Basın

Fransız İhtilali'nden sonra ihtilal fikirlerini yaymak ve kendilerini dünyaya tanıtmak için Fransız yöneticilerin birtakım girişimler içerisine girdikleri görülmektedir. Bu kapsamda 1793 yılının Haziran ayında İstanbul'a gelen Fransız Büyükelçi Descortes, İstanbul'da toplantılar

yapmış ve ihtilal fikirlerini destekleyen yayınlar dağıtmıştı. Osmanlı topraklarında yayımlanan ilk gazete 1795 yılında İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği himayesinde Fransızca olarak yayımlanan *Bulletin des Nouvelles* adında bir gazetedir. 4 Nisan 1795'te Fransa Dışişleri Bakanlığı İstanbul'da bulunan Büyükelçisine Kamu Güvenliği Komitesi'nin (le Comité du Salut) İstanbul'da bir Fransız basımevi kurulmasına yönelik kararını bildirmişti. Bu tarihlerde Fransız matbaası Batos adlı bir Ermeni'nin yönetiminde faaliyet gösteriyordu. Kamu Güvenliği Komitesi'nin kararına göre, Ulusal Matbaa Müdürü Louis Allier'in matbaanın yönetimini devralacak, üç asistan, iki baskı makinası ve bir miktar Fransızca baskı karakteri İstanbul'a gönderilecekti. Büyükelçiye bunların Fransız çıkarları için en iyi şekilde kullanılması talimatı verilmişti. 27 Temmuz 1795'te, büyükelçi olarak atanan Verninac tüm basım işlerini ve ekibini, Allier ve meslektaşlarının yardımıyla yeni bir program başlatan Charles Houel'in emrine vermiştir. Bu dönemde bir Türkçe yayın denemesi başarısızlığa uğramasına rağmen *Bulletin des Nouvelles* gazetesi, aylık olarak basılıp tüm Levant bölgesine dağıtılmaya başlanmıştır (Pierre, 2005:168, 169).

Fransız elçiliği bunun dışında 1796 yılında *La Gazette Française de Constantinople* ve *Mercure Oriental* adında gazeteler çıkarmıştır. Ancak bu girişimler küçük ölçekte girişimler olup daha ziyade bülten şeklinde olmuştur (Ubcini, 1876:167,168). Bu ilk gazetelerin yayımlanmasının temel amacı Doğu Akdeniz'de yerleşik vatandaşları Cumhuriyet meseleleri hakkında eğitmek, Avrupa'nın meşgul olduğu değerler hakkında Türkleri bilgilendirmek ve yayın yoluyla onlara ilham vermektir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Fransızlar böylece ülkelerinde olup bitenleri, yeni kanunları ve kavramları öğrenebilecekti. Diğer yandan bu yayınlarla Fransız İhtilali'ni dış dünyaya anlatabilme fırsatı da yakalanmış oldu. Çünkü Fransız İhtilali ilk yıllarda Avrupa devletleri tarafından önemli bir olay olarak görülmemiş, daha çok bir iç savaş gibi algılanmıştı (Budak, 2012:665).

Ancak 1798 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ile Fransa savaş halinde bulunmasından dolayı Fransız Büyükelçiliği çalışanları tutuklanmış ve gazetelere el konulmuştu. 1802'de yapılan barış sonrası Fransızca yayınlara yeniden izin verilmiştir (Pierre, 2005:168, 169).

Osmanlı Devleti'nde Fransızca basının dönüm noktalarından bir tanesi de 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesi ve Akdeniz'de ticaretin gelişmesiyle ilgilidir. Ticaret faaliyetlerinin önemli oranda arttığı bu dönemde, başta Marsilya olmak üzere Akdeniz'in diğer işlek limanlarıyla irtibatı olan İzmir'de bir tüccar eliti doğmuştu. İzmir'de o dönemde çok sayıda yabancı tüccarın ve özellikle kapitülasyonlardan yararlanarak etkin bir topluluk haline gelmiş olan Fransızların varlığı söz konusuydu. Şehirde ticaret hayatı kadar canlı bir sosyal hayat meydana gelmiş ve Fransız tüccarlar çeşitli meslek örgütleri kurmuşlardı. Fransa'da İhtilalle başlayan değişim ve dönüşüm, İzmir'deki Fransız cemiyetini de etkilemiş ve ülkelerinde yaşanan tartışmalar kendi aralarında da söz konusu olmuştur. Fransa'da olup bitenden haberdar olmak isteyen, çevrelerini yakından gözlemek ve ticareti etkileyebilecek faktörleri takip etmek ihtiyacının bir sonucu olarak İzmir'de Fransızca gazeteler yayımlanmaya başlamıştır (Budak, 2012:668).

Osmanlı topraklarında gerçek manada ilk gazete yayını, 1825 yılında Aleksander Blacque isimli bir Fransız tarafından *Le Spectateur de l'Orient* ismi ile İzmir'de çıkarılmıştır. Gazete daha sonra *Courrier de Smyrne* adını alarak yayınlarına devam etmiştir. Bu dönemde uluslararası arenada kamuoyu oluşturmada basının kullanılacağı ve gerektiğinde etkin bir silah olabileceği keşfedilmişti. Nitekim Batı karşısında Osmanlı Devleti'nin haklı olduğu konularda bile haklılığını ortaya koyamaması, basın alanında henüz bir atılım yapamamasından kaynaklanıyordu. Özellikle 1825 ve 1828 yıllarındaki Yunan Ayaklanmasında bu gazetenin kamuoyu oluşturma açısından olumlu yönde faydaları görülmüştür. 1831 yılında Blacque, II. Mahmud tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. Blacque, burada Osmanlı Devleti'nin Fransızca olarak yayımlanacak resmî yayın organı *Le Moniteur Ottoman*'ı kurma çalışmalarında

bulunmuştur. Aynı yıl 1831 yılında *Takvim-i Vekâyi* kurulmuştur (Takvîm-i Vekâyi'nin birinci sayısı 25 Cemâziyelevvel 1247'de (1 Kasım 1831) Türkçe olarak yayımlanmıştır (Yazıcı, 2010:490)). *Takvim-i Vekâyi* daha ziyade devletin faaliyetleri ile ilgili haberlere yer verirken *Moniteur Ottoman* ise resmî hüviyetinin yanında devletin çıkarlarını savunan dışa açık bir yayın politikası vardı. 1836 yılında Blacqu'in Malta'da ani ölümü üzerine *Moniteur Ottoman*'ın yönetimini Danimarka'nın eski konsolosu Franceschi sonra da Mısırlı Hassuna de Ghiez almıştır. Daha sonra gazete Reşid Paşa'nın özel sekreteri olan ve daha sonra Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi olacak olan Lucien Rouet'in yönetimine geçmiştir. Ancak gazete 1843 yılında yayınlarına son vererek yerini *Ceride-i Havadis*'e bırakmıştır. Böylece *Takvim-i Vekâyi* devletin tek resmî organı olarak kalmıştır (Ubicini, 1876: 167,168).

İzmir bu dönemde basın açısından en hareketli dönemini yaşamaktaydı. Blacque, İstanbul'a çağrıldığı dönemde gazeteyi Bousquet-Deschamps'a bırakmıştı. Deschamps, devraldığı gazetenin ismini *Journal de Smyrne* olarak değiştirerek yayımlamaya devam etmiştir. İzmir'de çıkarılan bu ilk gazeteden sonra yine İzmir'de 1838 yılında Toskana Başkonsolosu Bargigli tarafından *L'Echo de l'Orient* çıkarılmıştır. Gazete çok zaman geçmeden Fransız tüccar Couturier'e devredilmiştir. Bir süre sonra İzmir'de Deschamps'ın arkadaşı Edwards tarafından *L'Imperial de Smyrne* isimli ilk önce İngilizce daha sonra Fransızca yayımlanan bir gazete kurulmuştur. *L'Imperial de Smyrne* hariç *Le Journal de Smyrne* ve *L'Echo de l'Orient* İstanbul'a taşınmıştır. Bu gazeteler 1846 yılında *Le Journal de Constantinople*, *Echo de l'Orient* adı altında birleşmişlerdir (Ubicini, 1876:169).

Osmanlı topraklarında basılan ilk Türkçe-Arapça dergi ise 20 Kasım Kasım 1828 tarihinde *Vaka-yi Misriyye* adıyla Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır'da yayımlanmıştır. Aslında Mısır'da da basın hayatı Fransızların Mısır'ı işgal etmesinden sonra başlamıştır. Mısır'ı işgal eden Napolyon beraberinde getirdiği matbaa ile ilk önce *Le Courrier de l'Egypte*'i (1798) ve daha sonra da daha ziyade ilmi yazıların yer aldığı *La Decade Egyptienne*'in (1798) yayımlanmasına öncülük etmiştir. Fransızlar işgal ettikleri Mısır'da 1800 yılında Arapça ve Fransızca olarak yayımlanan *et-Tembih* (Avertissement) gazetesini çıkarmışlardı (Yazıcı, 1991:268).

1853 yılında Ruslarla yapılan Kırım Savaşı Osmanlı topraklarında basının konumunun değişmesine neden olmuştur. Nitekim bu dönemde savaş haberlerini takip etme konusunda ilginin artması beraberinde daha geniş bir okuyucu kitlesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu savaşta Osmanlı ile Avrupa'nın önde gelen devletleri olan Fransa ve İngiltere'nin ittifak yapması, Avrupa ile yakın temas kurulmasını sağlamış ve bu şekilde Batı'nın reform hareketleri ülke topraklarında daha çok yankı yapmaya başlamıştır. Bu gibi fikirlerin tartışıldığı bu canlı ortamda devletin sağladığı imkânlarla Paris'te eğitim görmüş, orada entelektüel dünya ile irtibat kurmuş Şinasi Efendi'nin de desteği ile Ağâh Efendi tarafından *Tercüman-ı Ahval* isimli bir gazete yayımlanmaya başlamıştır. İlk defa gayriresmî olarak 1860 yılında kurulan bu gazeteden sonra bu kez Şinasi'nin bizzat girişimiyle *Tasvir-i Efkâr* gazetesi yayına başlamıştır (Yalman, 2020:24, 25, 27). Bu dönemde yayımlanmakta olan Türkçe gazetelerden *Takvim-i Vekayi* resmî, *Ceride-i Havadis* yarı resmî, *Tercüman-ı Ahvâl* ve *Tasvir-i Efkâr* ise özel gazete olarak nitelendirilmişti (Celan, 2006:141).

1864 yılında Vilayet Nizâmnamesi'nin uygulaması çerçevesinde, her vilayet merkezinde bir matbaa açılması hedeflenmiştir. Bu uygulama ile ilki 1865 yılında Tuna vilayetinde olmak üzere pek çok vilayette vilayet gazeteleri çıkarılmaya başlanmıştır (Yalman, 2020:36).

3. Muhalif Basın ve Sansür Uygulamaları

Osmanlı'da basın ve yayın faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler beraberinde genel düzenleyici bir metnin ortaya çıkarılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu anlamda ilk adım 1857 yılında Matbaa Nizamnamesi'nin yayımlanması ile atılmıştır. Nizamname, gazete basımı konusunda yabancı tebaadan olanlar için bir düzenleme getirirken, Türkçe gazeteler hakkında bir düzenleme

öngörmemekteydi. 1864 yılında Matbuat Nizamnâmesi yayımlanarak Osmanlı'da süreli yayınlarla ilgili faaliyetleri düzenleyen ilk hukuki metin ortaya çıkarılmıştır. Nizamnâmedeki en önemli yenilik, Türkçe'nin dışında yayın yapan basının yanı sıra Türkçe basının da düzenlemeye dâhil edilmesiydi. Buna göre gazete çıkarmak isteyen ister Osmanlı tebaası olsun, isterse de yabancı tebaadan olsun herkese ruhsat alma zorunluluğu getirilmişti. Yabancı tebaaya ruhsatını Hariciye Nezareti verirken, Osmanlı tebaasına Maarif Nezareti ruhsat vermekle görevlendirilmişti (Demirkol, 2016: 689, 690).

1865 yılına gelindiğinde Batı Avrupa tarzında yenileşme hareketlerinin bir sonucu olarak Osmanlı bürokratları ve aydınları Genç Osmanlılar adı altında örgütlü bir siyasi oluşuma gitmişlerdir. 1867 yılında Sadrazam Ali Paşa'nın kovuşturmasından dolayı yurtdışına firar eden bu kişiler aynı yıl Paris'te Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu kişiler arasında Namık Kemal Bey, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi önemli edebiyatçılar da bulunmaktaydı. Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni kuranlar II. Mahmud döneminde yapılan ıslahat faaliyetleri çerçevesinde kurulan bazı müesseselerde yetişen devlet ve fikir adamlarıydılar. Özellikle de Tercüme Odası bu kişilerin yetişmesinde önemli rol oynamıştı (Alkan, 2012:45,46).

1867 yılında aydın bir din adamı olan Ali Suavi *Muhbir* gazetesini kurmuş ve bu gazete daha sonra Yeni Osmanlıların merkezi haline gelmiştir (Yalman, 2020:27). Basın hayatının iktidar üzerinde baskı unsuru olmaya başlaması bu alanın düzenlenmesine neden olmuştur. Bu kapsamda 1867'de Âli Paşa Hükümeti tarafından yayımlanan Kararnâme ile bu alana yeni bir düzen getirilmiştir. Nitekim bu Kararnamenin uygulamalarından dolayı Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ağâh Efendi gibi birçok gazeteci yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır (Celan, 2006: 45).

1870'lerden sonra basın Osmanlı kültürel hayatında, edebi, bilimsel ve sosyal alanda daha fazla yer almaya başlamıştır. *Revue de Constantinople* ve *Stamboul* gazetesi bu dönemde yayın hayatına girmiştir. Tıp dergileri, edebiyat dergileri, sosyal, sanatsal ve ekonomik bültenler de dâhil olmak üzere bu dönemde Fransızca 40 yayın söz konusuydu. Türk gazeteciler ilk kez 1876'da Ahmet Midhad'ın katkıda bulunduğu Fransızca-Türkçe iki dilli bir gazete olan *Osmanlı*'yı yayımlamışlardır (Pierre, 2005:174, 175).

II. Abdülhamid'in tahta geçişinden sonra Aralık 1876 yılında ilan edilen Anayasanın 12. Maddesinde “basının yasalar çerçevesinde serbest olduğu” belirtilmekteydi (www.anayasa.gov.tr). Ancak sultanın basını kontrol etmek istemesi bu maddenin pratikte uygulanmasını engellemişti. Abdülhamid yasa gereği hazırlanan basın yasasının Meclis'ten geçmesine izin vermemiştir. 1878 yılının Şubat ayında Meclisin dağıtılmasından sonra basın ile ilgili eski nizamnameler ve kararnamelerle bu alan düzenlenmeye devam etmiştir (Koloğlu, 2020:62).

1878'de Maarif Nazırlığı, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti'nin desteği ile gazeteler üzerindeki sansür faaliyetleri arttırılmıştır. Hariciye Nazırlığı'nda Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. 1880'de sansür siyasal olmayan dergilere de yayılmış, 1881'de Encümen-i Teftiş ve Muayene kurulmuştur. Bir yandan da Maarif Nezareti'nde Tetkik-i Müellefat Komisyonu görevlendirilmiştir. 1888'de matbaaların bütün bastıklarına izin almak şartıyla yayınlama şartı getirilmiştir. 1894 Nizamnamesi ile kitapçıklar da kontrol altına alınmıştır. 1879-1887 arasındaki yıllarda İstanbul'da yılda ortalama 9-10 yeni yayın çıkmakta iken 1888-1908 yılları arasında yılda ancak bir yeni yayın basın hayatına girmiştir. Abdülhamid döneminde mizah dergilerine ise hiç izin verilmemiştir (Koloğlu, 2020:63).

1870'lerin sonlarında ve 1880'lerin başlarında, sansürden kaçmak için yurtdışında yeni oluşumlara Bulgaristan'da büyük bir Fransızca gazete grubu oluşturulmuştur. 1878 ile 1886 arasında ya Filibe ya da Sofya'da kısmen ya da tamamen Fransızca olmak üzere toplam 8 gazete çıkmıştır (Pierre, 2005:174, 175).

Osmanlı devletinde iktidara muhalif olan gruplar değişik isimlerle cemiyetler kurmuşlardı. Ancak bunların çoğu kısa ömürlü örgütlenmeler olmuştur. 2 Haziran 1889 tarihinde İbrâhim Temo'nun öncülüğünde dört Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne öğrencisinin kurduğu İttihâd-ı Osmânî adında bir cemiyet uzun süreli teşkilatlanmaların ilk nüvesini oluşturmuştur. Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî ve Mehmed Reşid'in aralarında bulunduğu bu kurucu kişiler daha sonra bu okul ve diğer Osmanlı eğitim müesseselerindeki çok sayıda öğrencinin katılımıyla örgütün üye adedini hızla arttırmışlardır. Bu oluşumun kurulduğu dönemdeki faaliyetleri, yurt dışında basılan gazetelerin eski sayılarının öğrencilere gizlice okutulması ve Nâmık Kemal ile bazı arkadaşlarının eserlerinin el yazısıyla çoğaltılarak dağıtılması ile sınırlı kalmıştır. 1894'te Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'nin diğer askerî mekteplerle aynı çatı altında birleştirilerek Zeki Paşa'nın yönetimine verilmesi cemiyet hakkındaki ilk kapsamlı soruşturmanın açılmasına sebep olmuş ve aynı yıl cemiyetin önde gelen dokuz üyesi okuldan uzaklaştırılmıştır. Ancak bu cezalar, söz konusu faaliyetleri bir öğrenci olayı olarak mütalaa eden II. Abdülhamid'in iradesiyle affedilmiştir (Hanioglu, 2001: 476,477).

1895 yılında Cemiyete yönelik operasyonların başlamasıyla cemiyet üyeleri yavaş yavaş yurtdışına çıkmış ve böylece yurtdışında Osmanlı muhaliflerinin ilk yayınları da görülmeye başlamıştır. Bu tarihlerde Londra'da Ali Şefkati Bey'in *Hayal* ve *İstikbal* gazetesi yayımlanmıştır. Paris'te ise Ahmet Rıza Bey'in *Meşveret* gazetesi ve Fransızca eki yayımlanmıştır (Mardin, 2017:76,78).

Sultan içeride basını kontrol altına almasına rağmen muhalifler yurtdışında kurdukları gazete ve dergiler vasıtasıyla yayınlarına devam etmişlerdir. 1894 yılından sonra dışarı da yılda 5-6 gazetenin yayın hayatına girdiği düşünülürse bu basının ne kadar etkili olduğu anlaşılabilir.

1891'de muhalif basında faaliyet gösterenlerden biri de M. Demetrius Georgiadès'dir. Georgiadès, Paris'te *La Turquie contemporaine* gazetesini kurmuştur. Jön Türk yayın organı alt başlığı ile amaç ve eğilimlerini açıkça belirten gazetenin ömrü Fransız devletinin yayını durdurmasıyla kısa sürmüştür. Georgiadès çalışmalarına devam etmiş, bazı Fransız dergilerine katkı sunmanın yanında içerisinde birçok belgenin olduğu *La Turquie actuelle, Les peuples affranchis du joug ottoman et les intérêts français en Orient* (Bugünkü Türkiye, Doğu'da Osmanlı boyunduruğundan ve Fransız Çıkarlarından Kurtulmuş Halklar) kitabını yazmıştır. Kitap 1892 yılında Paris'te basılmıştır (Georgiadès, 1892).

Gerçek mücadele ise 1892 yılında Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti Maarif Müdürü Rıza Bey'in Fransa'da bir sergi ziyareti vesilesiyle Avrupa'ya giderek orada 1895 yılında *Mechveret* (Meşveret) isimli gazete çıkarmasıyla başlamıştı. Paris'te bir süre eğitim alan, burada pozitivist görüşleri benimseyen Ahmet Rıza Bey II. Abdülhamid'e karşı muhalif kesimin içerisinde yer almıştı. 1895'te Paris Jön Türk grubuyla İstanbul İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayım organı niteliğinde kurulan Türkçe *Mechveret* gazetesinin başına geçmiş ve bu gazeteye ek olarak *Mechvéret Supplément Français*'yi çıkarmaya başlamıştı. Fransız Hükümeti, 1896 yılında Ahmet Rıza Bey'in *Mechveret* gazetesinin yayımını durdurmuş ve editörü de Fransa dışına çıkarmayı kabul etmişti. Ancak Fransız basınından gelen eleştiriler üzerine Fransa sadece Jön Türk yayınlarının Fransa'da dağıtımının yapılmasını yasaklamakla yetinmek zorunda kalmıştı. Ahmed Rıza bunun üzerine yayın faaliyetlerine İsviçre'de devam etmiştir. Bu sefer gazete basımında kullandığı matbaa makinası II. Abdülhamid tarafından araçlar kullanılarak satın alınmış ve buradaki faaliyetleri de sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Ahmed Rıza Belçika'ya gitmiştir. Eylül 1897'de *Mechveret* Meclisteki şiddetli tartışmalardan sonra Belçika'da da yasaklanmıştır. Gazete daha sonra Belçikalı Milletvekili M. Georges Lorand'ın sorumluluğunda çıkmaya devam etse de Kral Leopold'un 13 Aralık 1897'de Ahmed Rıza'nın ikamet izninin iptal edilmesini ve sınır dışı edilmesi kararını engelleyememiştir (Fesch, 1907:337). Bu durumda Ahmed Rıza tekrar Fransa'ya dönmek zorunda kalmıştır. Padişah adına hareket eden Türk elçiliği, Temmuz 1897'de Ahmed Rıza, Halil Ganem ve *Mechveret*'in diğer iki editörünün Abdülhamid'e karşı işlenen

suçlardan dolayı mahkeme önüne çıkmasını sağlamıştır. Avukat ve siyasetçi Labori'nin savunması ve Clémenceau'nun ifadesinin ardından mahkeme, 15 Ağustos'ta sanıkları beraata eş değer sayılacak bir cezaya (16 Frank ceza) mahkûm etmiştir (Fesch, 1907:336).

Ahmed Rıza *Mechveret*'in Fransızca ekinin ilk 32 sayısında pozitivist slogan olan “düzen ve ilerleme” (Ordre et progrès) sloganını öne çıkarmıştı. Ancak gazetenin 33. sayısından sonra ateizm suçlamasına yol açmamak için bu sloganı gazeteden kaldırmıştır. Ancak bu slogan gazetenin 1 Aralık 1898 tarihli sayısında herhangi bir açıklama yapılmadan tekrar yazılmıştır (Fesch, 1907:337).

Yurtdışına çıkmak zorunda kalan muhalif kişilerin kurduğu basını Koloğlu iki grupta ele almaktadır. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti'nin devamını ancak hızlı reformlar yapılması, anayasal ve parlamenter düzeninin geri getirilmesini isteyen içeriğe sahip Jöntürk basını idi. Jöntürk basınının en tanınmışları; Ali Şefkati'nin *İstikbal*'i (Napoli, Cenevre, Londra 1879-1895), Ahmet Rıza'nın *Meşveret*'i (Paris 1895-1904), *Şura-yı Ümmet* (1902-1910), *Osmanlı* (1897-1904), *Terakki* (1906), *Türk* (1903)'dür. Diğeri ise bağımsızlık peşinde koşan veya çeşitli hakların kendilerine verilmesini savunan Osmanlı tebasından azınlıklara ait basındı. II. Abdülhamid döneminde yurtdışı basını, Osmanlı diplomatları tarafından yakından takip edilmiş, yayınlarından vazgeçmeleri için pazarlıklar yapılmış ve yayınların ülkeye girişleri engellenmiştir (Koloğlu, 2020:69).

4. Fransa Mili Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France) Arşivi

1368 tarihinde V. Charles kitap koleksiyonunu Louvre'da özel bir salona taşımış ve bir süre sonra burada dokuz yüzden fazla bir kitap koleksiyonu oluşmuştur. Bu gelenek diğer krallar tarafından da devam ettirilmiştir. I. François döneminde 28 Aralık 1537 tarihli bir kararname ile yeni bir ilke getirilmiş ve bu kapsamda matbaalarda basılan ve ülke sınırları içerisinde satışı sunulan basılı kitaplar Blois Şatosu Kütüphanesinde toplanmaya başlamıştır. Kütüphane gerçek gelişimini 1666'dan itibaren Colbert yönetiminde yaşamıştır. Colbert'in amacı 14. Louis ihtişamını düzenleyeceği koleksiyonla daha da yüceltmektir. Kütüphane Vivienne bölgesine taşınmıştır. Colbert el yazması ve basılı kitap sayısını önemli oranda arttırmış ve çeyrek asır sonra kütüphane Avrupa'da ilk sırada yer almıştır. 1719'da ise kraliyet kütüphanecisi olarak atanan Abbé Bignon kütüphaneye benzeri görülmemiş bir ivme kazandırmıştır. Daha kurumsal hale gelen ve envanteri önemli oranda artan kütüphane bazı bölümlere ayrılmıştır. Kütüphanede bu kapsamda basılı malzeme, el yazmaları, madalyalar ve oyma taşlar, oyma plakalar ve baskı koleksiyonları, değerli evraklar ve soy bilim bölümleri açılmıştır. Bu dönemde Avrupa'da önemli eserler bu kütüphaneye kazandırılmıştır. Bignon, akademisyenlerin ve okuyucuların kütüphaneye erişimini kolaylaştırmak için bazı yenilikler yapmıştır. On sekizinci yüzyılın sonunda, Kütüphane'nin okuma salonlarını her gün yaklaşık yüz kişi kullanmaktaydı. 1789 Fransız İhtilali kütüphanenin kaderini derinden etkilemiştir. Bu yıldan sonra kütüphane ulusal hale gelmiş ve devrimle birlikte ele geçirilen veya el konulan yüz binlerce belgenin kütüphane envanterine katılmasıyla kütüphanenin içeriği çok daha zenginleşmiştir. Bu süreçte din adamlarının koleksiyonları, Louis XVI, Marie-Antoinette ve Madame Elisabeth'in kütüphanesindeki kitap veya koleksiyonlar yine bu kütüphanenin envanterine kaydedilmiştir. Ayrıca Napolyon Ordusu'nun Belçika, Almanya, Hollanda ve İtalya'dan ele geçirdiği koleksiyonların kütüphaneye kazandırılmasıyla kütüphanenin içeriği daha da zenginleşmiştir.

1858'de Prosper Mérimée liderliğindeki bir komisyon, İmparatorluk Kütüphanesi'nin organizasyonunda yapılacak değişiklikler hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu kapsamda kütüphane için yeni binaların inşası için karar alınmıştır. Daha sonra kütüphanedeki basılı kitapların genel kataloğu hazırlanmaya başlanmış ve kataloğun ilk cildi 1897 yılında yayımlanmıştır.

Yirminci yüzyılda kütüphane genişlemeye devam etmiştir. Bu dönemde okuma odası sayısı 1930-1964 yılları arasında altıdan on bire çıkmıştır. Versailles'da 1934, 1954 ve 1971'de üç ek bina, 1980'de Sablé'de ve 1981'de Provins'de birer ek bina inşa edilse de yoğun bir şekilde envantere giren kitapların depolanması sorununun önüne geçilememiştir.

Görsel ve işitsel medyanın gelişimi, envantere giren bu tür materyallerin korunması sorunu, kütüphanenin 1980'lerdeki modernizasyon ve bilgisayarlaştırma çabasına rağmen yeterli olmamıştır. Nihayet yapılan bir proje ile Fransa Milli Kütüphanesi içerisinde milyonlarca envanteri ile Paris'in 13. bölgesinde, Seine'nin kenarında yeni binasına taşınmıştır. 1994'ten bu yana Bibliothèque Nationale de France (BnF) olarak bilinen Fransa Milli Kütüphanesi, 20 Aralık 1996'da François-Mitterrand sitesindeki çalışma kütüphanesinin açılması ve 8 Ekim 1998'de de araştırma kütüphanesinin hizmete girmesiyle birlikte daha işlevsel bir hale gelmiştir (<https://www.bnf.fr/fr/histoire-de-la-bibliotheque-nationale-de-france>).

Kütüphanenin başlıca hedefi toplama, organize etme, koruma ve iletmektir. Buna ek olarak ansiklopedik koleksiyonlar oluşturma ve dünyanın dört bir yanından gelen dökümanları bir araya getirme misyonu da bulunmaktadır. Bu misyon kapsamında söz konusu kurum Türkler ve Türkiye ile ilgili el yazmaları, basılı kitaplar ve gazetelerle birlikte ses, imge ve elektronik kaynaklar gibi materyalleri de bünyesinde bulundurmaktadır. Bağış ve mübadele yoluyla temin edilen bu materyaller, kütüphanenin “Türkçe Bölümü” nde bulunmaktadır (Musnik, 2011 :275).

Günün ihtiyaçları ve dijitalleşmenin bir sonucu olarak 1997 yılından itibaren Fransa Milli Kütüphanesi ve ortaklarının dijital kütüphanesi olarak “Gallica” açık erişim hizmeti sağlamaktadır. Bu erişim platformunda *Epub* formatında milyonlarca kitap, gazete, dergi, resim, ses kaydı, harita, el yazması ve video okuyucularla buluşmaktadır. Günümüzde 4.755.824 gazete ve dergi nüshası, 1.496.733 fotoğraf, 176,187 harita, 5.068 video, 186.892 el yazması, 51.566 ses kaydı, 1.175.137 kitap, 499,834 obje erişime açılmıştır (<https://gallica.bnf.fr/GallicaEnChiffres>).

5. Fransa Milli Kütüphanesi'nde Fransızca Osmanlı Basını

Fransa Milli Kütüphanesi bünyesinde Fransızca olarak yayımlanmış Osmanlı basınına ait 37 gazete, dergi ve bülten bulunmaktadır. Bu yayınların çeşitli yayın politikaları mevcuttur. Kimi yayınlar ekonomi, ticaret, edebiyat, sanat ve bilim haberlerine öncelik verirken, kimi yayınlar da bir siyasi düşüncenin savunucusu olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Bu yayınlar kimi zaman iktidar karşıtı, kimi zaman da iktidar yanlısı olabilmekteydi. Yine bu yayınlar arasında azınlık grupların çıkardığı ve özellikle kendi ayrılıkçı fikirlerini savundukları yayınlar da mevcuttur. Yayınların çoğunluğu Paris ve İstanbul'da basılmıştır. Ancak Selanik, Lozan ve Kahire'de basılan yayınlar da bulunmaktadır. Bu başlık altında yayınlar kategorize edilerek verilmeye çalışılacaktır.

5.1. Azınlıklara Ait Gazeteler

Yazı işleri müdürlüğünü Jean Minassian yaptığı *La Patrie* gazetesi Fransızca olarak siyasi, edebi ve bilimsel yayın yapan bir Osmanlı gazetesiydi. Gazetenin sahibi yine Osmanlı azınlıklarından Ermeni Jacques M. Minasse idi. İlk baskısı 4 Kasım 1908 tarihinde yapılmıştır. Gazete yönetim ve basımevi adresi olarak “Büyük Pera Caddesi'nin köşesindeki Derviş Sokağı (Grande Rue de Pera au coin de la Rue Derviche)” olarak belirtilmektedir. Gazete yayın hayatına 1908 yılında başlamış ve 1913 yılına kadar yayınlarını devam ettirmiştir. Koleksiyonda gazete nüshası olarak 1908-1913 yılları arasında 5 yıla ait 5 adet nüsha mevcuttur. Gazetenin ilk sayısında ana sayfada Osmanlı bayrağı yer almaktadır. Gazete haftada bir ve her çarşamba günü yayımlanmaktadır. Ancak ilk sayısında “La Patrie gazetesi günlük olarak yayımlanmak üzere yayın hayatına başlamıştır. Ancak mevcut malzeme ve işçi eksikliği göz önüne alındığında, onu her çarşamba geçici olarak yayımlamak zorunda kalıyoruz. Elimizden geldiğince gazeteyi hergün yayımlamaya çalışacağız” denilmektedir (La Patrie, 1908, 4 Kasım). Ancak gazetenin diğer sayılarına bakılırsa gazetenin günlük yayımlanması mümkün olmamıştır. Gazetenin ilk sayısında

Minasse'ın kaleme aldığı “décentralisation” başlıklı bir köşe yazısı yer almıştır. Minasse yazısında Prens Sebahaddin'in adem-i merkezîyet fikrini ele almıştır (La Patrie, 1908, 4 Kasım).

Gazete altı yıllık bir yayın hayatından sonra 1913 yılında yayın hayatından çekilmiştir. 1913 tarihli nüshasında beş yıllık bir yayın hayatının sonuna geldiği için okuyucuya teşekkür edildikten sonra şu cümleler zikr edilmektedir: “Bu sayı ile La Patrie gazetesi, yayın hayatının altıncı yılına girmektedir. Yeni rejimin yürürlüğe girmesinden sonra ortaya çıkan tüm günlük veya süreli yayınlar arasında yer almanın gurur duyulduğu bir rekor” (La Patrie, 1913, 5 Şubat).

Pour les peuples d'Orient gazetesi, her ayın 10'u ve 25'nde yayımlanan Ermeni iddialarının savunulduğu bir yayın organıdır. 1912-1913 tarihlerinde yayımlanmıştır. Yazışma adresi “Varanti 4 Rue de Crebillon Paris (V^e)”, idari büro olarak da “31, Villa d'Alesia Paris (XIVe)” olarak belirtilmektedir. 1913 yılına ait 6 sayı mevcuttur. Gazetenin direktörleri olarak Francis de Pressense ve Victor Berant, Yazı İşleri Müdürü olarak ise Jean Longuet olarak belirtilmektedir (Pour les peuples d'Orient, 1913, 25 Ağustos-10 Eylül).

Pro Armenia Hayastan gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Pierre Quillard, Redaksiyon Grubu: G. Clemenceau, Anatole France, Jean Jaurès, Francis de Pressensé, E. de Roberty olarak belirtilmektedir. Gazete 1900-1914 tarihleri arasında yayın yapmıştır. Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 1900-1908 tarihleri arasında 9 yıllık yayın periyoduna ait 170 sayı mevcuttur. Gazetenin ilk sayısı 25 Kasım 1900'da yayımlanmıştır. İlk sayıda yazı işleri adresi olarak “10 Rue Nollet-Paris”, idari işler adresi olarak da “17 Rue de Cujas-Paris” olarak verilmiştir. İlk sayıda 1894, 1895 ve 1896 tarihlerinde gerçekleştirildiği iddia edilen Ermenilere yönelik saldırılar konu edilmiştir. Gazetenin bu ilk sayısındaki yazılarda Sultan II. Abdülhamid'e yönelik ciddi suçlamalar söz konusudur (Pro Armenia, 1900, 25 Kasım). Gazete her ayın 10'u ve 25'inde yayımlanmaktadır. Ancak 1903 yılından 1907 yılına kadar ayın 1 ile 15'inde (Pro Armenia, 1900, 25 Kasım), 1907'den 1908 yılına kadar ise ayın 5'i ile 20'inde yayımlanmıştır (Pro Armenia, 1907, 5 Ocak).

5.2. Ticari Gazeteler ve Yıllıklar

Annonces-Journal de Constantinople gazetesi haftalık bir gazete olarak 1873 yılında yayın hayatına başlamıştır. Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 1874 yılına ait 6 nüshası bulunmaktadır. Gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürünün kim olduğu belirtilmemiştir. Gazetenin adresi olarak “22 passage Hazzopoulo” reklam ofisi olarak ise “Pera ve Yorgancılar Caddesi Galatadaki Depasta Kerdeşler Kitabevi (Péra et Rue Yorgandjilar, Librairie Depasta freres à Galata)” olarak belirtilmektedir. Gazete daha çok ticari reklam, gemi, vapur, tren ve tramvay saatleri gibi haberlere öncelik vermektedir (Annonces-Journal de Constantinople, 1874, 23-30 Temmuz).

Josph Nalpas ve Jacob de Andria tarafından yayına hazırlanan *Annuaire des commerçants de Smyrne et de l'Anatolie* gazetesi, adından da anlaşıldığı gibi İzmir'in ve özellikle Batı Anadolu'da ticarete ait bütün gelişmelerin ele alındığı ve ticari reklamlara yer verilen bir yıllıktır. 1893 yılına ait yıllık, İzmir G. Timoni-Co. Basım evinde (Nalpas, 1893), 1894 yıllığı ise *Smyrne Gazetesi* matbaasında basılmıştır. Yıllığın yönetim adresi olarak “Rue Franque Smyrne local du Casino européen” olarak gösterilmektedir (Nalpas, 1894). Kütüphanede gazetenin 1893 ve 1894 yıllarına ait 2 nüshası bulunmaktadır.

Cervati Kardeşler tarafından yayına hazırlanan *Annuaire oriental* Rusya, Yunanistan, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan'ın ticari istatistiklerine ait bilgileri içeren, çok zengin bir içeriğe sahip bir yıllıktır. Kütüphanede 1891 yılına ait nüsha bulunmaktadır. Bu yıllıkta yıllığın 10. yılına ulaştığı belirtilerek 1889-90 yılına ait yıllığı dönemin padişahı II. Abdülhamid'e

sundukları ve bunu kabul ettikleri için sultana minnettarlık duydukları belirtilmektedir. Bu yayın sebebiyle yayıncıların Mecidiye Nişanı aldığı belirtilmektedir (Cervati Freres, 1891 :53).

Revue commerciale du Levant, Fransa'nın İstanbul Ticaret Odasına ait aylık bültenidir. Bülten 1890-1929 yılları arasında yayımlanmıştır. Kütüphane koleksiyonunda 1898-1929 tarihleri arasında 34 yıla ait 330 sayı mevcuttur. Bülten İstanbul'da yayımlanmıştır.

Revue de Turquie, İsviçre ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için kurulan Türkiye Ticaret ve Sanayi Ofisi'nin organıdır. 1917-1918 yıllarında Lozan'da yayımlanmıştır. Kütüphane koleksiyonunda bu yıllara ait 4 sayı mevcuttur.

5.3. İzmir Gazeteleri

Journal de Smyrne gazetesi ticari, politik ve edebi gazete olarak 1831-1842 yılları arasında yayımlanmıştır. Ancak kütüphanede 1834 yılına ait 1 nüsha bulunmaktadır. Gazete ayın her pazar günü yayımlanmaktaydı (Journal de Smyrne, 1834, 5 Ocak).

Le Courrier de Smyrne gazetesi ticari, politik ve edebi gazete olarak her hafta pazar yayın yapan bir gazetedir (Le Courrier de Smyrne, 1828, 27 Eylül). 1828 ile 1831 yılları arasında yayımlanmıştır. Kütüphane arşivinde 1828-29 ve 1830 tarihlerine ait 3 nüsha bulunmaktadır.

5.4. II Abdülhamid Taraftarı Gazete ve Dergiler

II. Abdülhamid döneminde birçok gazeteci yurtdışına çıkarak rejim karşıtı yayın yapmış ve kendisine ciddi eleştiriler getirmiştir. II. Abdülhamid yurtdışında şahsı için ve devleti için aleyhte yazılan kitap ve gazete makalelerinden oluşan basın hareketine karşı aynı yöntemi kullanarak, kendisi ve devleti lehine yayın yapacak basın organlarını desteklemiş ve bu şekilde bir kamu diplomasisi oluşturmaya çalışmıştır. Buna yönelik çeşitli Avrupa başkent veya büyük şehirlerinde çıkan gazeteleri lehte yayın yapmaları şartıyla maddi olarak desteklemiştir. Hatta sadece kendi lehinde yayın yapmak için gazete çıkarılmasını bile sağlamıştır. Bu hususta kamu diplomasisine yönelik yabancı basınla doğrudan ilişkiye giren ilk Osmanlı padişahıdır. Bir taraftan İstanbul'da çeşitli gazetelere ilanlar verilirken aleyhte yayın yapmaları önlenmiş, diğer taraftan yurtdışında lehte yapılan yayınlar hem para hem de çeşitli devlet nişan ve madalyalarıyla ödüllendirilmiştir. Gazetelerin yanında bazı haber ajanslarına abone adı altında maddi destek sağlanmış veya İstanbul'daki muhabirlerine para verilmiştir. Fransız Agence Nationale'in İstanbul müdürüne aylık maaş bağlandığı gibi Paris'teki genel müdüre ve bazı görevlilere de çeşitli devlet nişanları verilmiştir (Nicolaidis, 2014:13,14).

II. Abdülhamid'in yurtdışında desteklediği gazetecilerden biri de Nicolas Nicolaidis idi. Osmanlı tebaasından İstanbullu bir Rum olan Nicolaidis, ilk sayısı Paris'te 14 Eylül 1888'de yayımlanan *L'Orient* isimli haftalık gazete çıkarmaktaydı. *L'Orient* 24 yıl boyunca yayın hayatında kalan uzun soluklu bir gazete olmuştur. Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 911 sayısı mevcuttur. İlk sayılarda gazetenin idari adresi belirtilmemesine rağmen 16 Eylül 1889 tarihli sayısında adres olarak "147 Boulevard Saint Michel Paris" olarak belirtilmektedir (L'Orient, 1889, 16 Eylül). Ancak gazete çok uzun süreli yayın yaptığı için gazetenin idari adresi bazı yıllar değişiklik göstermektedir. Örneğin 1910 yılında yazı işleri ve idari büronun adresi "52 Rue de la Montagne Bruxelles" (L'Orient, 1910, 22-29 Ocak) olduğu belirtilirken 1912 yılında adres olarak "Cecile Hotel 13, Boulevard Botanique Bruxelles" olarak geçmektedir (L'Orient, 1915, 15 Şubat). Gazete haftalık olarak çıkan politik, ekonomik ve finans haber içerikli bir gazetedir. Ancak bazı yıllarda ayda iki kez yayımlandığı görülmektedir (L'Orient, 1909, 15 Şubat).

Gazete 1888-1912 tarihleri arasında yayın yapmıştır. Gazetenin ilk yılına ait sayıları 30-32 sayfa olmasına rağmen gazetenin daha sonraki yıllarda sayfa sayısı dörde kadar düşmüştür. 1892 yılından itibaren gazete genellikle 15 sayfa civarında yayımlanmıştır. Gazetenin isminin hemen

altında eski Yunan dünyasında oldukça sık tasvir edilen iki erkek kardeş *Dioskurlar* (Zeus'un oğullarından Kastor ile Polydenkes'e verilen isim) resmedilmiştir (L'Orient, 1888, 14 Ekim). Gazetenin ilk nüshasından 1892 yılı Ocak ayına kadar olan nüshalarında ilk sayfadaki motto "Rumların haklarını savunan siyasi ve iktisadi bir gazete" olarak belirtilmektedir. 1892 yılı Ocak ayından itibaren gazetenin ilk sayfasındaki logo bölümünde gazetenin "Rum hem de Osmanlıların gazetesi" olduğu belirtilmektedir. 4-16 Mart 1892 haftasına ait nüshaların logosunda Osmanlı ve Rum ifadeleri kalkmış yerine "siyasi ve edebi bir gazete" ifadesi konulmuştur. Ayrıca ilk sayısında II. Abdülhamid'in büyük bir tuğrası, tuğranın altında gazetenin sahibi Nicolaides tarafından II. Abdülhamid'e yardımlarından dolayı şükranlarını sunduğu bir metin bulunmaktadır. Söz konusu metinden bu tarihten itibaren gazetenin kontrolünün II. Abdülhamid'in eline geçtiği anlaşılmaktadır. 5 Ocak 1893 tarihli nüshasında gazetenin logosunda "organe special des interetes de l'Empire ottoman" ifadesi ile Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyan bir yayın organı olduğu tescil edilmiştir. II. Abdülhamid'in doğum ve cülusu ile ilgili belirli yıl dönümlerinde gazetede tebrikler yayımlanmaktadır. İlk tebrik, gazetenin 9 Mart 1893 tarihli nüshasında ilk sayfasına çerçeve yazı olarak basılmıştır (L'Orient, 1893, 9 Mart). 1910 yılındaki nüshalarında ise gazetenin amacı "Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumların haklarını ve yurtdışında yaşayan Yunanların ekonomik çıkarlarını savunan haftalık gazete" olarak belirtilmektedir (L'Orient, 1910, 22-29 Ocak).

Nicolaïdès'in *L'Orient* ismi ile çıkardığı başka bir gazetesi daha bulunmaktadır. Gazete her hafta pazar günü yayımlanmaktadır. 20 Nisan 1901 yılına ait nüshada gazete idari bürosunun adresi "91, Avenue de Malakoff Paris" olarak yer almaktadır (L'Orient, 1901, 20 Nisan). Gazete adresi olarak "Hotel Métropole Bruxelles" olarak belirtilmektedir. Gazetenin amacı "Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarının özel yayın organı" olarak belirtilmektedir (L'Orient, 1901, 7 Aralık). Kütüphane koleksiyonunda 1901 yılına ait 2 nüsha mevcuttur.

Nicolaïdès tarafından yine aynı isimle ayda iki kez yayın yapan gazete ise 1902 yılında yayımlanmıştır. Kütüphanede bu yıla ait 19 sayı mevcuttur. Gazetenin idari adresi olarak "54, Rue du Cardinal, Square Mare-Louise Bruxelles" olarak belirtilmektedir (L'Orient, 1902, 12 Mart).

Nicolaïdès'e gazetede makaleler ve yazdığı kitaplar için periyodik olarak çeşitli miktarlarda ödemeler yapılmıştır. Yaptığı hizmetlerden dolayı devlet bütçesinden 1883 yılına kadar 200 Fransız Frankı ödenmekteydi. Ödemeler 1883-1898 yılları arasında durdurulduğundan dolayı Nicolaïdès yazılı olarak hükümetten destek talebinde bulunmuştur. Yazdığı dilekçelerde *L'Orient* gazetesinin neşriyatına devam edilebilmesi için hükümetin maddi desteğinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Bunun üzerine ödemeler 1898 yılından itibaren tekrar başlamıştır. Nicolaïdès yaptığı hizmetlerden dolayı 1892 yılında 3. Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osmani verilmiş, 1895 yılında kendisine 2. Rütbeden Mecidi ve eşine de 3. Dereceden şefkat nişanı verilmiştir (Nicolaïdès, 2014:13,14,15).

Nicolaïdès'e ait bir diğer gazete *L'Abeille du Bosphore*'dur. Gazete ayda iki kez yayımlanmaktadır. Gazetenin ilk sayfasında "Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyan özel bir yayın organı" olduğu yazılmaktadır. Gazetenin kurucusu ve direktörü Nicolas Nicolaïdès'dir. 1893 yılında yayına başlamıştır. Kütüphanede 1893 yılına ait 7 sayı bulunmaktadır. Gazete merkezi olarak yine Nicolaïdès'in sahibi olduğu *Les Paillasses orientaux* gazetesinin de adresi olan "147 Boulevard St. Michel Paris" olarak belirtilmektedir. 31 Ağustos 1893 tarihinden itibaren *L'Orient* gazetesi, *L'Orient et L'Abeille du Bosphore* adını almıştır. Her iki yayının da önceki formatı korunarak yayın yapılacağı belirtilmektedir (L'Abeille du Bosphore, 1893, 15 Ağustos).

Les Paillasses orientaux, ayda iki kez yayımlanan bir dergidir. Kurucusu ve direktörü Nicolas Nicolaïdès'dir. İlk yayın 1 Ocak 1893 yılında yapılmıştır. Adres olarak "147, Boulevard St. Michel-Paris" verilmektedir. İlk sayısında dergi amaçları olarak "yurtdışına kaçanların veya

çıkartları peşinde koşanların ülkenin ve kurumların itibarını yok etmek için yaptığı saldırılara cevap vermek, yalanlarını göstermek, bu kişilerin nefretlerinin sırrını ortaya çıkarmak” olarak belirtilmektedir (Les Paillasses orientaux, 1893, 1 Ocak). Bu cümleden Nicolaides’in II. Abdülhamid’in politikası çerçevesinde yayın yapacağı açıkça belli olmaktadır.

Kütüphane arşivinde bulunan bir diğer gazete *L'Étoile du Bosphore*’dur. Gazetenin ilk sayısı 4 Aralık 1891 tarihinde yayımlanmıştır. Gazete 1891-1892 tarihlerinde yayın hayatında kalmıştır. Kütüphanenin koleksiyonunda bu yıllara ait 6 sayı bulunmaktadır. Gazetenin bürosu olarak “42 Rue de Paradis, Marseille” olarak belirtilmektedir. Gazete “Doğu’daki Fransız ve Osmanlı çıkarlarını koruyan organ” olarak belirtilmektedir (L'Étoile du Bosphore, 1891, 4 Aralık).

Genel yayın yönetmeni ve sahibi İspanya’dan göç etmiş Yahudilerden olan Saadi Levy’nin yapmış olduğu *Journal de Salonique* ise ticari, politik ve edebi bir gazete olarak ilk sayısını 7 Kasım 1895 tarihinde yayımlamıştır. Gazete ilk olarak iki haftada bir yayımlanmaktaydı. Ancak diğer yıllarda yayın sayısını arttırmıştır. Gazetenin ilk sayısında adres olarak “Caracache Han No: 13 Selanik” verilmektedir. Gazetenin ilk sayfasında gazetenin yayımlanmasına izin veren padişaha teşekkür edilip, bütün iyi niyet ve enerjileriyle Osmanlı davasına hizmet edileceği, padişaha sadık kalınacağı belirtilmektedir (Journal de Salonique, 1895, 7 Kasım). Kütüphane arşivinde 1895-1910 yıllarına ait 1.612 nüsha bulunmaktadır.

5.5. II. Abdülhamid Karşıtı Basın

II. Abdülhamid’in yurt içindeki sansür uygulamaları dolayısıyla başta Paris olmak üzere birçok muhalif yurt dışında kümelenmiş ve buralardan muhalif yazılarına devam etmiştir. Bunlardan bir tanesi *Le Croissant*, *Hilal* dergisinin direktörü Beyrutlu Hıristiyan bir Arap olan Halil Ganem’dir. 1878 yılında Osmanlı Birinci Meclis-i Mebusan’ında Suriye Mebusu olarak bulunmuş bir Osmanlı aydını olan Halil Ganem, 1890’ların başında II. Abdülhamid lehine yayınlar yapan Yakınoğu Haberler Bülteni’nin başında bulunuyordu. Ancak Meclisin dağıtılması üzerine Fransa’ya gitmek zorunda kalmış ve orada gazetecilik yapmaya başlamıştır. Ganem Paris’te *Le Croissant* isimli hürriyetçi bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Söz konusu dergi Türkiye’de var olan düzeni değiştirmek isteyen hürriyetçi bir dergi görünümündedir. Ganem gazeteciliğinin yanında siyasi faaliyetlerine de devam etmiştir. Ganem, Osmanlı Devleti’nden kaçıp Paris’te *Kef’ün-Nikab* isiminde Arapça bir gazete kuran Lübnanlı Emir Arslan ile Türkiye-Suriye Komitesi’ni kurmuştur. Komitenin amacı 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe konularak Osmanlı Devlet’inde mukim topluluklara ırk ve inanç ayrımı yapılmaksızın hürriyetin bahşedilmesi (Mardin, 2017: 43, 44).

Halil Ganem’in gazetesi *Le Croissant*’ın ilk sayfasındaki slogan, “Doğu’daki hakların savunucusu” olarak belirtilmektedir. Gazetenin ilk sayısı 17 Ağustos 1893 tarihinde yayımlanmıştır. Gazetenin adresi “6 Avenue Montaigne-Paris” olarak verilmektedir. Gazetenin ilk sayısında gazetenin amacı muhalefet oluşturmak değil, Doğu’da yaşanan olaylara basının ilgisiz kalmasına bir tepki koymak olarak açıklanmıştır (Le Croissant, 1893, 17 Ağustos).

Paris’teki bir diğer muhalif gazete *Le Libéral ottoman* gazetesidir. “Osmanlı halkının taleplerinin savunucusu bir organ” sloganıyla yayımlanmaya başlayan gazetenin direktörlüğünü Abdülhalim Memduh yapmıştır. Gazetenin ilk sayfasında yönetici olarak Necmettin Kemali Bey’in adı geçmektedir.

1889 yılında Mekteb-i Hukuk’un ikinci sınıfındayken hükümet aleyhinde siyasi faaliyetlerde bulunmak suçlamasıyla tutuklanan Abdülhalim Memduh, çeşitli illerde sürgün cezası çektikten sonra 1900’da yurt dışına firar etmiştir. Abdülhalim Memduh Fransa, İngiltere ve Tunus’ta muhalif kimliği ile faaliyetlerde bulunmuş; Jöntürkler’e yakın durarak siyasi faaliyetler içinde yer almıştır. Londra’da bulunduğu sırada affedilmesi için Londra elçiliği vasıtasıyla Saraya müracatta bulunmuştur. Ancak Ocak 1901 yılında Ali Kemali Paşazade Necmeddin Bey ile birlikte Paris’te

Le Liberal ottoman isimli gazete çıkarmaya başlamıştır. Muhalif bir yayın politikasıyla yayın yapmaya başlayan Abdülhalim Memduh'a Paris Büyükelçiliği ihtarda bulunmuştur. Abdülhalim Memduh'un gazeteyi yayımlamasının amacının muzır yayınlar yaparak dikkat çekmeye çalıştığı ve bu yayınları yapmaktan vazgeçmesi karşılığında Londra Konsolosluğuna tayin edilmek istediği, Paris Büyükelçiliğinin konu ile alakalı İstanbul'a çektiği telgraftan anlaşılmaktadır. Paris Büyükelçiliği Fransa makamlarına başvurarak Abdülhalim Memduh Bey'in yazılarını kısıtlamaya çalışmıştır (Öngül, 2002: 72, 83, 86).

Abdulhalim Memduh'un *Le Liberal Ottoman* gazetesi, her ayın 1 ve 15'inde yayımlanmaktadır. Gazetede Prens Sebahattin ve arkadaşlarının kurduğu Osmanlı Hürriyetperver Cemiyeti'nin yayın organı olduğu belirtilmektedir. Gazetenin en dikkat çeken yanı şüphesiz başlıkları ve imzasız yazılarıdır. Gazetenin ilk sayısında Osmanlı Hürriyetperver Cemiyeti'nin fikirleri açıkça beyan edilmektedir:

Avrupa'ya taleplerimizi basın aracılığıyla birçok kez barışçıl bir şekilde duyurduk. Ermeniler kadar biz de bir iktidarın hain rejimi, ilerlemenin ve halkının mutluluğunun düşmanı hükümetin boyunduruğu altında eziliyoruz. Tüm Osmanlılar, ırkı veya dini ne olursa olsun bu rezil hükümetin boyunduruğu altında bulunuyorlar. Ancak onların sabrının sonuna gelmiş bulunuyor. Bazı özgürlük fikirlerinin olduğu tüm ailelere matem havası nüfuz etmiş durumda. Dürüstlük cezalandırılır, düşünmek suçtur. Engizisyon bile asla zulmün inceliklerini bu kadar meydana getirmemişti. Bu korkunç durum karşısında, La Liberal ottoman mevcut hükümetin adaletsizliklerini her zaman protesto etmekte ve edecektir. La Liberal ottoman'ın görevi Rum, Arnavut, Musevi, Ermeni veya Müslüman tüm mazlum Osmanlıları savunmak ve Midhad Paşa Anayasası tarafından bize tanınan haklara sahip çıkmaktır (Le Libéral ottoman, 1901, 15 Ocak).

Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 1901 yılına ait 4 nüshası bulunmaktadır.

Bir diğer muhalif gazete *Les Nouvelles d'Orient*'dir. Gazetenin ilk sayfasında "Fransız çıkarlarını Türkiye'de savunan yayın organı" olduğu ifade edilmektedir. Gazetenin direktörü olarak Th. Vassou'nun ismi geçmektedir.

Gazetenin ilk sayısında "Sultana Açık Mektup" başlığı altında II. Abdülhamid'e hitaben bir mektup yayımlanmıştır. Mektupta gazetenin amacının "hasta adamın canlı yaralarını gözlerinizin önünde sergileyeceğiz, sivil ve askerî örgütünüzü inceleyeceğiz. Donanmanızın, ordunuzun zayıflığı, memurlarınızın rüşvetçiliğini, iç idarenin suç teşkil eden eylemlerini ve tüm kamu hizmetlerinin tabi olduğu alçakça ihbar, yalan ve rezillik rejimini göstereceğiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu şekilde hızla yıkıma doğru ilerlediğini göstereceğiz" denilerek, ciddi bir muhalefet yapılacağı belirtilmektedir (Les Nouvelles d'Orient, 1894, 10 Aralık).

Gazete haftalık yayımlanmaktadır. İlk sayısı 10 Aralık 1894 yılında yayımlanmıştır. İlk sayısında yazı işleri ve idari işler bürosunun adresi "Polonya Caddesi No: 5 İstanbul" olarak verilmektedir. Paris adresi olarak da "5, Faubourg Poissonniere" olarak verilmiştir. İlk sayılarda Ermeni meselesine yönelik birçok haber ve yorum yazıları yayımlanmıştır (Les Nouvelles d'Orient, 1894, 10 Aralık). Ancak 2. sayısında gazetenin İstanbul'daki yayınlarına yasak geldiği anlaşılmaktadır. 2. sayısında "Nouvelles d'Orient'in Türkiye'de Yasaklanması" başlığı altında yayınlarının yasaklandığı bildirilmektedir. Bu başlık altında şu ifadeler yer almaktadır:

Amacımız, şu anda Yıldız'da uygulandığı şekliyle otokratik rejiminin dost kalmayı düşündüğümüz Türk Milleti ve bu ülkeyi tehdit eden devrimden kaçınılmaz olarak zarar görecektir. Dolayısıyla ezilen ve dehşete düşen Türkiye'nin kapılarının gazetemize kapalı olması önemli değil. Özgür ve bağımsız bir Türkiye için çalışıyoruz.

Bu sayıda idari işler büro adresinin İstanbul yerine “80 Rue de Bondy Paris” adresi olarak değiştiği görülmektedir (Les Nouvelles d'Orient, 1895, 1 Ocak). Gazete 1894-1895 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. Kütüphane koleksiyonunda bu yıllara ait 28 sayı bulunmaktadır.

Osmanlı gazetesi, 1897-1904 tarihleri arasında yayın hayatını sürdürmüş muhalif gazetelerdendir. Kütüphane koleksiyonunda yedi yıla ait 27 sayı bulunmaktadır. Gazete Cenevre, Folkestone (İngiltere) ve Kahire’de 15 günde bir yayın yapmıştır. Yayınlar Osmanlıca yapılmasına rağmen gazete ekleri Fransızca ve İngilizce de yayımlanmıştır. Gazetenin ilk sayısı 1 Aralık 1897 çarşamba günü yayımlanmıştır. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yönetilen bir Jöntürk yayın organı olduğu belirtilmektedir. İlk sayısında gazetenin Türkçe yayımlanacağı ve icab ederse diğer dillerde ilaveler yayımlanacağı belirtilmiştir (Osmanlı, 1897, 1 Ocak).

Gazetenin Fransızca ilk ilavesi 5 Aralık 1897 tarihinde çıkmıştır. İlavenin basıldığı matbaa olarak “18, Rey-Malavallon, Pélisserie Geneve” olarak verilmektedir. 1897-1899 yılları arasında yayımlanan Fransızca ilavenin Kütüphane koleksiyonunda 26 nüshası mevcuttur. Aylık yayımlanan ilavenin ilk sayısında “Önsöz” başlığı altında Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Osmanlı’nın maddi ve entellektüel gelişimini sağlayabilmesi için kuruluşundan bu yana yavaş, ancak emin adımlarla yürüdüğünden bahsedilerek, bu ideale ulaşabilmek için din ve ırk ayrımı gözetmeksizin düşmana karşı, yani mevcut yönetime karşı birlik ve kardeşliği tesis etmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Osmanlı, 1897, 5 Aralık).

Bu gazetenin ilavesinde “Sultan’a Mektup” başlığı ile Sultan II. Abdülhamid’e hitaben yazılan ve içerisinde tehdit cümleleri de geçen bir mektubun Fransızca çevirisi yayımlanmıştır. Mektupta aşağıdaki ifadeler kullanılarak Sultan II. Abdülhamid açıkça tehdit edilmiştir:

Majesteleri, Türkiye’de hiç kimse kendisinin şu andaki durumundan memnun değil. Köylüler ve en iyi konumdaki büyük devlet adamları kaderlerinden şikâyet ediyorlar. Nedeni oldukça açık: ülkemizde adaletli bir hükümet, kelimenin tam anlamıyla bir hükümet yok. Her koşulda dürüstlüğü, liyakati ve sunulan hizmetleri görmezden geldiniz. Hoşnutsuzluğu tetikleyen başka nedenler de ortaya çıkmaktadır. Bunlar hiçbir çalışana ödeme yapılmaması ve çalışanların ürettiklerinin çoğunu devlete vermesidir. Ancak para, güçlü olan hırsızların elinde kalıyor. Fakir köylüler açlığa düşürüldü ve şişmanlayanlar, tembeller, sahtekârlar hep bu hırsızlar. Herşey ters gidiyor. Yönetimden sorumlu olan kişi yetersizdir. Sefalet bu bereketli toprakları işgal etti. Vicdanlı adamlar, bu korkunç gerçekler karşısında kayıtsız kalamayarak, bu durumu değiştirmeye çalışmak için bir araya geldiler. Efendim, insanlar bir şeylerden vazgeçmeye ve çaresizliğe itildiği gün bu durumu sadece bir darbeyle değiştirmek isteyeceklerdir. O gün üzücü ve korkunç olacak. Bugün sadece sözle protesto eden bu barışçıl insanların asla isyan edemeyeceğine inanmayacak kadar elbette devrimlerin tarihini çok iyi biliyorsunuz (Osmanlı, 1897, 5 Aralık).

Mektupta Abdülhamid ile anlaşma yoluna gidilmek istendiği ve Sultan’ın bazı konularda anlayış göstermesi gerektiği vurgulanmıştır:

O korkunç günleri bir düşünün. Bu korkunç resimleri hayal edin. Bu dâhilere ve Türkiye’nin kaybedeceği bu zekâlara merhamet edin. Bu ikinci yolu bize açın, her yerde saldırıya uğrayan bu zavallı milleti kurtarın. Osmanlıların başına gelecek talihsizliklerden kaçınmak istiyoruz. Bu nedenle, siz bu hedefe kararlılıkla yürümeye başlar başlamaz, hükümete karşı her türlü ajitasyondan kendimizi vazgeçmek zorunda hissedeceğiz. Son aylarda yayınlarımızın askıya alınmasıyla söylediklerimizin somut kanıtlarını size zaten göstermiştik. Majesteleri, halkın refahı için her şeyi yapacağımıza söz vermiştik ... Sözüne güvenerek, ajitasyonu derhal durdurduk ve bugüne kadar sessiz kaldık ve hatta Majesteleri’ni gücendirmemeye karar verdik. Hiçbir koşulumuz yoktu.

Mektubun son paragrafında: “...Efendim, sorumluluğumuz büyük, masumlara işkence yapılırken artık harekete geçmeden daha fazla bekleyemeyiz. Ancak insani çalışmalarımıza başlayarak, görevimizi, amacımızı bir kez daha açıklamak, idealimize doğru eğer yürürseniz yayınımızı durdurmaya her zaman hazır olduğumuzu göstermek istedik ve bu yüzden size bu mektubu gönderiyoruz” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerle gazetenin yöneticileri gazetenin amacını mevcut Osmanlı yönetimine anlatmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Osmanlı, supplement français, 1897, 5 Aralık).

Paris'te muhalif yayın yapan kişilerden bir tanesi de Abdülhamid döneminde dışişleri bakanlığı ve şura-yı devlet reisliği yapmış olan Kürt Said Paşa'nın oğlu, Mehmet Şerif Paşa'dır. 1865 yılında Üsküdar'da doğan Şerif Paşa'nın daha küçük yaşlarda Fransızca ile olan ilişkisi başlamıştır. 1882 yılında Paris Büyükelçiliği'nde ikinci kâtip olarak memuriyete başlamıştır. Burada Saint-Cyr Harb Okulu'nda eğitim almış ve mezun olduktan sonra Brüksel Büyükelçiliği'ne Askerî Ataşe olarak atanmıştır. 1898'de Stockholm'e sefir olarak görevlendirilmiş ve 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar bu görevde kalmıştır. İlk önce İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarı olmasına, hatta yurtdışındaki muhaliflerine gizlice destek vermesine rağmen İstanbul'a döndüğünde kendisine düşük seviyede bir görev verilmesi üzerine 1909 yılında Paris'e dönmüş ve bu tarihten itibaren Cemiyete muhalif olanları desteklemeye başlamıştır (Atmaca, 2018:131, 132).

Bu kapsamda Mehmet Şerif Paşa, Mevlanzade Rifat'ın çıkardığı *Serbesti* gazetesine maddi destek vermek şartıyla ortak olmuş ve burada ilk yazılarını yayımlamaya başlamıştır. Ancak 15 Ekim 1909'dan itibaren Fransızca olarak basılan aylık *Mècheroutiette* (Meşrutiyet) dergisini yayımlamıştır. Şerif Paşa birkaç ay sonra Parti, Radical Ottoman'ı (Islahat-ı Esasiyye-i Osmaniyye Fırkası) kurmuş ve 1910 yılının başından itibaren dergi bu partinin yayın organı olarak çıkarmaya başlamıştır (Atmaca, 2018:134).

Politik direktörlüğünü Şerif Paşa'nın yaptığı *Mècheroutiette* dergisinin başlığı altında geçen cümlede derginin amacı şu şekilde ifade edilmiştir: “Radikal Osmanlı Partisi'nin bir organı, din ve ırk ayırt etmeksizin tüm Osmanlıların eşitlik haklarını, ekonomik, politik çıkarlarını savunan aylık dergi”. Derginin basım evi adresi olarak “26 Rue de Delta, Paris” olarak belirtilmektedir. Ancak yazışma adresi Şerif Paşa'nın Paris'teki ikamet adresi olan “199, Avenue Victor-Hugo” verilmektedir (*Mècheroutiette*, 1910, 1 Şubat).

Dergi 1911 tarihinden itibaren aylık olarak yayımlanmıştır. Bu tarihte dergi adresi “2 avenue de Camoëns Paris (16e)” olarak geçmektedir (*Mècheroutiette*, 1911, 1 Ocak). 1913 yılından itibaren ise derginin yazışma adresi “115 Rue de la Pompe, Paris (16e)” olarak değiştirilmiştir (*Mècheroutiette*, 1913, Ocak). Dergi 1909-1914 tarihleri arasında yayın yapmıştır. Ancak kütüphane koleksiyonunda 1910 ile 1914 yılları arasında yayımlanmış 32 sayı mevcuttur.

Bir diğer muhalif yayın ekonomik, siyasi ve edebi bir dergi olan *Correspondance d'Orient* dergisidir. Dergi 1908-1945 yılına kadar yayın hayatını devam ettirmiştir. Ancak kütüphanenin koleksiyonunda 33 yıla ait 491 sayı bulunmaktadır. Derginin yöneticiliğini Lübnanlı yazar ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bir süre bulunduktan sonra II. Abdülhamid'e muhalif olduğu için Paris'e yerleşen Chekri-Ganem ve Dr. Georges Samné yapmıştır. Sekreter olarak Henry Aubanel'in ismi geçmektedir. Derginin ilk sayısı 1 Ekim 1908 yılında çıkmıştır. Derginin yönetim adresi “52, Rue de Bondy, Paris” olarak verilmektedir (*Correspondance d'Orient*, 1908, Ekim). Dergi 1908-1922 yılları arasında ayda iki kez, 1922-1945 yılları arasında ayda bir kez yayımlanmıştır.

Muhalif basından bir diğeri *La Jeune Turquie* gazetesidir. 15 günde bir çıkan gazetenin amacı “din ayırt etmeksizin tüm Osmanlıların maddi ve manevi siyasi çıkarlarının savunucusu olan bir Türk-Suriye Komitesi'nin siyasi propaganda gazetesi” olarak tarif edilmektedir (*La Jeune*

Turquie, 1896, 5 Haziran). Gazetenin adresi “46, Boulevard st. Germain, Paris” olarak verilmiştir. Gazete 1895-1896 yılları arasında yayın hayatında bulunmuştur. Kütüphane arşivinde gazetenin 1896 yılına ait bir nüsha bulunmaktadır.

Aynı isimle çıkan ve siyasi direktörlüğünü Agop Bey Şerbetcian’ın yapmış olduğu *La Jeune Turquie* gazetesi, “Osmanlı İmparatorluğu’nun genel çıkarlarını savunan bir organ” olarak kendini tanımlamaktadır. Gazete 1910-1914 tarihleri arasında yayın yapmıştır. Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 5 yıllık periyoduna ait 196 nüsha bulunmaktadır. Gazete haftada bir gün pazar günleri çıkararak okuyucusuyla buluşmuştur. Gazetenin idari ve yazı işleri adresi “41 boulevard Haussmann, Paris” olarak belirtilmektedir (La Jeune Turquie, 1910, 6 Ağustos).

Turquie contemporaine gazetesi Jön Türk yayın organıdır. Gazetenin direktörü Demetrius Georgiadès olarak belirtilmiştir. Yazı işleri adresi “1 Rue Lafayette Paris”tir. Gazetenin ilk sayısı 20 Nisan 1891 Pazartesi çıkmıştır. Gazetenin ilk sayısında “Okuyucuya” başlığı altında Avrupa’da, özellikle Osmanlı’nın doğusundaki Akdeniz’in ekonomik ve politik sorunlarını ele alan bir yayın organına ihtiyaç duyulması sebebiyle bir gazete çıkarmanın gerekliliğinden ortaya çıktığı belirtilmiştir. Gazetede aşağıdaki ifadeler kullanılarak Jöntürklerin temel amaçlarını ilan etmiştir:

Amacımız, eski dünyanın en takdire şayan ülkesinin tüm kurumlarına ve idari çarklarına sizin solucanı keşfetmektir. Bunu açığa çıkardıktan sonra yaraları iyileştirmek için çareler aramak halka ve millete kalmıştır. Küçük Asya kökenli olan bizler, Avrupa’dan Müslümanların fethettikleri topraklardan sürülmesini asla istemeyeceğiz. Tersine, bizden, İmparatorluğun tüm aydınlarına, din ve ırk ayrımı yapmadan, bir araya gelerek bu kadar cesur ve yiğit toplulukları tükenmişlik içerisinde çıkarmak ve onları yüzyılımızın ilerici ve ekonomik hareketine öncülük ederek, eskimiş Türkiye’yi mümkünse verimli, yaşayabilir ve saygın bir Batılı millet haline getirmek için çalışmak üzere güçlü bir birlik oluşturmaya çağırıyoruz (Turquie contemporaine, 1891, 20 Nisan)

1891 tarihinde yayın hayatında bulunan gazete ayda üç kez yayın yapmıştır.

Le Yıldız gazetesi (L'étoile orientale) ayda 3 kez yayımlanan bir gazete idi. Gazetenin direktörü Demetrius Goergiadès olarak belirtilmektedir. Gazetenin adresi “19, Rue de Croissant, Paris” olarak verilmektedir. İlk sayısı 10 Ekim 1892 tarihinde yayımlanmıştır (Yıldız, 1892, 10 Ekim). Gazete 1892-1893 tarihlerinde yayın yapmıştır. Kütüphane koleksiyonunda bu yıllara ait 21 sayı bulunmaktadır.

5.6. Atatürk Karşısı Basın

Kütüphane Arşivinde bulunan gazetelerden biri de Mustafa Kemal Atatürk ve yeni kurulan Cumhuriyetin amansız muhalifi olan Mehmet Ali Paşa’nın sahibi olduğu *La République enchainée* (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet) gazetesidir.

Aile büyükleri Macar kökenli olan Mehmet Ali 1874 yılında doğmuştur. Galatasaray Lisesi’nde öğrenim gördükten sonra memuriyete atılan Mehmet Ali Bey, çeşitli olaylara karışmasından dolayı sürgün yemiştir. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanı üzerine siyasi sürgünler arasında İstanbul’a dönmüş ve Büyükdere Belediye Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Ardından Üsküdar Belediyesi’nde Şube Müdürlüğü ve Yeniköy Belediye Başkanlığı da yapmıştır. Yeni Kurulan Hürriyet ve İtilaf’a yakın durmuş, siyasetle uğraştığı için İttihatçılar tarafından görevden alınmıştır. Mütareke Dönemi’nde Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın bir üyesi olarak bakanlık yapmıştır. Mehmet Ali Bey İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin üyesi olmuş ve bu iki siyasal örgütün Millî Mücadele karşıtı faaliyetleri içinde yer almıştır. Mehmet Ali Bey, Alemdar gazetesinin yayın politikasında etkili olmuştur. Büyük Taarruz’un zaferle sonuçlanmasının ardından yurt dışına kaçmıştır (Halicı, 2019: 119,120).

Mehmet Ali Paşa sürgündeki ilk yıllarını Romanya'da geçirmiştir. Ülke dışına çıktığı ilk günden itibaren hanedan üyeleri ile yakın ilişki kurmuş, bu ilişkiyi kimi zaman para, kimi zaman ün kazanmak, para ve ünü ise muhalifleri etrafında tutmak için kullanmıştır. Mehmet Ali Paşa sürgün yaşamı boyunca Türkiye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya çok ciddi muhalefet yapmıştır. Köstence'ye yerleştiği günlerde pek çok firari gibi Şehzade Nizamettin Efendi'nin çevresinden nemalanmıştır. Bu cemiyet adına Türkiye'deki rejimi yıkmak ve İstanbul'da buluşmak üzere and içenler arasında yer almıştır. Vahdeddin'den aldıkları para ile Osmanlı Mukaddes İhtilal Cemiyeti adı ile gizli bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Köstence'de kurulan cemiyet merkezi 1927'de Paris'e taşınmıştır (Halıcı, 2019: 123,124). Mehmet Ali Paşa Avrupa'da Yunan, İngiliz, Ermeni ve Fransızlarla Türkiye aleyhinde birçok iş birliği gerçekleştirmiştir. Bu zararlı faaliyetlerinin yanında Mehmet Ali Paşa'nın Paris'te oluşturmak istediği bir başka siyasi örgüt de Demokrat Parti olmuştur. Mehmet Ali Paşa burada Partinin taslak bir programını da hazırlamıştır (Halıcı, 2019 :130).

Mehmet Ali Paşa örgütsel çalışmalarını gazetecilikle bütünleştirmiştir. 1930 yılında Paris'te Refi Cevad ve Ahmet Rıfat ile yaptığı toplantı sonunda Abdülmecid'den aldıkları para ile *La République Enchainée* adlı Fransızca bir gazete çıkarma kararı almışlardır. *La République enchainée* gazetesinin sloganı "Türk demokrasi organı" olarak belirtilmektedir. Gazete 1930 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Haftalık olarak yayımlanan gazetenin siyasi direktörlüğünü Mehmed Ali Bey yapmıştır. Gazetenin 1931 tarihinde yazı işleri müdürlüğünü Necati Rıfat, 1932'de ise aynı görevi Maitre Turgut yapmıştır. 1931 tarihinde gazetenin idari büro adresi "9-bis, Rue de Bullot, Paris (19e)" yazılmasına rağmen (*La République enchainée*, 1931, 15 Şubat) 1932 yılında adres olarak "40 Rue du Vert-Bois, Paris (3e)" olarak belirtilmektedir (*La République enchainée*, 1932, 5 Ocak).

Gazetenin ekonomik kaynakları Abdülmecid ile sınırlı kalmamıştır. Mehmet Ali Paşa'nın eşi aracılığıyla Londra'daki İngiliz gizli servisinden otuz beş bin Frank alınmıştır. Abdülhamid'in küçük oğlu Abid Efendi de kendisine yardımda bulunmuştu. Ayrıca, Fransız *L'Ami du Peuple* ve *Figaro* gazetelerinin sahibi François Goty'den 1000 Frank aylık, Samatra Sultanı ile Hintli Müslümanlardan yaklaşık 20 bin Frank, Yahudi Rot Bey'den de yüklü miktarda maddi yardım alınmıştır. Rot Bey'in dışında gazeteye maddi yardımlarda bulunan iki Yahudi'nin gazeteden ayrılarak bu yardımı kesmesi üzerine Mehmet Ali Paşa, Rıza Nur ile bağlantıya geçerek İttihatçıların yardımını sağlamaya çalışmıştır. Yazı kadrosu Mehmet Ali ile birlikte Yüzelliliklerden Trabzonlu Ömer Fevzi, Refi Cevad ve Ahmet Rıfat'tan oluşmaktaydı. Başyazar Necati Rıfat'tı ve "Albert Hayon" takma adını kullanarak yazılarını yayımlamıştır. *La République Enchainée*; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e, rejime, genç Türkiye'nin devlet adamlarına ve devrimlere karşı saldırganca bir tutum takınmaktaydı. Mehmet Ali Paşa'nın Mustafa Kemal'e çektiği telgraflar da bu gazetede yayımlanmıştır. Cumhuriyet hükümeti ile ilgili pek çok yalan haber de bu gazetenin sütunlarına taşınmıştır. *La République Enchainée*'in yayımları Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanırken hükümeti de harekete geçirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, gazetenin ülkeye girişini Bakanlar Kurulu kararı ile yasaklanmıştır. Ancak gazete kaçak yollarla Türkiye'ye sokulmuştur (Halıcı, 2019: 132,133,136). Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 1931 ve 1932 yıllarına ait 2 nüshası bulunmaktadır.

5.7. Diğer Gazeteler

La Constitution gazetesi günlük, politik, ticari bir gazetedir. Gazetenin sahibi olarak Guillaume de Bondini, yazı işleri müdürü olarak Pierre le Golf olarak belirtilmektedir. Gazete haftalık olarak yayımlanmaktadır (*La Constitution*, 1908, 3 Kasım). Kütüphane koleksiyonunda 1908-1911 tarihleri arasında yayımlanan 943 sayı mevcuttur.

La Correspondance de Constantinople et du Levant gazetesi uluslararası basın ajansı olarak geçmektedir. Gazetenin siyasi direktörü olarak Jules Merley zikredilmektedir. 1890-1894

arasında yayın yapmıştır. Adres olarak “66, Rue de Bac, 51, Rue de Crenelle, Paris” olarak belirtilmektedir (La Correspondance de Constantinople et du Levant, 1890, 31 Mayıs). Kütüphane koleksiyonunda gazetenin dört yılına ait 6 nüshası bulunmaktadır.

Correspondance d'Orient, 1869-1870 yıllarında yayımlanmıştır. Büro merkezi olarak “14 Rue de Choiseul” olarak yazılmaktadır. İlk yayın tarihi 20 Mart 1869 tarihinde gerçekleşmiştir (Correspondance d'Orient, 1869, 20 Mart).

Courrier de Constantinople gazetesi her hafta salı günü çıkmıştır. Gazete bürosu “Galata Perşembe Pazarı” olarak belirtilmektedir (Courrier de Constantinople, 1846, 3 Ocak). Kütüphanede 1845-1851 yılları arasında 7 yıla ait 290 nüsha bulunmaktadır.

Journal de Constantinople et des intérêts orientaux, 1843-1846 yılları arasında çıkan gazetenin kütüphanede 4 yılda çıkan 144 nüshası bulunmaktadır. Gazete her beş günde bir çıkmıştır. Gazete satış büro adresi “İstanbul Galata’da Perşembe Pazarı, İzmir’de Écho de l’Orient bürosu” olarak belirtilmektedir. Gazetenin ayrıca Paris’te anlaşmalı bürolarda da satışının yapıldığı ifade edilmektedir (Journal de Constantinople et des intérêts orientaux, 1843, 1 Kasım).

Journal de Constantinople Écho de l’Orient, 1846-1866 yıllarında yayın hayatında kalmıştır. Kütüphanede on yıllık süreçte yayımlanan 689 nüshası bulunmaktadır. Gazete beş günde bir yayın yapmaktadır. Gazetenin ilk sayısında M. Bouquet-Deschamps’ın mülkü olmaktan çıkan *Journal de Constantinople* gazetesi için yeni bir şirket kurulduğu ve İzmir’de yayınlanan *L’Echo de l’Orient*’in o günden itibaren *Journal de Constantinople* adı altında yayın hayatına devam edeceği belirtilmektedir. Gazetede ayrıca *Echo de l’Orient*’in sahibi olan İzmirli Gustave Couturier’in yeni gazetenin sahiplerinden birisi olduğu ifade edilmektedir (Journal de Constantinople, Echo de l’Orient, 1846, 11 Ağustos).

Sonuç

Osmanlı topraklarında ilk gazetenin Fransızca basılması ve daha sonra Türkçe basının dışındaki basının ekseriyetinin Fransızca olması Osmanlı basın tarihinde Fransızcanın önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Ülkede eğitim dili Fransızca olan çok sayıda okulun bulunması, Batı’ya açılan kapının Fransızcadan geçmesi, kültürel açıdan Fransız etkisinin hissedilir derecede etkili olması ve ticari hayatta Fransızcanın iletişim dili olması iç piyasada Fransızca gazetelere olan ilgiyi arttırıyordu. Bu gazeteler sadece Avrupalı ve Levantenler tarafından değil aynı zamanda eğitim seviyesi yüksek Türk münevverler tarafından da takip edilmekteydi. Buharlı gemiler ve demir yolu ulaşımında yaşanan gelişmelerle birlikte ulaşımın hız kazanması, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’da ve İzmir’de basılan gazetelerden başka Paris’te yayımlanan gazetelerin binlerce nüshası da ülke sınırları içerisinde okuyucu ile buluşmaktaydı.

Fransızca yayın yapan gazetelerin bazıları Babıali’nin hizmetinde olduğu gibi özellikle İzmir merkezli Fransızca yayın yapan gazeteler daha çok daha profesyonel bir yayın politikasıyla Avrupa’ya ticaret yapan bir gruba hizmet etmekteydi. Ancak bazı gazeteler bağlı oldukları Avrupa topluluğunun sözcüsü olduklarını açıklamaktan kaçınmamışlardır. Yine Osmanlı basınında Fransızca yayınlar arasında azınlıkla ait gazeteler de bulunmaktaydı. Bunlar da daha çok kendi mensup oldukları azınlık grubunun sözcülüğünü yapmaktaydılar. Osmanlı basınında ayrıca Almanca ve İtalyanca gibi geniş yelpazede yayın yapan gazeteler de bulunmaktaydı.

Fransızca gazeteler Osmanlı Devleti’nde siyasi ve ekonomik çıkarları olan ticaret çevrelerinin, diplomasinin ve Batı basınının da başlıca haber kaynağı idi. Osmanlı Devleti’nde yerli ve yabancı çıkar grupları açısından hem toprak hem de ticaret ve sermaye açısından pay kapmak için siyasi ve ekonomik gelişmeleri yakından takip etmek için bilgiye ve habere hızlı ulaşmak önem arz ediyordu. Bu açıdan dönemin en önemli iletişim araçlarından olan bu gazetelerin önemi daha çok artıyordu. Ayrıca büyük sermaye sahipleri telgrafla hergün dünya

borsalarını bu gazeteler vasıtasıyla takip edip yatırımlarını elde ettikleri bilgilere göre yönlendiriyorlardı. Gazete sahipleri ise Avrupalı banker ya da sermaye sahipleriyle iş birliğine girerek vurgunculuk yapmakta ve Osmanlı bürokrasisi üzerinde yaptıkları haberlerle baskı kurup çıkar elde edebiliyorlardı.

Fransızca gazeteler sayfalarında çokça yer verdikleri ticari reklam, Avrupa moda haberleri vs. ile Osmanlı toplumuna Batı kültürünü ve tüketim alışkanlıklarını empoze etmekteydiler. Bu yönüyle Fransızca basın Osmanlı sosyolojisi üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Türk basın tarihi yazılırken Fransızca yayın yapan Osmanlı gazetelerinin önemli bir yer tuttuğu muhakkaktır. Bu gazetelerin incelenerek Osmanlı toplumunu nasıl dönüştürdüğü, ticaret hayatına ne kadar etki ettiği, siyasi alanda ne gibi roller üstlendiği, Fransız kültürünün bu gazeteler vasıtasıyla topluma nasıl nüfuz ettiği ortaya konulmalıdır. Zira yapılacak benzer çalışmalarla Fransızca basının rolünün ortaya konulmasının akademik anlamda büyük bir boşluğu dolduracağı muhakkaktır. Bu açıdan çalışmamızda Fransa Milli Kütüphanesi'nde yer alan Fransızca Osmanlı basını incelenmeye çalışılmıştır. Bu vesileyle yeni yapılacak çalışmalara bir kapı aralanacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Ağıldere, S.T. (2010). XVII. yüzyıl Avrupa’ında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu’nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873). *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/3.
- Alkan, N. (2012). *Selanik’in Yükselişi, Jön Türkler Abdülhamid’e Karşı 1908 İhtilali*. İstanbul: Timaş.
- Atmaca, M. (2018). Osmanlıcı, Konformist ve Liberal Bir Muhalif: Şerif Paşa. Y. Çakmak ve T. Şur (Ed.). *Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, B. (2007). Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasideki Yerleri. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. XXIX, İstanbul.
- Balcı, S. (2008). Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27/44.
- Bozaslan, M. ve Çokoğullar, E. (2015). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17/3.
- Budak, A. (2012). Fransız Devrimi’nin Osmanlı’ya Armağanı: Gazete Türk Basımın Doğuşu. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3.
- Celan, A. (2006). Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876), *Türk Hukuk Araştırmaları Dergisi*, (Bahar), Sayı:1.
- Cervati, F. (1891). *Annuaire oriental (ancien Indicateur oriental) du commerce, de l’industrie, de l’administration et de la magistrature*, Paris: Ch. Lorilleux-Cie.
- Çiğdem Erkal İpek, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 2/4-5.
- Demirkol, G. (2016). Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı’da Mizah Dergilerinin Kapanması, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/2.
- Erol, S. (2019). İstanbul’dan Paris’e gönderilen İlk Osmanlı Talebelerinden Edhem Efendi’nin Eğitim Hayatı. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1.
- Fesch, P. (1907). *Constantinople aux derniers jours d’Abdul-Hamid*, Paris.
- Gallica (t.y.). <https://gallica.bnf.fr/GallicaEnChiffres> (Erişim Tarihi : 12.08.2021).
- Georgiadès, D. (1892). *La Turquie Actuelle: Les Peuples Affranchis Du Joug Ottoman Et Les Interets Francais En Orient*, Paris.
- Halıcı, Ş. (2019). Damat Ferit’in Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey’in Milli Mücadele ve Sürgün Yılları, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, VIII/2.
- Hanioğlu, Ş. (2001). İttihat ve Terakki Cemiyeti. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23.
- Histoire de la Bibliothèque nationale de France (t.y.). <https://www.bnf.fr/fr/histoire-de-la-bibliotheque-nationale-de-france>. (Erişim Tarihi: 13.08. 2021).
- Koloğlu, O. (2020). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- L. Nalpas, J. (1893). *Annuaire des Commerçants de Smyrne et de l’Anatolie*, Timoni-Co Basımevi.
- M. de Salve. (1874). L’Enseignement En Turquie Le Lycée Impérial de Galata-Sérai, *Revue des deux Mondes*, V.
- Mardin, Ş. (2017). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Musnik, S.Y. (2011). Fransa Milli Kütüphanesi ve Türkçe Bölümü, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 25/2.
- Nicolaidès, N. (2014). Bir Gazetecinin Gözüyle II. Abdülhamid. Erdoğan Keskinlikç (Ed.) İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

- Öngül, B. (2002). Abdülhalim Memduh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Pierre, J. (2005). La presse française de Turquie, canal de transmission des idées de la Révolution, *Le Temps des médias*, No:5.
- Roderic, H. D. (1995). Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Reformlarına Araç Olarak Fransız Dili, Çev.
- Şişman, A. (1986). Mekteb-i Osmani (1857-1864), *Osmanlı Araştırmaları*, C. V.
- T.C. Anayasa Mahkemesi (t.y.). 1876 Kânûn-ı Esâsî <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> (Erişim Tarihi: 12.08.2021).
- Ubicini A. ve Pavet de Courteille. (1876). Etat present de l'Empire ottoman, Paris: Librairie militaire de J. Dumaine.
- Yalman, A.E., (2020), Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913). (Birgen Keşoğlu Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- YAZICI, N. (1991). Vaka-yi Mısıryye Üzenine Birkaç Söz, *OTAM*, S. 2.
- YAZICI, N. (2010). Takvîm-i Vekayi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39.

İncelenen Gazeteler

Annonces-Journal de Constantinople
Correspondance d'Orient
Courier de Constantinople
Journal de Constantinople et des intérêts orientaux
Journal de Constantinople, Echo de l'Orient
Journal de Smyrne
Journal de Salonique
La Patrie
La République enchaînée
La Constitution
La Correspondance de Constantinople et du Levant
Le Courier de Smyrne
Le Croissant
Le Libéral ottoman
Les Nouvelles d'Orient
L'Orient
L'Abeille du Bosphore
Les Paillasses orientaux
L'Étoile du Bosphore
Mècheroutiette
Osmanli
Pour les peuples d'Orient,
Pro Armenia La Jeune Turquie
Turquie contemporaine
Yıldız

Ekler

Ek-1: La Patrie, 4 Kasım 1908

Ek-2: Osmanli, 5 Aralık 1897

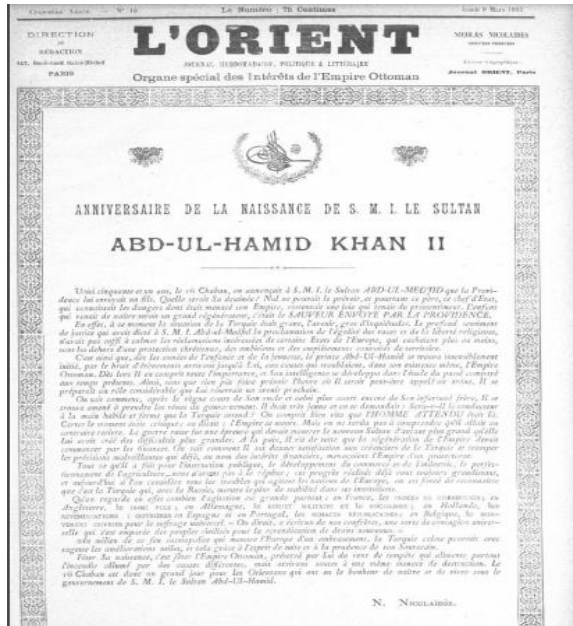
Ek-3: La République enchainée, 15 Şubat 1931

Ek-4: La Jeune Turquie, 4 Haziran 1896

Ek-5: L'Orient, 9 Mart 1893

Ek-6: Liberal Ottoman, 15 Ocak 1901

**6360 SAYILI KANUN İLE KÖYDEN MAHALLEYE DÖNEN YERLERDEKİ
SORUNLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

**AN ASSESSMENT ON THE PROBLEMS RETURNING FROM THE VILLAGE TO THE
NEIGHBORHOOD WITH THE LAW NO. 6360**

Öz

Geçmişten günümüze kentsel alanda en küçük yönetim birimi mahalle, kırsal alanda en küçük yönetim birimi ise köy kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında herkes ya mahalleli ya da köylüdür. Fakat 2012 yılında Türk kamu yönetiminde merkezileşmenin etkisiyle yapılan reformların bir sonucu olarak ortaya çıkan 6360 sayılı kanun (6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun) ile köy ve köylü sayısı büyük oranda azalmış, mahalle ve mahalleli sayısı ise artmıştır. Bu büyük dönüşüm sonucunda da kırsalda pek çok sorunla karşılaşmıştır. Kanun, yerel yönetim birimlerinin sayısını azaltmış; muhtarların görev alanlarında değişiklikler yapmıştır. Ancak kanun koyucu, yaşanan sorunlara çözüm üretebilmek adına ara bir kademe olarak "kırsal mahalle" adı altında yeni bir birim oluşturmuştur. Bu çalışmada, mahalle ve köy yerleşim birimlerinin tarihsel süreçteki durumları değerlendirilmekte, 6360 sayılı kanun ile yapılan değişimler ve etkileri incelenerek bunun sonucunda çıkan sorunlar ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köy, Mahalle, Muhtar, 6360 Sayılı Kanun, Kırsal Mahalle.

Abstract

The smallest administrative unit in the urban area from the past to the present is considered to be the neighborhood, and in the rural area to the village. However, with the law numbered 6360 (The Establishment of Fourteen Metropolitan Municipalities and Twenty-Seven Districts and Amendments at Certain Law and Decree Laws), which emerged as a result of the reforms made with the effect of centralization in Turkish public administration in 2012, the number of village and villagers decreased to a large extent and the number of neighborhood and neighborhood residents increased. This great transformation has caused many problems in the countryside. It has reduced the number of local government units; and made changes in the duties of the headmen. However, the legislator created a new unit under the name of "rural neighborhood" as an intermediate stage in order to find solutions to the problems experienced. In this study, by examining the changes experienced by neighborhood and village units in the historical process; problem areas that emerged with the law numbered 6360 will be examined.

Keywords: Village, Neighborhood, Headmen, Law No.6360, Rural Neighborhood.

Pelin Sultan KARA*

Emre EZİN**

* Araştırma Görevlisi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

E-posta/E-mail:

p.sultan.kara@yobu.edu.tr

Orcid: 0000-0001-7872-6870

** Araştırma Görevlisi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

E-posta/E-mail:

emre.ezin@yobu.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0416-3491

Başvuru/Submitted: 04.03.2022

Kabul/Accepted : 25.03.2022

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 127. maddesi gereği mahallî idareler il, belediye ve köy şeklinde üçe ayrılmıştır ve maddenin devam eden üçüncü fırcasında büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri öngörülmüştür. Büyük yerleşim biçimlerinden kasıt büyükşehir belediyeleridir. 1982 Anayasası ile nihai mahallî idareler bu şekilde belirlenmiş olsa da her biri çeşitli değişim ve dönüşüm geçirmiştir ve de hemen hepsinin yasal dayanağı bulunmaktadır. Yerel yönetimlerde yapılan ve büyük bir reform olarak görülen son düzenleme “6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”dur. Bu 6360 sayılı kanun ve bu kanunda değişiklik yapan 6447 sayılı kanun sonucunda on dört ilde büyükşehir belediyesi, yirmi yedi ilçe belediyesi kurulmuş; kırsalda, özellikle köy ve belde belediyelerinde önemli değişiklikler olmuştur. Kanun sonucunda büyükşehir belediye sınırlarında bulunan köyler mahalleye dönüştürülmüştür.

Bu çalışmada, öncelikle köy ve mahallenin kavramsal çerçevesi incelenecektir. 442 sayılı Köy Kanunu köyü, nüfusu iki binden aşağı olan yurtlar olarak tanımlayarak; cami, mektep, otlak, yaylak, bataklık gibi ortak malları bulunan, dağınık veya toplu evlerde oturan insanların bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köyü teşkil ettiğini belirtmektedir (md. 1). Bir başka tanımla köy, “iş bölümünün gelişmediği, ekonomisi tarıma dayanan, geniş aile türünün, yüz yüze komşuluk ilişkilerinin var olduğu, bu açıdan kentsel topluluklardan ayrılan toplulukların yaşadığı yerleşmeler” (Sezer, 2018:257) şeklinde tanımlanmaktadır. “Köy insanların birlikte yaşama ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan en küçük yerleşim birimidir” (Erdoğan, 2015: 137). Türk Dil Kurumu sözlüğü ise köyü “yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri ya da nüfus yoğunluğu yönünden kentten ayırt edilen, genellikle tarımsal uğraşta bulunmak gibi işlevlerle ayrımlaşan ve belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu yaşamı yansıtan yerleşme birimi” olarak tanımlamıştır.

Osmanlı'dan günümüze miras kalan mahalle tanımlarına bakıldığında; mahalle, Arapça “mahal” kelimesine dayanmaktadır. Arapça bir yere konmak, inmek, yerleşmek anlamına gelen “hall” kökünden türetilmiştir (Kavruk, 2018). Mahallenin herkes tarafından kabul edilen net bir tanımı bulunmamaktadır. Mahalle bir kasaba veya bir kentin sınırlarla ayrılmış, kendi kendine yetebilen, kendi başına yaşayabilen en küçük yerleşim birimi olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile dar alanda çoğunlukla yüz yüze ilişkilerin ağırlıklı olduğu, ilkokul, oyun yeri, bakkal gibi kentsel imkânların yürüme mesafesinde olduğu yerleşim yerleri mahallelerdir (Güneş, 2009). Türk Dil Kurumu sözlüğü ise mahalleyi “bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri” şeklinde tanımlamıştır.

Mahalle ve köy gerek tanım gerek tarihsel süreç ve gerekse de hukuki boyutlarıyla birbirlerinden farklıdır. Mahalle daha çok kente dair bir yerleşim bölgesini akıllara getirirken; köy, kırsala dayalı bir yönetim birimini akıllara getirmektedir. Hukuki durumlarına da bakıldığında bu göze çarpmaktadır. Köy, Cumhuriyetin başlarında 442 sayılı kanuna dayandırılarak yönetimi sağlanmıştır. Çünkü erken Cumhuriyetin kalkınması köye bağlı görülmekteydi. Mahallenin ise kanunlarda ilk geçtiği yer 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı kanunun 8. maddesi olmuştur. Lakin 1933'te 2295 sayılı kanunla mahalleler kaldırılmıştır. Mahallelerin kaldırılması büyük bir boşluk oluşturmuştur. 1944 yılında 4541 sayılı kanun ile mahalleler yeniden kurulmuştur (Güneş, 2009).

Bu çalışma ile tarihsel süreçte var oluşları birbirinden farklı olan bu iki yerleşim biriminin – ki köy bir yerel yönetim birimidir- bir kanun ile nasıl tek tipleşip hepsinin mahalle olduğu ve bunun sonucunda çıkan sorunlar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Öncelikle köyün ve mahallenin

kısa tarihçesine değinilecek, daha sonra yaşanan değışimler ve bu değışimin etkileri ve ortaya çıkan sorun alanları değerdendirilecektir.

1. Tarihsel Süreçte Köy

Köylerin tarihi M.Ö. 5000'lere dayanmaktadır. İnsanların bir arada yaşama güdülerinin, birlikte bir toplum oluşturma isteğinin ve gerekliliklerinin sonucunda sosyolojik bir olgu olarak ortaya çıkmışlardır. Köyler tarihsel süreçte kendiliğinden oluşmuştur. Topluluklar, yaşamak için belli bir yerde yerleşim birimi haline gelmişlerdir. Zaman içerisinde yerel demokrasinin önemli bir parçası haline gelen yönetim birimlerine dönüşmüşlerdir. Bugünün kentlerinin ortaya çıkmasında köyün rolü büyüktür (Sezer, 2018).

Anadolu'da köylerin kuruluşu çok eskilere dayanmaktadır. Köyler, Türk yerel yönetimleri arasında Tanzimat'tan önce ortaya çıkan ilk mahallî idare birimleridir. Osmanlı Devleti kurulmasından itibaren topluca yaşama bilincinin sonucunda görülmeye başlamış ve zamanla kurumsallaşmıştır. Osmanlı'da klasik dönemden beri şehirlerde mahalle, kırsalda köy toplulukları varlıklarını sürdürmüştür. Osmanlı'da köyler, uygulanan toprak rejiminden dolayı hazineye gelir ve orduya asker sağlamaktadır. Halk, toprağın sahibi değil kiracısıdır. Sistemin bozulmasıyla 1857 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi ile bataklık, harman yeri, mera, yaylak ve kışlak gibi taşınmazlar köyün malı olarak kabul edilmiştir (Yaylı, 2018; Sezer, 2018; Kavruk, 2004).

Osmanlı'dan günümüze kadar köy için çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. 1829 yılından itibaren köy ve mahallelerde muhtarlık kurumu oluşturulmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı ile toprak yönetim şekli değışmiş, iltizam usulü kaldırılmıştır. 1857 Arazi Kanunnamesi ile köy taşınmazları belirlenmiştir. Bu dönemde çıkarılan Mecelle ile muhtara köyün ortak menfaatleri için davacı olabilme hakkı verilmiştir. 1858 tarihli bir talimat ile devlet; “eyalet, liva, kaza ve karye (köy ve mahalle)” şeklinde mülki idarelere bölünmüştür (Sezer, 2018). Köylere ilişkin ilk resmi düzenleme 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile olmuştur. Bu nizamname ile ülke; “vilayet, sancak, kaza ve karye” şeklinde bölümlenmiştir. Bu nizamname ile her elli hane bir mahalle olarak kabul edilmiştir. Her köy ve mahallede ikişer muhtar seçilmesine karar verilmiştir. Seçilen muhtarlar kazaya bildirilip kaymakam onayı ile göreve başlamaktadır (Erdoğan, 2015). Bu nizamname ile her köyün organları da belirlenmiş ve ihtiyar meclisi seçilmesine karar verilmiştir. Muhtar ve ihtiyar heyetinin görevi; vergi tarh ve tahsili, köyün temizlik ve düzeni, tarım işlerinin idaresiydi (Sezer, 2018).

Köyü de dâhil eden bir diğer düzenleme 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesidir. Nizamname idari bölümlenmede değışiklik getirmiş ve “vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köylere” bölünmüştür (Erdoğan, 2015). Bu nizamname ile köylere temizlik, tarım, ticaret, köy yolları, çeşme, su yollarının onarımı, köprü yapımı gibi yeni görevler getirilmiştir. 1871 tarihli nizamname ile muhtarın görevleri hükümetten aldığı emirleri halka iletme, köylüden vergi toplamak ve nüfus değışikliklerini nahiye müdürüne iletme (Sezer, 2018).

Her iki nizamname de köyler hakkında düzenleme getirse de köylere tüzel kişilik tanımamıştır. Bunun en önemli sebebi Osmanlı'nın merkezîyetçi bir yapıyı haiz olmasıdır. 1913 yılında 1864 ve 1871 tarihli nizamnameler yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sebeple köy 1924, mahalle ise 1944 yılına kadar hukuki dayanağı olmadan varlığını sürdürmüştür (Erdoğan, 2015).

Cumhuriyetin ilanı sonrası yapılan ilk ve köklü kanunlardan biri 1924'te kabul edilen ve günümüzde hâlâ yürürlükte olan 442 sayılı Köy Kanunu'dur. Bu kanun ile köylere tüzel kişilik verilmiş ve köyler yerel yönetim birimi olarak kabul edilmiştir. Kanun, köyü nüfus bazlı ele almış ve nüfusu 2000'den az olan yurtları köy olarak kabul etmiştir. Fakat 150 nüfusu alt sınır olarak kabul etmiştir. Nüfusu 150'nin altında olan yerler orada yaşayanların seçimine sunularak bir saatlik mesafedeki köylere bağlanabilmektedir (Kavruk, 2004). Köyleri içeren bir sonraki

düzenleme 1924 Anayasası ile olmuştur. 1924 Anayasasının 89. maddesinde “Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasimdir ve nahiyeler de kasaba ve köylerden tereküp eder.” hükmü yer almaktadır. 1924 anayasasının ilerleyen maddeleri illere, şehirlere, kasabalara ve köylere tüzel kişilik vermiştir. 1924 Anayasası ile köylerin tüzel kişiliği ilk defa anayasal güvence altına alınmıştır. Köylerle ilgili hüküm getiren bir başka düzenleme 1961 Anayasası olmuştur. 1961 Anayasasının 116. Maddesinde;

“Mahallî idareler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir. Mahallî idarelerin seçimleri kanunun gösterdiği zamanlarda ve 55 inci maddede yazılı esaslara göre yapılır. Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetme konusundaki denetim, ancak yargı yolu ile olur. Mahallî idarelerin kuruluşları, kendi aralarında birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.” hükmü yer almıştır.

1961 Anayasasının bu maddesi ile köy de dahil tüm mahallî idarelerin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği, seçimleri, gelirleri, güvenliği vs. belirlenmiştir. Köy ile ilgili başka bir hukuki düzenleme 1982 Anayasası’dır. 1982 Anayasası’nın 127. maddesinde “Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir.” hükmü yer almaktadır. Köyler Cumhuriyet sonrasında Osmanlı’dakinden farklı bir şekle bürünmüştür. Köylerden kentlere aşırı göçler yaşanmış ve köy nüfusu ciddi miktarda azalmıştır. 60. Hükümet programında bunlar göz önünde bulundurularak yeni Köy Kanunu hazırlamak için çalışmalar yapılmıştır. Taslak bir Köy Kanunu oluşturulmuştur. Fakat yürürlüğe girmemiştir (Erdoğan, 2015). Köylerle ilgili önemli hüküm getiren bir başka yasal düzenleme 6360 sayılı kanun olmuştur. 6360 sayılı kanunun 1. maddesinin 3. fıkrasında büyükşehir dönüşen yerlerdeki köylerin tüzel kişiliği kaldırılmış ve köyler mahalleye dönüştürülmüştür.

Osmanlıdan günümüze kadar köylerle ilgili pek çok düzenleme yapılmıştır. Fakat 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu günümüzde köyleri kapsayan tek kanundur. Köylerin tanımı, sınırları, köye ait işler, muhtar, ihtiyar heyeti, bunların seçimleri ve görevleri, köyle ilgili davalarda ne yapılacağı, köy korucuları, köy personeli, köyün organları ile ilgili durumlarda hâlâ 442 sayılı Köy Kanunu’na başvurulmaktadır.

2. Tarihsel Süreçte Mahalle

“Bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri” (Kavruk , 2004:107) olan mahalle; belediye sınırları içerisinde yaşayan hemşehrilere belirli birtakım hizmetleri sunmakla görevli, organları da mahalle içerisindeki seçmenler tarafından seçilen, kentsel anlamda en küçük idari birimlerdir (Kalkışım ve Yılmaz, 2017; Palabıyık ve Atak, 2002). Kavruk (2018), mahalleyi kırsal alanda mahalle ve kentsel alanda mahalle olarak iki şekilde incelemiştir. Kırsal alanda mahalle, köy mahallesi veya köye bağlı mahalle şeklindedir. Bir köyün parçasıdır ve o köyün muhtarlığına bağlıdır. Kentsel anlamda ise mahalle, kendine has bir muhtarı olan idari bir birimdir ve belediye sınırlarına dahildir.

Anadolu-Türk kentinde on birinci ve on ikinci yüzyıllardan beri etnik kökenlere ve dinî inanışlara bağlı mahalleler görülmeye başlamıştır. Selçuklu döneminde ve sonrasında Osmanlı döneminde, mahalle önemli bir yerleşim birimi olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar imamlar, mahallelerde dinî ve din dışı işlerin görülmesinde görev sahibi olmuşlardır. Anadolu-Türk kentinde mahalle sosyal dayanışmanın merkezidir. Ayrıca mahalle, cemaat kavramının da göstergesidir. İçe kapalı yapısı vardır. Her mahallenin merkezinde, o mahallede

yaşayan nüfusun dinini yaşayabileceği bir ibadethane vardır. Müslüman mahallelerinde bir namazgâh yapılır ve bunun çevresine mektep, çeşme, imarethane gibi yapılar konulurdu (Kuban, 1968). Mahallenin tarihi Osmanlı öncesine dayansa da mahalle, daha çok Osmanlı'dan miras kalan, ve Osmanlı'daki Ahilik kültürünün çıktısı olan bir yönetim birimi olarak kabul edilmektedir. Osmanlı'da köyler ve mahalleler benzerlik gösterirler. İkisi de homojen nüfusa sahiptir ve dinle adlandırılırlar. Tanzimat'la birtakım değişiklikler yaşanmış olsa da genel olarak Müslüman mahallelerinde idareden sorumlu imamlar, gayrimüslim mahallelerde ise kocabaşlar bulunmaktadır. Muhtarlık kurumu kurulana kadar böyle devam etmiştir. Mahallenin bu ikili ayrımı Cumhuriyete kadar devam etmiştir. Mahallelerin eksikleri ve hizmetleri vakıflar eliyle gördürülmüştür (Şahin ve Işık, 2011; Kalkışım ve Yılmaz, 2017). Mahalle, komşuluk ilişkisinin öne çıktığı, ortak bir tarihsel geçmişe ve ortak çıkarlara sahip insanların oluşturduğu bir topluluk olarak ortaya çıkmıştır (Alada, 2008).

Osmanlı'da mahalle ile ilgili değişim ve dönüşümlerin ilk adımı 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinin ardından yönetsel ve hizmet alanlarında oluşan boşluklara dayalıdır. İmamlar her işe yetişemez olmuştur. Bu sebeple hem hizmet hem de güvenlik gibi ihtiyaçlardan dolayı Üsküdar, Eyüp ve Galata kadılıklarına bağlı olarak ilk muhtarlar atanmaya başlamıştır. Muhtarlığın kurulmasının ekonomik, sosyal sebepleri olmakla birlikte temel amaçlarından biri de İstanbul'a olan engellenemez göçü önlemektir. İstanbul'da olan bu muhtarlık uygulamasının Anadolu'da ilk örneği Kastamonu Taşköprü'de 1933'te seçimle muhtar belirlenmesi şeklinde uygulanmıştır. Muhtarlığın kuruluş amaçlarında biri de merkezî devlet yapısını sağlamlaştırarak köy gibi yönetsel bir birim oluşturmaktır. Köy hep bir yönetim birimi olarak kabul edilirken mahalle her zaman kentin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Amaç, mahalleyi de köy gibi yönetsel bir birim haline getirmektir (Çılgın & Yirmibeşoğlu, 2019).

Osmanlı'da her alanda büyük dönüşümlerin yaşandığı Tanzimat döneminde mahalle de payına düşeni almıştır. 1864'e kadar yapılan düzenlemelerde mahalleye dair yeterli değişim görülmezken 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile "...her elli hane bir mahalle oluşturur ve mahalleler karye niteliğindedir" hükmü bulunmaktadır. Bu madde ile mahallenin de köy gibi bir yerel yönetim birimi oluşturulması amaçlanmaktadır (Çılgın ve Yirmibeşoğlu, 2019). Bu nizamname ile her köy ve mahalle için muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sâni olarak iki muhtar seçilmesi kararlaştırılmış ve muhtarlara imamların kefil olması zorunluluğu getirilmiştir. Muhtarların yanında en az üç en çok on kişiden kurulan ihtiyar meclislerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Muhtarlar asayiş sağlama ve vergi toplama ile görevlendirilmiştir (Şahin ve Işık, 2011; Eryılmaz, 1998). 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile muhtar ve ihtiyar meclislerine yeni görevler yüklenmiştir. Bu görevler (Güneş, 2009);

- Kanun, tüzük ve hükümet emirlerini ilan etmek,
- Hükümet marifetiyle celp ve ihzar olunacak kimseler hakkındaki celp pusulalarını tebliğ etmek, hangi gün hükümette bulunacaklarını duyurmak, kefile bağlamak, sevk etmek,
- Geçiş tezkeresi isteyecek olanlara usulüne göre ilmühaber vermek,
- Yaralama ve öldürme olaylarını hükümete bildirmek, bu suçu işleyenlerin teslimine yardımcı olmak,
- Mahallî doğum ve ölüm olaylarını belirli günlerde hükümete bildirmek,
- Ruhsatsız inşaatları haber vermektir.

Bunlar dışında 1913 yılına kadar mahalle ve muhtarla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. 1913 yılına gelindiğinde ise 1864 ve 1871 nizamnameleri yürürlükten kaldırılmıştır. Mahalle ve köy kanuni dayanağı olmadan varlıklarını sürdürmüşlerdir. Cumhuriyetin ilanından sonra mahalleyi kısmi de olsa içeren ilk kanuni düzenleme 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı yasanın 8. maddesi olmuştur. Bu maddede "Bir belediye sınırı içinde mahalleler ihdası, ilgası, birleştirilmesi, isimleri ile hudutlarının değiştirilmesi belediye

meclisinin ve mahallî idare heyetinin kararı ve valinin tasdiki ile icra edilir” hükmü bulunmaktadır. Bu madde ile mahallenin nasıl kurulacağı ortaya konmuştur. Fakat belediye kanunundan üç yıl sonra çıkarılan 2295 sayılı Belediye Teşkilatı Olan Yerlerde Muhtar ve İhtiyar Heyetlerinin Lağvı Hakkındaki Kanun ile mahalleler lağvedilmiştir. Bu kanun esas alınarak çıkarılan tüzükle mahalleye verilen görevlerin bazıları zabıtaya, bazıları belediye ve devlet dairelerine bazıları da belediyeler tarafından seçilen birkaç kişiye verilmiştir. Fakat bu şekilde hizmetlerin yürütmesinde aksaklıklar ortaya çıkmıştır. İçişleri Bakanlığı’nın incelemeleri sonucu 1944 yılında 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair kanun ile mahalleler yeniden kurulmuştur. Bu kanun, üzerinde bazı düzenlemeler yapılmasına rağmen hâlâ yürürlüktedir. Bu kanuna dayanarak 1945 yılında Şehir ve Kasabalardaki Mahalle Muhtar ve İhtiyar Kurulları tüzüğü çıkarılmıştır (Güneş, 2009). Tüzüğün 1. maddesi, “Şehir ve kasabalarda mahalle muhtar ve ihtiyar kurullarının ne yolda seçileceği ve görevlerini nasıl yapacakları aşağıdaki maddelerde gösterilmiştir.” hükmü ile tüzüğün genel içeriğini açıklamıştır.

Mahalleye dair düzenleme içeren bir başka kanun 1984 tarihli 2972 sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun’dur. Kanun’un altıncı bölümü Köy ve Mahalle Muhtarları, Köy İhtiyar Meclisi ve Mahalle İhtiyar Heyeti üyeliği Seçimleri başlığı altında adaylıktan seçimlerin sonucuna kadar tüm süreci açıklamaktadır. Mahalleleri bağlayan bir başka hukuki düzenleme 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı kanundur. Kanun’un 9. maddesi mahalleye dair açıklamalar getirmiştir:

Mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilir. Belediye sınırları içinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesi, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur. Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür. **(Ek cümle: 12/11/2012-6360/15 md.)** Belediye sınırları içinde nüfusu 500’ün altında mahalle kurulamaz. Belediye, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkânları ölçüsünde gerekli aynı yardım ve desteği sağlar; kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundurur ve hizmetlerin mahallenin ihtiyaçlarına uygun biçimde yürütülmesini sağlamaya çalışır.

Aynı kanunun 24. maddesi muhtarın görevlerine yeni bir görev ekleyerek “Mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir.” hükmünü getirmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 76. Maddesi de “Belediyeler kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar” hükmü ile mahalle muhtarlarına kent konseylerinin faaliyetlerine destek görevi verilmiştir. Mahallelerle ilgili hüküm getiren son kanun 6360 sayılı kanun olmuştur. Bu kanun ile büyükşehirlerdeki köyler ve tüm belde belediyeleri mahalleye dönüşmüştür.

Mahallenin tarihi çok eskilere dayanmaktadır ve tarihsel süreçte görüldüğü üzere pek çok değişikliğe maruz kalmıştır. Fakat geçirdiği bu dönüşümlerde mahalle hiçbir zaman tüzel kişiliğe sahip olmamıştır. Hiçbir zaman bir yerel yönetim birimi halini almamıştır. Kısa bir süre kaldırılmış, mahalle olmadan devam edilmek istenmiş fakat eksiklik ve aksamalar sebebiyle yeniden kurulmuştur. Mahallenin eksikliğinin hissedilmesi ve yeniden kurulması ancak kendisine tüzel bir kişilik verilmemesi veya statüsünün tam anlamıyla belirlenmemesi Türk idare tarihinin en eski birimlerinden birisi olan mahalleyi dezavantajlı bir duruma sokmaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 9. maddesi ile belediyelerin mahalle muhtarlıklarına yardım yapabileceği

belirtilmiş ancak bu bir yasal zorunluluk olarak değil isteğe bağlı bir durum olarak kanunda yer almıştır. Ömürgönülşen ve Sadioğlu (2014), kanunda belirtilen bu durumun bir diğer sorun alanı olarak büyükşehir ilçe belediyelerinin kaynaklarının yeterli olmadığı ve bu durumda büyükşehir belediyesinin sorumluluğunun daha da artacağını belirtmişlerdir.

3. 6360 ve 6447 Sayılı Kanunlar ile Gelen Değişimler ve Sorunlar

3.1. Kanunlarla Gelen Değişimler ve Kanunların Değerlendirilmesi

Türkiye’de, dünya genelinde yaşanan reformlara paralel olarak 2004 yılından beri yerel yönetimlerde reformlar yapılmaktadır. Avrupa’ya ve küreselleşmeye entegre olmak amacıyla 5216 ve 5393 sayılı kanunlar çıkarılmıştır. Bu kanunlar Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı dikkate alınarak yapıldığı için yerelleşmeyi destekleyen hükümler ihtiva etmektedir. 2012 tarihli 6360 ve daha sonrasında 6360’ta değişiklik getiren 6447 sayılı kanunlar, önceki kanunlara karşın daha geniş çaplı alanı kapsayan düzenlemeler ortaya koymuştur (Günel, Atvur ve Okudan Dernek, 2014). Kanunun gerekçeleri olarak; daha büyük ölçekte hizmet sunmak (optimal ölçek), daha güçlü, daha büyük ve daha merkeziyetçi yerel yönetim, etkinlik, verimlilik, eşgüdüm, hızlı ve kaliteli bütüncül hizmet sunmak gösterilmektedir (Kut Görün ve Yörür, 2017; Barbak, 2017). Büyük ölçekli yerel yönetim birimlerinin daha etkili ve verimli, daha fonksiyonel kapasiteye sahip olduğu görüşü, küçük ölçekli yerel yönetim birimlerinin birleştirilerek büyük ölçekli yerel yönetim birimlerinin oluşturulmasının temel dayanağı olmuştur. Belli bir coğrafi alanda birden çok belediyenin olması planlama ve koordinasyon kurmada aksamalara neden olmaktadır. Ayrıca küçük belediyeler mali sebepler, personel eksiklikleri, teknik imkân yetersizlikleri gibi sorunlarla etkili hizmet vermede yetersiz kalabilmektedir. Bu gibi sebeplerle bütüncül hizmet sunumunu sağlayıp büyükşehir belediyesinin sınırını il mülki sınırı yapan, ilçe belediyesinin sınırını ilçe mülki sınırı yapan 6360 sayılı kanun kabul edilmiştir (Göküş ve Alptürker, 2016; Yıldırım, Gül ve Akın, 2015). 6360 sayılı kanun ile “idari yapıda, mali sistemde, siyasal coğrafyada, temsil ve katılımı, personel yapısında, hizmet sunumu ile imar ve planlama düzeninde” (Yıldırım, Gül ve Akın, 2015) ciddi anlamda değişiklikler olmuştur. 6360 sayılı kanun ile gelen değişiklikler aşağıda belirtilmiştir (Tekin, 2018; Çukurçayır, Negiz ve Yemen, 2014):

1. On dört il belediyesi büyükşehir belediyesi olmuştur ve toplam büyükşehir sayısı otuza yükselmiştir.
2. Büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırlarına genişletilmiş; büyükşehir ilçe belediyelerinin sınırları da ilçe mülki sınırlarına eşitlenmiştir.
3. Büyükşehir olmayan illerde nüfusu 2000’in altında olan 526 belediye köye dönüştürülmüştür.
4. 5747 sayılı kanun’dan itibaren iki kademeli (büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyesi) olarak kurulan ve işleyen mevcut büyükşehir belediyesi modelinde, 2000 nüfus şartına bağlı kalmaksızın, bu ikili modelden dolayı yeni büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalan 1076 belde belediyesi ile 16500 köy tüzel kişiliğini kaybetmiş ve mahalleye dönüşmüştür.
5. Büyükşehir belediyesi kurulan illerde bucak ve bucak teşkilatları da kaldırılmıştır.
6. Yeni büyükşehir belediyesi olan 14 ilde, büyükşehir belediyesi kapsamında 25 yeni ilçe kurulmuş ve bağlılık değişiklikleri yapılmış, toplam büyükşehir ilçe belediyesi sayısı 519’a yükselmiş Zonguldak’ta ilçe kurulması dahil edilerek kurulan ilçe sayısı 27 olmuştur.
7. Büyükşehirde yeni ilçe kurulabilmesi için nüfus ölçütü 50000’den 20000’e çekilmiştir. Mahalle kurulabilmesi için sayı 500 olarak belirlenmiştir.
8. Otuz ilde il özel idareleri kaldırılmıştır. İl özel idareleri kaldırılan yerlerde valiliklere bağlı Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları kurulmuştur.
9. Yerel yönetimlerin genel bütçe vergi gelirlerinden aldıkları paylar değiştirilmiştir.
10. Kapatılan köy ve belde belediyelerinin personeli, mali varlıkları, alacak hak ve borçları ile iştirakleri tasfiye edilmiştir.
11. rman köylüsü ile mera, yaylak ve kışlaklara ilişkin 4342 sayılı kanunun hükümlerinin uygulanması kararlaştırılmıştır.

Kanun bütünlük sağlamış ve sadelik getirmiştir. Köyden mahalleye dönüşen yerlerin alt yapı hizmetlerinin yerine getirilmesi için 10 yıl süreyle belediyelerin bütçelerinden %10'unu bu yerlere ayırması kararlaştırılmıştır. Ölçek optimizasyonu ile tüm büyük şehirde uzmanlar tarafından hizmet gördürülecektir. Büyükşehirin sahip olduğu teknik personel, araç vs. tüm mülki sınırlarda kullanılabilir. Kaynaklar daha verimli ve etkili bir şekilde kullanılabilir. 6360 sayılı kanun “pergel yasasından” daha anlamlı bir hizmet alanı sunmaktadır. Büyükşehirin sunacağı büyük ölçekli spor imkânları sayesinde daha fazla sporcu yetiştirilmesinin önü açılacaktır (Tekçe, 2018).

6360 sayılı kanun bu derece köklü değişiklikler getirmesi sebebiyle çeşitli eleştirilere de maruz kalmıştır. Yasaya yapılan eleştirilerin başında Gözler'in ortaya attığı anayasaya aykırılık vardır. Köyler ve il kavramı ile kastedilen özel idareleri, anayasada belirtilen yerel yönetim birimleridir. Kanun ile bunların tüzel kişiliklerinin kaldırılması anayasaya aykırı görülmüştür. Köylerin ve beldelerin kapatılması yerel yönetim kültürünü yok etmekte ve yerel demokrasi anlayışına ters düşmektedir. Köylerin mahalleye dönüştürülmesi, güçlü bir yerel yönetim birimini niteliksiz hale getirmektedir. Köylere ve kentlere sunulacak hizmetler göz önünde bulundurulduğunda, kente sunulacak hizmetlere öncelik tanınması durumu ortaya çıkabilmektedir. Kanun yapılırken fizibilite ve ön hazırlık çalışmaları yapılmadığı için bilimsel hazırlıktan yoksun olduğu düşünülmektedir. Yasa yapılırken kamuoyu bilgilendirilmemiş, özellikle de köy halkı ve belde halklarına mahalleye dönüşme konusunda fikirleri sorulmamıştır. Yerellikten ziyade daha merkezileşmeyi getirdiği gerekçesiyle Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına da ters düşmektedir. İl özel idaresi olan ve olmayan iller şeklinde ikili yapı ortaya çıkmıştır. Sosyolojik ve psikolojik açıdan köy halkı aidiyet sorunu yaşamaktadır (Tekçe, 2018).

3.2. Köylerin Durumu ve Sorunları

Köylerin mahalleye dönüşümü basit bir değişiklik olarak görülmemelidir. Köy yönetimleri tüzel kişiliği haiz yerel yönetim birimleridir. Belli bir tarihsel sürecin ve geleneğin birikimini barındırmaktadırlar. Köy, tüzel kişiliğe sahip olduğu için mal alabilir, borçlanabilir, harcama yapabilir, personel bulundurabilir (Olgun Susta ve Gülçubuk, 2016). Kanun değişimi ile köyler statülerini kaybetmiş ve itibarsızlaşmıştır. Mahallelerin tüzel kişiliği olmadığı için tüzel kişilikten doğan yeteneklerini kaybetmişlerdir. Ayrıca köyleri mahalle gibi tek bir bütün olarak düşünmek de aksamalara neden olmaktadır. Köylerin birden fazla mahallesi, sezonluk yerleşmeleri ve köy bağluları bulunmaktadır (Kut Görün ve Yörür, 2017).

2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile mevcut köy sayısı 34.283'ten 18.333'e düşmüştür. Yasadan sonra %22 olan köy nüfusu %8,2 ye düşmüş, kent nüfusu %91,8 olmuştur. Tüzel kişiliğin kaldırılmasıyla beraber mahallî müşterek ihtiyaçların karşılanmasında da birtakım değişiklikler olmuştur. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri büyükşehirlerde kaldırılmış ve köyler büyükşehir belediyelerinden ve büyükşehir ilçe belediyelerinden hizmet bekler duruma gelmiştir. Ayrıca köylerin tüzel kişilikleri kalktığı için kendisini ilgilendiren konularla alakalı davalı veya davacı olabilme yetkilerini de kaybetmişlerdir. Kendilerini ilgilendiren sorunlar, mahalle olmaları sebebiyle çözümsüz hale gelmiştir. Ayrıca büyükşehirle bağlı mahalleler olmaları sebebiyle büyükşehirin sorumlu olduğu vergilerden de yükümlü olmaları gerekmektedir. Köyde yaşamaya devam eden insanlar yasaya göre kentli sayılmışlardır (Sezer, 2018; Olgun Susta ve Gülçubuk, 2016). Kanunla gelen bu değişiklik köyleri hukuksal, sosyo-kültürel, fiziksel ve ekonomik açılardan etkilemektedir. Büyükşehir belediyeleri de kıra yabancılaşmışlardır. Daha önce kırsala hizmet götürmedikleri için kırsalın sorunlarına hakim değillerdir ve bu alanda uzman personel sıkıntısı yaşamaktadırlar (Kut Görün ve Yörür, 2017).

Dönüşümün sosyo-kültürel etkilerine bakıldığında, yerel varlığın kaybı gibi bir sorunla karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Köyler ve mahalleler birbirinden farklıdır ve köy bir yerel yönetim birimini temsil eder. Köyün mahalleye dönüşmesi ve tüzel kişiliğini kaybetmesi bir

temsil kaybı sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Köyün pek çok taşınır ve taşınmazları bulunmaktaydı. Mahalle olmasıyla birlikte bunlara sahipliğin ve köy olmaktan kaynaklı bütün ayrıcalıklarını kaybetmiş ve belediyenin bir parçası haline gelmiştir (Kut Görün ve Yörür, 2017).

Köyden mahalleye dönüşümün ekonomik alanda doğurduğu çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dönüşüm ile kırsal alanlara kentsel yükümlülükler ve vergiler getirilmektedir. Kırsala çevre temizlik vergisi, elektrik ve havagazı tüketim vergisi, iş yeri açma izni harcı, muayene, ruhsat ve rapor harcı, işgal harcı, hayvan kesimi muayene ve denetleme harcı, yangın sigortası vergisi, emlak vergisi gibi vergi külfetleri yüklenmektedir. Bu vergiler için ilk beş yıl muafiyet getirilmiştir (Kut Görün ve Yörür, 2017; Tekçe, 2018). Beş yılın yeterli olamayacağı anlaşılıp öncelikle altı yıla çıkarılmış, 2018 yılında ise 7159 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un altıncı maddesinin getirdiği hükme dayanarak bu vergiler hakkındaki muafiyet 31.12.2022 tarihine kadar ertelenmiştir. Ayrıca köylerin imece, salma gibi çeşitli gelir elde etme yolları vardı. Fakat mahallede, muhtarlık adına para toplama yetkisi yoktur. Bu sebeple harcama da yapamamaktadırlar (Acar ve Koç, 2017).

Ortaya çıkan sorunlardan bir diğeri ise sunulacak olan hizmetlerdir. Öncelikle hizmetler konusunda büyük bir eleştiri bulunmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda hizmette halka yakınlık (subsidiarite) ilkesi önem arz etmektedir. Fakat dönüşen büyükşehir yasası ile hizmet sunan, halka en yakın köy yerel yönetimi yerine büyükşehir belediyesi ve büyükşehir ilçe belediyesi olmuştur. Bu durum da sunulacak hizmeti halktan uzaklaştırarak bu ilkeye ters düşmüştür. Hizmet sunumu ile ilgili bir diğer sorun alanı ise, büyükşehir olan yerlerde Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin kaldırılmış olmasıdır. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri yol, su, kanalizasyon ve benzeri alt yapı tesisleri ve köye yönelik hizmetlerin gördürülmesinde önemli bir konumdaydı (Türkiye Belediyeler Birliği, 2020). Fakat köyler kanun üzerinde mahalleye döndüğü için bu birlikler kaldırılmıştır. Birliklerin görevleri belediyelere bırakılmıştır. Fakat Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin görev alanı doğrudan köy olduğu için daha etkin hizmet sunuyordu. Birliklerin sunduğu hizmetlerin aktarılmasıyla hizmetlerde aksaklıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu hizmetler belediyenin çeşitli birimlerine dağıtılmıştır. Kurumlar bu hizmetlere yabancı olduğu için hizmetlerde aksaklıklar çıkabilmektedir (Acar ve Koç, 2017).

Dönüşümden etkilenen bir başka alan ise muhtarlık kurumu olmuştur. Köy muhtarı mahalle muhtarına dönüşmüş ve birçok görevi ortadan kalkmıştır. Köy muhtarı, bir yerel yönetim birimini temsil etmekteydi. Mahalle muhtarı olmasıyla temsil yetkisi ortadan kalkmıştır. Ayrıca köy muhtarı, köyün tüzel kişilik olmasından dolayı köy için para toplayıp harcama yapabilirken, köylerin mahalleye dönüştürülmesi ile bu yetkisini kaybetmiştir. (Acar ve Koç, 2017; Demirkaya ve Koç, 2017). Bir yerel yönetim birimi iken statüsü dahi net olmayan bir kuruma dönüşen köylerde mahalle muhtarlarının ve muhtarlıkların statüsü de ayrı bir sorun noktası oluşturmaktadır. Muhtarın seçimi kaybettikleri zaman muhtarlıkta bulunan bilgi ve belgeleri alıp gitmelerinde bir engel olmadığını dilen getiren Fethi Aykaç, muhtarlıkların belediyeye bağlı bir birim olarak bürolaşmasının bu sorunları ortadan kaldırarak, işlerde sürekliliğin sağlanmasının da önünü açacağı görüşünü belirtmiştir (Avaner, 2009).

Kanun ile köyden mahalleye dönüşen yerlerde hizmet sunumunu belediyeler sağlayacaktır. Bu ise belediyeler ve köyler arasında siyasi ayrılıklar sonucunda çeşitli hizmet aksamalarına neden olmaktadır. Mersin Silifke köylerinde yapılan alan araştırması kapsamında muhtarla yapılan mülakatlarda, muhtarlar bu durumu; "Belediyelere hizmet talebiyle gittiğimizde bizim partimize sizin köylerinizden yeterince oy çıkmadı denilerek işler ötelenmektedir" ifadeleriyle açıklamışlardır. Ayrıca yine aynı çalışmada muhtarlar, ilçe belediyeleriyle iletişimde kopukluklar yaşadıklarını da dile getirmişlerdir (Göküş ve Alptürker, 2016). Fethi Aykaç bu durumla ilgili olarak mahallenin, belediye başkanlarının gözünde belediyeye yardımcı kuruluşlar olarak görüldüğünü, ancak mahalle ile belediye arasında siyasi çatışmaların da yaşandığını; belediyenin siyasi yakınlığı bulunan mahallelere daha fazla ilgi gösterdiğini de belirtmektedir

(Avaner, 2009). Ömürgönülşen ve Sadioğlu'nun (2014) çalışmasında alan araştırması kapsamında görüşülen mahalle muhtarlarının aynı sorunu dile getirdiği görülmüştür; muhtarlar ofis, kırtasiye vb. harcamalar için belediyelerden yeterli desteği alamamaktan yakınmaktadırlar.

Köylerin mahalleye dönüşümüne katılım ve yerel demokrasi açısından bakıldığında, bu dönüşüm ile köyün tüzel kişiliğinin kaldırılması, katılımı ve yerel demokrasiyi artırmak yerine azaltmıştır (Demirkaya ve Koç, 2017). Katılma ve dayanışmanın en güzel örneği imecedir. Köye dair her türlü işte tüm köylü katılım göstererek bu işi yapmaktadırlar. Fakat köyün ortadan kalkması ile imece de ortadan kalkmış ve katılım azalmıştır (Çukurçayır, Negiz ve Yemen, 2014). Büyükşehirlerde ve büyükşehir ilçe belediyelerinde katılımın en etkili yolu meclis toplantılarına katılım ve kent konseyleridir. Fakat köylerin şehir merkezine olan uzaklıkları, köylülerin bu meclis toplantılarına katılmalarına engel teşkil etmektedir.

Kanun ile köyden mahalleye dönüşen yerlerdeki bir önemli sorun alanı ise güvenlidir. Türkiye'de iç güvenlik; İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı aracılığıyla kontrol edilmektedir. Bunlara ilave kentsel alanda bekçiler kırsalda ise köy korucuları bulunmaktadır. Köy korucuları köylerin bağlı olduğu Jandarma teşkilatının emrindedir. Emniyet ve Jandarma il ve ilçelerde görevlidirler. Emniyetin görev alanı kentsel alanlar, jandarmanın ise kırsaldır. Köy koruculuğu ise köylerde örgütlenmiş iç güvenlik yapısının parçalarıdır. 6360 sayılı kanun ile köylerin kaldırılıp mahalle olmasıyla köy korucuları boşta kalmış ve köyler jandarmanın görev alanından çıkıp polislin görev alanına girmiştir. Jandarmanın görev alanı daralırken, emniyet teşkilatının görev alanı genişlemiştir (Barbak, 2017).

3.3. Kırsal Mahalle

6360 sayılı kanun ile mahalleye dönüştürülen köylerle ilgili sorunların ortaya çıkması ve bu sorunların çözümünde büyükşehir ve büyükşehir ilçe belediyelerinin yetersiz kalması sebebiyle 16 Ekim 2020 tarihinde 7254 sayılı "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'na ek madde eklenmiş ve bu maddede;

"Köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyo-ekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı karar ile kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahalleler, kırsal mahalle kabul edilir."

ibareleri yer almıştır. Görüldüğü üzere kanun koyucu, mahalleye dönüştürülen köylerde yaşanan sorunları görmüş ve bu sorunlara çözüm üretebilmek için ara bir kademe getirmiştir. İlçe belediyesinin teklifi üzerine büyükşehir belediyesi tarafından belirlenen kırsal mahallenin amacı, bu yerleşim yerlerine özel belirli muafiyetler getirmektir. 5216 sayılı Kanununun ek 3. maddesinde bu muafiyetler açıkça belirtilmiştir:

Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak belirlenen yerlerde; gelir vergisinden muaf esnaf ile basit usulde gelir vergisine tabi mükellefler tarafından bizzat işyeri olarak kullanılan bina, arsa ve araziler ile mesken amaçlı kullanılan binalar ve zirai istihvalde kullanılan bina, arsa ve araziler 29/7/1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununa göre alınması gereken emlak vergisinden muaftır. Bu yerlerde, ticari, sınai ve turistik faaliyetlerde kullanılan bina, arsa ve araziler için emlak vergisi %50 indirimli uygulanır. Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak belirlenen yerlerde, 26/5/1981 tarihli ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca alınması gereken bina inşaat harcı ile imarla ilgili harçlar alınmaz; anılan Kanuna göre alınması gereken diğer vergi, harç ve harcamalara katılma payları %50 indirimli uygulanır. Bu yerlerde içme ve kullanma suları için alınacak ücret en düşük tarifenin işyerleri için %50'sini, konutlar için %25'ini geçmeyecek şekilde

belirlenir. 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu uyarınca bilanço esasına göre defter tutan mükellefler için bu fıkarda belirtilen muafiyet ve indirimler uygulanmaz.

Görüldüğü üzere kanun, kırsal mahalle olarak belirlenen yerleri emlak vergisinden muaf tutmuş, ticari amaçla kullanılan yerlerin emlak vergisini ve belediye tarafından alınan harçları ise %50 indirim tabii tutmuştur. Yapılan bu kanun değişikliğinden 6 ay sonra 15 Nisan 2021 tarihli Resmi Gazete’de “Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği” çıkarılmış ve bu yönetmelikte kırsal mahalle ve kırsal yerleşim yeri belirlenmesinin ayrıntıları yer almıştır. Yönetmeliğin 4. maddesinde bir yerleşim yerinin kırsal mahalle veya kırsal yerleşim yeri ilan edilebilmesi için 6360 sayılı kanun ile mahalleye dönüştürülmüş olma şartı getirilmiş, ayrıca yerleşim yerinin hâlâ kırsal yerleşim özelliğinin devam etmesi zorunluluğu da eklenmiştir. Yönetmeliğe göre bir yerleşim yerinin kırsal mahalle olarak tespit edilebilmesi için:

- a) Kırsal yerleşim özelliğinin devam edip etmemesi,
- b) Şehir merkezine olan uzaklık ve ulaştırma durumu,
- c) Belediyelerin yol, su, atık su, katı atık, toplu taşıma gibi hizmetlerinden en az birine erişebilme imkânına tam kapasitede ulaşabilip ulaşamaması,
- ç) Mevcut yapılaşma durumunun kırsal niteliğinin devam edip etmemesi,
- d) İmar mevzuatı uyarınca yerleşik ve gelişme alanları içinde olup olmaması,
- e) Sosyo-ekonomik olarak; kırsal nüfus oranının yüksek olması, yüzölçümünün önemli bir kısmını tarım, orman, mera, yaylak ve kışlak arazilerinin oluşturması, tarımsal üretimin, hayvancılık ve orman faaliyetlerinin başlıca geçim kaynağı olarak tespit edilmiş olup olmaması.

Bu madde ile kırsal olma özelliğini yitirmemiş, belediye tarafından sunulan hizmetlere erişim sorunu yaşayan yerleşim yerleri ara bir kademe birim olarak kırsal mahalleye çevrilmekte ve belirli muafiyetlere sahip olmaktadır.

Sonuç

Köy ve mahalle, kökleri çok eskilere dayanan en küçük yönetim parçalarıdır. Geçmişten beri mahalle daha çok kentsel alandaki en küçük yönetsel parça olarak kabul edilirken köy daha daha çok kırsalla özdeşleştirilmiştir. Bu iki yönetim birimi de Osmanlı’dan günümüze kadar çeşitli nizamname, talimat, kanun, anayasa ile değişikliklere uğramıştır. Fakat tarih boyunca mahalle hiçbir zaman bir yerel yönetim birimi olmamış ve tüzel kişilik verilmemiştir. Hatta erken Cumhuriyet döneminde, mahalle yönetimi belirli bir süre kaldırılmıştır. Ancak köye Cumhuriyet ile tüzel kişilik verilmiş ve anayasada yerel yönetim birimi olarak kabul edilmiştir. Geçmişte mahalle muhtarı olarak görev yapan imamın kadı'nın temsilcisi olması güçlü merkezî idarenin bir tecellisi olarak belirlemiştir. Günümüzde Türk kamu yönetiminde gerçekleşen değişim ve gelişmeler, merkezî yönetimin daha etkin olmasını sağlamıştır. Bu durumda en küçük birim olan mahallenin de merkezî idareye bağlanması, hem mahalleye bir statü kazandıracak hem de hizmetlerin halka en yakın birimler tarafından sunulmasının önündeki engel kalkacaktır.

İki yerleşim biriminin hukuki durumlarının farklılıkları nedeniyle, bunların yöneticilerinin de yetki ve görevleri farklılaşmıştır. Köy muhtarı bir yerel yönetim birimini temsil eden yönetici konumundayken; mahalle muhtarı daha çok merkezî idarenin mahalledeki memuru konumunda kalmıştır. 6360 sayılı yasa ile bu durum değişiklik göstermiştir. Optimum ölçekte etkili ve verimli hizmet sunumunu sağlama gerekçesiyle büyükşehir belediyesinin sınırı il mülki sınırına, büyükşehir ilçe belediyesinin sınırı ilçe mülki sınırına genişletilmiş ve köyler kaldırılmıştır. Kanun sonucu mahalleye dönüşen köylerin ve köy muhtarlarının hukuki durumu da değişmiştir. Bu köklü değişiklik ile çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Hizmet sunumu, katılım, yerel demokrasi, güvenlik, ekonomi gibi çeşitli alanlarda değişiklikler yapılması sebebiyle, köy halkı ve muhtarlar birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Köyler mevcut statülerini kaybetmiş, köy halkı ise kentli olma sürecinde adaptasyon sorunu yaşamıştır.

Köylerin mahalleye dönüştürülmesi ile yaşanan sorunlar 10 yıl boyunca devam etmiş ancak 10 yılın sonunda kanun koyucu, yaşanan sorunlara çözüm sunabilmek adına; ara bir kademe olarak kırsal mahalleyi oluşturmuş ve böylece hâlâ kırsallığını kaybetmeyen, belediyeler tarafından sunulan hizmetlere erişim sorunu yaşayan mahalleye dönüşen köyler, kırsal mahalleye dönüştürülmüş ve bu yerlere vergi muafiyetleri sağlanmıştır. 6360 sayılı kanunun hazırlanma aşamasında bu tarz sorunların çıkabileceği göz ardı edilmiş ancak süreç içerisinde yaşanan sorunların görülmesiyle merkezî idare çözüm olarak kırsal mahalleyi kullanmıştır. Bu çözüm belirli sorunları ortadan kaldırırsa da hâlâ mahalle yönetiminin net olmayan statü sorunu varlığını korumaktadır. Mahalle muhtarlarının yürütmekle yükümlü olduğu görevlerin büyük çoğunluğu, bilgi iletişim teknolojilerinin kamu yönetiminde de etkin bir şekilde kullanılmaya başlanması ile e-devlete aktarılmış, bu sebeple mahalle muhtarlarının ve mahalle yönetiminin varlığı tekrar tartışmaya açılmıştır. Mahalle muhtarlarının yapmakla yükümlü olduğu görevlere bakıldığında, bu görevlerin merkezî idarenin görev alanına girdiği görülmektedir. Bu görev tanımlarıyla mahalle yönetiminin bir yerel yönetim birimi olması imkânsız hale gelse de statüsünün netleştirilmesi de zaruriyetini korumaktadır. Bu sebeple, mahalle yönetiminin merkezî idarenin bir parçası haline getirilerek statüsünün netleştirilmesi, mahalle yönetimi ile belediyeler arasında yaşanan sorunlara da çözüm niteliğinde olacaktır.

Kaynakça

- 1580 Sayılı Belediye Kanunu. RG: 3/4/1930 Sayı:1471 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- 442 Sayılı Köy Kanunu. RG:7/4/1924 Sayı:68. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. RG: 23/7/2004 Sayı:25531. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu. RG: 13/7/2005 Sayı:25874. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012). T.C. Resmî Gazete, 28489, 12 Kasım 2012.
- 7159 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. RG: 28/12/2018 Sayı:30639. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181228-2.htm> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- 7254 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. RG: 16/10/2020 Sayı:31276 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/10/20201016M1-1.htm> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- Acar, O. K. ve Koç, M. (2017). 6360 Sayılı Kanun İle Birlikte Mahalleye Dönüşen Belde Mahalle Muhtarlıkları ve Köy Muhtarlıklarının Yeni Durumu; Fethiye İlçesi Üzerinden Bir Değerlendirme. *D. E. Üniversitesi Kaysem 10 Büyükşehir Yönetimi ve İl Yönetiminin Yeni Yüzü*, s.177-191.
- Alada, A. B. (2008). Kentsel Yönetime Katılımda Mahalle. Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Dosya-08: *Yerel Yönetimlere Katılım* (Bülten 64), 66-70.
- Avaner, T. (2009). Sayın Fethi Aytaç'la "Geçmişten Geleceğe Köy ve Mahalle Yönetimi Üzerine" Söyleşi. *Memleket Mevzuat*, 5(52), 52-61.
- Barbak, A. (2017). 6360 Sayılı Kanun ve İllerde İç Güvenlik Yönetiminde Değişim. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 231-253.
- Çılgın, K. ve Yirmibeşoğlu, F. (2019). Yerel Demokrasi Arayışında Mahalle Yönetimi. *Planlama*, 102-114.
- Çukurçayır, M. A., Negiz, N. ve Yemen, A. (2014). 6360 Sayılı Kanun'un Uygulamasında Köy(lü) Mü Mahalle(li) Mi? Katıl(a)mayanlar Açısından Bir Değerlendirme. *Uluslararası XI. Kamu Yönetimi Forumu Bildiriler Kitabı: Afro-Avrasya Coğrafyasında Kamu Yönetimi Uygulamaları ve Sorunları*. Ankara: TODAİE.
- Demirkaya, Y. ve Koç, M. (2017). 6360 Sayılı Kanun İle Birlikte Mahalleye Dönüşen Köylerde Değişimin KAtılım Açısından Muhtarlığa Etkisi: Menteşe Ve Seydikemer İlçeleri Üzerinden Bir Değerlendirme. *Strategic Public Management Journal*, 124-149.
- Erdoğan, M. (2015). Tarihsel Süreçte Köy Yönetimi Ve Köy Kanunu Tasarısı Taslağının Yönetimsel Boyutu Üzerine Değerlendirmeler. M. Mecek, M. Doğan ve B. Parlak (Ed.). *İdari Ve Mali Açından Türkiye'de Yerel Yönetimler* (s. 135-156). Antalya: Bekad.
- Eryılmaz, B. (1998). Türkiye'de Köy ve Mahalle Muhtarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Türk İdare Dergisi*, 378, 465-476.
- Göküş, M. ve Alptürker, H. (2016). 6360 Sayılı Yasa İle Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Mersin Silifke Köyleri Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (11), 67-86.
- Günel, A., Atvur, S. ve Okudan Dernek, K. (2014). 6360 Sayılı Yasanın Yerelleşme Bağlamında Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 55-70.
- Güneş, Y. (2009). Mahalle Yönetimi. *Türk İdare Dergisi*, (465), 113-131.
- Kalkışım, H. M. ve Yılmaz, N. (2017). Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Profili: Trabzon Ortahisar Örneği. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(12), 110-126.
- Kavruk, H. (2004). *Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi*. Ankara: Odak.

- Kavruk, H. (2018). *Mahalle Yerleşimi ve Yönetimi*. Ankara: Nobel.
- Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziksel Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler. *Vakıflar Dergisi*, (7), 53-73.
- Kut Görün, E. ve Yörür, N. (2017). 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu Sonrası Kırsal Alanları Yeniden Düşünmek-İzmir Örneği. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 11-27.
- Olgun Susta, G. ve Gülçubuk, B. (2016). Kırsalın Dönüşümünde Fırsat ve Tehditleriyle Yeni Büyükşehir Yasasının Analizi. *S. D. Üniversitesi XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*.
- Ömürgönülşen, U. ve Sadioğlu, U. (2014). Mahalle Yönetiminin Dönüşümü ve Bütünşehir Modelinde Yeniden Yorumlanması. *Kayfor 12 Bildiriler Kitabı*, s. 293-301.
- Palabıyık, H. ve Atak, Ş. (2002). Türkiye’de Mahalle Yönetimi. İçinde B. Parlak ve H. Özgür (Ed.). *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler* (s. 331-371). Alfa Yayınları.
- Şahin, M. ve Işık, E. (2011). Osmanlıdan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (30), 221-230.
- Sezer, Ö. (2018). Köy Yönetimi. K. Görmez ve H. Yaylı (Ed.). *Yerel Yönetimler* (s. 257-292). Ankara: Orion.
- Tekçe, Y. (2018). *6360 Sayılı Kanun'un Kapatılan Köylere/ Yeni Mahallelere Etkisi: Aydın Örneği*. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Tekin, Ö. F. (2018). Türkiye’de Büyükşehir Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasanın Getirdiği Değişim: Konya. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 84-105.
- Türk Dil Kurumu (t.y.). Köy. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.05.2020)
- Türk Dil Kurumu (t.y.). Mahalle. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.05.2020)
- Türkiye Belediyeler Birliği (2020). <https://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/mahalli-idare-birlikleri/koylere-hizmet-goturme-birlikleri> (Erişim Tarihi: 27.05.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası.
- Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası.
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası.
- Yaylı, H. (2018). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Tarihi Gelişimi. K. Görmez, & H. Yaylı içinde, *Yerel Yönetimler* (s. 59-119). Ankara: Orion.
- Yıldırım, U., Gül, Z. ve Akın, S. (2015). İl Mülki Sınırı Büyükşehir Belediye Modelinin Getirdiği Yenilikler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 205-229.

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

Kitap İncelemesi

BENJAMIN MOFFITT – POPÜLİZMİN KÜRESEL YÜKSELİŞİ

Çeviren: Onur Özgür, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2020, Birinci Baskı (280 sayfa) (Özgün adı: The Global Rise of Populism, Performance, Political Style and Representation, Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University, 2016.)

Giriş

Popülizm üzerine akademik alanda yapılan tartışmalar hayli zamandır sürüp gitmektedir. Kavram hakkında çok zengin bir literatür olmasına rağmen, “Popülizm nedir?” sorusuna bile birçok akademisyen farklı şekillerde cevap vermektedir. Henüz kavramın ne olduğuna dair birçok sorun söz konusuysa popülist liderlerin geniş kitleleri mobilize etme güçleri oldukça korkutucu gözüküyor. Dünya üzerinde demokrasinin en iyi tesis edildiği yerlerden biri olarak gösterilen ABD’de, Trump taraftarları Trump’ın seçimlerin hileli olduğuna yönelik beyanından sonra Senato’yu bastılar ve polisle çatıştılar. Dolayısıyla popülizm ile demokratik sınırlar içerisinde baş edebilmek için çalışmalarımızı geliştirmek zorundayız. Benjamin Moffitt’in eseri ise bu bağlamda popülizme karşı okuruna geniş çaplı bir bakış açısı sağlıyor. 2016 yılında yazılmış olmasına rağmen –henüz Trump ABD Başkanı olmamışken- başlığında da anlayacağımız üzere popülizmin dünya çapındaki yükselişine vurgu yapıyor. Arka kapağında ise kitabın son bölümündeki kısımdan alıntı yapılmış; popülizmin küresel olarak yükselişte olduğu ve yükselişinin devam edeceği vurgulanıyor. Avustralya Katolik Üniversitesi’nde dersler veren ve bir siyaset bilimci olan Moffitt’in popülizm hakkında iki kitabı daha mevcuttur.

Eserin içindekiler bölümüne göz attığımızda ise dokuz bölümden ve bir ek bölümden oluştuğunu görmekteyiz. İlk bölümde popülizm tartışmalarına kısaca göz atan yazar, popülist yöntemi uygulayan lider ve ona maruz kalan ya da etkilenen “halk”a da ayrı bölümler açarak değinmektedir. Ayrıca ikinci bölümde popülizm teorilerine kendisi de katkıda bulunmaktadır. Daha önce literatürde var olan bir görüş olan siyasal üslup olarak popülizm kavramının yeterince ele alınmadığını düşünerek, bu kavramı derinleştirmeye çalışmaktadır. Özne ve nesne yani lider ve halk ele alındıktan sonra, bu özne ve nesneyi etkileyen medya ve kriz gibi etkenlere de göz atmaktadır. Bu özne ve öznenin etkilenen nesnenin etkilediği demokrasi kavramı da sekizinci bölümde ele alınıyor. Son olarak ise popülizmin geleceği hakkında bir bölüme de eserde yer ayrılmıştır. Çalışmayı özel kılan en önemli nokta ise başlığına yaraşır şekilde popülizm fenomeninin herhangi bir kıtaya özgü olarak ele alınmamış olmasıdır. Literatürde Latin Amerika ve Batı Avrupa temelli popülizm çalışmaları çok yaygın olmasına rağmen, eserde en az 6 akademisyenin popülist olarak kabul ettiği dört kıtadan 28 lider gözden geçirilmiştir. Amerika kıtasından 8, Batı Avrupa’dan 8, Asya-Pasifik’ten 4’er ve nihayet Afrika kıtasından 4 lider bu kıstasla seçilmiştir. Liderlerin kim olduğu ve hangi yazarlar tarafından popülist olarak görüldüğü ise 237.ve 238. sayfalarda bir tabloyla gösteriliyor. Son olarak kaynakça kısmını göz attığımızda ne kadar geniş çaplı bir araştırma ve literatür taraması yapıldığı göze çarpmaktadır. Yaklaşık 33 sayfadan oluşan kaynakçaya bakarak literatürün neredeyse tamamının taranmış olduğunu görmekteyiz. Eserin, popülizm üzerine eğilmek isteyenler için ufuk açıcı nitelikte olduğunu ve mutlaka okunması gerektiğini yeri gelmişken not edelim.

Popülizmin Küresel Yükselişi

1. Birinci Bölüm – Giriş: Popülizmin Küresel Yükselişi

Yazar birinci bölüme başlarken Avrupa Birliği'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sorunlardan bahsetmektedir. Gerçekten de eserin yazıldığı 2016 yılında Avrupa'da göçmen karşıtlığını temel alarak yükselen aşırı sağ, İngiltere'de başlayan Brexit tartışmaları ve bazı devletlerin Euro Bölgesindeki borç krizi görünür durumdaydı. Ayrıca yazar, Avrupa'da siyasi partilere katılım oranının düştüğünden de bahsetmektedir. Özellikle göçmenlere tepki gösteren Avrupalıları yanlarına alan aşırı sağcı popülist liderler (Hollanda'da Geert Wilders, Fransa'da Marine Le Pen, Avusturya'da Jörg Haider) güçlenmeye başlamış durumdaydı ve popülizm literatürü de bu akımı araştırmaya yönelmişti. Moffitt'e göre elitlere duyulan öfke yukarıda sayılan sebeplerden ötürü halk nezdinde artmaktadır. Dolayısıyla kurumlara duyulan güvenin de sarsıldığını yazara göre aşikârdır. Popülizmin dirildiğini ve bir öç alma girişimiyle tekrar geldiğini çeşitli dünya ülkelerinden popülist lider isimleri vererek beyan etmektedir. Akademide ve dış basında popülizmin meselesinin ele alınış şeklini dile getirmektedir. Akademide popülizmin demokrasiyle bağlantılı olduğunu söyleyen yeni bir tartışmanın türediğini ve dış basında ise popülizm hakkında olumlu ve olumsuz düşünen kişiler olduğundan söz etmektedir.

Nihayetinde yazar popülizmi içinde yaşadığımız bağlamdan, zaman ve mekândan kopmadan çağdaş bir biçimde yeniden düşünmemiz gerektiğini söylemektedir. Buradan yola çıkarak popülizmi klasik olarak halk-elit ayırımına dayanan bağlamından koparmaktadır. Popülizmi bir "siyasi üslup" olarak göstererek edimsel boyuta taşımaktadır. Amacı çağdaş popülizmi değerlendirirken değişen kitle iletişim araçlarına, sosyal medyaya ve yeni medyaya vurgu yapmaktır. Yazar, bu araçlar vasıtasıyla popülist liderlerin söylemlerinde, giyimlerinde, hareketlerinde yeri geldiğinde jest ve mimiklerinde ve hatta katıldığı programlarda bir "siyasi üslup" oluşturduğunu ifade etmektedir. Ona göre kavramın bölgesel değil, küresel olarak incelenebilmesi için yani hem Asyalı bir popülist lideri hem de Latin Amerikalı bir popülist lideri aynı anda kapsayacak ortak davranışlar bütünü bulmak açısından siyasi üslup olarak popülizm bize en geniş çerçeveyi sunar. Lideri edimsel boyutta ele alarak performansı gösteren kişi, halkı ise onun izleyicisi ve alıcısı konumunda görmektedir. Bölümün sonunda ise araştırmasının yönetsel boyutunu ele almaktadır. Çalışmasını disiplinler arası bir şekilde yürüttüğünü özellikle karşılaştırmalı siyaset alanında yapılan bölgesel vaka çalışmalarını araçsal olarak kullandığını belirtmektedir. Vaka çalışmalarından ve diğer çalışmalardan yola çıkarak tümevarımsal bir çalışma yapmıştır. Yazarın çalışmaları araçsal olarak görmesinden kastı aslında bugüne kadar yapılan araştırmaların yüzeysel olduğuna ve sadece bölgeleri kapsadığına dair bir eleştiridir. Yazar kitap boyunca daha bütüncül bir teori oluşturmak üzerine odaklanmıştır.

2. İkinci Bölüm – Popülizme İlişkin Sorunlar

Moffitt, popülizm kavramının basitçe beğenmediğimiz siyasetçileri karalamak adına kullandığımız bir kavrama indirgenmemesi gerektiğinden ve popülizm kavramının çağdaş siyaseti anlamak adına oldukça yararlı olduğundan bahsetmektedir. Bu sebeple kavramın tarihçesine inmektedir. Kavramın referans yaptığı tarihsel olayların başlangıcını 1890'larda Birleşik Devletlerdeki toprak reformu yanlısı siyasal ve toplumsal harekette ve 1860-70 yıllarında Rusya'daki entelektüellerin köylülere ulaşmak için oluşturduğu harekette bulmaktadır. Fakat özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hem popülist olarak görülen liderler ve hareketlerin sayısı artmış hem de kavram derinlemesine tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada literatürde yapılan ilk tanımlara göz atan yazar, Shills ve Lipset'in tanımlamalarına yer vermiştir. Shills (1955, 1956), ABD'de ortaya çıkan komünizm karşıtı McCarthyiciliği popülizm olarak tanımlamış ve kavramı kırsal alana hapsetmekten kurtarmıştır. Lipset ise İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere yapılan ayrımcı politikaları göz önünde bulundurarak popülizmin antisemitist ve yabancı düşmanı bir izleğe sahip olduğunu vurgulamıştır. Moffitt, 1960'lar boyunca ise terimin bir grup araştırmacı tarafından Latin Amerika'ya kaydırıldığından

bahsetmektedir (Di Tella, 1965; Smith 1969). Şüphesiz bunun sebebi Getúlio Vargas ve Juan Perón gibi liderlerin klasik popülizm olarak adlandırılan grupta yükselmesiyle alakalıdır. Genel olarak kavramın özgünlüğünün oluşturulmasına dair o güne kadar yapılan tanımlamaların eksikliğinden bahsetmektedir.

Yazar, 1990 sonrası güncel çalışmalardan yola çıkarak popülizminin ne olduğuna yönelik dört ana başlık altında incelenme yapıldığını söylemektedir. Bunlar; *ideoloji, strateji, söylem ve siyasi mantık*tır. Popülizmi bir *ideoloji* olarak görenlerin görüşlerine yer vererek, Mudde'un çalışmalarına atıf yapmaktadır. Mudde (2007:23), popülizmin “zayıf merkezli bir ideoloji olarak toplumları kesin bir biçimde ‘halk’ ve ‘yozlaşmış elit’ olarak, homojen ve antagonistik iki gruba ayrılmış şekilde tahayyül eden ve *volante general* yani genel iradenin ifadesi olarak siyaseti tartışan minimal tanımını ileri sürer. Fakat Moffitt bu görüşe katılmamakla beraber popülizmi bütüncül bir kavram setine sahip bir ideoloji olarak değil var olan ideolojilere karşı birleşmiş bir dizi sınırlı kavram olarak görmektedir. Yazarın görüşüne ben de katılmaktayım. Popülist liderler liberalizm ya da sosyalizm gibi dünyayı küresel bir şekilde ele alan kavramlar üretmek yerine, muğlak bir halk-elit ayrımından yola çıkarak basit ve üstünkörü bir şekilde, yerel düzeyde seyreden mantıkla fenomene yaklaşırlar. Kaldı ki küresel olmasını bir kenara bırakalım, yerelliğinin yerelliği bile şüpheli durumdadır. Yerel olarak bile kullandıkları değer setleri yerlerine oturmamaktadır. Popülistlerin ‘halk’ diye bahsettiği kişiler topluluğu sadece tüm halkın bir bölümünü kapsayan ve onların taraftarı olan kişiler topluluğudur. Sosyalizmin sınıf kavramı ya da liberalizmin birey kavramı gibi derinliği olan kavramlara popülizmde yer yoktur. Popülizm zaman ve mekân açısından oldukça kısıtlı bir sürece yönelik palyatif tedbirler sunan politikalar üretmektedir. Yazar da aynı şekilde popülizmi ideoloji olarak görmenin minimal olduğundan yakınmaktadır. Örneğin bugünlerde Avrupa’daki aşırı sağın mülteci karşıtlığı ve sorununa yönelik çözümü, alımı durdurmak ve ülkelere geri göndermek ise bu politika, mültecilerin nüfuslarından dolayı mantıklı değildir ve kalıcı bir çözüm de değildir. Nüfusu yüzbinleri hatta belirli ülkelerde milyonları bulan göçmenlerin tamamının kendi ülkelerine dönmeleri mümkün gözükmemektedir. Mülteci sorunu yaşayan ülkeler, kalıcı çözümü mültecileri kültürlerine entegre etmekte bulmalıdır.

Popülizmi *strateji* olarak gören bakış açısına göre ise ideoloji ve politik değerler, popülist lider ve onun etkilediği halk için önemli bir yer ifade etmez (Weyland, 2001). Önemli olan liderin takipçileriyle kurduğu ilişkinin biçimidir. Partiler ve hareketler değil, lider-halk ilişkisi öne çıkmaktadır. Yazara göre popülizmi strateji olarak görmek popülist olmayan siyasetçileri de işin içine katmaktır ve dolayısıyla soruna yol açmaktadır. Çünkü taraftarlarını peşinden sürükleyen popülist olmayan iyi iletişimciler de siyasetçilerin içinde mevcuttur. Ayrıca Moffitt düşük kurumsallığın olduğu yerde popülizmin ortaya çıkacağı mefhumunu da Le Pen’in Ulusal Cephesi ve Geert Wilders’in Özgürlük Partisi’nden yola çıkarak geçersiz görmektedir. Çünkü kitle ile sayılan kurumlar arasında o ülkelerde sıkı ilişkiler mevcuttur. Ek olarak Latin Amerika popülizmini Roberts (2006), organik, emek temelli, partizan ve seçimli olmak üzere stratejik bağlamda incelemektedir. Yazar bu görüşe de yer vermekte ancak sınıflandırmanın alansal olarak geçerli olduğu ve halkı dışarıda bıraktığı eleştirilerini getirmektedir.

Popülizmi *söylem* olarak görmek demek ise yazara göre genelde bir konuşmada veya nutukta kendini gösteren belirli bir siyasi ifade biçimi olarak tanımlanmaktadır. Buradan yola çıkarak popülist veya popülist değil damgası vurmak bu görüşe göre yersizdir. Siyasetçileri veya liderleri onların söylemlerine istinaden ‘az’ ya da ‘çok’ popüler olarak değerlendirmek daha gerçekçidir. Fakat yazar söylem analizi yöntemini sorunlu bulmaktadır. Yazara göre söylem analizi kullanılırken hangi sözlerin seçilip kullanılacağı kişisel bir yorumdur ve belirli sözler ve kalıplar kimi kültürlerde farklı anlamlara gelebilmektedir. Dolayısıyla bütüncül bir yöntemle karşılaşmamaktayız. Bu da mekânsal kapsamı sınırlandıran ve diğer faktörlerin göz ardı edilmesine sebep olan etmendir.

Popülizmi siyasi mantık olarak değerlendirme meselesi ise Laclau'nun kavramsallaştırmasından ortaya çıkmıştır. Laclau, "Popülist Akıl Üzerine" (2005) adlı eserinde, geçmişte yapılmaya çalışılan popülizm tanımlamalarının, popülizmi ontik içeriği üzerine konumlandırmayı kabul ettiği ve kavramın ontolojik durumunu yakalayamadığı için kaçınılmaz bir şekilde başarısız olduğunu ileri sürer. Ayrıca eşitliğin fark üzerinde zafere ulaştığı her yerde popülizmin ortaya çıktığını öne sürer yani siyasal alan dikotomiktir. Halk öznedir ve popülizm de onun mantığıdır. Moffitt, bu görüşün temelde doğru ve güçlü olduğunu ancak güçsüz tarafları olduğunu da düşünmektedir. Kavramın kaygan yapısı, siyasi bir vaka analizine uygulanabilirlik ve gözlemlenebilir bazı örneklerin Laclau'nun teorisindeki talepler ve siyasal alan mantığına ters gelmesi yazara göre teorinin güçsüz taraflarıdır. Sonuç olarak, Moffitt bu bölümde popülizmin ne olduğuna dair çalışmalara ve fikirlere değinmiştir. Literatürdeki kavramsal tıkanmaya işaret ederek ileriki bölümde siyasi üslup olarak popülizm kavramını kendi fikirleriyle derinleştirmeye çalışmaktadır.

3. Üçüncü Bölüm – Çağdaş Popülizmi Anlamak: Siyasi Üslup Olarak Popülizm

Siyasi üslup olarak popülizm anlayışı, Moffitt tarafından benimsenen anlayıştır. Üçüncü bölümde yazar bu kavramı derinleştirmeye çalışmaktadır. Popülizmi siyasi üslup olarak kavramak ilk kez yazarın dile getirdiği bir şey değildir (Siyasi üslup daha önce Canovan (1999), Jagers ve Walgrave (2007), Taguieff (1995) tarafından dile getirilmiştir). Zaten bundan ikinci bölümde bahsedilmişti. Üçüncü bölümde strateji ve söylemin de siyasi üslup içinde bir bütünlük arz ettiği yazarın dile getirdiği hususlardan biridir. Fakat o, söylemler ve söylemlerin yarattığı duygulanımsal boyutun popülizmi anlamak için yeterli olmadığını düşünmektedir. Söylem ve duygulanımsal boyuta ek olarak, "yapıyor olma" durumunun siyasetin göz ardı edilemez bir parçası olduğu siyasi üslup olarak popülizmi kavramakta hayatidir.

Yazar devamında kavramı derinleştirmek adına Hariman, Ankersmith ve Pels'in siyasi üslup anlayışlarıyla ilgili bilgiler vermekte ardından kendi siyasi üslup anlayışını açıklamaktadır. Yazara göre siyasi üslup, popülist liderlerin hem siyasal olan hem de kamusal olan alanda iktidarı eline geçirmek için kullandığı edimsel, söylemsel ve retorik boyutu kapsayan dolayımınmamış bir performanslar repertuarıdır. Moffitt, performansı güçlendiren etmenlerden en önemlisinin kurumlara ve siyasi partilere duyulan güvensizlik olduğunu söylemektedir. Eser 2016 yılında yazılmış olduğu için Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesi örnek olarak verilememiştir ancak iyi bir örnek olduğunu düşünüyorum. Trump'ın Cumhuriyetçi Parti'den aday olurken, parti içinden bile büyük muhalifleri vardı ve tam olarak partiyi ele geçirememiştir. Başkanlığı süresince de başaramadı. Fakat tüm bunlara rağmen ABD'deki Trump taraftarları bunu önemsemedi. Kurumlara ve elitlere duyulan güvensizlik ve öfke Trump'ın seçilişinde etkili oldu.

Siyasi üslup olarak popülizm anlayışının popülizmin özünü kavramaya yönelik olmadığını ve onun deyimiyle bir kullanma kılavuzu oluşturup evrensel bir tanılama metodu oluşturmaya yönelik olduğunu söylüyor. Tanılama metodunu oluşturan özellikleri ise üç ana başlık altında toplamıştır. Birincisi 'elit' karşısında liderin halka başvuruyor olması, ikincisi liderin kaba tavırları ve üçüncüsü ise kriz, çöküş veya tehdit halidir. Kaba tavırlar sergilemek lider için teknokratik siyasi üslubun karşısına dikilmek ve halktan olduğunu gösterme ve icra zamanı demektir. Teknokrasi ve popülizm arasındaki temel farkın ideoloji olmadığını da vurgulamaktadır. Fakat ben bu görüşüyle popülizmin epistemolojik boyutunun yadsındığını ve gözden kaçırıldığını düşünmekteyim. Nihayetinde insanlar özellikle yaşadığımız post-truth çağda patolojik bir şekilde yalana ve kirli haberlere inanmaya meyilli davranışlar sergilemektedirler. Dolayısıyla insanların elitlere duyduğu öfke aynı zamanda bilginin kaynağına yönelik de bir inkâr mekanizmasını su yüzüne çıkarmaktadır. Üç özellik de yazar için bir bütünlük oluşturmaktadır ancak kriz, çöküş veya tehdit hali popülist lider için tam bir sahnedir ve performansını icra etme yeri ve zamanıdır. En önemli unsur dolayısıyla bu gibi hallerin ortaya çıkışıdır diyebiliriz.

4. Dördüncü Bölüm – İcracı: Popülizm ve Lider

Günümüz medyasının artan hâkimiyeti ve çok odaklı bir hale gelmiş olması Moffitt için kritiktir. Moffitt, medyanın artan öneminin görüldüğü günümüzde liderin asıl üstünde durulması gereken aktör olduğunu söylemektedir. Onların aynı zamanda sıradan ve sıra dışı olmalarının ustalık gerektiren bir şey olduğunu dile getirmektedir. Hugo Chávez'in "aynı benim benim gibiyken" ibaresi kitapta hatırlatılmış ve hem sıradan hem sıra dışı görünmek konusunda çarpıcı bir lider örneği olarak verilmiştir. Kendisi rütbeli bir askerdir ancak dış görünüşü itibarıyla bir yerliye benzemektedir. Doğup büyüdüğü yer ise Venezuela'nın taşrasıdır. Nihayetinde liderin popülizmdeki konumuyla ilgili birçok tartışma olduğundan bahsederken, liderin rolünün coğrafi olarak ve ülkelere göre farklılık gösterdiğini düşünmektedir. Örneğin, Latin Amerika'daki güçlü başkanlık sistemi liderin rolünü öne çıkarmasına ve ayrıcalıklar tanımalarına rağmen, Batı Avrupa'daki parlamenter demokrasilerde liderler aynı niteliği taşımamaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi Wilders ve Le Pen'in sadece kendilerinin değil, partilerinin de öne çıkmış olmasının sebebi bu yüzdendir. Fakat istisnai örnekler mevcuttur. Birleşik Devletlerde toprak reformu talebinde bulunan Çay Partisi'nin o dönem güçlü bir lideri yoktur. Ya da Brezilya'daki 'Topraksızlar Hareketi' lider figürüne sahip değildir.

O halde, sıradanlığın icrası nasıl gerçekleştirilir? Moffitt burada tutarlı bir biçimde daha önce bahsettiği kaba tavırlar özelliğine yeniden vurgu yapmaktadır. Chávez'in 'Alo Presidente' adlı kendi sunduğu televizyon programında halk şivesiyle İspanyolca konuşuyor olması buna iyi bir örnek teşkil eder. Halktan olduğu imgesini giyimi, kuşamı, beyanları ve davranışlarıyla o kadar iyi icra eder ki asker kökeni oluşu taraftarları açısından sorun yaratmaz. Yazara göre kendilerini söylemsel olarak teknokratik üsluptan uzakta tutmaları çok önemlidir. Gerekirse küfür ve hakareten de kaçınmazlar çünkü görünür olmaları ve 'reyting' kazanmaları başarıları için hayatidir.

Bölüm sonunda liderin bedeni ve siyaset konusuna değinilmiştir. Moffitt liderin bedeni ve taraftarları arasındaki tuhaf ilişkiyi liderin 'halk'ın sorunlarını çözecek tek kişi olarak görülmesi ve taraftarları gözünde kelimenin tam anlamıyla halkın ortak kimliğinin onun bedeninde cisimlendiğine inanması şeklinde açıklamaktadır. Yazar, liderin bedeninin güçlü olması, sağlıklı görünüşü ve hatta Berlusconi örneğinde gördüğümüz gibi cinsel anlamda güçlü olduğunun sürekli ön plana çıkartılmasını da önemsemektedir. Çünkü hastalık ya da güçsüzlük halkın çözülüşü anlamına gelmektedir.

5. Beşinci Bölüm – Sahne I: Popülizm ve Medya

Moffitt, çağdaş popülizm konusunda medyaya verdiği önemden bahsetmiştir. Popülist lider için medya, performansını icra edeceği bir sahnedir. Yazar buna değinerek liderin medyatikleşmesi vasıtasıyla popülerliğini artırdığından söz etmektedir. Ona göre günümüz medyası ve popülizmin mantığının bulunduğu, iki tarafında çıkarına olan yani kazan-kazan ilişkili bir durum söz konusudur. Medyatikleşme adı altında gerçekleşen şey politik süreçlerin medyanın taleplerine göre uyarlanması durumudur. Şüphesiz bu durumdan en çok hoşnut olacak kişiler de popülist liderlerdir. Dramatizasyon, kutuplaştırma, kişiselleştirme, basitleştirme ve skandallara odaklanma medya ve popülist liderin ortaklaşa istedikleri şeylerdir. Fakat burada yazar popülist liderler için işlerini zorlaştıran bir durumdan bahsetmektedir. Kimi zaman medyanın iletişim uzmanları ya da kendi danışmanları liderin konuşmalarını hafifleterek kaba cümlelerden ve vurgulardan ayıklamaktadırlar. Moffitt, özgünlük ve doğrudanlığın lider ve taraftarları arasındaki ilişki için gerekli koşullar olmaları dolayısıyla bazı liderlerin elindeki metinleri dikkate almadan doğaçlama konuştuklarından bahsetmektedir.

İkinci olarak yazar medya ve lider ilişkisine kendi deyimiyle aşk-nefret ikileminden bahsetmektedir. Ona göre popülist liderler elindeki fırsatları medyada görünmek için harcarlar fakat aynı zamanda medyanın da elitler tarafından ele geçirilmiş olduğunu savunurlar. Eğlence ve

siyaset arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmak isterler. Görsel ve işitsel bağlamda bir televizyon figürü olmak popülizmi yaratmaz ancak desteklemektedir. Fakat medya kanalları liderlerin aleyhine tavır da alabilmektedirler. Son zamanlarda sosyal medyada yayılan bilgi kirliliğine karşı Twitter ve Youtube gibi siteler önlem almaktadırlar. 2021'deki başkanlık seçimlerini Joe Biden'a kaybeden Trump'ın seçimlerde oyların çalındığına dair attığı mesaja Twitter tarafından sınırlama getirilmiş hatta kanlı Kongre baskınından sonra hesabına erişim engeli konulmuştur. Aynı şekilde Youtube ve Twitter'dan pandemiyle ilgili yalan ve kulaktan dolma bilgiler paylaşan Brezilya Başkanı Bolsonaro'nun hesabı engellenmiştir.

Yeni medya ve değişen kitle iletişim araçları yazarın bu bölümde ele aldığı medya konusundaki son noktadır. Halkın temsil edildiği sahneler günümüzde oldukça çoğalmıştır. Sosyal medya aracılığıyla liderler birebir olarak halkla iletişim kurabilmektedir. Örneğin Brezilya'nın popülist Başkanı Bolsonaro haftalık olarak instagram hesabı üzerinden canlı yayın yapmaktadır. 2002'de Chávez'e karşı girişilen gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminde geleneksel medyanın rolü ortadadır. Venezuela medyası günlerce Chávez'in istifa ettiğine dair asılsız haberler paylaşmıştı. Buna rağmen Chávez'in istifa etmemekteki kararlı direnişi medya-siyaset-cunta üçgenine engel olmuştur. 2002 sonrası Chávez'in medyayı devlet tekeline alma girişimleri de Chavez'in kendine ders çıkardığını göstermektedir. Popülist liderler tarafından geleneksel medya tarafından yapılan engelleme girişimleri bertaraf edilmeye çalışılmakta ve coğrafi olarak daha çok insana hitap eder bir konuma gelinmek istenmektedir. Tüm bunları göz önünde bulunduran yazar artık medyanın rolü geçmişe nazaran gittikçe değişmiş ve farklılaşmıştır demektir. Siyasi üslup olarak popülizm kavramının çağdaş medyanın rolüne bakmadan anlaşılamayacağını savunmaktadır.

6. Altıncı Bölüm – İzleyiciler: Popülizm ve Halk

Yazar, popülizme maruz kalan 'halk' ile ilgili soruların cevaplanması için *dolayım* kavramından bahsetmektedir. Bölümün ana tezi halk ile lider arasındaki ilişki türünün doğrudan olmayacak kadar karmaşık olduğudur. Ayrıca popülizm literatüründe doğrudanlık kavramının yeterince irdelenmediği de dile getirilmektedir. Halkla lider arasındaki dolayimsızlık sorunu daha önceki bölümlerde yazarın bahsettiği halkın liderin bedeninde cisimlenmesiyle çözülmektedir. Lider doğrudan her bireyin sorunlarına vakıf olamaz ancak performansını öyle iyi icra eder ki bu dolayimsızlık da taraftarlarının gözüne çarpmaz. Lideri ve kendi arasında dolayimsız bir ilişki olduğu illüzyonuna kapılır. Moffitt, Geert Wilders'in resmî üyesi olduğu partiye halkın resmî üye olmadığı ve ancak gönüllülük esasına dayalı olarak partiye hizmet edebildiği örneğini vererek konuya değinmektedir. Wilders, parti içinde bile hesap verilebilir bir konumda değildir. Buna rağmen halkı temsil ettiğini iddia etmektedir. Eserde üzerinde çok durulmamış ancak popülist liderlerin hesap verilebilirliğe karşı oluşu fenomeni anlamakta önemlidir. Popülist liderlerin kurumlarla ve hatta yeri geldiğinde kendi siyasi partileriyle bile sorun yaşamalarının en önemli sebebi dolayimsızlık illüzyonundan dolayı kendilerini hesap verebilir görmemeleridir.

Fakat burada yazarın değindiği bir diğer önemli husus ise medyanın kendini halkın yerine koyduğu durumlardır. Moffitt, medyanın kimi zamanlarda kendini halkın yerine koyarak, halk adına aktif bir biçimde siyasetçileri yargıladığından söz etmektedir. Medyadaki patronaj ağları ve ideolojik saplantılar popülizmin lehine de aleyhine de sonuçlanabilmektedir. Örneğin sadece reytingini artırmaya yönelik kâr amaçlı bir medya kanalı sürekli yankı uyandıracak söylemlerde bulunan bir siyasetçiyi ideolojik olarak yanlı davranmadığından ekranlarına çıkarabilir. Ek olarak, yazar yapılan araştırmalardan yola çıkarak popülist lideri destekleyen medya kanalının izleyicilerinin de o lideri destekleme yönünde meylettiğini beyan etmektedir. Sonuç olarak bölümün sonunda popülizm ve medya süreçlerinden çıkarılacak dersler özetlenmiş ve halkın ilgisinin lider tarafından çekilmesinin ana gereklilik olduğu vurgulanmıştır.

7. Yedinci Bölüm – Sahne II: Popülizm ve Kriz

Popülizm ve kriz, literatürde birbiriyle ilişkilendirilen iki kavramdır. Popülizmin zayıf bir ideoloji olduğunu söyleyen anlayışa göre krizler ve popülizm arasında açık bir ilişkiden söz edilebilir. Krizlerin çağdaş siyasete her daim içkin olduğu Mudde tarafından benimsenmiştir. Mudde (2017), 1950’ler ve 60’ların “ideolojinin sonu”, 70’lerin katılım kriziyle, 80’lerin siyasi partilerin kriziyle, günümüz siyasetinin ise kartelleşme, patronaj ilişkileri ve yolsuzluklarla birlikte siyasi güvenin ve inancın kriziyle anıldığını ifade etmektedir. Krizin her daim bir şekilde var olduğu alenidir. Yazar da bu bölümde Mudde’un görüşlerine yer vermiştir. Moffitt siyasi üslup görüşüne yakın olanların kriz ve popülizm ilişkisini muğlak bulduğunu ileri sürer. Onlara göre derinlikli değildir ve ikisi arasında kaba bir eğilim söz konusudur. Genellikle dışsal bir faktör olarak değerlendirilir. Yazara göre kriz ve popülizm birbirine içkindir ve kriz kavramının kendisi muğlak görülmektedir. Bir ülkede gerçekleşen krizler halkın her tabakası tarafından kriz olarak algılanmamaktadır.

Moffitt, popülist liderin edimsel olarak görevinin halk nezdinde kriz olarak görülecek durumlar yaratmakta yattığını söylemektedir. Kriz yaratılırken liderler her türlü safsata yöntemini kullanmaktan kendini alıkoymazlar. Siyasi başarısını sağlayacak yalanları söylemekten çekinmezler. O hâlde, popülist liderler başarısızlığı kriz olarak göstermeyi nasıl başarırlar? Yazara göre bu altı basamaktan oluşmaktadır. Bunlar; başarısızlığı tanımlamak, başarısızlığı kriz düzeyine çıkarmak için onu geniş bir çerçeveye oturtmak ve ona geçici bir boyut katmak, “halk”ı krizin sorumlularına karşı çerçevelemek, performansını artırmak için medyayı kullanmak, güçlü liderlik ve hemen-şimdi basit çözümler sunmak ve krizi yaymaya devam etmektir. Altı basamağın tüm faktörleri bölümde açıklanmıştır.

8. Sekizinci Bölüm – Popülizm ve Demokrasi

Popülizmin demokrasiyle yakınlığı yazara göre literatürde üç görüş etrafında toparlanabilir. Fenomenin demokrasiye olumlu etkiler yaptığını söyleyenlerin başını Laclau çekmektedir. Moffitt liberalizme eleştirel gözle bakanların ve ‘radikal demokrasi’ yanlılarının ikisi arasında olumlu bir ilişki gördüklerinden bahsetmektedir. İkisi arasında kötü bir ilişki olduğunu savunanları da fenomeni radikal sağ parti liderlerine indirgedikleri konusunda eleştirmektedir. Yazar bu görüşün çok dar olduğunu ifade etmektedir. Latin Amerikalı sol örnekler; Rafael Correa, Chávez ve Evo Morales’in anti-demokratik eğilimleri olumsuz ilişkinin radikal sağa sığdırılmayacağını bize göstermektedir. Yazar bu görüşü savunanların liberal dünya görüşüne sahip kişiler olduğunu söylemektedir. Gustave Le Bon ve Sigmund Freud’un kitlelerin bilinçsizliğine yönelik yaptığı çalışmalar liberal görüşlü kişilerin fikirlerini etkilemiş olduğu düşünülebilir. Muğlak yaklaşım ise yazarın da içinde bulunduğu görüştür. Vaka çalışmaları ile bölgesel popülizm karşılaştırmaları muğlak yaklaşım için önem taşımaktadır. Çünkü bir popülist partinin veya liderin demokratik veya anti-demokratik olup olmadığı bölgeye göre değişiklikler barındırmaktadır. Yazar da bunu vurgulayarak demokrasi ve popülizm ilişkisinin sadece kurumlara bakılarak çözülemeyeceğini bu bölümde dile getirmekte ve demokratik ve anti-demokratik eğilimlerin aynı anda popülizm içinde bulunabileceğini söylemektedir.

9. Dokuzuncu Bölüm – Sonuç: Popülizmin Geleceği

Kitabın son bölümünde kitabın temel argümanları tekrar açıklanmış ve sonuca vardırılmak istenmiştir. Arka kapakta alıntı yapılan kısım ise kitabın “Popülizmin Geleceği” isimli son başlığının içinden alıntılanmıştır. Moffitt popülizmin Afrika’dan Asya’ya Amerika’dan Pasifik’e kadar dünyanın her yerinde revaçta olduğunu tekrar beyan etmiştir. “Elitlerin” görece olarak başarısız yönetimlerinden bunalan halk tabakalarının, sesini duyuramadığını düşünen her vatandaşın içine alarak büyüdüğü kanısındadır. Fakat sadece memnuniyetsizlik yazarın yeterli gördüğü bir kavram değildir. Günümüz medyasının “iletişim bolluğu” ona göre popülist liderler için elverişli bir zemin oluşturmaktadır ve bunun üzerinde iyi performans gösteren aktörler başarı

sağlamaktadırlar. Nihayetinde popülizmin kavramının çağımızda başka bir yöne evrildiğini eserinde göstermiştir. Popülizmin demokrasinin patolojisi olarak görülmemesi gerektiğini, demokrasi içinde popülizmin kalıcı bir bileşen olduğunu ve daha fazla ciddiye alınması gerektiğini düşünmektedir. Çağdaş popülizmi anlamak için siyasi üslup olarak popülizm kavramını derinleştirmeye çalışan yazar, bize bahsettiği gibi geniş bir kavramlar seti vermiş bulunmaktadır.

Genel Değerlendirme

Popülizm hakkındaki tartışmalara geçmeden önce demokrasinin ya da ideal yönetim biçiminin ne olduğuna dair karar vermemiz ve niteliklerini belirlememiz gerekmektedir. Çünkü demokrasiden kastımız eğer “liberal” demokrasiye bugün onun ve “temsili” demokrasinin sorunları ortadadır. Eserde de değinildiği üzere, “halk”ın bir kısım tabakası, karmaşık yönetim sistemini anlamamakta ve eğer anlamadığı karmaşık yönetim sisteminin bulunduğu ülkede bir de ekonomik sorunlarla başa çıkmaya çalışıyorsa, kendisine hayal satacak, tüm sorunlarını anladığını söyleyecek, geçmişin “demagogları” şimdinin ise *popülistlerine* meyletmektedir. Hakikatin önemsizleştiği postmodern bir çağda yaşadığımızı düşünürsek, hakikatin değil estetiğin ön plana çıkmasından ötürü popülizmin geleceği bir distopya haline getireceğinden oldukça şüphe etmekteyim (her ne kadar Moffitt popülizmi patoloji olarak görmememizi söylese de). Bu sebeple popülizm tartışmasının altında yatan sebep aslında demokrasinin niteliği ile ilgili bir çatışmadır.

Esere dönecek olursak popülizm tartışmasının her yönüyle ele alındığı görülmektedir. Lider, halk, medya, demokrasi, üslup ve kriz yani popülizm fenomenini oluşturan neredeyse tüm kavramlar ve onlarla ilişkisine değinilmiştir. Popülizmi bölgesel olarak incelemeye çalışan hâkim anlayışa karşı siyasi üslup olarak popülizm kavramını belirli bir mantık silsilesi içinde oturtmaya çalışmıştır. Bu bağlamda eserin popülizmle ilgilenen kişiler için ufuk açıcı bir özelliğe sahip olduğunu söyleyebilirim.

Kaynakça

- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1): 2-16.
- Di Tella, Torcuato S. (1965). Popülizm and Reform in Latin American. Cladio Véliz (Ed.). *Obstacles to change in Latin America* (s.47-73). Oxford: Oxford University Press.
- Jagers, Jan ve Walgrave, Stefaan (2007). Populism as Political Communication Style: An Empirical Study of Political Parties' Discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46(3): 319-345.
- Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*, Verso, Londra [Türkçesi: *Popülist Akıl Üzerine*, Çev. Nur Betül Çelik, Epos, Ankara, 2018, 2. Baskı].
- Lipset, S.M. (1960). *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Double Day, Garden City.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shils, E. A. (1955). Popülizm and the Rule of Law. *Conference on Jurisprudence and Politics Preceedings* (1954). Scott Buchanani University of Chicago Law School, Chicago, s.91-107.
- Shils, E. A. (1956). The Torment of Secrecy: *The Background and Consequences of American Security Policies*. Free Press, Glencoe, II.
- Smith, P. H. (1969). Social Mobilization, Political Participation, and the Rise of Juan Peron. *Political Science Quarterly*, 84(1): 30-49.
- Tagieuff, P. (1995). Political Sciences Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem. *Telos*, 103: 9-43.
- Weyland, K. (2001). Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comperative Politics*, 34(1): 1-22.

Furkan YAMAN*

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Latin Amerika Çalışmaları Merkezi

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Latin Amerika Çalışmaları Merkezi
frkn.yamanim@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3257-5362>.

Bu Sayıya Katkıda Bulunanlar

Başar Baysal

Ankara Bilim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Dr.Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Daha önce Kolombiya'da Universidad Del Rosario'da Doktora Sonrası Araştırmacı olarak çalışmış ve bu kapsamda 2020 ve 2021 yıllarında Kolombiya barış süreci üzerine araştırmalar yapmıştır. Yüksek Lisans Derecesini 2013 yılında Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden, doktora derecesini 2017 yılında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden almıştır. Dr. Baysal, “Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis” kitabının yazarıdır.

İlgi Alanları: Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, Güvenikleştirme Teorisi, Barış Araştırmaları ve DDR Süreçleri, Organize Suçlar, Latin Amerika.

E-posta: basar.baysal@ankarabilim.edu.tr

Alper Ekmekcioğlu

Kara Harp Okulu'ndan 2009 yılında Teğmen rütbesiyle Jandarma Subayı olarak mezun olmuştur. Yüksek lisansını 2016 yılında Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde “Kamu Politikaları Açısından Özel Askerî Şirketlerin İncelenmesi: Tespitler, Sorunlar, Fırsatlar, Öneriler” başlıklı tezi ile tamamlamıştır. Bu çalışmanın ardından “Savaşın Virüsleri” (2016) başlıklı kitap çalışması yayımlanmıştır. Doktorasını 2021 yılında aynı bölümde “Afganlı Düzensiz Göçü Bakımından Sınır Güvenlik Yönetiminin İncelenmesi: Van İli Örneği” başlıklı tezi ile tamamlamıştır. Çeşitli uluslararası ve ulusal dergi ve kitaplarda yayımlanmış makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır. Halen Jandarma Genel Komutanlığında mesleki ve akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

İlgi Alanları: Kamu Politikaları Analizi, Güvenlik Politikaları, Sınır Çalışmaları ve Göç Politikaları.

E-posta: alperekmekcioglu@hacettepe.edu.tr

Emre Ezin

Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden 2017 yılında mezun olmuştur. 2022 yılının Ocak ayında, Hacettepe Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmuş ve şu anda Hacettepe Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi alanında Doktora öğrenimine devam etmektedir. Yozgat Bozok Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışan Emre Ezin'in, 1003 TÜBİTAK Projesinde bursiyer olarak görev yapmasının yanı sıra yerel yönetimler ve kamu yönetimi alanlarında kitap bölümleri, makaleleri ve bildirimleri bulunmaktadır.

İlgi Alanları: Yerel Yönetimler, Bürokrasi, Avrupa Birliği.

E-posta: emre.ezin@bozok.edu.tr

Pelin Sultan Kara

Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden 2019 yılında mezun olmuştur. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi Bölümü Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaktadır. 2021 yılında Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başlamıştır.

İlgi Alanları: Siyasal Düşünce Tarihi, Ekoloji, Yerel Siyaset.

E-posta: p.sultan.kara@yobu.edu.tr

Emrah Kaya

2011 yılında Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. Yüksek lisans derecesini 2014 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde hazırladığı "Latin Amerika'da Sol Liderlerin Yükselişi ve Uluslararası Politikaya Etkisi: Venezuela-Bolivya Örneği" başlıklı teziyle almıştır. Doktora eğitimine yine Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde devam eden Kaya, tez aşamasındadır. Kaya'nın çeşitli kitap ve dergilerde çalışmalarının yanı sıra ulusal ve uluslararası medya kuruluşlarında analizleri yayınlanmıştır. Ayrıca Ankara Kriz ve Politika Araştırmaları Merkezi'nde (ANKASAM) Dış Politika Uzmanı olarak çalışmaktadır.

İlgi Alanları: Latin Amerika, Orta Asya, Güvenlik, Terörizm, Barış Süreçleri.

E-posta: emrahkaya0407@gmail.com

Canan Kışlalıoğlu

Canan Kışlalıoğlu 2005 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. 2005-2008 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde "2000'den Günümüze Latin Amerika - ABD Karşılıklı Ekonomik ve Politik Yaptırımları: Venezüella, Bolivya, Peru Örnekleri" tez başlığı ile yüksek lisans yapmıştır. 2014-2021 yılları arasında Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde "Latin Amerika'da 21. Yüzyıl Sosyalizminin Neoliberalizmle İmtihanı: Venezuela, Bolivya ve Ekvador" isimli tezi ile doktorasını tamamlamıştır.

İlgi Alanları: Latin Amerika, 21. Yüzyıl Sosyalizmi, Venezuela.

E-posta: canankislalioglu@yahoo.com

E. Nur Sezek

Kolombiya'da Universidad Externado de Colombia'da Siyaset Çalışmaları alanında doktora öğrenimine devam etmektedir. 2020 yılından bu yana ülkede Kolombiya ve Latin Amerika hakkında çalışmalar yürütmektedir. Yüksek lisansını 2020 yılında Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamlamıştır.

İlgi Alanları: Latin Amerika Bölge Çalışmaları, Çatışma ve Barış İnşası Süreçleri, Türkiye Latin Amerika İlişkileri.

E-posta: eminenursezek@gmail.com

Ruziye Tali

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisansını Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye-AB İlişkileri Bilim Dalında tamamlamıştır. Doktora derecesini yine aynı üniversitenin Siyaset ve Sosyal Bilimler alanında 2019 yılında almıştır. 2005-2013 yılları arasında Avrupa Birliği projeleri kapsamında Ulusal Ajans, Merkezi Finans ve İhale Birimi ve TÜBİTAK projelerinin yazım ve yürütümünde uzman olarak çalışmıştır. Bu kapsamda 2007-2010 yılları arasında İspanya'da (Albatros Delta) AB Hukuku ve AB Proje Hazırlama Yöntemleri Eğitim ve Staj Programı'na; Polonya, Letonya, İtalya ve Bulgaristan'da seminer ve konferanslara katılmıştır. OECD'nin 2006 yılı PISA Projesi'nde "Quality Monitoring" kapsamında çalışmıştır.

İlgi Alanları: Siyasi Temsil Kuramları, Yerel Siyaset, Toplumsal Cinsiyet, Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri.

E-posta: ruziyetali@yahoo.com

Ceren Uysal Oğuz

Marmara Üniversitesi İngilizce Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 1996 yılında mezun olmuştur. Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü'nde ve ardından Jean Monnet Bursu ile Università Cattolica del Sacro Cuore Milano İtalya'da Avrupa Birliği alanında iki yüksek lisans yapmıştır. İklim değişikliği üzerine yazdığı tezle Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda doktorasını tamamladı. "21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum" isimli kitabın editörlerinden biri olan yazarın Latin Amerika, iklim değişikliği, çevre politikaları ve Avrupa Birliği konularında çeşitli yayınları bulunmaktadır. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent doktor olarak çalışmaktadır.

İlgi Alanları: Latin Amerika, İklim Değişikliği, Küresel Çevre Sorunları, Avrupa Birliği.

E-posta: cuysaloguz@akdeniz.edu.tr

Aydın Özgören

Aydın Özgören 1998 yılında Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2004-2006 yılları arasında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Millî Mücadele Döneminde Trabzon Rum Metropolitliği'nin Faaliyetleri" tez başlığı ile yüksek lisans yaptı. 2007-2011 yılları arasında Strazburg Üniversitesi'nde "La question de la République grecque du Pont-Euxin, 1914-1922" (Pontus Rum Cumhuriyeti Meselesi 1914-1922) başlıklı tezi ile Tarih doktoru oldu. 2001 yılında Tarih Uzmanı olarak Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nda başladığı çalışma hayatına, halen Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nda YTB Uzmanı olarak devam etmektedir.

İlgi Alanları: Siyasi Tarih, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Azınlıklar.

E-posta: aydinozgoren@yahoo.fr

Yaşar Pınar Özmen

Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi İstatistik bölümünden mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra Ziraat Bankası Bankacılık Okuluna girmeye hak kazanmış ve burada öğrenimini tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji alanında tamamlamış, doktora derecesini yine aynı üniversitenin Siyaset ve Sosyal Bilimler alanında almıştır. 22 yıl kamu sektöründe hizmet verdikten sonra 2018 yılında Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır. Bu üniversitede siyaset bilimi ve karşılaştırmalı siyaset alanında lisans ve lisansüstü dersler, Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezinde Latin Amerika siyaseti üzerine lisansüstü dersler vermektedir.

İlgi Alanları: Karşılaştırmalı Siyaset, Siyasal Kurumlar, Siyaset Sosyolojisi, Toplumsal Hareketler, Latin Amerika Siyaseti.

E-posta: pinar.ozmen@yobu.edu.tr

Furkan Yaman

1995 yılında Ankara'da doğmuştur. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olduktan sonra aynı üniversitenin Sosyal Bilimler

Enstitüsü Latin Amerika Çalışmaları Anabilim Dalı'nda 2021 yılında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Yüksek lisans tez konusu kırsal-kent ikilemi bağlamında popülizm üzerinedir.

Araştırma Konuları: Uluslararası İlişkiler, Karşılaştırmalı Siyaset, Latin Amerika Çalışmaları.

İlgi Alanları: Uluslararası Hukuk, Deniz Hukuku, Türk Yunan İlişkileri ve Kıbrıs.

E-posta: frkn.yamanim@gmail.com, frknyaman@ankara.edu.tr

Sacit Yarimoğlu

Sacit Yarimoğlu 2010 yılında Yakın Doğu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. 2011-2013 yılları arasında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde "Sovyet Orta Asyasında Uluslaşma ve Devletleşme Süreci" tez başlığı ile yüksek lisans yapmıştır. 2014-2020 yılları arasında, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde -Siyasal Bilgiler Fakültesi- "Türkiye'de Sağ Akımların 27 Mayıs Darbesi'ne Dair Algısı: 1960-1980" tez başlığı ile doktorasını tamamlamıştır. Adana'da yaşamaktadır.

İlgi Alanları: Siyasi Tarih, Askerî Darbeler, Milliyetçilik.

E-posta: sacityarimoglu@gmail.com

Ezgi Yıldırım

2015 yılında Çankaya Üniversitesi Uluslararası Ticaret Bölümü'nden mezun olmuştur. Yüksek lisans derecesini 2019 yılında Gazi Üniversitesi Pazarlama Bölümü'nde hazırladığı "Marka Hikâyesinin Anlatıya Dâhil Olma Üzerindeki Etkileri ve Sonuçları: İş Bankası 89. Yıl Reklam Örneği (The Effects and the Results of the Brand Story on Narrative Engagements: Research on Is Bank Customers)" başlıklı teziyle almıştır. İkinci yüksek lisans eğitimine 2021 yılında Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Bölümü'nde başlamıştır. Yıldırım, özel sektörde dış ticaret uzmanı olarak çalışmaktadır.

İlgi Alanları: Latin Amerika, Dış Ticaret, Hikâye Anlatıcılığı, Marka İletişimi, Pazarlama.

E- posta: ezgiyildirim17@gmail.com

Sevil Zengin

2010 yılında Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme (İngilizce) ve Uluslararası İlişkiler (Yandal) Bölümü'nden mezun olmuştur. 2010-2012 yılları arasında Adıyaman Üniversitesi İşletme Bölümü'nde "Markanın Tüketici Davranışlarına Etkisi ve Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama" tez başlığı ile yüksek lisans yapmıştır. 2021 yılında Ankara Üniversitesi Yönetim Bilimleri Bütünleşik Doktora programında "Küresel Dönemde Kamu Politikalarının Dönüşümü: TÜSİAD Etkisi" ile doktorasını tamamlamıştır. 2013 yılından beri Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

İlgi Alanları: TÜSİAD, Yönetişim, Küreselleşme, Kamu Politikası.

E-posta: sevil.zengin@yobu.edu.tr

Contributors to the Current Issue

Başar Baysal

Başar Baysal is working as an Assistant Prof. Dr. in the Department of Political Science and Public Administration at Ankara Science University. Previously he worked as a Post-Doctoral Research Fellow in Universidad Del Rosario in Colombia and conducted field research on the Colombian peace process in 2020 and 2021. He holds an MA degree from the International Relations department at Marmara University and Ph.D. degree from the International Relations Department at Bilkent University. Dr. Baysal is the author of the book titled “Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis”.

Research Interests: Critical Security Studies, Securitization Theory, Peace Research and DDR Processes, Organized Crime, Latin America.

E-mail: basar.baysal@ankarabilim.edu.tr

Alper Ekmekcioğlu

He graduated from the Turkish Military Academy in 2009 as a Gendarmerie Officer and started his officer career. He completed his master's degree in the Department of Public Administration at Hacettepe University (2016) with his study titled as "Examination of Private Military Companies in terms of Public Policies: Findings, Problems, Opportunities, Suggestions". This study was then published as a book with the title "Viruses of War" in 2016. He completed his Ph.D. in the same institution and department in 2021 with his study titled "An Analysis of Border Security Management in Terms of Afghan Irregular Immigration: The Case of Van Province". He has articles, one of which is a SSCI, and book chapters published in several international and national journals. He still continues his Professional and academic career in Gendarmerie General Command.

Research Interests: Public Policy Analysis, Security Policies, Border Studies and Migration Policies.

E-mail: alperekmekcioglu@hacettepe.edu.tr

Emre Ezin

He graduated from Gazi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration in 2017. He graduated from Hacettepe University Public Administration Master's Program in January 2022 and currently pursuing his PhD in Public Administration at Hacettepe University. Emre Ezin, who works as a research assistant at Yozgat Bozok University, has book chapters, articles and papers in the fields of local government and public administration, as well as working as a scholar in the 1003 TÜBİTAK Project.

Research Interests: Local Government, Bureaucracy, United Nation.

E-mail: emre.ezin@bozok.edu.tr

Pelin Sultan Kara

She graduated from Gazi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration in 2019. She continued her master's degree education at Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of Political Science and

Public Administration Urbanization and Environmental Problems Department. She started to work as a research assistant at Yozgat Bozok University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration in 2021.

Research Interests: History of Political Thought, Ecology, Local Politics.

E-mail: p.sultan.kara@yobu.edu.tr

Emrah Kaya

He graduated from Akdeniz University, Department of International Relations in 2011. He received his master's degree in 2014 at the Department of International Relations at Süleyman Demirel University with his thesis titled "Rising of the Left Leaders in Latin America and its Effects to International Politics: An Example of Venezuela-Bolivia". Kaya, who continues his doctorate education at Süleyman Demirel University, Department of International Relations, is at the thesis stage. Kaya's studies have been published in various books and journals, as well as his analyzes in national and international media outlets. He also works as a Foreign Policy Expert at Ankara Center for Crisis and Policy Studies (ANKASAM).

Research Interests: Latin America, Central Asia, Security, Terrorism, Peace Processes.

E-mail: emrahkaya0407@gmail.com

Canan Kışlaloğlu

Canan Kışlaloğlu got bachelor degree from Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations in 2005. Between the years of 2005-2008, she graduated from Selçuk University, Department of International Relations the thesis titled "From 2000 to Present Latin America-USA Reciprocal Economic and Political Sanctions: Venezuela, Bolivia, Peru Samples". Between 2014-2021, she completed her Ph.D. at Akdeniz University, Department of International Relations, with the thesis titled "21st Century Socialism's Trial with Neoliberalism in Latin America: Venezuela, Bolivia, Ecuador".

Research Interests: Latin America, 21st Century Socialism, Venezuela.

E-mail: canankislalioglu@yahoo.com

E. Nur Sezek

She continues her Ph.D. in Political Studies at the Universidad Externado de Colombia in Colombia. Since 2020, she has been working on Colombia and Latin America in Colombia. She holds a master's degree in Department of International Relations at Akdeniz University.

Research Interests: Latin America Regional Studies, Conflict and Peacebuilding Processes, Turkey-Latin America Relations.

E-mail: eminenursezek@gmail.com

Ruziye Tali

She graduated from Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration. He completed her master's degree at Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Turkey-EU Relations. She received her Ph.D. degree in Political and Social Sciences from the same university in 2019. Between 2005 and 2013, she worked as an expert in the writing and execution of the European Union projects of National Agency, Central Finance and Contracts Unit and TUBITAK. In this context, she has attended seminars and conferences between 2007-2010, EU Law and EU Project Preparation Methods

Training and Internship Program in Spain (Albatros Delta), in Poland, Latvia, Italy and Bulgaria. He worked within the scope of "Quality Monitoring" in the 2006 PISA Project of the OECD.

Research Interests: Political Representation Theories, Local Politics, Gender, European Union and Turkey-European Union Relations.

E-mail: ruziyetali@yahoo.com

Ceren Uysal Oğuz

Ceren Uysal Oğuz graduated from Marmara University, Department of International Relations in 1996. She holds two master's degrees on the European Union, firstly from Marmara University European Union Institute and later, with the Jean Monnet Scholarship, from Università Cattolica del Sacro Cuore in Milan, Italy. She earned her Ph.D. from Akdeniz University Public Administration Department with her thesis on climate change. She is the co-editor of a book on Latin America and has several articles, papers and book chapters on Latin America, climate change, environmental politics, and European Union. She works as an associate professor of international relations at Akdeniz University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations.

Research Interests: Latin America, Climate Change, International Environmental Issues, the European Union.

E-mail: cusaloguz@akdeniz.edu.tr

Aydın Özgören

Aydın Özgören got his bachelor degree from Selçuk University, Department of History in 1998. Years between 2004-2006, he completed his master's degree at Ankara University Social Sciences Institute with the thesis titled "The Activities of Trabzon Greek Metropolitan during the National Struggle Period". Between 2007 and 2011, he became a Doctor of History at the University of Strasbourg in France with his thesis titled "The question of the Greek Republic of Pont-Euxin, 1914-1922". He started his career in 2001 as a Specialist on History at the Presidency of General Staff, Military History and Strategic Studies Department, and still continues as a Specialist at the Ministry of Culture and Tourism Presidency for Turks Abroad and Related Communities.

Research Interests: Political History, History of the Turkish Republic, Minority Groups.

E-mail: aydinozgoren@yahoo.fr

Yaşar Pınar Özmen

She graduated from Hacettepe University, Faculty of Science, Department of Statistics. After graduation, she was entitled to enter Ziraat Bank Banking School and completed her education here. She completed her master's degree in the field of Sociology at Gazi University Institute of Social Sciences, and she received her Ph.D. in the field of Politics and Social Sciences of the same university. After serving in the public sector for 22 years, she started to work as a lecturer at Yozgat Bozok University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration in 2018. She teaches undergraduate and graduate courses on political science and comparative politics at this university, and graduate courses on Latin American politics at Ankara University Latin American Studies Research and Application Center.

Research Interests: Comparative Politics, Political Institutions, Political Sociology, Social Movements, Latin American Politics.

E-mail: pinar.ozmen@yobu.edu.tr

Furkan Yaman

He was born in Ankara in 1995. He graduated from Ankara University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations. He started his master's degree at the same University, Institute of Social Sciences, Department of Latin American Studies, in 2021. He is studying on populism in the context of rural-urban dichotomy as the master thesis.

Research Interests: International Relations, Comparative Politics, Latin American Studies.

E-mail: frkn.yamanim@gmail.com, frknyaman@ankara.edu.tr

Sacit Yarimoğlu

Sacit Yarimoğlu got bachelor degree from Yakın Doğu University, Department of International Relations in 2010. Between the years of 2011-2013, he graduated from Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of International Relations with the title "The Process of Nation-Building and State-Building in the Soviet Central Asia". Between the years of 2014-2020, he graduated from İstanbul University, Department of Political Science and International Relations -Faculty of Political Sciences- with the title "The Perception of the Right-Wing Movements in Turkey as to the 27 May Coup: 1960-1980". He lives in Adana.

Research Interests: Political History, Military Coups, Nationalism.

E-mail: sacityarimoglu@gmail.com

Ezgi Yıldırım

She graduated from ankaya University, Department of International Trade in 2015. She received her master's degree in 2019 at the Department of Marketing at Gazi University with her thesis titled "The Effects and the Results of the Brand Story on Narrative Engagements: Research on Is Bank Customers". She has started her second master's degree education at Ankara University, Department of Latin America Studies in 2021. Yıldırım works as a Foreign Trade Expert at private sector.

Research Interests: Latin America, Foreign Trade, Storytelling, Brand Communication, Marketing.

E-mail: ezgiyildirim@gmail.com

Sevil Zengin

Sevil Zengin got bachelor degree from Atılım University, Faculty of Management, Department of Business Management (in English) and International Relations (as Minor) in 2010. Between the years of 2010-2012, she graduated from Adıyaman University, Department of Business Management with the title "The Effect of the Brand on Consumer Behavior and an Application on the Automotive Sector". She got Ph.D. from Ankara University Administrative Sciences in 2021 with the title "The Transformation of Public Policies in the Global Era: The Effect of TÜSİAD". Since 2013, she has been working as a lecturer at Yozgat Bozok University.

Research Interests: TÜSİAD, Governance, Globalisationi, Public Policy.

E-mail: sevil.zengin@yobu.edu.tr

Makale Çağrısı / Call for Articles

Makale Çağrısı

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi 2022/2

Sömürgecilik ve Yönetim

Sayı Editörü: Dr. Öğr. Gör. Sevil ZENGİN

Yayın Kurulumuz dergimizin “Sömürgecilik ve Yönetim” ana temalı 2022/2 sayısı için karşılaştırmalı siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, politik iktisat ve politik sosyoloji alanlarında İngiliz, Fransız, İspanyol vb. diğer sömürge yönetimlerinde kimlik inşası, kolonyal ve post- kolonyal devlet yapılanması, Batı ve Doğu arasındaki değişen ilişki biçimlerini güç- denge- hegemonya üçgeninde sömürgecilik pratiklerine odaklanan bilimsel literatüre katkı sağlayacak çalışmaları beklemektedir.

Değerlendirmeye alınacak yazıların Dergipark aracılığıyla en geç 1 Temmuz 2022 tarihine kadar teslim edilmesi gerekmektedir. Başvuru sahipleri yayın kararı ile ilgili en geç 2022 Ağustos ayı içinde bilgilendirilecektir. Dergimizin ana tema dışında da siyaset bilimi, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkilerin temel alanlarındaki yayınları diğer konular başlığı altında değerlendirmeye alınacaktır.

Makalelerinizi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder> bağlantısından gönderebilirsiniz.

Call for Articles

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi (Turkish Journal of Political Science) 2022/2

Colonialism and Administration

Issue Editor: Dr. Sevil ZENGİN

Our Editorial Board is looking for scientific studies that will contribute to the literature in the fields of comparative political science and public administration, international relations, political economy and political sociology for the 2022/2 issue of our journal under the main theme “Colonialism and Administration” that focuses on sub-topics such as identity constitution in British, French, Spanish, etc. colonial administrations, colonial and post-colonial state structuring, the changing forms of relations between the ‘West’ and the ‘East’ in the power- balance- hegemony triangle.

The articles to be evaluated must be submitted via DergiPark by 1 July 2022 at the latest. Contributors shall be informed in August 2022 on the publication decision. Apart from the main theme, our journal evaluates publications in the main fields of political science, public administration and international relations under the heading of ‘other topics’.

You may submit your articles via this link: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder>

ISSN: 2587-2346 E-ISSN:2667-775X
siyasetdergisi@yobu.edu.tr